

Анализа обале митровачког сектора из Студије стања и проблематика обала и одбрамбених објеката дуж реке Саве у СР Србији

СЛОВО ПРВО

Аӣрил 1932. ӣодине

Сви они, којима тематика ове монографије бар делимично представља садржај професионалне праксе, морају изразити задовољство што је аутор бројне године својих трагалачких активности утрошио у прикупљању података са којима ће аргументовано глорификовати хидротехничку професију, а са њом и велико пожртвовање становништва овог древног града у истрајавању у борби са невољама које су приређивале велике воде реке Саве и огромне напоре који су допринели данашњем непоновљивом изгледу савске обале. А та непоновљивост произилази из савршене хармоније реке, обалоутврде, земљаних насипа, обалске архитектуре и грађана који у ходочасничким поворкама овамо долазе.

Уз таква сазнања логично је констатовати да је у Сремској Митровици веома развијен култ реке и њене обале, али је и сасвим оправдано очекивати да се о историји реке и њене обале сазна нешто више, да се кроз једну веома необичну, садржајну, а ипак мало познату комуналну причу упозна прошлост града и његових становника. Хронологија приказаних хидролошких невоља житеља Сремске

О Г Ч И Т А О Ц А

Митровице недвосмислено указује на чињеницу да је комунална историја и приступ комуналним проблемима огледало урбане културе и просперитета једног града и да су два пресудна чиниоца кретања ове приче ка данашњој дефинитивној визури обале трајна љубав и неизмерни страх.

Уз задовољство готово туристичког упознавања хидролошких занимљивости и атрактивног илустративног материјала са маркантним личним печатом аутора у обради теме, ова монографија даје одговор на заиста озбиљна егзистенцијална питања живљења и опстанка поред реке; побољшања здравственог биланса становништва, изградње и очувања материјалних добара, очувања усева и прехрањивања становништва итд. Неминовност градње насипа одговор је на сва та бројна питања. Ова прича открива чињеницу да плодна сремска равница није случајан божански дар, да је у њену велику издашност уложен огроман труд бројних генерација, па отуда и ауторова одлука о избору наслова.

Бора Коларски
Сремска Митровица
мај 2006. године

Октобар 1974. године

Да ли ће опет
бујице као ноћас
однети мој сан?
/М. Бобић/

Већ при водостају од 750 центиметара над нулом, реком Савом поред Сремске Митровице, протиче разорни поплавни талас са количином од 5200 кубних метара воде сваке секунде.

Ово је документована прича о искушењима грађана проузрокованим присуством великих вода.

Аӣрил 1932. ӣодине

Готово свакодневно стижу вести и потврде да се од водене стихије свих река света, ма како поуздано изгледали њихови заштитни бедеми – ни један град, нити заштићено подручје не може одбранити. Непредвидљиве хидролошке прилике поднебља којима вијугају, представљају трајну актуелност и опасност за становништво које поред река живи.

У време када сам седамдесетих година 20. века трагао за грађом о историји понтонског моста који је, у завршници изградње великог транзитног моста одбројавао своје последње дане, сусретао сам се у богатој архивској документацији са бројним невољама са којима су се грађани Митровице суочавали у периодима великог водостаја реке Саве.

Након вишегодишњег бављења овом темом, уобличио сам ову грађу у драматичну комуналну причу под насловом НАСИП – СНОВИ И СТВАРНОСТ СРЕМСКЕ МИТРОВИЦЕ.

Аутор

МИЛЕНКО БОБИЋ

НАСИП

СНОВИ И СТВАРНОСТ СРЕМСКЕ МИТРОВИЦЕ

Сремска Митровица
2022.

О ИЗБОРУ НАСЛОВА

Од бројних идеја, које су се захваљујући разноврсности прикупљене грађе кроз дуги период настајања ове приче множиле, упкос неодољивом утиску да је она све озбиљније попримала карактер градског туристичког итенерарија, изградња насипа, издвојивши се као опсесија и једина нада спаса свих генерација које су живеле уз обалу реке Саве, превагнула је у избору наслова. Узмемо ли у обзир и чињеницу да у таквој нади живи и становништво поред свих река света, изградња насипа, па самим тим и наслов али и целокупан садржај, одговор је на сва суштинска питања опстанка тог стновништва:

Како живети у непосредном контакту са реком, а не стрепети од насиља њене воде? **Изградњом насипа.**

Како изградити и сачувати цивилизацијске тековине што су настајале поред река? **Изградњом насипа.**

Како постати господар немерљиве снаге кулминирајуће воде што се незадрживо пење уз речна корита носећи у бришућем налету све са собом? **Изградњом насипа.**

Како сачувати усеве и прехранити становништво што живи поред река? **Изградњом насипа.**

Како побољшати здравствени билтен становништва што живи поред река? **Изградњом насипа.**

Како најзад успоставити трајну демаркациону линију, која ће бити гарант спокојства и пријатељства између реке и оних који би да живе са суве стране водотока? **Изградњом насипа.**

И јунаци ове приче градили су насип.

ИСТОРИЈСКЕ КУЛМИНАЦИЈЕ

До изградње првог одбрамбеног насипа 1933. године река Сава је већ при водостају од 700 центиметара над нулом излазила из свог корита преливајући се у небрањено, због трајне опасности од поплаве вековима ненасељено југоисточно ниско приобаље Сремске Митровице. Како је Сава и узводно од Митровице била неспутана одбрамбеним насипима, велике количине воде, које је доносио поплавни талас изливале су се из реке у узводне приобалне депресије слабећи њену разорну снагу, али и поплавни потенцијал. Оваква врста поплаве без обзира на последице сматрана је сезонском природном појавом са којом се рачунало, а сва пажња и скромна градитељска оперативa усмераване су првенствено ка спречавању одрођавања и очувању њене високе порозне обале са југозападне стране града.

Када су у првој половини двадесетог века дуж леве савске обале све до западног дела Сремске Митровице подигнути одбрамбени насипи, одсечена је Сава од великих изливних површина. Због тога се увишестручила количина воде која се у поплавним таласима кретала према Митровици. Из године у годину кулминације су на митровачком водомеру показивале све виши ниво.

Често и двапут годишње почеле су претити, али и дешавати се катастрофалне поплаве, од којих се град са промењљивом срећом све до 1932. године бранио подизањем зечијих насипа.

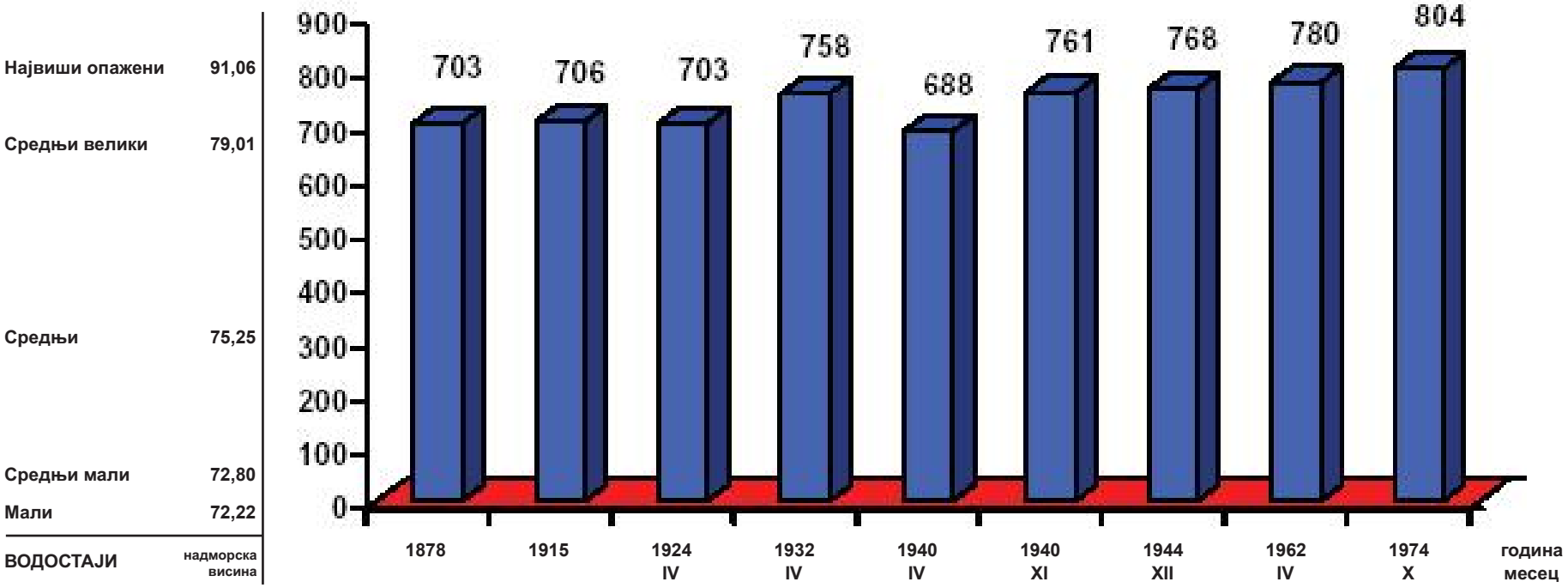

НА ПУТУ САМООТКРОВЕЊА

« ... И када се наумљена регулација обави, још ће Сава вијугати се попут змије, а неће нипошто низ поплочане и непорушене обале мирно тећи, већ ће и у напредак свакојако горопадњети и изазивати градилачку радиност будућих поколења ...»

Антон Бајер:
Регулација Саве 1876.

Ове пророчанске, нимало оптимистичке визије изречене не захваљујући тајанственој видовитости обдареног појединца, већ на основу нагомиланих искустава и задивљујуће хидротехничке стручности давних хидраулича ра 18. и 19. века, управо у Сремској Митровици доживеле су своју најдраматичнију потврду. Упркос свему, град у коме су због честих великих вода ванредна стања била редовне појаве, живео је упорно, мукотрпно са својом реком, поред своје реке, па и у својој реци исписујући необичну, готово библијску причу о потопима, смишљајући и припремајући за време летњег примирја одбрану од њених немилосрдних насртаја сваки пут са новом надом, коју је разуздана бујица најчешће претварала у безнађе. Падале су одбрамбене грађевине и подизане нове. Ова неравноправна борба понављала се из године у годину деценијама и вековима, али је, треба веровати, не и арогантно тврдити - најзад окончана.

Би записано, оста сачувано, из архивске чамотиње избављено, од заборава спасено, покољењима да ту чињеницу увек имају на уму. Прошетавши савском обалом грађанин Сремске Митровице, или путник намерник сусреће се са дефинитивном сликом невероватног миленијумског сна о укроћеној реци. Ова јединствена комунална прича о вишевековним настојањима да се таква слика најзад реализује, израз је неизмерног дивљења и захвалности прецима што су град кроз све те

ON THE WAY OF SELF-REVELATION

"…And when the intended regulation is finished, the Sava river will still wind like a serpent, not slowly, calmly following the pavement and undestroyed banks, but it will even in the future always rage and challenge the building ability of future generations…"

Anton Bajer
The Regulation of the River Sava, 1876

These prophetic words, not at all optimistic visions, foretold not by secret clairvoyance of a talented man, but based on the accumulated experience and astonishing costal engineering skill of the old hydrologists of XVIII and XIX centuries, were experienced exactly in Sremska Mitrovica in the most dramatic manner. In spite of all, the town, which often faced the state of emergency because of the frequent rising water, has lived with the river, by the river, even in the river, telling unusual, almost biblical story of deluge, thinking about preparing defense, during summer truce, from the river's merciless attacks, each time with a new hope, which was usually turned into hopelessness by the unrestrained torrent. Defensive buildings were torn down and built up again and again. This uneven struggle repeated constantly year after year, decade after decade, century after century, but it is now - one should believe, but not as well arrogantly claim- finally finished.

This fact has been written down, preserved, brought out of oblivion, saved from forgetting and given to descendents to keep it in mind. Walking by the river Sava, a man meets the final picture of an unbelievable millennium old dream of tamed river. This unique public works story about many centuries lasting intentions to eventually finish this picture, is the expression of endless admiration and gratitude for the ancestors, who kept the town, with the great effort, through the centuries on this river bank, and for all the zealous workers of the 80s in the XX century, who contributed to the

векове уз огромне напоре одржали на овој обали и свим оним прегаоцима, који су осамдесетих година 20. века допринели да се нада, којој је неверица вековима била прва пратиља, дефинитивно преобрази у трајно уверење да је водена неман сасвим укрођена. Нема више стрепње и неизвесности. Нема бежања са њених крхких обала пред наратајућом стихијом. Река је најзад тиха, смерна лепотица, којој се ходочасничким поворкама долази на поклоњење, а њена обала прекрасни гостољубиви полигон за испољавање љубави према ближњима и даљњима, према јутрима, подневима и сутонима, према источним и западним ветровима, према снежној зимској идили, према тихим, звезданим и тмурним ноћима.

Уживајмо са захвалношћу у трајној, непролазној магичности велике реке, са њеним препознатљивим и атрактивним обалским и градским топографским и топонимским микролокацијама у чијем је креирању значајан печат оставила ова река. Уживајмо у граду, урбано, културолошки и духовно сачуваног шарма, увек извесног задовољења сваке врсте очекиваних сазнајних сензација и задовољстава. Уживајмо до неке нове, незабележене, застрашујуће кулминације, до неког новог угроженог меродавног водостаја, јер од реке, ма како кротко изгледала, када помахнита и незадрживо крене уз зидове свога корита, ма како били поуздани одбрамбени бедеми ни један град, нити заштићено подручје не може се одбранити. Непредвидиве хидролошке прилике поднебља којима вијугају, пресудни су чиниоци трајно актуелне опасности од великих вода свих река света.

А када након бурних догађаја прођу деценије и векови, довитљиви и предузимљиви туризмолошки прегаоци од богате и драматичне прошлости, која је богата колико су бројни и научно осветљени сачувани трагови те прошлости, пројектоваће и покушати изградити добитну привредну грану.

hope, which was for centuries followed by disbelief, to transform into ever lasting conviction that the water calamity is completely tamed. There is no more time for fear and uncertainty. There is no more running away from the river's fragile banks before the forthcoming destructive power of flood waters. The river is finally calm, serene beauty, to which people come on pilgrimage. The river bank is a wonderful, hospitable place for expressing love for close ones and distant ones, for morning, noon and dusk, for east and west winds, for snowy winter idyll, for quiet starry and somber nights.

One should enjoy, with gratitude, in the lasting eternal magic of the big river, with all its recognizable and attractive river banks and towns (topographical and toponymical mycrolocations), which were greatly influenced by this river. One should enjoy in the town (Sremska Mitrovica), which has saved its urban, cultural and spiritual charm of constant satisfaction of every kind of cognitive sensations and pleasures. One should enjoy up to some new endangered competent water level, because if the river, no matter how tamed it looks, enraged and unrestrainedly moved up the walls of its riverbed, however dependable they were, no town or protected area could be defended. Unpredictable hydrology features of the climate where rivers flow though, are the crucial factors of the permanent danger of the great waters of all the rivers in the world.

When, after tempestuous events, many decades and centuries pass, witty and energetic tourist workers will create and try to build up lucrative economy branch from rich and dramatic past with saved, numerous and scientifically enlightened, reminders.

У смирај дана, ветра и реке још трепере сањиви таласи
At sunset of a day, wind and the river, sleepy waves still quiver

Дуїа линија стрепње и немира на обали без заштите
A long line of fear and restlessness at the river bank without any protection

Великим радним еланом у сусрет исūуњењу снова и новим видицима
Great effort moving toward the fulfillment of dreams and new views

Дуīа линија сиīурносīи и сīокојсīва
A long line of safety and peace

Дарови ūролећних бујица
Gifts of spring floods

Прве йоуке о љубави йрема реци
The first lessons on love for the river

Култ реке – река у култу
The cult of river – the river in the cult

Интима зимске идиле у бахатој индискретности лутајућег фоторепортера
The intimacy of winter idyll captured by a rudely indiscreet wandering newspapers

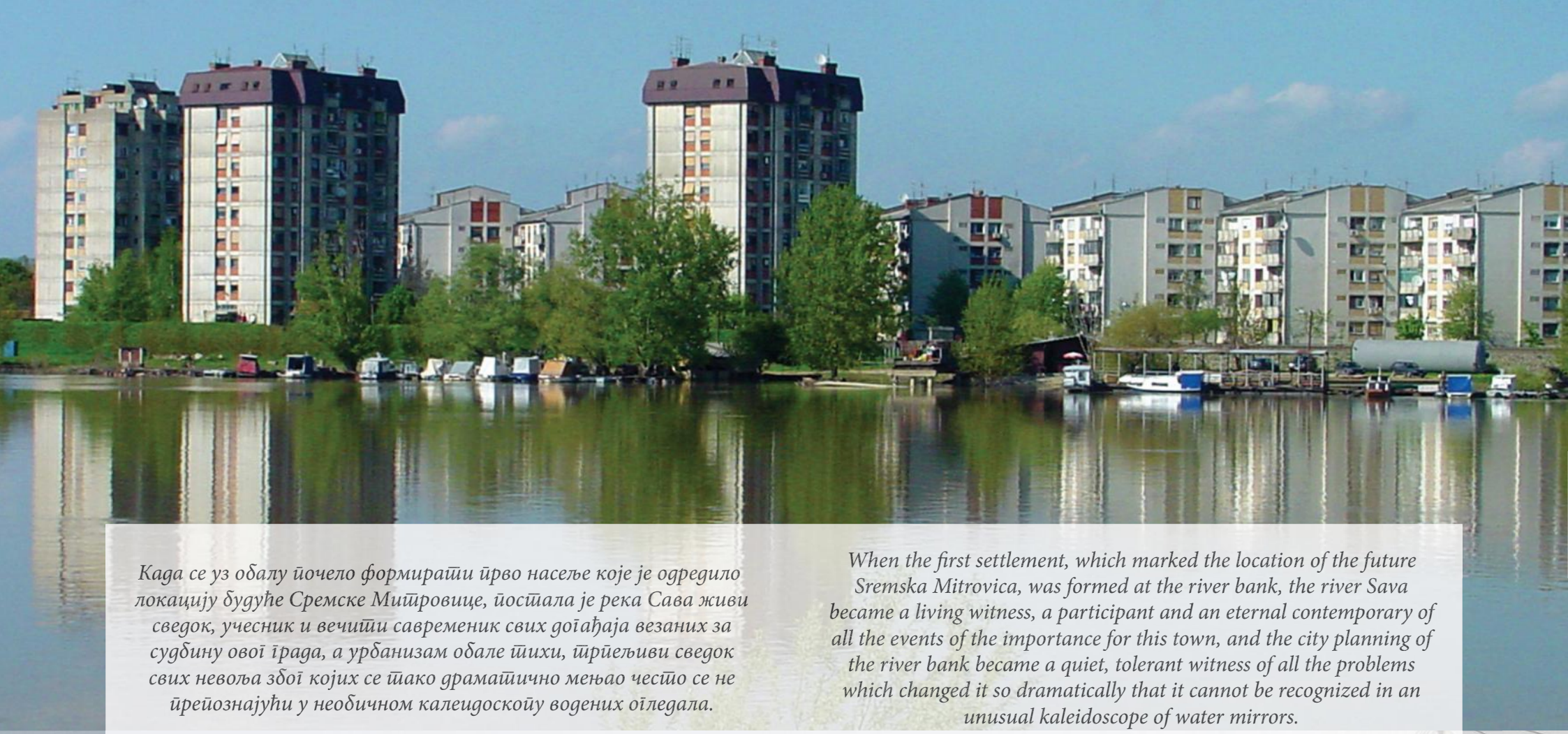

Када се уз обалу почело формирати прво насеље које је одредило локацију будуће Сремске Митровице, постала је река Сава живи сведок, учесник и вечити савременик свих догађаја везаних за судбину овог града, а урбанизам обале тихи, трпељиви сведок свих невоља због којих се тако драматично мењао често се не препознајући у необичном калеидоскопу водених огледала.

When the first settlement, which marked the location of the future Sremska Mitrovica, was formed at the river bank, the river Sava became a living witness, a participant and an eternal contemporary of all the events of the importance for this town, and the city planning of the river bank became a quiet, tolerant witness of all the problems which changed it so dramatically that it cannot be recognized in an unusual kaleidoscope of water mirrors.

Град у оку птице као привезак о скупоценом појасу на витком струку лепотице
The town in bird view perspective, as a pendant hanging from the precious belt on the thin waist of a beauty

I
АРХИТЕКТОНИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРАТЕГИЈЕ

Трагање за амбијентом аутохтоног туристичког шарма

Најхранљивији сокови научних сазнања било које области материјалне, или духовне културе незаменљива су храна и гаранција виталности и успешности сваке амбициозне, стручно осмишљене туристичке пропаганде. Спретним практификовањем ових, најчешће "мртвих" капитала ауторитативних научних дисциплина археологије, историје, историје уметности и одговарајућих природних и урбаних вредности утемељује се полазна основа, или платформа стратегије туристичке пропаганде сваке амбициозније туристичке организације. Њиховом применом и пресељењем из уског и затвореног сталешког научног и публицистичког круга у један комерцијалнији, знатно шири и разноврснији читалачки миље, обезбеђује се значајан допринос како осмишљавању туристичке понуде, тако и у демистификацији и афирмацији и самих научних достигнућа. Захваљујући доступности поменутих сазнајних ресурса одговарајућег туристичког подручја, они постају непроцењиви мајдан у богаћењу литерарно - фактографске потке и подстичу пресудни стваралачки импулс у уобличавању најнеобичнијих историјско - туристичких интрига, тог доминантног енергента генератора афирмације и интернационализације аутохтоног туристичког шарма.

Седам миленијумских живота древног града

Уз стандардну хронологију научних информација о двехиљадегодишњој старости Сремске Митровице, утемељену на подацима о старости Сирмијума као стожеру тих информација, већ се увелико аргументовано барата и цифром о њених седам хиљада година. Овакав збир година у животу градова на простору, који је од најстаријих времена од посебног геостратешког значаја, без обзира чак и на повремене прекиде континуитета, није велика реткост, али ни безначајна чињеница, која не би заслужила да је њени житељи у свкој прилици помињу и са поносом истичу под условом да су кроз стручну и популарну публицистику упознати са елементарним околностима процвата и посртања овог древног града, са његових седам драматичних миленијумских живота преживљених на терену готово фаталних геоморфолошких недостатака, на терену, који ни најнеукији рашљари не би препоручили за урбанизацију. А тај фатални фактор кроз целу историју овог града увек је у себи садржавао прекомерно присуство воде. Баш због тога, вода је постала доминантна црвена нит континуитета, којом су у једну необичну хронику ушивене бројне сазнајне минијатуре, које употпуњују слику о древном граду на великој реци.

Драматика и поетика самооткровења

Седам хиљада година трајања једног насеља, седам хиљада година заљубљености његовог становништва у хировиту реку Саву, која га је својом заносном лепотом заводила, па сатирала, а оно се, не обазирући се на сталне опасности и невоље трудило да јој непрестано буде уз струк, представља драгоцен подстицај у трагању за одговором на незаобилазно питање: шта је река граду а шта град реци када се тако упорно држе једно уз друго упркос многим невољама, које си узајамно приређују? Где лежи тајна њене магичне привлачности и где је извориште људске снаге да се уз њену обалу опстане и истраје у обуздавању застрашујуће снаге водене масе? Мада се одговори на ова питања могу дефинисати наизглед само незнатно сложенијом реченицом да је река граду извориште свих животних радости, снажнијих од великих невоља, које река зна приредити због чега поред ње вреди живети, а град реци само константна еколошка напаст - свака намера озбиљније и садржајније анализе ових питања неизбежно нас одводи на пут исцрпљујућег тумарања лавиринтом сазнајног беспућа, па и безнађа са потпуно неизвесним изгледима на успех. Међутим, захваљујући предусретљивим људима, који поседују кључеве сазнања, писцу ових редова отвориле су се фасцинантне одаје великих тајни. Тада је постало сасвим извесно да ће његова лаичка усхићеност залуталог путника упадом у тајанствене, стручно веома деликатне, суверене професионалне просторе тих истих предусретљивих људи достићи непојмљиву сазнајну кулминацију.

Снага аматерског ентузијазма

Суочен са сопственим етичким назорима, а подстакнут одушевљеним аматерским ентузијазмом утемељеним прецизношћу остварене комуникације са сопственом интуицијом, у уверењу да јавност, посебно она које се то тиче, о овако драматичној комуналној прошлости града заслужује да сазна нешто више, он је већ тада саставио план приче, која је доиста имала много празнина, али је веровао у њихово попуњење као Мендељејев у периодични систем елемената и ... након много, много година празнине се попуните и ... прича наста.

Ова открића омогућила су широку лепезу разноврсних па и неочекиваних приступа и гледишта, чији је задатак да кроз свестрану информисаност читаоцу приуште изузетан ужитак, а у повољнијим околностима припреме основу за подстицај и самог читаоца на стваралачку акцију у сопственом истраживачком програму.

Овако радикална трансформација пасивног читаоца конзумента у ревносног и стрпљивог трагаоца за грађом којом ће и сам дати допринос уобличавању слике града на обали велике реке сасвим је реалан наговештај када се има у виду да је реч о граду о коме, упркос завидним научним сазнањима још увек има нерасветљених периода прошлости из културног, јавног или тајног живота и материјалних сфера живљења.

Свевидеће око у служби успостављања комуникације са сопственом прошлошћу

Одлучи ли уважени читалац да као непоколебљиви заљубљеник у овај град крене у ту дивну трагалачку авантуру усмеривши своје свевидеће око према некој од необјашњених мистерија и посегне ли за непредвидивим дужним метрима архивских фондова, он је иступио на последњу линију одбране од прогресивног заборава, тог најокорелијег непријатеља индивидуалног и колективног пијетета према сопственој прошлости и традицији, јер заборав је непријатељ за уважавање. Он је неминовна и неумитна патина, или тешки муљоносни поплавни талас, који неумољиво брише комуникације са узбудљивим и тајанственим догађајима минулих времена. Он настаје на изузетно хранљивој подлози како самозадовољства друштвено - економским преображајем и тренутним благостањем, тако и на подлози динамичних социјалних и политичких превирања, природне смене генерација и демографских промена проузрокованих масовном миграционом циркулацијом. Својом постојаношћу често заувек затире најдрагоценије доказе континуитета човекове истрајности у настојању да упркос различитим недаћама опстане у сопственом простору и времену и да га својим прегалаштвом хуманизује како за себе, тако и за генерације које долазе.

II
ХИДРОДРАМАТУРШКИ АСПЕКТ

Вода као извор живота и смрти

Један од првих елементарних производа и ауторизованих креативних дела Створаоца планете Земље и свега на њој и њено увођење у све сегменте земљине биолошке структуре и свеукупног живота као пресудног чиниоца опстанка са претенциозним епитетом "извор живота" постала је истовремено, а остала трајно извор озбиљних искушења па и извор смрти, послуживши као једно од најмоћнијих, али и најстрашнијих оруђа у Његовим рукама у тренуцима божанског гнева изазваног несташлуцима људског рода.

Временом, да би ублажио, или потпуно неутралисао своју одговорност за страхоте које му вода приређује, људски род многобројна рушилачка понашања воде прогласи природним појавама, а за стихијска разарања тековина људског ума и руку, уведе необавезујућу категорију "елементарна непогода" чувајући тако опомињујућу успомену на прву елементарну (водену) непогоду, у којој је Арарат одиграо улогу хуманитарног уточишта репрезентаната свеукупног живог света. Затим покрену своје умне и физичке потенцијале, не би ли се овим казненим мерама успешно супротставио.

Нужност афирмације маргинализованих хидрографских извора, који су доказ богате комуналне историје

Кроз историју човечанства како на макро плану, тако и на бројним микролокацијама записи о овим појавама и настојања да им се оно супротстави представљају јединствени драматизам, настао као плод стваралачког деловања аутентичне природне хидродраматургије. Можда су градови сличних геохидрографских положаја имали сличне цивилизацијске недаће. У случају Сремске Митровице обиље сачуваних трагова о невољама проузрокованим воденим ,,елементом,, обавезују нас да кренемо тим траговима и у складу са тренутно доступном грађом осветлимо бар неке, у односу на фаворизовану историју политике и ратовања рубне, а за егзистенцију становништва тако значајне сфере живљења. Ово тим пре што је овај град у својој пребогатој прошлости суочавајући се управо са воденим недаћама, досегао врхунске цивилизацијске домете, али и падове.

У потрази за славним градом

Због тога није чудно што је према њему веома давно покренута необична, непресушна истраживачка енергија популације радозналих. Интерес научних и пасионираних аматерских кругова за материјалне остатке овог славног града не јењава у светским размерама ни данас, свакако оправдано, посебно откако је након безуспешних трагања "аматера" и "стручњака" 19. века као за Атлантидом и Тројом, Сирмијум са свом својом монументалношћу и незабележеном светском еуфоријом седамдесетих година 20. века захваљујући виртуозним хируршким, резовима на самом срцу градског организма, откривен под ногама грађана Сремске Митровице.

Давни претходник плејаде радозналих био је путописац Евлија Челебија. "*...Међутим, ако закопаш у земљу крампом пет педаља појави се вода* ... " Какве су то биле побуде једног путописца да се бави прекопавањем Митровице? Да ли је то Челебија свестан своје историјске мисије, напросто желео да види како стоје ствари са подземним водама за 1663. годину, како би тај статистички податак унео у свој Путопис као драгоцено сазнање за историју будућих хидротехничких завода, или се можда ужелео риболова па је трагајући за ронцима на пет педаља испод земље набасао на подземне воде? Нигде помена ни о парчету камена, цигле, па чак ни о злату. У сваком случају Челебију је потребно евидентирати као првог археолога аматера, који у овом граду није пронашао материјалне доказе да се баш ту налази древни Сирмијум, јер сваког ко по Митровици носи ашов, крамп или какву необичну торбу у којој се можда крије детектор за откривање метала у земљи, треба сматрати потенцијалним археологом.

Није међутим, боље среће био ни Фридрих Вилхем фон Таубе, који је

о Митровици 1777. године објавио: "...*Оно што ово место чини значајним јесте што се на нејун сахат одавде према истоку, недалеко од села Јарка на Сави, налазе у земљи и на њојзи остаци врло славної ірада Сурмиума или Сирмиум – а. Он је у доба Римљана био ілавни ірад читаве западне Илирије...* " Ипак, Таубе је о Митровици оставио и податке, који нису из домена заблуда: "... *Митровица (Demetrovicza, обично Mitrovicz) велико и добро насељено, нешто утврђено тріовиште стварно је ілавно место Границе, зато што се овде налази штаб Петроварадинске реіименте, чија се униформа састоји од белих кайута са као штука ілавим посуврацима, ірслука и чакшира и са жутим дуіметима. Ово место је једно од четири у којима се издржава карантин. Становници места, који се баве како обрађивањем земље, тако и бродарством и рибарством, ірипадају сви ірчкој вероисповести ...* "[1]

Предострожност као смисао живљења

Док тече Сава као укроћена горопад испољавајући периодично застрашујући гнев, уз град је трајно прикована и ту јој најзад ваља мировати. Узимајући међутим у обзир баш ту њену непредвидиву ћуд, присутан је код становништва ширег и ближег приобаља значајан степен трајног неповерења, па и страха од могућих последица тог гнева. Ова констатација још је очигледнија погледамо ли карту леве Посавине, а посебно њеног средњег и доњег тока, чији становници баш и нису хрлили њеној обали. Само неколико градова и то махом оних, утемељених попут Митровице на оцедитим деловима савске обале као стратешке тачке римских освајачких похода, опстало је на традиционалној локацији, док сеоских насеља непосредно уз савску обалу готово да и нема. Село Босут само је у једној тачки у контакту са реком, а то је тачка у којој се Сава селу примакла одроњавајући обалу конкавне кривине. Село Рача због интензивног обрушавања обале измештено је тридесетих година 20. века на безбедну удаљеност. Користећи све благодети плодног хумуса и друге природне дарове, чијем квалитету је знатно допринела и река Сава, подизали су своја станишта на безбедној удаљености, мада им је она и у таквим околностима знала приредити страховите патње.

Само су се веће и многољудније насеобине масовним, колективним организовањем могле одупрети насртљивости великих вода и од елементарне, нужне одбране сваког педља нападнуте обале, прећи у офанзивне грандиозне заштитне градитељске подухвате. Сеоска насеља са недовољним бројем мобилисаног становништва у таквим ситуацијама остајала су потпуно беспомоћна.

1 Таубе: Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема, стр. 237.

III
ВЕЧИТА МАГИЧНОСТ МЕЂУРЕЧЈА

Срем као европски просценијум, али и централна позорница историјских збивања

Сва светска међуречја валоризована као нулти историјски споменички простори, давно проглашена колевкама цивилизација, будила су пажњу науке и појединаца још од оних времена када је злато постало цењеније од кукуруза. Мегалополиси као централна оличења цивилизацијског домета појединих међуречја, зрачили су магичним сјајем и увек представљали крајње тачке тих интереса без обзира на временску и просторну удаљеност покрећући освајаче, мисионаре, уходе, сеобнике, научнике и туристе.

Међуречје Срем, чија плодна равница још увек скрива многобројне расуте каменчиће мозаика велике слике историјских збивања не ретко када било је просценијум широке позорнице зване Европа, са кога су најављиване историјске епохе, али и централна позорница на којој су се кроз прохујале миленијуме смењивали многобројни актери.

Издашни хумус, флора, фауна и обиље воде обезбеђивали су овом међуречју исконски амбијент по коме су крстарили, рађали се и стасавали народи конзервирајући кроз геолошке и историјске епохе доказе свог присуства.

Први мајстор светла велике сцене

Ваљда је још у петом веку пре нове ере славни свестрани Херодот, та незаобилазна мирођија у свакој научној чорби свога доба исписао прве хидрографске странице, или бар странице, које су нам сачуване као оставштина давних цивилизација за будућност. Не задовољивши се категоријом обичног посматрача путописца, или радозналог туристичког публицисте, он покреће сопствену хидролошку мисао, у коју укључује запажања и анализе бројних фактора, који утичу на особине појединих светских водотокова и њихових сливова, а они на формирање цивилизација и ток историје: "*... Из Илирије тече према северу река Ангро и улива се у Бронг у Трибалској равници, а Бронг се улива у Истар. И тако Истар прима ове две велике реке... Истар протиче кроз целу Европу, а извире у земљи Келта, који са Кинетима представљају најзападнија насеља у Европи. Тако Истар протиче кроз целу Европу док не стигне у Скитију... Али ако се упореди количина воде у једној и другој реци, онда је Нил богатији водом, иако се у њега не уливају ни реке, ни извори који би га чинили већим. А што је Истар и зими и лети једнако велик, по мом мишљењу дешава се из ових разлога: зими има своју обичну величину, или буде мало већи него обично, јер у његову сливу ретко пада киша за време зиме, већ стално пада снег. А лети се снег који је нападао у току зиме и кога је много, топи и са свих страна вода тече у Истар. Од отопљеног снега и од многих киша он набуја, јер кише падају у току лета. Што сунце у току лета привуче већу количину воде него у току зиме, утолико више воде тече у Истар за време лета него за врме зиме. И тако је створена равнотежа, те изгледа да је његова величина увек једнака...*"[2] Није ли Херодот оваквим креативним опсервацијама обезбедио себи звање утемељитеља и оца хидролошке науке!? А када научници у рекама Ангро, Бронг и Истар препознаше Дрину, Саву и Дунав остаде нам само да закључимо да су ове реченице најстарији писани хидролошки трагови о водама, које омеђују сремско међуречје.

Усхићење сазнајним праскозорјем

Готово да нема цивилизацијских тековина што су као круна умних, финансијских и физичких напора заједнице и појединаца стављене на располагање грађанима Сремске Митровице, а да се у приказу њихове генезе и цивилизацијског континуитета не досеже до древних античких времена, па и до дубље прошлости, када је царски град Сирмијум представљао цивилизацијски гравитациони центар Паноније. Савремена урбанистика са својом свеобухватном инфраструктуром, здравство са хирургијом, пољопривреда са виноградарством, исушивање са наводњавањем, ковање новца са банкарством, културно - забавна

2 Херодотова историја, стр.293.

надградња са драмском уметношћу, ораторством и сликарством већ одавно своја античка материјална научно -историјска упоришта проналазе похрањена у музејским збиркама, или на отвореном простору "in situ". Када је већ тако, нема разлога да и ова прича не крене од тих давних времена, тим пре што и за њен тематски садржај постоје веома маркантни научно - историјски и материјални трагови. Њиховим избављењем из незавидног статуса безживотне архивске или музејске грађе тријумфално се демантује новинарска крилатица да се оно што није записано није ни десило, а потврђује чињеница да и оно што је записано, ако се не отргне од патине заборава, опет као да се није десило. Због тога ће ова прича уз подршку прикупљеног драгоценог илустративног материјала представљати величанствену документовану глорификацију човекове истрајности и упорности да живи и опстане поред реке, али и глорификацију хидротехничке професије, која је кроз своју целокупну историју давала пресудну подршку за успешну реализацију ових настојања.

Извори сазнања о дугој воденој хронологији Сремске Митровице

Није свакоме доступно што је некоме доступно, али свако може користити оно што су други својим огромним трудом учинили доступним и поштедети се безглавог трагања за тим, често недоступним, у датом тренутку непроналазивим, а недостајућим карикама ланца континуитета. Сасвим задовољавајући исход трагања за аутентичном изворном, стручном и додирном тематском грађом што је похрањена у различитим публикованим, али и непубликованим радовима, помогао је у попуњавању веома занимљиве водене хронологије како Сремске Митровице тако и ове велике реке.

Трагови, који говоре о страхотама изазваним разорном махнитошћу великих вода реке Саве, многобројни су и веома разноврсни. Сачувани су у Годишњим извештајима Жупаније сремске, новинским извештајима, путописним белешкама, монографским студијама о Сремској Митровици, записницима са редовних и ванредних седница општинских власти, када су управо велике воде биле виновник њиховог хитног заказивања. На њима су због несавладивих комуналних проблема проузрокованих поплавним таласима смењивани или подносили оставке градски инжењери, градски одборници и градоначелници. Сачуван је и значајан број хидротехничких стручних студија старих готово два и по века о томе како ту исту воду укротити и угроженом становништву Посавине обезбедити здравствено, економско и лично физичко спокојство, али и значајан број описа бурних, за становништво Посавине чак судбоносних водоправних расправа о оправданости, па и нужности регулације Саве, подизања насипа, обалоутврда и других хидротехничких градитељских подухвата.

Откако се у последњих тридесет година интензивно ради на расветљавању античке прошлости, археолошка наука такође је употпунила хидрографску слику Сирмијума и познијих епоха у животу овога града. Око 70000 квадратних метара истражених остатака Сирмијума и више стотина геотехничких истражних бушотина учињених у циљу испитивања структуре тла за различите градитељске потребе, дају научницима легитимитет ауторитативних тумача многих сфера живљења у њему, па и оних на које су значајно и веома драматично утицале воде Сирмијума. Додирна тематска грађа исписана руком савременика појединих епоха само употпуњује и осветљава слику о динамичном животу поред реке и помаже у идентификовању локација стварних историјских догађаја.

IV
ОД СИРМИЈУМА ДО СИРМИЈУМА

Калварија и Келти

Многобројни су, науци изузено драгоцени праисторијски локалитети лоцирани уз велике и мале водотокове сремског међуречја. Не малобројни су и локалитети античког и средњовековног периода. На многима је живот трајао хиљадама година да би се волшебно гасио, никада се не обновивши.

У урбаној структури Сремске Митровице као заштићени споменички простор постоји међутим и данас један сасвим специфичан и раритетан локалитет праисторије, који је под именом Калварија као новијим католичким култним топономом насталим 1802. године одиграо улогу цивилизацијске комуникационе станице, обогативши двехиљадегодишњу историјску прошлост Сремске Митровице са још пет хиљада праисторијских година.

То загонетно вештачко узвишење у својој прапрошлости нарастало је у самом шпицу обале палеомеандра (или рукавца) реке Саве и ушћа потока Чикас, који је ово узвишење опасивао са његове западне стране. Као и река Сава и овај поток имао је у хидролошкој прошлости Сремске Митровице веома значајну улогу. Калварија је праисторијско језгро једног од најстаријих градова Европе. У њене темеље доказе о свом присуству уградио је човек старијег и млађег неолита. На њима су културне хоризонте подизали становници старијег, средњег и млађег гвозденог доба. Келти су овом узвишењу дефинисали завршни изглед, а можда подарили и име Сирмијум са којим је ово насеље ушло у светску историју.[1] Овај локалитет дочекао је римске освајаче, доносиоце у Срем историјског доба, који су својим присуством повезали миленијуме прошлости и будућности овог гравитационог простора и постали утемељитељи вишевековног цивилизацијског просперитета, али и актери катаклизмичних смена епоха. Иако је њиховим драматичним окончавањима и сам град са њима умирао, васкрсавао је у освит нових доба захваљујући фасцинантној геостратешкој атрактивности увек на истим темељима сопствене прошлости, обезбеђујући себи необични вишемиленијумски континуитет. Калварија данас представља цивилизацијски драгуљ и топоним на коме је трајала и окончала праисторијска прошлост Сремске Митровице и почела њена историја. Подизањем "крижног пута" овај брежуљак је сачуван од урбанизације, али је назив Калварија у потпуни заборав становништва потиснуо евентуално старије име овог локалитета.

Калварија и Римљани

Када су се Римљани појавили на овом терену сместили су свој војни логор у ту, тада напуштену келтску фортификацију. Њену јужну падину више вероватно нису запљускивали таласи пловног водотока, већ мочварни остаци савског рукавца, који се постепено претварао у замуљене баруштине трајно попуњене водом редовних сезонских поплава реке Саве, подземних издани, па и водом дарежљивог Чикаса. Овај поток вијугајући с јужних падина Фрушке горе, уливао се испод Калварије у ову делтолику мочварну оазу, која је у садејству са бујном вегетацијом овај простор чинила готово непроходним. Римски заповедници рано су уочили његову непогодност за своје експанзионистичке и стратешке замисли. Стакласта површина реке Саве беласала се у свом матичном кориту на готово километар иза ових бара, а како је велика пловна река уз квалитетне копнене путеве била окосница освајачке стратегије римских легија, напуштање логора на келтском опидуму и трагање за новом локацијом наметнуло се као нужност. Свакако не идеалном, али знатно прихватљивијом показала се локација нешто западније, на оцедитом делу у непосредној близини савске обале, на самом пупку позамашног обалског трбуха, где су се већ одомаћили становници избегли са Калварије.

Већ знатно замуљени остаци изнемоглог савског рукавца, кога су наноси песка и муља што га је доносила Сава незадрживо одвајали од његовог основног корита наговештавали су сасвим извесно, нимало ружичасту будућност овог простора. И можда баш у чињеници већ поодмаклог процеса преграђивања и одвајања рукавца од матичног

тока треба тражити одговор на питање зашто се Сирмијум није развијао из првобитне микро локације келтског опидума на Калварији.

Покоривши домаће становништво Римљани предузимају амбициозне фортификационе, а затим цивилне планске градитељске, али и неопходне мелирационе подухвате, када почиње узлет Сирмијума у неслућене висине, међу најугледније метрополе римског царства.

Сирмијум

Свакако су огромни напори морали бити уложни да се у овом "Меандрином" царству на крхкој обали хировите реке Саве, без камена као основног грађевинског материјала за подизање монументалних грађевина, али зато квалитетне технологије производње опеке, консолидује један овакав град и на тако безнадежној локацији постигну фасцинантни урбанистички и комунални резултати. Многобројне мочваре, како у блиској околини, тако и у самом градском ткиву, константно присуство високог нивоа подземних вода и честе поплаве у свакој свеобухватнијој анализи морале би бити истицане као перманентна кочница прогреса овог пливајућег града и ширег градског подручја чак и у данашње време.

Но, упркос свим тим природним непогодностима, град у коме су се рађали и стасавали будући цареви, винуо се у сам врх елитних античких градова и са епитетом “славне многољудне мајке градова” пружио својим грађанима задивљујуће благодети цивилизацијских достигнућа у области урбанизма и комуналија. Његови градитељи изградили су пристаниште, водовод, канализацију, велелепне палате у које су увели подно грејање, премостили су реку Саву и опасали се моћним градским бедемима који су их пет векова штитили од великих вода реке Саве и варварских хорди што су се попут поплавног таласа ваљале подунавским шипражјем, за које су несхватљиво неодговорно веровали да су ту из туристичке радозналости. Били су самоуверени, надмени и неопрезни, јер били су грађани Сирмијума, поданици великог римског царства, савременици моћне цивилизације, али и највеће војне силе освајачко - господарског менталитета, грађани државе Рим, са римским држављанством, лојални нормама регулисаним римским законодавством.

Имали су аквадукт, који су пројектанти по налогу мудрог, духовито далековидог цара спојили са управо стасавајућим фрушкогорским виногорјем како би као стратешки објект променљиве намене у данима баханалијске екстра потрошње и разврата био употребљен као винодукт за транспорт чудесне Пробусове истинољубиве течности муњевито проносећи царством супериорну славу јужних падина Фрушке горе коју су звали Алма Монс.

Због тога није чудно што су у Сирмијум навраћали многи угледни гости: војсковође, државници, трговци... Сви они, као и грађани Сирмијума, уживали су у чистим, каменом поплочаним улицама, наткривеним тротоарима, у форуму окруженом репрезентативним палатама, у тркалишту двопрега и вишепрега, гладијаторској арени, позоришту, у предивном погледу на савске мостове овенчане славом губилишта првих хришћанских мученика, на питореске савске аде са ексклузивним грађевинама, ливницом златника и златних полуга... Био је то град престижног, сасвим препознатљивог провинцијалног високог низијског туризма. Свуда сјај и бачве пуне фрушкогорског вина, баханалије, сатурналије, али и стратешки значај и магнетска привлачност...

Успон и пад

И док се урбанизам Сирмијума захуктава према својој будућности, тече Сава неспутана, исконски моћна и усамљена као див. Повремено се прене из уснулости, покрене своју немерљиву снагу и јурнувши из свога корита провери чврстину градских бедема, напуни остатак свога прадавно напуштеног старог корита, дотакне и поздрави поток Чикас, то своје напуштено сироче. Иако градски бедеми успешно одолевају њеним необузданим насртајима, знатне количине воде подзе-

мним путевима доспевају у баре унутар градског ткива. Ове баре представљају сталну опасност по здравствени билтен свога становништва. Када се река врати усвоје корито, а унутрашње баре усахну, на њиховим ободима ничу нове грађевине. Тада се градски бедеми померају према спољашњим слободним површинама како би се обезбедиле нове грађевинске парцеле у пренасељеном граду.

А када су га северне освајачке олује поткрај 6. века одувале са европске историјске сцене, темељно разоривши монументалну архитектуру како овај град више никада не би био неосвојив било ком освајачу и развејавши беспомоћно становништво, Сирмијум је утонуо у таму заборава. Нестао је тако један славни град, па и моћни градски бедеми, та вековима несавладива препрека бројним освајачима, који су на њих насртали. Надалеко чувени бедеми под којима су вођене судбинске битке, од којих је земља све до *Cusuma* тутњала уздрмана, нестали су у тихом освајачком походу бујне вегетације и под муљоносним поплавним таласима, што су преко приобалне депресије досезали до самог подбедемља, затрпавајући остареле и оронуле спољашње бедемске вертикале, а затим се преко талога подбедемске косе равни разливали по развалинама пустог града.

У сусрет будућности

Сви потоњи догађаји везани за судбину овог древног града били су последица уплива управо свих ових магичних чинилаца. Освајач по освајач и бачве се испразнише. У Фрушкој гори запарложила се и притајила винова лоза чекајући нека питкија столећа. Камен по камен, опека по опека и палате нестадоше. На темељима доле похрањеног древног претка сазидаше се нова доба нових Митровица. Град Сремска Митровица није изникао из сопственог пепела. Он је изникао из сопствених опека, васкрсао саздан од сопственог "меса" конзервираног и вековима скриваног у тамном зеленилу бујне вегетације панонског бескраја. У свом поновном рађању под сопствене темеље сатро је очерупане остатке, као пас оглодане кости и са лица земље уклонио и најмањи траг монументалних сведочанстава своје велелепоте и велевремешности.

Импресије пред зидинама античких палата

Од тих остатака, вековима затрпаваних аутохтоном и ветровима донетом прашином, разним отпацима цивилизација, грађевинским шутом дробљеним са старих грађевина током минулих векова под аварском, франачком, бугарском, византијском, угарском, турском и аустријском доминацијом, а хомогенизованих муљем што су га наносиле велике воде реке Саве, формирала се временом нова, вештачка конфигурација терена градског габарита на којој је још у средњем веку формирано старо градско језгро Сремске Митровице из чијих се контура током 18. и 19. века град трансформисао у урбану целину која је до данас остала готово непромењена. У време катастрофалних изливања реке Саве овај урбани плато, чије су јужне контуре према водоплавној депресији назначене остацима затрпаног градског бедема, често је представљао последњу наду спаса и уточиште водом прогнаног становништва из нижих делова града.

Заставши пред неком од откривених, још увек импресивних античких зидина остајемо затечени у недоумици како је све то нестало испод кота на којима данас приметно неравним тереном вијугају старе митровачке улице, које су настајале пробијајући се минулих векова муком и упорношћу својих грађана кроз рушевине и преко остатака монументалних репрезентативних античких палата, укрштајући се и спајајући под, за ово поднебље сасвим неуобичајеним угловима. Ова архитектура диктирала је и формирање једног спонтаног и аутентичног урбанизма који се, наставши на том слојевитом историјском урбаном платоу, својом постојаношћу и историјском предодређеношћу за вечност у великој мери успео одупрети ортогоналној урбанистичкој концепцији Марије Терезије, али и апсурдној урбанистичкој агресији сопствених урбаниста 20. века.

Готово сви древни градови сличне судбине давно су изгубили сва она својства по којима их историја помиње, па чак и своје име стечено по рођењу, а неки су нестали за сва времена, никада се не обновивши. Антички град Сирмијум дао је Сремској Митровици своје темеље и своје "месо", нову топографију, па и нешто урбаног континуитета, али и графичку успомену на славно античко име ранга престонице римског царства, несуђеног Константинополиса, Истанбула, Цариграда...

V
ПОГЛЕД С МОСТА

На висећем мосту

Попевши се први пут том челичном стрмином прекривеном асфалтном траком до највише тачке са које, као на планинском превоју пут води доле према мачванској равници, можда ћете застати у ишчекивању сензационалног доживљаја љуљања необичне грађевине која се зове висећи мост, што се попут челичне опруге извија стешњена између два огромна бетонска стуба на две обале, премошћујући сремскомитровачки савски теснац.

Међутим, сем снажног ветра, који вам квари пажљиво дефинисану фризуру и нагони вас у бочни гард како би сами себи створили заветрину, ништа вас неће импресионирати и ништа сензационално нећете доживети. Упркос необично снажном ветру учиниће вам се да то није довољна снага која би била у стању заљуљати ову грађевину, а осећај померања о коме појединци говоре, чиниће вам се као плод маште или страха од висине, или ово није довољно снажан ветар.

Усудите ли се да пређете високој металној огради што на овој висини и ветрометини обезбеђује завидно и неопходно спокојство, не одолевши као зависник, погледаћете доле према захукталој воденој површини, у коју се одавде већ винуо први летач на главу. Осетићете са овог безбедног места не само да сте у најнепосреднијем контакту са исконском снагом природе, него да сте лично обуздали њену тајанствену ћуд, да сте њен господар, иако нагло нарастајући, купећи и проносећи обалско смеће најављује несвакидашњи притисак на армираним бетоном окованe обале што се беласају под тмурним кумулусним сивилом. Учиниће вам се са овог места да сте у специјалном модулу времеплова са којим сте премостили све прохујале векове, да сте на мосту а можда и на самом месту погубљења хришћанског мученика Иринеја и остаћете у уверењу да је овај речни теснац некадашњи антички рукавац, а урбано језгро Мачванске Митровице опасано са јужне стране потоком Богаз некадашња Ада Касија, или Карбонарија. Пљуцнућете у усхићењу а ветар ће вашу пљувачку однети у бестраг и нећете знати да ли је дотакла металну боју узбуркане водене глазуре, покренувши јато ситних рибица. Међутим, сасвим је извесно да ћете приметити како снажни ветрови кидају дебелу кумулусну масу над Мачвом и рађа се сунце на западу, а вама као сведоку овог необичног космичког тренутка учиниће се да се сремска обала запалила пурпурним пламеном.

Ходочашће пред водомером

А на обали, том омиљеном шеталишту грађана, доле испод самог моста већ сатима ходочасте пролазници пред водомером. Одлазе, па поново навраћају обезбеђујући континуитет сасвим непотребном доколичарском кворуму, који помно прати, већ дужи низ година нерегистрован овако брзо растући ниво захуктале водене масе, што кидише на стуб са водомером и ову, безбедносно још непотврђену обалоутврду жељну изазова, какви су њену стару претходницу у прошлости тако често стављали на искушења и проверу у интервалима панично проглашаваним као ванредно стање.

Спокојни сте као и сви грађани обеју Митровица пред нарастајућом воденом опасности, као што сте спокојни при шетњи овом елегантном фибулом, која спаја рубове раскошних долама које се зову Мачва и Срем, јер вишевековни страх од велике воде и проблем њеног поуздданог премошћења, подизањем нове обалоутврде и овог, у многим техничким појединостима јединственог висећег пешачког моста - чиме су за грађане двеју урбаних целина на две обале реализована два капитална комунална пројекта - дефинитивно је потиснут у зону успомена, ту привремену станицу на путу ка потпуном забораву.

Изнад речног корита којим је отпловило Панонско море

И док ветрови над Мачвом разгоне последње праменове осунчаних кумулуса што се разиграни муњевито трансформишу у најнеобичније фигуративне композиције, задржаћете се као приковани на тој највишој тачки моста, поставши свесни да стојите на необичном, импо-

зантном видиковцу са кога вам је доступан потпуни панорамски круг необичних видика. Над вама је готово цела небеска полулопта са спектакуларним сунчевим смирајем, који није само банални наговештај скоре обилате вечере већ узбудљиви спектакл васионске механике, који беспрекорно функционише сву вечност, а испод вас речно корито са многим тајнама прошлости, којим је бесповратно отпловио део Панонског мора. Тек недавно и у тој мутној, тешко провидној воденој тишини, не мање занимљивој од земног хумусног мрака. откривени су материјални остаци, који ће значајно употпунити представу о животу града Сирмијума, али и односу његових грађана према реци. Река Сава живи је сведок, учесник и вечити савременик свих минулих и будућих догађаја везаних за судбину Сремске Митровице, као и овог космичког тренутка, када је нестало руменила изнад Мачве и узводне кривине, а западно небо постало испоснички бледо. Из тог смера моћна река доноси последње пурпурне жеравице клонулог сунца, одбијајући се од утврђене обале Лимана према левку савског теснаца.

Ваљајући се увек баш из тог и ни из ког другог смера, некад питома са апсолутним минимумом, чешће горопадна са апсолутним максимумом водостања, она остварује један вечни поредак; трећег дана стварања света Бог рече: "*Нека се саберу воде што су под небом на једно место и нека се покаже сухо. И би тако. Сухо назва Бог земљом, а зборишта водена назва морима. И Бог виде да је то добро...* ".[3] Али у шест дана постања свега на свету не стиже одредити какви треба да буду речни токови, чак и не помену стварање река, а оне обезглављене и дезоријентисане још од свог настанка тумарају земљаним равнима кривудајући у преображенским циклусима и у вечној су потрази за идеалним током, загорчавајући успут живот становништву које живи на њиховим обалама.

Традиција и суверенитет

Тако је и са реком Савом. Када се незнатним делом своје импозантне дужине од око 1060 километара суновратила са алпских врлети и уским каменитим кланцима пробила до врата Паноније између Самоборске и Загребачке горе приближивши се самом ободу непрегледног Панонског басена, кренула је на бескрајно дуги вијугави пут ка истоку у потрагу за сопственим идентитетом продубивши из само њој разумљивих разлога готово 740 километара речног корита (без обрачунавања њених пробних напуштених кривина) иако је њено ушће од тих врата ваздушном линијом удаљено непуних 340 километара. Испољавајући евидентну несталност, па и пробирљивост у погледу трајнијег коришћења појединих кривина, њену општу оријентисаност према истоку једноставно сви уважавају као традицију којој се, упркос суверeном газдовању просторима кроз које протиче, нико не усуђује супротставити се. Уважавају је чак и власници њених изворишта али и многи приточници, који јој великодушно испоручују своје воде, а никада их не преусмеравајући према некој другој страни света. И тако, у еколошки безбедносно најкритичнијим периодима, као и приликом дехидративних губитака већих количина воде, па и њеног неумереног расипања по савском приобаљу они реци обезбеђују довољне количине свеже воде за ревитализацију.

На видиковцу у прошлост

Осетите ли се у овом тренутку са ове стајне тачке пред обиљем слика које вас окружују, као импресионирани али збуњени туриста без туристичког водича који има причу, знајте да све то што вас окружује, надвисује и испод вас тече, јесу управо и аутентичне туристичке вредности, а у граду мученику, какав је кроз непрегледну прошлост била Сремска Митровица све те вредности имају и ту, туризму драгоцену и неопходну, садржајну и специфичну, аргументима поткрепљену причу. Управо овде, на мосту Свети Иринеј, на који се не долази само због журног прелаза преко реке, на коме опчињени видиком још увек стојите (а тако би ту пристајало неколико клупа) као случајно залутали туриста, потребна вам је та прича о граду који живи на обали велике реке и води вишевековну битку против водене стихије као тра-

3 Библија, глава 1 стих 9.

јне опасности, јер ово је место са кога се виде најважније микролокације уткане у причу о одбрани града од те опасности. Ова грађевина која вас попут небеске љуљашке доводи до екстазе, као и импресивна одбрамбена линија испод ње, чије робусне контуре самоуверено освајају трећи миленијум, названа чедним именом Променада, већ је стекла статус препознатљивог визуелног градског симбола и неоспорне туристичке атракције.

Поглед на дугу линију одбране од великих вода

Ено горе сасвим узводно према западу још стоји један од два стогодишња фабричка димњака. Ту се данас налази Дрвни комбинат. На том месту почела је 1888. године са радом Черихова фабрика за хемијску прераду дрвета - фабрика танина, катрана и шпиритуса. Пуштањем у рад ове фабрике отпочела је у Сремској Митровици ера индустријског капитализма. У новим фабричким погонима запослила се и прва генерација митровачке индустријске радничке класе (86 радника погона за хемијску прераду дрвета, 196 радника у погону за производњу танина). Попут кулминирајуће снаге радничких незадовољника, кретао се поред ове фабрике поплавни талас јуришајући незадрживо према древном граду доносећи брзином од 0,94 метара у секунди милионе кубика водене стихије.

Ту код фабрике почињала је линија одбране града од великих вода, јер је управо до тог места градитељским кампањама регионалних водних заједница до 1934. године коначно завршен одбрамбени систем, којим је лева Посавина постала заштићена узводно све до Загреба. Низводно од Черихове фабрике, овамо према граду сваким метром обале опасност од великих вода била је све већа и све разноврснија, а заштита тог дела обале била је у надлежности митровачке општине. Баш тамо на Лиману, а испред последње кривине, после које се речно корито, савијајући према југу нагло сужава стварајући најчувенији савски хидроним познат као савски теснац, почињале су минулих векова све недаће и трауме грађана без обзира на агрегатно стање воде, која их је проузроковала. Ту су почињале као последица хидрографских прилика узводног савског слива и градитељске заштите Посавине, али ту се нису завршавале узбудљиве странице најдраматичнијих комуналних битака. Исписиване су управо на овој кривини, али и на потесу од Лимана до Зимовника "Митровици на истоку" у дужини од преко 4 километра дугој и тешко брањеној линији одбране града. Стари мост, Испостава царинарнице, Превоз, Рибарска обала, Крст, Светла улица, Камењар, Шеталиште, Паробродска улица, Пристаниште, Капетанија, Агенција, Ниска улица, Водна улица, Јалија, Чикас, Циглана, Зимовник, стари су, многи још увек актуелни називи делова те обале, или поплавом угрожених делова града.

Урбанизам обале

Једна од најдинамичнијих локација бурне комуналне градске прошлости свакако је та широка конкавна савска кривина, у коју удара водена маса пристижући са запада. Као исконска карактерна персонификација хировите, застрашујуће водене немани што се крије у дубоком виру испред теснаца, заривајући оштре зубе откидала је и гутала наслађујући се, њену крхку рањиву обалу. Ипак на том простору, у њеној непосредној близини, спремни да јој се трајно супротстављају, радо су се насељавали и на ограниченом простору стискали градитељи колективне храбрости и заљубљеници у реку наслањајући кућу на кућу.

Тако је свакако морало бити и у древној прошлости, у време свеопштег просперитета Сирмијума, у време његовог неминовног замирања, у постсирмијумском периоду историјске таме и оскудних вести, половином 9. века када Бугари као господари ових простора примивши хришћанство од Византије постављају у Сирмијуму темеље хришћанске црквене администрације, у време оснивања манастира Светог Димитрија и ницања цивилног насеља у његовој близини, у време турских освајачких похода, у време када је Дмитровица била под турском влашћу, па и када је у 17. веку постала седиште Сремског санџака. Близу њене обале, колико су дозвољавале хидрографске прилике,

желело се бити и опстати, иако је то јадно урбано издање наследника некада моћног античког претка које се попут сасушене кифле стискало уз јужно, готово затрпано и једва видљиво прибедемље оронулог Сирмијума за време великих поплава, изгледало као нејака барка у узбурканом мору, или беспомоћно острвце, које у нарастајућој реци одбројава своје последње сате.

Ипак, тај крајње девастирани, некада неосвојиви бедем и даље је остајао на услузи новим митровачким генерацијама. Иако је од поплаве до поплаве постепено нестајао у талогу муља, његова унутрашњост и даље је представљала поуздано уточиште, овај пут при одбрани од дивљих и необузданих вода, а обриси његове линије протезања прецизну границу преко које град у своме развоју веома дуго није прелазио. Тек попуњавањем, стврдњавањем и хумифицирањем подбедемске косине, која повезује приобалну инундациону раван и горњеградску терасу, град постепено прелази градске бедеме, спуштајући се само до те водоплавне равни. Овакво стање још је видљиво на старим плановима града из 18. и 19. века.

VI
ТРАГОМ СТАРИХ ЗАПИСА

У потрази за доњом чаршијом

Ма колико се некоме чинила равна "као тепсија", захваљујући судбини Сирмијума, који се на ветрометини историјских, геостратешких, климатских и хидрографских прилика претворио у стратиграфску громаду, не чуди што су се у историји Митровице појавили топоними, који неупућене подсећају на какву брдовиту варош. У време турске управе Митровицом, већ су се стекли услови за употребу омиљених исламских топонима названих према облику рељефа. У опису Митровице, између многобројних назива појединих делова града Челебија помиње Горњу и Доњу махалу, Горњу и Доњу чаршију. У каснијим вековима ове називе замењују Горња и Доња варош, а када се град спушта преко косине подбедемља према савској депресији, настаје Ниска улица као супротност Високој улици, која се налазила на платоу старог градског језгра. Узмемо ли у обзир чињеницу да на катастарским мапама 18. века, па чак и у првој половини 19. века југоисточно водоплавно градско приобаље још није насељено, јасно је да су се ниски, урбанизовани делови града морали налазити на западној страни напредујући у свом развоју од Житног трга ка Малој цркви, Занатлијском улицом према Лиману, па ивицом овог атрактивног залива уском оцедитом гредом између реке и Балатин баре, јер овде је обала, ма како била изложена интензивној ерозији, била висока и задовољавала елементарне услове за насељавање. Тако је Митровица усмеравајући свој развој према високој западној обали остварила исконску тежњу становништва за изласком и живљењем на реци као и за непосредном комуникацијом са њом, без обзира на све сасвим извесне и очекиване недаће које уз то задовољство иду. Тако је Лиман са својом косом обалом, преко које је река била приступачна при сваком водостају, постепено откриван и насељаван, па је већ крајем 18. века представљао најдинамичнији део градске обале.

Посматрамо ли старе разгледнице Митровице снимљене са те стране, овај део обале са Малом црквом као доминантним објектом западног приобаља заиста изгледа као Доња варош у односу на компактну архитектонску масу старог градског језгра у позадини са доминантном визуром Велике цркве лоциране на високом терену габарита Сирмијума, која се може препознати као Горња варош. Чак и сада, стојећи тамо на месту где је некада врило од гужви стваних на царинским пословима а затим због преласка преко понтонског моста, посматрајући град као стару разгледницу, упркос делимично измењеним грађевинским масама могуће је идентификовати Доњу (западну) и Горњу варош.

Југоисточна раван

Веома широки водоплавни обалски појас југоисточног дела града, који се, омеђен са севера јужним градским бедемом из правца Јалије постепено сужавао уклињавајући у тѐме Житног трга, на месту где он избија на Саву вековима је био ненасељен, али се на њему у летњим месецима ипак одвијао веома буран и динамичан живот. Једино су се на око пушкомет одстојања дуж пусте савске обале када је Аустрија запосела ове области овде налазили граничарски чардаци често у импровизованим сојеницама или озиданим спратним кулама са војним посадама које су контролисале границу према Турској. Један такав чардак налазио се поред Саве у Јалији. У време ниског водостаја ове површине коришћене су као пољопривредне парцеле а на слободним необрађеним деловима у време градских вашара постављани су сезонски дућани. Низ занимљивости везаних за воде Митровице забележио је Челебија 1663. године у свом Путопису. Оне чине важну карику у дугом ланцу водене хронике, посебно у време када о овој теми готово да нема писаних трагова: "*...Ту има још три стотине џанаћурских дућана. То су мали дућани, који се налазе на југоисточној страни вароши, на обали ријеке Саве, а подигнути су попут шатора и сви су малени. Они раде годишње четрдесет дана и четрдесет ноћи...* "[4]

А што су дућани били баш ту у близини реке Саве постојао је још један, за ову причу веома важан разлог. На неким старим плановима Митровице уцртане су тачкасте линије преко Саве, које су свакако означавале

4 Челебија, Путопис, стр. 113.

путању превоза скелом. Скела или "брод" како се у средњем веку звало и место превоза, била је на Сави у употреби од најдавнијих времена, па су по прелазу скелом и нека насеља добијала називе (Славонски Брод, Босански Брод, Домускела). Управо је ово баш најизгледнија прилика да се помоћу једног драгоценог публикованог документа винемо у давну таму прошлости и унесемо тамо бар мало светла које ће нам осветлити део пута ове магичне реке. Скелом су на панађуре и пијаце са намером да нешто продају или купе стизали трговци из свих јужних крајева. Традиција изношења робе на митровачку пијацу задржала се до данашњих дана и то је једна од најмаркантнијих традиција комуникације између Срема и Мачве. У давним временима превоз скелом био је важна привредна делатност. О томе др. Лемајић пише: "*...Веома често уз брод се развијало сајмиште. Стоваришта соли, која је у средњем веку била стратешки артикал, јављала су се у местима са најразвијенијим бродовима. Једно такво складиште постојало је и у Митровици... Приходи од скеларине су углавном били у рукама владара до 12. века, да би од тог раздобља почео процес њиховог знатнијег преласка у руке феудалаца... Брод на Сави код Митровице први пут је поменут у писму папе Хонорија III који потврђује даровницу угарског краља Беле III, лаври Светог Теодосија у Јерусалиму. Повеља потврђује да је савска скела већ од 1193. године била у власништву грчког манастира Светог Димитрија. Када је манастир током 14. века пропао, власништво скеле прелази у посед града Митровице, који свој успон током овог раздобља дугује управо том прелазу...* " , "*У време турске владавине Митровицом, обавезу одржавања скеле и наплате скеларине имало је муслиманско становништво.* "[5]

Североисточна опасност

У организовању живота и непосредног животног окружења турског грађанства вода је имала видну улогу. Интензивни живот у југоисточном делу града морао се обавити у оптимално погодном четрдесетодневном летњем периоду, после кога је овај простор због очекивања великих вода благовремено напуштан. Бројна јавна купатила, кућне бање, многи канали са негованом вегетацијом чинили су живот у летњим месецима веома пријатним. Али канали, који су текли у "*стара времена са ивице вароши, која се налазила на десној страни* "[6] при чему је Чикас, тај епизодни али маркантни јунак ове приче као главни источни водоток био окосница снабдевања водом каналске мреже - за време појаве високих вода реке Саве, или дизања нивоа подземних вода - постајали су велика опасност за цео град.

Сигурно се за време једне такве појаве велике воде десио један немио и за самог Челебију веома давни догађај, доспео до њега као предање из давнина: "*... Када је Сулејман хан отсјео у овом крају тј. када је сераскер био стари Рустем паша, непријатељ је једне ноћи дигао бране на каналу које су се налазиле на обали ријеке Саве, па је ова сремска равница била преплављена водом као море. Многи исламски војници и њихови коњи су се подавили. Царској војсци је нанесена велика штета...* "[7]

Због се то према тумачу Путописа 1553. године, када су Срем натапале велике кише, од којих је Сава изузетно набујала. Користећи дакле кулминацију реке Саве хришћани су подигли уставе на каналу којим је Јалија била повезана са Савом, намерно изазивајући ову необичну вештачку и стратешку поплаву како би се супротставили турској инвазији. Непуних 400 година касније, 1932. године велике кише, набујали поток Чикас и река Сава продором преко Лимана, Зимовника и Јалије проузроковали су у овом граду незаборавну поплаву, после које је почела нова ера, за град веома мучних, исцрпљујућих градитељских кампања на изградњи насипа, обалоутврде и других пратећих хидротехничких објеката.

Марсилијева опчињеност Митровицом

Гроф Алојзије Фердинанд Марсилије (1658 - 1730.) астроном, географ,

5 Ненад Лемајић, *Митровица у средњевековном и турском периоду*, Сунчани сат бр. 11, Срем. Митровица, 2002, 20.

6 Челебија, Путопис стр. 114.

7 Исто.

археолог, историчар, ботаничар, зоолог, цењени војни инжињер, најугледнији познавалац југоисточне Европе свога доба, по којој је обављао специјалне војне, административне и политичке функције, у својим свеобухватним активностима оставио је о просторима у којима је боравио, наравно и о Срему документа непроцењиве вредности. "*...Он је у нашим странама био јамачно први који је положај места одређивао астрономским методама и који је, на тада најсавременији начин мерио брзину тока наших река...* "[8]

Од мноштва драгоцених Марсилијевих података о Митровици из последње деценије 17. века, које је великим трудом и очитим задовољством, из Универзитетске библиотеке у Болоњи избавио и нашој јавности обелоданио Никола Радојчић, три необичне на први поглед исте, веома причљиве карте Митровице са околином, нека нам приреде свечани и узбудљиви испраћај у 18. век. Посматраћемо ове, Марсилијевом руком нацртане карте првенствено у нивоу нашег интересовања за воде, које су и у та давна времена биле зла судбина Митровице.

Но, да читалац не би посумњао у исправност ових карата, помисливши да је Митровица погрешно приказана на мачванској страни, потребно је указати на то да је Марсили ове карте цртао као да се налази на неком атрактивном фрушкогорском видиковцу, односно са северне стране Срема, одакле је посматрао Митровицу "као на длану".

"*...Ово место, које се назива Митровица, што на северу има поточић Чикас, ... Пре свега тамо је наиме јарак (Јалија), који се простире од реке Саве све до потока Чикаса... После се на месту (налазишту) јавља велика гомила мешавине печеног камена, које је бусењем сакривено. Одатле заиста није далеко где се Чикас у реку Саву улива... с оне стране Саве виде се остаци тврђаве, чији највећи део је нагризла река и уништила...*"[9]

Ређају се тако запажања о реци Сави и Чикасу. Али где је тај поток? Уз толико помињања њега на поменутим картама нема, или га бар нема тамо где би требало да га тражимо. Није ли Марсили погрешио нацртавши га са западне стране Митровице, за који би се пре могло рећи да је то Манђелошки поток, мада је и његова позиција проблематична, посебно ушће, које је сувише близу Митровице. Ипак на трећој карти, неодређене графичке назнаке изнад североисточног дела града могле би бити скормни наговештај можда пресахлог Чикаса.

За разлику од Чикаса на све три карте сасвим јасно је представљена Јалија. На прве две карте Јалија је са источне стране спојена са Савом, док трећа карта Јалију приказује као потпуно умртвљен савски рукавац одвојен од њеног матичног тока, са којим је спојена само танком линијом, којом је могао бити назначен канал. Не приказују ли прве две карте Јалију и реку Саву при високом, а трећа при њеном ниском водостају!?

Две испрекидане линије на другој карти преко Саве са источне и западне стране Митровице вероватно су трасе превоза скелом, а мост на копну са западне стране града, који се види на прве две карте могао би бити прелаз преко канала, који је повезивао Мајурску бару са Савом, или је то погрешно лоцирана Каменита ћуприја.

Свакако су прве две карте старије од треће, на којој је приказана линија разграничења између Аустрије и Турске успостављена 1699. године. Она се протеже правцем североисток - југозапад пресецајући трасу античког аквадукта и излази на Саву западно од Митровице, а одатле води према Моровићу. Управо у одређивању те границе учествовао је Марсили у деликатној војној и политичкој мисији као царски опуномоћени повереник приликом потписивања Карловачког мира између две царевине.

Запосевши након потписивања овог мира западне пределе Срема Аустрија их је затекла катастрофално запуштене, а белешка коју је Радо-

8 Никола Радојчић, *Лик Војводине крајем 18. века по документима у оставини грофа Алојзија Фердинанда Марсилија*, Зборник за природне науке, Матица српска Нови Сад, свеска 12, 1957, 6.

9 Исто.

јчић открио у Марсилијевим списима о просторима између Митровице и Раче "*сама шума и бара*" и у наредним вековима биће најчешће употребљаване речи при опису предела кроз које протиче река Сава.

Срем у Аустрији

Први попис по ослобођењу Срема од Турака обављен је 1720. године. У Митровици је тада било 126, а 1722. године 157 домаћинстава. Обрадиве земље било је 480 јутара, а само 211 коса ливада. Митровачки атар износио је један сат и 20 минута хода у дужину, а пола сата хода у ширину. Главне међе звале су се: Живанова међа, Бара Врбица, Каменити пут и Радиначки пут.

Каменити пут и Каменита ћуприја

Каменити пут као топоним Митровчани су давно заборавили, али пут је и данас ту. Лежи на дубини од 50 до 100 центиметара испод асфалта Кузминске улице и преко Камените ћуприје води према Руми. Остаје још да се одговори на питање зашто се Каменита ћуприја тако зове, када је зидана циглом? Несумњиво је да су разуздане бујице потока Чикаса, који данас зацевљен под дебелим наслагама земље мирује трајно обуздан, имале значајног уплива у драматичну прошлост ове саобраћајнице.

Три су велике невоље харале Сремом, па и Митровицом у првој половини 18. века: разбојништва, пожари, а понајвише поплаве. Фебруара месеца 1731. године десила се велика поплава, када је Сава потопила "*половину насеља, па чак и кућу адаптирану за касарну*".[10] Изузмемо ли Челебијин попис намерно изазване поплаве Митровице из 1553. године, овај навод из 1731. године можда је и најстарији приказ размера једне од катастрофалних поплава Митровице.

Прве импресије са нове границе

Када су након окончаних ратова 1699. и 1718. године Турци делимичнно, а затим и дефинитивно напустили просторе северно од реке Саве, а они хидро и агрикултуролошки потпуно запуштени доспели у посед аустријског царства, није било другог избора него предузети озбиљне мере како би се лева Посавина и сама река Сава што успешније припремиле за новонасталу ситуацију у којој су постале веома осетљив гранични коридор и пресудно прехрамбено упориште како цивилног, тако и значајног војног граничарског потенцијала. Нажалост, управо овај уски гранични појас дуж леве савске обале, у коме се налазила и Митровица обухватао је најниже, често непроходном вегетацијом и непрегледним мочварама прекривене нездраве запарложене просторе који су у претходним вековима малобројном становништву првенствено служили као поуздано склониште.

У недостатку стручних и ефикасних техничких могућности, безначајне пољопривредне културе, па самим тим и везаности становништва за обрадиву земљу као за темељ егзистенције а у условима сталних поплава реке Саве и унутрашњих водотокова процес хидрографске консолидације (регулација Саве, мелиорација заобалне депресије и њено довођење на степен земљорадничке употребљивости) текао је веома споро чак и у периоду када су се седамдесетих година 18. века почеле множити стручне студије и пројекти за решење ових невоља, чији су аутори били најугледнији европски хидротекти и доказани практичари Царства. Све те планове међутим, као да су потапале и односиле велике воде реке Саве, а пројекти педантно архивирани, губили редом и оно мало краткотрајне актуелности.

Овде су комарци нешто већи него у Немачкој

Таубе је о овим крајевима 1777. године исписао крајње депримирајуће реченице: "*... У средини земље између брда бистар је, чист и здрав (ваздух). али дуж три реке веома је нездрав, јер те три реке често се*

10 Славко Гавриловић, *Митровица трговиште у Срему 18. и 19.века* (1716 – 1848), САНУ Одељење историјских наука књига 9, Београд, 1984, 14.4.

изливају, плаве равницу свуд широм и остављају велике мочваре, које не само што покривају осми део краљевине, него од припеке почињу да се кваре и заражују ваздух. Отуда настају тешке грознице, које уништавају толико људи, нарочито странаца да се Осек и Петроварадин називају гробље Немаца. Друга је невоља овог краја, која настаје због барушТина, многобројна и разноврсна гамад која је лети неподношљива. (Комараца је толико много да у летње вече замраче каткада сунце. Они су нешто већи него у Немачкој, а њихов убод више боли и отровнији је него код оних. Без мреже над креветом не би се уопште могло спавати).

Највеће доброчинство које би се могло указати овој земљи било би свакако кад би се исушиле мочваре (против овога сам чуо слаб приговор да су мочваре због сточне паше неопходне и нужне) које, као и египатске, не само што пуне ваздух рђавим испарењима, а земљу отровним животињама, него сваке године уништавају по неколико хиљада људи. Када би се од Саве иде она улази у Славонију, ископао прав пловни канал, поред брда дужином кроз читав крај до Земуна и други дуж Драве до Вуковара, онда у та два канала не само што би се изливале све мртве и покварене воде и мочваре се исушиле саме од себе, него би се и скратило и олакшало дуго и мучно путовање Савом, шта више читав би тај крај постао много пријатнији, веселији и већи. “[11]

Митровачки карантин

Река Сава тек што је постала гранична линија између Аустрије и Турске, а већ су преко ње похрлили поданици и једне и друге царевине, али и других балканских земаља жељних пословног успеха. Међутим, заразне болести које су харале Балканом, а и војно граничарске пограничне прилике захтевале су изузетну предострожност у контроли границе, људи и робе. Због тога се и подручје од Раче до Земуна 1747. године укључује у Војну границу и под командом Петроварадинског граничног пука са седиштем у Митровици подвргава већ уходаном војно-граничарском режиму горње и средње Посавине. Ускоро се дуж леве савске обале формира гранични кордон са низом караула (чардака), из којих су реку и супротну обалу данонoћно будно осматрале граничарске посаде. Тако је ова војна институција временом постала и значајан санитетски кордон и одиграла значајну улогу у спречавању преношења и ширења заразних болести на ову страну границе, сурово кажњавајући сваки откривени покушај илегалног преласка преко Саве који није обављен кроз, за ту сврху специјално намењено и припремљено пристаниште. Турски поданици и други путници кроз Турску усмеравани су у карантинске центре зване контумаци. Један такав контумац, за чију је изградњу Санитетска дворска команда у Бечу издала наредбу 1740. године налазио се и у Митровици.

Већ 1741. године овај контумац почео је да прима прве путнике, који су турском скелом из турског пристаништа на ушћу Богаза у Саву стизали у митровачко пристаниште. Путници су са својим пртљагом директно са скеле улазили у специјални, високом тарабом ограђени простор, а затим, на исти начин ограђеним путем под пратњом одлазили у контумац где су по строгим карантинским прописима под контролом санитетске службе, у зависности од извештаја о здравственим приликама у Турској и од сопственог здравственог билтена проводили од 21 до 42 дана.

Запажања Фридриха Вилхема фон Таубеа

Године 1777. штампано је у Лајпцигу дело Фридриха Вилхема фон Таубеа “Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема” састављено на основу запажања, која је Таубе забележио путујући Посавином 1776. године. Након више од стотину година од Марсилијевих описа ових крајева, није се стање у Посавини знатније побољшало. Константни страх од куге и турских куршума трајни су фактори фрустрације ових пограничних области, али и дубље залеђине: “*... За жаљење су земље које се граниче са Турском, јер оне нису изложене само неочекиваним оружаним упадима, него и кужној болести...*

11 Таубе, стр.18.

Да би се ова страшна зараза одбила од Славоније, примењују се разне мере, које стају новаца, бриге и муке и од којих је најглавнија да не само сви путници, чим пређу Саву и ступе на Славонско тле, морају у одвојеним зградама издржавати карантин, него да се и сва трговачка роба, све бале и писма, пошто их отворе заклети чиновници, сваког дана диме и излажу на сунце... и то под надзором једног лекара, једног ранара и многих контуматских чиновника ... "

Упркос опасностима које су вребале са десне савске обале, ова река је и тада представљала важну саобраћајну артерију којом су обављани многи трговински послови између горње, средње и доње Посавине, али и Темишвара, Земуна и Трста. Међутим, превоз лађама био је због велике запуштености речног корита спор и несигуран. Многобројне кривине, спрудови, плићаци и порушено дрвеће представљали су сталну опасност бродовима који су, вучени узводно, или се спуштали низ реку. С друге стране, ако би лађа због каквих неприлика била принуђена да пристане уз десну обалу, уместо пружене помоћи, лађари су често доживљавали веома непријатне сусрете: "...*А није никаква реткост да Османи разоноде ради вребају с пушком хоће ли проћи каква лађа, па да из забаве убију понекога лађара као врапца...* "

Танасије Ж. Илић о митровачком контумацу

Поред ових аутентичних фрагмената које је о приликама у Граници и о митровачком контумацу, додуше у његовој претпоследњој години постојања оставио овај њихов савременик, занимљиве податке о тој специфичној одбрамбеној здравственој институцији прикупио је Танасије Ж. Илић и објавио их у Зборнику радова Научног друштва за историју здравствене културе Југославије 1976. године. Новембра месеца 1777. године митровачки контумац је по налогу дворског ратног савета у Бечу укинут и претворен у растел. Иако ће о функционисању растела бити дат сажет приказ, у овом тренутку право је време представити два плана Митровице са уцртаним карантинским пристаништем, карантинским путем и контумацем и детаљни план контумаца.

Необични лик Митровице из педесетих година 18. века

Спајањем ова два плана града у целину пред посматрачем се одједном приказује сасвим неочекивани нови, до тада невиђен лик старе Митровице из педесетих година 18. века, приредивши посматрачу изненађујуће узбуђење, равно интензитету археолошког сусрета са изгубљеном, изненада пронађеном престоницом какве старе цивилизације. Посматрајући овај план упркос његовој нечиткости могуће је препознати већ тада потпуно формиран Житни трг, саобраћајнице које данас пролазе кроз старо градско језгро, Малу цркву Светог Стефана и уочити да се карантинско пристаниште налазило између угла Житног трга на Сави и Светле улице, а да је управо графичка представа ограђеног карантинског пута који води према контумацу, претеча данашње Светле улице. Сам контумац међутим, налазио се приближно на земљишту зграде „Србија шума„ у Паробродској улици. Хоризонталне изломљене линије у јужном делу града које "*никад плављену*" површину Горње вароши одвајају од водоплавне приобалне депресије нису ништа друго до, тада још видљиви остаци античког бедема, који нестају под карантинским путем и грађевинама Житног трга. Део овог бедема откривен је у другој половини 20. века на локалитету код хотела Сирмијум. Према објашњењу легенде, на плану се налази још једна локација пристаништа мало низводно, можда наспрам данашње пијаце, са уцртаним карантинским путем, који је требало изградити према контумацу преко ненасељених приобалних површина. Северни део тог пута могла би бити основа трасе будуће Паробродске улице. Овим двема пристанишним локацијама продужена је, још у античком Сирмијуму утемељена лучка традиција на овом делу савске обале.

Посматрачу може бити веома забавно, па и узбудљиво, давно изграђене градске површине анализирати, препознавати и упоређивати са данашњим стањем, али је још необичније уз помоћ топографије и разних природних оријентира посматрати и препознавати исконске, неизграђене пусте површине на којима се данас одвија динамичан урбани живот Мачванске и Сремске Митровице. Баш такве површине простиру

се западним и северним делом данашњег градског простора. Сем важног царског пута који између Саве и Балатина у широком луку води Рибарском обалом, усмеравајући се ка западној страни Балатин баре према северозападу ка Лаћарку и Осјеку, нема никаквих других саобраћајница. Све сама застрашујућа пустош. Нема ни Старог шора, па чак ни древног житног магазина, тог симбола митровачке древности, али и значајног економског објекта лоцираног у близини реке Саве, који ће својим положајем и наменом постати генератор брзог развоја овог дела града и подстаћи његову живост. Сем турског пристаништа на ушћу Богаза у реку Саву простор Мачванске Митровице потпуно је ненасељен и прекривен шумом.

Међутим, усред те западне пустоши, ено горе повише Лимана, ваљда на самом ушћу Манђелоса у Саву, у непосредној близини лаћарачког чардака Хумка уцртана је локација још једног, будућег привременог контумаца. Откуда таква идеја или потреба да се узводно, подалеко од града изгради привремени контумац? Овај алтернативни карантин било је потребно изградити из сасвим оправданих разлога. Оно ново планирано пристаниште и пут преко ненасељених површина често би били изложени поплавама, па према томе и неупотребљиви, а постојећа локација и пут били су неповољни због проласка кроз град путника сумњивог здравственог стања, што је код Митровчана потхрањивало непрестани страх од могућих зараза.

Укидање контумаца и успостављање растела

Очигледно да контумац на овој удаљеној узводној локацији није био изграђен, јер га је на основу низа детаља из одговарајуће позније литературе, посебно о његовом институционалном укидању и изградњи растела као специфичне санитетски контролисане трговине, по појединим детаљима описа његове локације и проблема проузрокованих поплавама могуће сасвим поуздано лоцирати нешто ближе граду на широком, дубоком заливу познатом као Лиман.

И као што је већ речено, због нерентабилне трговине робом која је била подложна кужној зарази, 1777. године донета је одлука о укидању контумаца и његовом претварању у растел. Распродајом непокретности као што су магазин, колибе и станови и земљишта на коме су се оне налазиле и одобреном сумом од 2200 форинти приступило се подизању растела.

Вероватно је растел једно време, то јест до изградње новог растела на Лиману, функционисао на локацији карантинског пристаништа,јер на плану Митровице из 1780. године тачкаста линија још показује обавезну путању кретања скеле из турског пристаништа на ушћу Богаза према пристаништу у Митровици код Светле улице.

Савски или копитнички пут

Већ поменута саобраћајница која се протезала поред Митровице левом савском обалом а станица јој је била код растела представљала је значајан проблем у организовању одбране од поплава. Била је то копитница или савски пут, којим су узводно вучене лађе, "*...било од стране хајдучника, било од стране превозних кирицији, који су с по седам до осам пари коња вукли веће товаре реком поред савске обале. Они су често имали сметње при превозу. Јосиф II Цесар, пренео је руковођење чишћења Саве и Уне на хидрауличара Бекера 1784. године. Овај је 1785. године прегледао терен ради отклањања свих сметњи, па је тада наредио да се поваде палисади митровачког растела и да се подигне нов мало даље од савске обале, а затим да се подигне брана од земље и прућа поред Саве за заштиту Митровице и то до чардака Бијели брег до чардака Хумке који се налазио код Лаћарка, а већ постојећа брана да се продужи за 22 клафтера до новог митровачког растела...* "

Тек 1787. године донета је одлука да се растел премести на виши терен ближе житном магазину, да се добро огради и заштити насипом и да се подигну нове стамбене просторије за службенике растела. Тада је донета и одлука да се копитница прошири на 8 хвати ширине. Фу-

нкционисање копитнице па и растела непрестано је било угрожавано поплавама. Тако се десило и 1781. године, а у појединим годинама поплавом је било угрожено пола Митровице "*због чега је поднет план подизања једног јачег насипа и канала са мањим мостом*"[12]

Необична мисија Симеона Пишчевића

Свакако су најузбудљивије странице сваког књижевног дела оне, у које су уткани стварни градови, предели, догађаји и личности и када сте у могућности (што треба саматрати привилегијом) да кроз описане пределе кроз које се те личности крећу и сами прођете. Тај доживљај истинитости књижевног дела најупечатљивија је туристичка реклама литерарно обрађеног географског простора. Бити тамо и видети место на коме се нешто догодило, велики је изазов и пресудни мотив масовних туристичких миграција.

Упркос изузетно богатој и обимној непосредној тематској грађи, готово незаобилазним показале су се и бројне публицистичке странице успутних додирних садржаја, у којима су река Сава и њена обала осветљене и као попришта неких давних, необичних и веома занимљивих дешавања. Тако се у жижи давних историјских догађаја - откривамо одушевљени - нашао и митровачки контумац као незаобилазна тачка свих легалних токова људи и робе између Турске и Аустрије. Протагониста који му је подарио ту историјско - књижевну димензију био је Симеон Пишчевић. Рођен у Шиду 1731. године овај официр аустријске царевине, генерал мајор руске царевине и војни писац, аутор је Мемоара у којима су описани многи догађаји и личности из бурне српске прошлости северно од Саве и Дунава. Кроз Мемоаре дефилују најпознатије личности Европе и плејада изузетних личности из историје Срба 18. века, међу којима су поред Пишчевића и Монастерлија, Исаковић, Атанасије и Александар Рашковић, Арсеније IV и многи други.

Ускоро након пресељења у Русију крајем 1753. године, Пишчевић одмах одлази у Митровицу где у специјалној и веома ризичној мисији врбовања црногорских добровољаца за исељење у Русију организује њихов дочек, смештај у контумац и транспорт за Русију. У Митровици се Пишчевић осећао као у своме дому, јер се сместио у кућу свога таста, пуковника Атанасија Рашковића оснивача и команданта Сремског хусарског, а затим и Петроварадинског граничарског пешачког пука. Пуковник Рашковић је био најугледнији српски официр аустријске царевине и најпопуларнија личност међу српским становништвом. Његова бриљантна војничка каријера окончана је у Купинову 19. маја 1753. године у 56. години живота испијањем смртоносне шољице кафе у безумној завери зависти и љубоморе амбициозног официрског кадра.

У тој раскошној пуковничкој кући, која се према плану Митровице са уцртаним граничарским зградама налазила преко пута данашњег Жупног уреда и католичке цркве живела је породица Пишчевићеве супруге, односно његов таст пуковник Рашковић са сином, пуковником Александром и његовом породицом. О својој мисији у Митровци Пишчевић је написао: "*...Према мом задатку, требало је да ту нешто постигнем пре него што Савом крене лед. Требало је да преведем макар мали један број људи из Турске. Да Црногорци до тих места дођу, о томе није могло бити ни говора. Они би морали прећи преко великих босанских планина, а пут би им због Турака био дуг и опасан. Дошао сам дакле, на обалу Саве, која тече поред саме Митровице. Ту у близини био је карантин и у њему директор, његови чиновници и ћесарска стража... Требало је и друге мере предузети, али само пажљиво да не начиним неку грешку, па да аустријска команда не посумња на мене... Онда сам тајно по селима с турске стране пустио глас да сам стигао у Митровицу и да очекујем црногорске исељенике, али да се исто тако, под именом црногораца могу јавити и други људи из Турске у моју јединицу. Зато, ако ко жели да се пресели нека се јави граничној ћесарској straži, на месту које му се чини најподесније, оданде ће сви бити доведени у карантин, а већ у карантину ја дајем цело издржавање...* "[13]

12 С. Гавриловић, Митровица трговиште у Срему 18. и 19. века, стр. 60-62.

13 Симеон Пишчевић, *Мемоари*, Матица српска Нови Сад – Српска књижевна задруга, Београд, 1972, 305.

Шта је претходило овако деликатном Пишчевићевом задатку? У Русији се налазио стари српски пук, који је био основан још за владавине цара Петра I, назван после Српски хусарски пук, чији је командант био Иван Албанез. Пук није био попуњен све до ступања на престо царице Ане Ивановне, која је одобрила да се у аустријској царевини врбују добровољци за попуњавање тог пука. У прво време аустријске власти нису забрањивале ова исељавања. Када је због неочекивано великог броја заинтересованих Срба за исељење, запретила опасност да погранични крајеви према Турској остану без становништва, које је служило за одбрану од Турака али и за друга европска ратишта, ова исељавања су забрањена. Ипак аустријска команда дозволила је превођење добровољаца преко своје територије под условом да су они из крајева, удаљених од турско - аустријске границе. Ова дозвола односила се првенствено на Црногорце. На врбовање Срба из пограничних турских области каква је била Мачва, тајно право првенства, како се не би реметио ровити мир између две царевине, за попуњавање својих пукова и регименти полагала је Аустрија. Због тога су спискови добровољаца са подацима о земљи порекла строго контролисани више пута током путовања кроз аустријске територије. О свом лукавом али ризичном подухвату сам Пишчевић је записао: "...*Све сам то учинио само зато што сам био веран својој заклетви. Хтео сам ревносно да служим Русији, коју сам већ називао својом отаџбином и децу своју њој у службу наменио и да њој на корист те људе преведем...* "[14] С друге стране и сам пуковник Атанасије Рашковић при формирању Сремског хусарског пука 1741. године тајно је врбовао Србе из Мачве.

Препознавање локације истините приче

Вратимо се поново, бар за тренутак овом необичном и не баш читком, како већ рекосмо плану Митровице из педесетих година 18. века, чијом је појавом Пишчевићева документарна прича одједном добила сасвим јасне обрисе. Све се обистинило, све је упркос неверици и читалачкој сумњи постало сасвим аутентично и препознатљиво. Одједном је тај план постао реална скица за сцену на којој се некада заиста све дешавало, а та сцена је баш ту, у овом граду на обали Саве, баш овде у близини пешачког моста са кога уживајући посматрате то парче обале преко које према Сави извире радознала Светла улица, на то парче обале, које ето има своју дивну причу. Графика млађих планова савске обале одједном је постала сасвим читка, а брезе на крају Светле улице као да су спомен обележје те давне локације митровачког карантинског пристаништа, локације која је била поприште истинитих, давно описаних догађаја.

Митровачки растел

Како је функционисала ова трговинска превентивна карантинска институција? Танасије Ж. Илић пише: "...*Растел је плац или тржиште за трампу робе између војних граничара с једне стране и суседних турских поданика с друге стране Војне границе ради свакодневног или једнонедељног олакшања узајамног снабдевања под строгом предострожношћу да не буде узајамног мешања. Он је био направљен на мало удубљеном месту где је некад био контумац, крај самог кордона. Прво је повеће земљиште ограђено плотом од 5 стопа (158 центиметара) висине са улазном капијом према државној међи - према Сави. У то двориште су улазили турски поданици приликом изласка са скеле са својом робом. Код капије су стајале два цесарска стражара, један с једне, други с друге стране, да пазе да се неко не би поред плота ушуњао у цесарску страну... На средини поменутог међупростора било је подигнуто покривено постоље од дасака, на коме су седела три лица: кордонски официр, царски службеник и санитетски чиновник, обично официр. Они су с тог постоља имали одличан преглед над целим растелом и његовим посетиоцима пазећи будно да се ништа противпрописно не деси. Код њих се налазила једна карлица са сирћетом или добро сланом водом, а у њој повећа дрвена варјача са рупицама на дну и са стране. Преко ограде су муштерије посматрале изложену робу која је била сва непријемчива за кужну мијазму. На једном месту крај спољне ограде налазиле су се покривене шупе у којима је стајала роба цесарских кра-*

14 Симеон Пишчевић, *Мемоари*, 305.

љевских ūоданика да не би ūриликом кишовитоī времена ūокисла. Ту је ūостојала и соба кордонскоī официра. Чим је куūац ūазарио неку робу, онда се ūродавац лаћао олука од две широке и изнутра добро изрендисане даске, дошао на одређено место и сиūао у тај олук робу; Олук је морао бити ниже окренут куūцу, који је рашūирио врећу и ūримао робу ūазећи добро да не би с цереалијама долазила и нека крūа од турскоī ūоданика. Чим би се ова ūриметила, другоī лице (стражар), вадило ју је дуīачким клештима и стављало на сūецијално место, īде је ūосле ūазарноī дана сūаљена. Цесарско краљевски ūоданик је новац избројио ūред оном тројицом службеника и стављао у варјачу, дотични службеник је тресао новац (ūрао īа) ūо сирћету (или сланој води) у карлици... На митровачком растелу била је дозвољена и трīовина теīлећом марвом и свињама за ūрилод као и за личну ūотребу īраничара и ūродају јер је ту било моīуће крај Саве да се изврши куūање стоке. Наиме, крај реке је наūрављен ров с текућом водом, дубљи īде стока улази, а ūлићи īде излази. Стока се наīонила да иде уз воду. Са сваке стране стајао је ūо један службеник с нарочитом наūравом којом је ūотиснуо īлаву свакоī īрла да и īлава ūроће кроз воду, да се оūере. То је ūрема нахођењу чињено два до трūут, ūосле тоīа ударен је жиī на свако īрло као знак да је ūрано... У доба аустријско - турскоī рата 1788. - 1791. īодине ūреко митровачкоī растела ūрошло је више избеīлица из Србије и Босне... “

Ледобрани и Ридов зид

Да је лед на Сави од најдавнијих времена за митровачку обалу, првенствено за онај део где на савском теснацу матица санте наноси на њену високу обалу тамо код Мале цркве, био велика опасност, доказ је подизање седам ледобрана 1783. године, чија је намена била да одбијају санте од обале. Како су личили на минијатурне докове, били су погодни за пристајање бродова и истовар дрвета. Оваквом употребом ледобрани су претрпели велика оштећења па је на том месту пуковник Рид изградио нови камени насип, који је према оцени Ф.Ш. Енгела из 1787. године требало повисити за једну и по стопу. Међутим, насип је сваке године требало просецати, како би се вода која се скупљала иза њега и стварла мочвару, могла одвести у Саву. “*...Ова, ūа и она друīа бара која се налази на ūочетку насеља веома су штетне ūо здрављe...*” брижно размишља Енгел мислећи на Балатин и Салаквачу, или можда Јалију.

Мала црква Светог Стефана

Мала црквава Св. Стефана која на обали поред савског теснаца стоји ослобођена непотребних урбаних стега, које су је близу два века гушиле, скривајући је од погледа са Саве, најстарији је сведок вековних невоља грађана Митровице изазваних воденим “елементом”. Још почетком 1733. године приликом инспекције представника Карловачке митрополије записано је да је “*...црква стародревна од камена, свод од дасака, трūеза од камена...*”[15] Иако је због рушевности услед честих излагања поплавама, малих димензија за растући број верника и због свог периферног градског положаја Српска црквена општина 1770. године затражила дозволу за подизање нове цркве, дозвола је стигла тек у пролеће 1777. године. Због спорог уклањања дванаест кућа са планиране локације у центру града, до почетка градње, упркос дозволи издатој 1777. године, дошло је тек 1791. године после завршетка рата са Турском. Мала црква, неутврђене старости и изворне намене, та тиха духовна оаза православља и најстарија жива грађевина Сремске Митровице стоји ту на прастаром загонетном култном месту, под чијим се темељима крије тајна њене животне приче. Стоји поново као слободностојећа грађевина на широком платоу отвореном према савском теснацу, баш као на старим мапама 18. века, када из страха од одроњавања, овај део савске обале није био насељаван. Ослобођена тако, опет се огледа на површини плаховите реке, која јој је у минулим вековима често веома озбиљно претила.

У тој грађевини непотпуне православне орјентације настао је храм посвећен Св. Стефану. Живео је вековима као црква Св. Стефана. Када су Митровчани подигли нову велику цркву, ваљда очекујући да ће

15 С. Гавриловић, Митровица трговиште у Срему, стр. 43.

старост, водене стихије и дотрајалост темеља проузроковати уништење старе цркве и гашење њеног духовног пламена, они су и нову цркву посветили Св. Стефану. Међутим, стара црква је преживела и одолела свим искушењима. Када су верници у њој препознали прави амбијент свога духовног уточишта подарили су јој највеће уметничке драгоцености, уливши јој нову снагу за дуги пут у будућност.

Ено је сада на централном делу старе Ниске вароши. Оивичена је венцем кућа Музејске и Занатлијске улице која се на западу у непрекидном низу спаја са Рибарском обалом. Бели се под лименим кровом и невеликим звоником, доступна са свих страна радозналим погледима, спремна да о себи чује најнеобичније туристичке приче, доступна сваком баш како и заслужује најстарији живи споменик Сремске Митровице, спремна да истраје на свом духовном путу. Узгред, након изграње нове, знатно веће цркве Св. Стефана остао јој је у циљу јаснијег препознавања надимак "Мала црква" а малом граду на обали велике реке јединствен куриозитет две истоимене цркве.

Прве еколошке невоље

Веома давно, још у развојној фази занатства у граду када се на индустрију као неизбежну пратећу слику савске обале није ни помишљало, Сава се суочила са првим еколошким проблемима. Тидесетих година 19. века квашење и штављење коже у реци и њено систематско загађивање нагнало је војне власти да опанчарима и ћурчијама одреде место, које им је давано у закуп за ове радове, али су они и даље очигледно не поштујући прописе, загађивали воду на недозвољеним локацијама, па су се 1832. године због угрожавања здравља многих корисника савске воде, морали преместити на неко за грађане безбедније место поред реке. Чини се да су кожари од тада постали дисциплиновани корисници реке, али је њихов посао посредно, захваљујући недисциплини других, ипак угрожавао здравље становника Митровице. Четрдесет шест година након поменуте интервенције војних власти овај се проблем појавио у сатиричној хроници митровачког недељника "Фрушка гора". У броју 12 овог листа Митровчани су 8. октобра 1878. године могли прочитати:

"...О господине имамо ми још и лепо шеталиште поред Саве. Ако вас не мрзи, или ако се не бојите да ћете на ногама понети жуљеве - пардон, успомену на нашу калдрму, изволите самном. Ућосмо у шеталиште.
Лепо, пространо и здраво шеталиште, са красним изгледом на Саву, али ми се чини да је мало запуштено.
То вам се само чини, јер је сада јесен већ настала, па све ти је то сада у брду у берби, па не мари за шеталиште.
Али би се могле те стазе мало очистити.
Та кажем вам ја да је берба отпочела, а слатка је овогодишња шира.
А тако? А шта оно перу у Сави?
То су кожари. Ту је њино место.
Тако и ваља, али зар је ту одређено место и за водоносце?
Ено вид' те онај тамо пуни своје буре. Та за Бога, вода је као и ваздух први услов за човечије здравље, а вода у којој се кожа испира и у којој је сав смет из шлепова са Аугенције, не може здрава и добра бити.
Уф, ала сте се захуктали, охладите мало. Ја рекох ту је место кожарима, али не и водоносцима. Њима је одређено место горе на дрвари и то је посве добро одређено, јер онде нема готово више ни кућа, нити лађа, а још мање шлепова, да се из њих смет избацује и ту је вода увек чиста.
Тхја, знате, та сами грађани би морали на то припазити, па тако преступника пријавити, па ћете видети да вас водоносци неће више тровати водом.
Пазићемо.
Препоручујем се.
До виђења..."

Чикас и почеци индустријализације

Поток Чикас или Чикош, тај вршњак Калварије или Митровачког брда сигурно је имао значајну улогу у његовом обликовању. Пробивши високу обалску греду, која се протезала правцем Румска малта - болница, још у палеопрошлости проширио је своје ушће, у савски рукавац од кога је настала бара Јалија. Остаци тог делтоликог издруженог ушћа, иако је овај део града потпуно урбанизован још се назиру. Видљиви су и са северне и са јужне стране Камените ћуприје, а сасвим конкретни и вероватно активни на старим мапама Митровице. Овај поток повезивао је источне митровачке мочваре. У древним записима има занимљивих фрагмената о његовој улози у животу града. Каменити пут према истоку и западу, који води преко њега, Велики мост, поплаве, почеци индустријског пиварства само су најстарији трагови необичних околности помена овог хидронима.

Од 1780. до 1830. године у Митровици је постојала мануфактурна производња пива. Из тог периода познат је био пивар Јозеф Руф. Године 1830. Јован Адамовић је добио дозволу подизања нове пиваре. После дугог трагања за одговарајућом локацијом, она је у пролеће 1831. године пронађена на потоку Чикасу, код "Великог моста у улици према Руми,,. Инспекција је оценила ,,да место у потпуности одговара, јер се за рад пиваре може користити вода из потока, а подићи и добар подрум".[16] Ускоро, као конкурент појавио се изучени пивар Лоренц Гулден звани Гулди, па је Адамовић слабо послујући, продао своју пивару 1838. године такође изученом пивару Ствану Лазићу.

Феликс Каниц о Митровици

Чувени познавалац Србије и свеобухватне српске прошлости, велики путник и путописац Феликс Каниц путујући бродом северним ободом Србије, односно реком Савом од Београда узводно према Броду и Брчком, бавио се и насељеним местима смештеним на левој савској обали. Са своја два таква путовања оставио је у своме делу "Србија"[17] занимљиве податке и о Митровици. Када је 1888. године пловио поред Митровице сетио се свог првог путовања из 1863. године свакако изненађен променама, које су се десиле за двадесет пет година. Ево како је он описао ова своја два занимљива путовања поред Митровице: *"...Када сам 1863. године посетио овај антички лучки град величанствени остаци зидова палата, водовода итд. још су сведочили о некадашњим огромним димензијама и архитектонској лепоти војног центра, који се прочуо као родно место предузимљивог и енергичног цара Проба. На месту тог града никла је Митровица, која је по цркви Св. Димитрија добила у средњем веку име "Civitas St. Demetrii" и "Дмитровци" и која је процветала нарочито откако је од земунске железничке пруге изграђен један огранак до ње. Велика пивара, фабрика танина (систем Еитнер) и други погони фирме "Черих" са високим димњацима из којих се непрекидно вију облаци дима и паре, потпуно су изменили изглед ове раније мирне граничне варошице. Највећи део стоке намењене извозу из западне Србије путује преко Ваљева и Шапца у Митровицу, а то много доприноси развитку њене сточне пијаце. Повољно делује и то што сав терет може из железнице која је доведена до обале директно да се утоварује на бродове, често на сопственим доковима. Зато се у јесен ту могу увек видети шлепови на утовару... "*

Нови живот на Лиману

Ослобођењем Митровице од турске доминације, када она постаје погранична царинска варош, поред Саве у западном делу града настављен је, ратовима само привремено обустављени, сложенији, сада међудржавни друштвено - економски живот као наставак традиције начина живљења на овој локацији. Веома динамичан промет најразноврсније робе, путника, царински послови, карантински пункт, понтонски мост, бродарење, сплаварење, велике воде, одбрамбене градитељске кампање и залеђавања реке доприносили су томе да се о догађајима на овој кривини до осамдесетих година 20. века наталожи зани-

16 С. Гавриловић, Митровица трговиште у Срему 18. и 19. века, стр. 142.

17 Феликс Каниц, *Србија – земља и становништво I*, Српска књижевна задруга Београд, 1987, 353.

мљива и разноврсна архивска грађа. Од појаве фотографије, а посебно од појаве прве митровачке разгледнице 1890. године (Дрезгић), овај део савске обале постао је предмет интересовања многих фотографа, који своје фотографске сталке постављају на местима са којих снимају детаље или панораму широког, дубоког лука око овог дела савске обале са згуснутим низом кућа, које је уоквирују формирајући улицу звану Рибарска обала. Наравно и остале визуре древног града са погледом са реке, посебно на савском теснацу,биле су чести и радо бирани мотиви и на тим разгледницама можемо анализирати поједине делове некадашњег изгледа савске обале.[18]

У време поплавних таласа, линија одбране овог дела града протезала се самом ивицом улице Рибарска обала до житног магазина и даље дуж Дрварске улице. Пробијајући често зечије насипе, река је плавила пут и ширила се према кућама где је успостављана последња линија одбране. Овакво стање потрајало је све до 1938. године, када је трасом новог земљаног насипа Лиман пресечен, а његов унутрашњи део насут. Тако је од једног дела Лимана, који се протезао паралелно са Рибарском обалом, настао издужени клинасти плато, који је почињао код балатинске црпне станице ширећи се према западу. Овим насипом пресечен је тада и западни део Лимана испод многобројних грађара у зони данашњег насеља Стари мост и улице Босутски пут.

18 Оливера Дрезгић, *Митровица на старим разгледницама 1890 – 1940*, Музеј Срема Срем. Митровица, 1998.

VII
СТРУЧНА ГРАЂА

Истраживања Антона Бајера

Трајна актуелност како високих вода, тако због пловидбених разлога и ниских водостаја реке Саве, нагонила је аустријске власти да предузму мере, којим би се на овом стратешком кордону нешто радикално променило. Пролазиле су деценије, па је прошао и век а да се на програму побољшавања услова живљења у Посавини готово ништа капитално није урадило упркос постојању бројних студија најпознатијих хидротехничких стучњака Аустрије. Због тога је Царевина ангажовала Антона Бајера саветника бечког двора и професторa Високе техничке школе у Бечу како би и он дао стручни допринос овом акутном проблему. Професор Бајер у пратњи инжењера Мартина Ласбахера обишао је 1875. године Саву и Посавину , а већ 1876. године изашла је из штампе студија под називом "РЕГУЛАЦИЈА САВЕ - за тием - изсужба и натапање Посавља у Хрватској и Славонији уз особити обзир на хрватско - славонску крајину" и за наредних сто година постала незаобилазно штиво како за радознале лаике, тако и за, хидротехничкој професији посвећене појединце.

Самим тим што се појавила пре више од 130 година, ова публикација већ представља драгоцени историјски документ. Њена ексклузивност и значај увишестручују се узмемо ли у обзир чињеницу да се професор Бајер трагајући за оптималних хидротехничким решењима, веома озбиљно бавио анализом и конструктивном критиком не малог броја свих дотадашњих студија и пројеката, који су у то време већ и сами представљали времешну архивску грађу. Укључујући у свој рад и резултате свеобухватних архивских истраживања историје регулација реке Саве и унутрашњих вода, пловидбе, мелиорације, изградње насипа, обалоутврда и других хидротехничких објеката, као и бројне хидролошке и хидрографске статистичке податке, он открива богату и дугу традицију ако не баш успешних регулационих и мелиорационих подухвата у Посавини, а оно бар традицију настојања својих бројних претходника да се на том пољу нешто предузме.

Користећи привилегију слободног приступа у најзначајније архиве Царства, професор Бајер је резултате богатих архивских открића уткао у сопствене студије и расправе. Као едукативни претеча и утемељитељ хидротехничке историје Посавине он је осветлио њену прошлост до давних седамдесетих година 18. века, у појединим фрагментима до 16. века. Будући присталица свеобухватног решавања проблема реке Саве и Посавине, у његовом делу налазимо разасуте многобројне дргоцене податке и о митровачком подручју, у коме су се хидролошке прилике горње и средње Посавине као и савског слива и те како рефлектовале на митровачком водомеру и обалоутврди. Ови подаци у садејству са већ поменутим различитим изворима допринеће формирању представе о предстојећим, за Митровицу оног времена све драматичнијим деценијама и узроцима, који су из године у годину ту градску драму повећавали.

Слике из калеидоскопа водених огледала

Упкос сасвим извесној предстојећој комуналној драми, којој се Митровица изградњом заштитних насипа у горњој и средњој Посавини неизбежно приближавала, неке наизглед неважне, али у страху да их у архивском беспућу као у необичном калеидоскопу водених огледала заувек не изгуби бележи писац ових редова за: никад се не зна, прекрасне, непоновљиве минијатуре, којима се ето опет враћа не одолевши им са потпуним уверењем да ће оне и читаоцу, ако га читлачка снага доведе до ових страница бар мало осветлити пут којим се не пролази често.

Исправљање криве Саве

И док лагано прелиставајући странице наде које су о Митровици испунили бројни научници, истраживачи и тумачи архивске грађе, мноштво необичних података на њима исписаних, помаже нам да изронимо из тих давних времена и полетимо крилима што их речи покрећу према будућности о којој су информације све бројније и све конкре-

тније, а пролаз кроз деценије све сложенији и све спорији. "... *Ваљда још Римљани саīрадише īојединe сенīове насиīа īдје но се је īрекаīајући их, нашло римских новаца у лимицах. Кашње им īраīове оīстанка налазимо īодине 1500., које је Сабор Хрваīске краљевине īо некој листини у Хрваīском земаљском архиву одлучио, нека се савски насиīи īоīрављају* ... "[19] забележио је професор Бајер у свом уводном прегледу историје борбе становништва Посавине за сваки педаљ совје поплавама измучене земље.

Само штури избор фрагмената у њиховом изворном непрепричаном облику веома упечатљиво илуструју најмаркантније карактеристике реке Саве и сву хидрауличку сложеност овог водотока, откривајући нам успут лепоту и богатство старе стручне терминологије, али и сву драж прелиставања и читања таквих књига, које као најдрагоценије ризнице драгуља чувају научна знања и лексичко благо једног давног времена: "*...Велика множина шīо дуīуљасīих, шīо завоји шīих бара уза Саву, īоименце у доњем Посављу, које оīеī нијесу ништа друīо већ наīуштени дијелови сīруīе, силęе свакоīа, који само хоīимице īоīледа īо земљоказу да наслућује, колико је īути Сава замијенила своју сīруīу новим īриедором, колико је īути уīравни īечај изкривила, а кривуљу изīрваила...* " Управо те кривине због којих је Сава често мењала ток, стварајући опет нове кривине, означене су као пресудни узрочник свих невоља. У том погледу били су сагласни сви хидрауличари, који су се бавили овим проблемом. Безбројни меандри успоравали су њену проточност, због чега су се у кориту реке таложиле превелике количине песка, шљунка и муља. Велики успор проузроковао је честе поплаве, рушење конкавних обала, пробијање нових корита, а све ово додатне невоље које овакве појаве прате. Ту су се гомилали проблеми из области пловидбе, обалског урбанизма, здравства, исхране итд.

Колико год у појединостима били различити, сви пројекти за регулацију Саве имали су једну заједничку карактеристику, а она се огледала у томе да је у свима, у циљу убрзања водотока предвиђено његово исправљање пресецањем великог броја кривина. При сазнању да су поједини хидрауличари пројектовали на десетине тих "прекопа"обичном читаоцу лаику овакав подухват могао се учинити само као узалудан напор, који подстиче неверицу са једином могућом констатацијом: та шта је исправљање криве Дрине према исправљању криве Саве !?

Утврђивање обале

У другој половини 19. века западна митровачка обала колико год била осетљива на ударе виликих вода сматрана је довољно високом и неплавном. Наравно, у то време у горњој и средњој Посавини од поплава је насипима било обезбеђено само 3/7, а необезбеђено 4/7 плављених површина, које су још увек биле значајан изливни басен за спречавање поплава у Митровици. "*...Исīо īако излази и Миīровица īдје је лиеви бријеī висок и неīолојиī, а и десни бријеī мало шīо не доīире до висине највеће воде, īдје самој Сави īреба свакојаких корекција и шīиīаћих īрадња, али никакове īромјене īечаја...* "[20]

За Митровчане тога доба, без наговештаја евентуалних опасности од поплаве, трајна брига била је само та како од разорног деловања великих вода сачувати ту високу обалу, која им је пред очима постепено нестајала. "*...У слиедећим īрима слабијим кривинама, уз којих је īослиедњу Миīровица насељена, руше се īакођер шūље обале; али међу īодмолима има и дуљих сенīова, īдје се не оīажа никаква īромјена. Уздуж је Миīровице Сава сужена, а од лијеве обале одронило се је 20 до 40 мећара ширине ниже Миīровице, īако разлеīла се Сава у īрешир а обале све īомало снизиле се врло јако...* "[21]

Захваљујући ревносном Бајеровом трагању за подацима, који би му указали на природу разорног деловања реке и на ефекте до тада учињеног у спречавању тог деловања, у његовој студији о дотадашњим напорима на консолидацији обале током 19. века остали су веома дра-

19 Антон Бајер, Регулација Саве, стр. 45.

20 Регулација Саве, стр. 118.

21 Регулација Саве, стр. 64.

гоцени подаци: "*...Иста срећа која и тај (Рача) послужила је заштитним грађама крај Митровице. По основнах што су винковачкој грађевној уреда, обстојала су и тај прије године 1834. три одбијајућа гата, којима је исте године придограђен и четврти. Године 1850. сградише пети такав гат и три прегратка с тоњачами (уградивши у Саву све по два реда ступовља, а међу њим наломилав тоњаче) уздуж Митровице те покушаше, не би ли сађеницами и плетери утврдили сипину више Митровице. Слиједеће године наумише подизати обалу од гатова низ воду па до Агенције пародродарскоі друштва, а године 1860. предложише да се обала солидним градивом потараца, али ни једно ни другo не изведоше. Темишварско главно заповједништво дозначаваше ипак силне новце за одржавање до онда сграђених и за градњу нових гатова, затијем за обложбу обале дрвеним градивом и само та грађевина још и данас обстоји, све друге гатове и прегратке од шибала развалиле су и однеле велике воде...* «[22]

Грађевински материјал

На овај начин, заштитом обале првенствено материјалом, који је уз приступачну цену било могуће пронаћи на подручју угрожене обале, резултати су најчешће били незадовољавајући, са краткотрајним сезонским ефектом. Тај материјал састојао се од огромних количина кола, прућа за лесе и фашинског снопља, али и различите тесане и резане грађе. Нажалост, исти радови су се на истим обалама понављали из године у годину, а оне су упркос свим тим заштитним мерама свађиване у реку. Само су градске обале и то првенствено оне са пристаништима, појачаване чврстим материјалом као што су камен и опека.

О начину обезбеђивања довољних количина материјала за уградњу у угрожене савске обале Булк и Писачић су 1919. године написали: «... *Фашине узгајане су на земљиштима интересената тако, да су та земљишта стављана под сервитут добаве фашина за регулацију Саве уз отштету од 4 филира по сноју. Рачунајући да се турнус узгоја самониклих фашина у три године обновити може и да се на једној рали може добити по 300 фашина од једноі метра објама, добивају интересенти у три године 120 круна отштете за фашине, или годишње 40 круна по јутру. Та отштета урачунава се интересентима обично у њихов принос за регулацију, који по јутру износи 32. круне, а по текућем метру савске обале 2 круне све плативо у року од 10 година... Тако отплаћују интересенти свој принос за регулацију Саве сервитутом за узгој фашина, дапаче получују још и неки вишак и то од земљишта, које би им и онако лежало бесплодно и без користи... У помањкању камена, или у случају прескупе добави и допреме истоіа, моіла би се стабилизација обала евентуално провести шљунком у кошевима плетеним од цинковане жељезне жице. Тај систем раби се у новије вријеме врло много у Италији, Француској и Њемачкој, а и ми смо већ имали прилике да се истим послужимо с усјехом. Против оштећења жице шљунком и пијеском, што ће га вода и убудуће котрљати, моіу се, води окренуте стране таковиx кошева цементним мортом или ријетким бетоном зажбукати. Сада постоји само у Корушкој једна творница за производ такове жице, односно кошева, која је за то стекла патент, па су цијене доста високе...* "[23]

Водомери

Нека само рибари и лађари у својим питким, никада завршеним причама испричају шта им значи права информација о водостању, колико им од те информације зависе легалне и тајне мреже, процена кретања и "рада" појединих врста рибе, а посебно лађари, који за ниских водостаја плове вијугавом Савом кроз веома опасне спрудове и бројне плићаке.

Значај обавештености о стању воде веома давно је установљен и у ту сврху на обалама река постављани су водомери. Нажалост они су у прво време могли послужити само као обична локална занимљивост, али због неусаглашених критеријума о начину мерења водостаја не и

22 Регулација Саве, стр. 49.

23 Булк, Писачић, Подаци за регулацију Саве и мелиорацију Посавља, стр. 87.

за нека сравњивања, анализе стања, тенденција и озбиљну статистичку обраду. "*Висине воде у Сави могу се по казивању Посаваца, а могу се и по биљежах на различитих водомјерих просуђивати; такови су водомјери постављени у различито доба у слиједећих посавских постајах: Загребу, Руговици, Дубровчаку, Шетушу, Галдову, Гошћу, Јасеновцу, Старој Градишки, Броду, Митровици и Земуну, те сви опстоје још и данас изим оног у Гошћу, кои је године 1870. поводањ однио. Жалибоже што је различитост тијех водомијера толика, колика је и различитост њихових власника, јер се само на неких између њих могу људски сравњивати опажаји једне и друге постаје... Водомјери, што их је поставиоло Кр. хрватско грађевно равнатељство, удешени су тако, да се ништиште сваког водомјера сударa са најнижом разином воде на опажалишту, а нивеловањем се обистинило да је ништиште водомјера (напр. у Загребу) за 113,56 метара више од прихваћене сопрадеће разине (од површине Јадранског мора при Ријеци)... Дунавско паробродарско друштво или његови оправници поставише водомјере при Јасеновцу, Митровици, Броду и Земуну, а и купски водомјер при Сиску спада у исти ред, те их према потреби разнолико удесише. Тако удесише летвице водомјера при Сиску и Јасеновцу, а водомјер је Јасеновачки у најновије доба постављен тијем начином, да се ништиште једног и другог водомјера сударa с дубином дна у оној околици најплићег мјеста рикеке; да дакле појединi опажаји само непосредице дубину воде на оном мјесту показују. Ништиште митровачког водомјера насупрот, веле да се сударa са знаном разином најмање воде при тој вароши.*

Најстарији су савски водомјери што су их војничке области уз тврђаву старогрaдишку и бродску поставиле. Изходиштем разделби мјера на обадвама водомјерима није била ни најнижа разина воде, ни која узниква дна, већ насупрот, знана највећа вода године 1787. Према разини те највеће воде удешена су ништишта тиех водомјера и разделба одозго доље уприличена, тако да опажаји показују разлику садашње од знане највише разине воде, и да опажени бројеви све то већи бивају чим вода ниже пада... "[24]

24 Булк, Писачић, Подаци за регулацију..., стр. 87.

Километарске ознаке

Пре уклањања старог земљаног насипа 1976. гидине, који се протезао дуж Саве од Паробродске улице до индустријске зоне у источном делу града због изградње новог безбеднијег насипа, уклоњен је са њега гвоздени стуб са таблом на којој је био исписан велики, из даљине видљив број 135. Нова табла са таквим бројем премештена је за око 200 метара узводно, наспрам рампе код Водне улице, али је постављена у близини обале, како би тај број био видљив са савских пловила. Овом таблом обележен је 135. километар од ушћа реке Саве у Дунав.

Премеравање реке Саве и километарски белези дуж њене обале нису међутим тековина нашег времена и разултат употребе савремених мерних инструмената. "*...Бивше главно заповједништво као Крајишка управна област у Загребу, дало је године 1877/78. ток Саве од ушћа па до састава са Купом ниже Сиска километричким камењем обиљежити. То камење смјештено је на лијевој обали Саве мање или више удаљено од лијеве обале и то почев ништицом у ћошку што га чини десна дунавска обала са лијевом савском обалом, а завршавајући са каменом 593 насупрот ћошку што га чини десна обала Саве са лијевом обалом Купе на ушћу исте код Сиска. Ван земље (30 центиметара) је то камење фино обдјелано бројем и бањком за разаћу летву провиђено, а укопани дио камена (50 центиметара) постављен је због слијегања на забијену храстову пилотну...* "[25]

Чикас и Јалија

Хидрографска графика старих сачуваних планова Митровице и видљиви остаци топографије Чикаса сведоче о веома динамичној историји овог невеликог потока што се спушта са јужних падина Фрушке горе. Та историја нераскидиво је везана за хидрографску историју Сремске Митровице.

25 Исто стр. 21.

Увек присутан, увек на сметњи, важио је као виновник многих градских невоља, због чега су се бројне митровачке генерације са њим жестоко обрачунавале. Био је исправљан, продужаван, скраћиван, прекопаван, зацевљиван, премештан, али то није било довољно. Одвојили су га од Јалије, удаљили од североистчног дела града. Постао је велики митровачки изгнаник. Бројни живи, али и - на мапама само назначени - угашени водотокови потока Чикаса, посебно у североисточном и југоисточном периферном градском подручју, само су графичке назнаке и илустрација његове бурне прошлости, због чега је за град важио као опасна и непожељна природна лепота. Међутим, управо те графичке представе представљају занимљиву путању изгнанства овог потока из градске зоне.

Многобројна "*савишта*, *мртвице*"односно стара савска корита, била су предмет веома озбиљних анализа могућности њиховог исушења како би се уништила легла инсеката и жаришта многих болести, које су харале Посавином. Као најцелисходније решење професор Бајер предлаже копање одводних канала и замуљивање "*дубоких и онако већ врло плибовитих савишта.* " Управо такав поступак предложен је у Јалији, која није ништа друго до једно од многих савишта. У ,,Регулацијама,, Бајер помиње новоизведену "*одтоку*" из баре Јалије "*Митровици на истоку,*" али и констатује да "*та одтока служи такође дотјецању потока Чикоша који мимо Митровице тече...* "[26]

На старим плановима Митровице (друга половина 18. века) Чикас се директно уливао у Јалију и пунећи је знатним количинама воде, често је представљао жилу куцавицу ове баре, због чега је граду са источне стране непрестано претила резервна опасност од поплаве. Већ на плану из 1823. године Чикас је каналисан и северним ободом јалијске депресије одвојен од јалијских бара, а затим низводно далеко од града директно уведен у Саву. Улога овог канала временом је вероватно била занемарена. Замуљен и запуштен, сигурно више није могао да у Саву спроведе сву воду коју је Чикас доносио, па се поново почео изливати у Јалију. Таквог га је вероватно затекао Бајер који је, уочивши његов значај записао препоруку: "*...Требало би најпокон изчистити поток Чикош и уредити му протицање кроз бару Јалију Митровици на истоку...* "[27]

Иако је продужетак Чикаса од Камените ћуприје према Сави поред Јалије представљао вештачки водоток, овај канал веома рано добија назив потока са којим је био спојен и на новим плановима града уписиван као Чикас.

Када су на 133. километру око 1926. године почеле припреме за изградњу зимовника, нашао се Чикас на траси пројектоване зимске луке. Да би се земљани радови могли несметано одвијати, прегађен је Чикас испред зоне новог градилишта и усмерен према Сави кроз јалијску уставу на 134. километру.

Године 1938. једном ургентном кампањом због опасности од поплаве како Саве, тако и Чикаса прокопан је канал, који је код градилишта зимовника спојен са угашеним коритом јалијског крака Чикаса. Овим каналом, прегађивањем старог корита Чикаса у североисточним њивама далеко од тадашње градске периферије спроведена је његова вода у Саву. Водом из старог Чикаса отпочео је живот овог канала, који је добио назив Нови Чикас.

Када је шездесетих година 20. века у Митровици почела нова ера индустријализације, а простор источно од овог града између Јарачког пута и реке Саве дефинисан као будућа индустријска зона и овај новонастали Чикас нашао се на удару урбаниста. Још једном му је ушће померено низводно, али сада због изградње Луке Легет и фабрике Корн - продукт. Са уверењем да се ова последња траса Новог Чикаса дефинитивно уколопила у грађевинску структуру индустријског комплекса, не треба очекивати његова нова лутања. Међутим, сва досадашња и предстојећа сусретања са овим потоком само су доказ његове тра-

26 Регулација Саве, стр. 6.

27 Исто.

јне актуелности и драгоцен прилог његовој сажето приказаној, необичној историји.

Мада је изградњом Новог Чикаса знатнији део његовог исконског корита угашен и урбанизован насељем Блок Б, сачуван је од урбанизације аутентични делтолики део долине, која се поред католичког гробља протеже до Камените ћуприје. Кроз ту долину вијуга још увек нетакнути део старог Чикаса. У зони Батутове улице и Камените ћуприје Чикас је зацевљен. Северни канали који долазе из правца Казнено поправног завода и баре код железничке станице, спајају се недалеко од рампе на Радиначком путу у један, који протиче кроз пропуст испод пруге Београд - Загреб. Недалеко од овог пропуста са јужне стране пруге прегрђен је канал који је некада Београдском улицом водио према Чикасу, а вода новим каналом прокопаним поред пруге, спроведена према Новом Чикасу. Ипак, остатак старог Чикаса и даље симболично живи од "милостиње" атмосферских и подземних вода које му удељује непосредна околина ове његове кратке деонице.

VIII
ВЕКОВНА СЕЗОНА ВЕЛИКИХ ВОДА

Нови извори

Велике полаве од 1870. до 1872. године, које "*похараше јужне приједеле некадашње варадинске пуковније*" биле су озбиљни увод у век невоља, које су Митровици последњи пут запретиле у јесен 1974. године, а дефинитивно отклоњене изградњом обалоутврде 1980. године, као последње деонице од 11 километара дуге линије одбране митровачког подручја од великих вода.

Почетак ове велике сезоне редовних пролећних, јесењих, па чак и зимских катастрофалних поплава поклапа се са изградњом појединих вишекилометарских деоница насипа у горњој и средњој Посавини и искључењем великих плавних површина дуж Саве, у које се некада изливао поплавни талас, не стигавши под митровачке бедеме.

Године 1881. године укинута је Војна граница а Митровица припојена Сремској жупанији, чије се седиште налазило у Вуковару. У редовно штампаним, свеобухватним, тематски устројеним годишњим извештајима о пословању Управног одбора и о стању управе Сремске жупаније, почињу се јављати драгоцени подаци и о Митровици. Поглавља као што су: Елементарне непогоде, Јавна грађевна управа у подручним градовима и Водограђевине, постала су нови значајан извор информација о хидрографским приликама митровачког подручја крајем 19. и почетком 20. века.

Као додатна помоћ стварању јасније представе о тим приликама, свакако је и појава бројних новинских издања која националним и страначким програмима воде битку за читалачку наклоност, али значајан простор посвећују и градским актуелностима.

Захвалност ђенералу Филиповићу

Првог јула 1878. године излази први број Фрушке горе и како већ приличи првом броју доноси причу о неким лепим, за град веома значајним вестима: "*...Дакле све ово што имамо почиче већином из руку бивше војне управе...* " констатује са готово носталгичним усхићењем аутор овог текста "*па и ово што се сада у Митровици ради и што ће се још у Митровици и око Митровице радити, почиче опет од наше мудре управе, или право да кажемо од нашеї дичної заповедника ђенерала Фрање барона Филиповића.*

Када је оно прошасте године ї. ђенерал био у Митровици представи му наше поїлаварство опасност, која целој Митровици прети од Саве, која је сваким даном рушила и опаснија бивала, тако да су нам и куће, што на Сави леже у велику опасност дошле биле, да их вода не поједе и однесе. Г. ђенерал увери се том приликом о ґрадској опасности и ево већ ове ґодине и баш сада ради се живо на утврђивању бедема савскої тврдим каменом. За ту благодет - коју ће Митровчани уживати и од селе мирно спаваши без страха да им вода свакої дана или ноћи куће њихове не однесе, биће тај зидани бедем уједно и украс митровачки, јер ће се дуж Саве до шеталишта засадити лепо дрвеће - за ту благодет велим, имају Митровчани захвалити само њеґовој преузвишености... "

Био је то дакле аутентични текст одушевљења о аутентичном бедему чија је изградња почела те године и кога ће хидротехничка историја у деценијама које долазе веома често помињати.

Поплава 1878. године

Међутим, на почетак исписивања те историје није се дуго чекало. Она је почела у новембру исте године. Већ 19. новембра 1878. године у рубрици "Домаће вести" лист "Фрушка гора" драматичним текстом обавештава своје читаоце: "*...Од како Митровица постоји на овом месту не беше Сава тако порасла као ових дана, јер ни најстарији људи не памте таке поплаве. Како је опасност запретила, упутио се наш вредни начелник на лице места и предузео нужне мере да се елементу пуштошења на пут стане. Покрај свих њеґових настојања, вода је тако*

силно долазила, да је свако човечије напрезање превазишла. Дрварска пијаца чак до кућа, Шеталишна улица и Водена улица, све су под водом, те се сви становници поменутих улица морадоше иселити. Две куће и више стаја постадоше пленом ужасног елемента. Страва беше обузела цело наше грађанство, јер је вода сваког часа долазила и тек је у четвртак ујутро одануло када је Сава опала за неколико палаца и сад једнако опада. Штета је грдна што ју је елемент починио и сада се још не може тачно прорачунати, али ће свакако прећи десетину хиљада форината... "

Поплава 1880. године

Ваљда се још све ране изазване поплавом 1878. године нису ни залечиле, а нова поплава у самој завршници изградње обалоутврде и у годишње доба када се то најмање може очекивати, доноси "Фрушка гора" трећег августа 1880. године опет једну узнемиравајућу " домаћу вест": "*...Вода на Сави брзо долази и свалила је већ неки део новосазиданог (ваљда посве солидног) савског бедема, те је прогутала неколико хиљадица, које се тако тешко на хрпу саберу...* "

Грађа у којој ће се у наредних сто година преплитати настојања да се Митровица поштеди катастрофалних поплава и надчовечански напори у спасавању рушевне високе обале од Лимана до Паробродске улице, која се после изградње обалоутврде, како се веровало као најзад безбедна, почела нажалост и интензивно урбанизовати, јасно указује на то да су ове две невоље (једна невоља никад не иде сама) уз повремену претњу заобалних и подземних вода кључни комунални проблеми који су немилосрдно финансијски изнуривали овај град. Изградња отворене и затворене канализационе мреже и њихово одржавање, били су такође значајна финансијска ставка.

Постављање дрвене ограде

Из једног извештаја о пословању Управног одбора и о стању управе Сремске жупаније за упрвну 1897. годину који је поднет Скупштини Сремске жупаније 13. јуна 1898. године сазнајемо да је 1897. година обиловала поплавама, али и да је за редовно одржавање, односно чишћење митровачких канала и поправљање насипа потрошено 500 форинти. У градском атару на потоку Чикасу постојало је пет сасвим примитивних воденица - "*поточара надливача*," које су у више наврата због преграђивања Чикаса проглашаване узрочником честих поплава овог потока.

Тема "Водограђевине,, открива нам невеселу истину да су заштитне градње, одржавање и оправке на обали већ постале редовна буџетска ставка: "*...За накнадне радње код заштитних грађа на обали Саве при Дубочици (крај Бабине Греде) и у Митровици из Крајишке инвестиционалне закладе дозвољено је 12000 форинти...,*" а "*...у Митровици оправља се и једним делом обнавља обалоутврда (quai) па се поставља нови наслон дуж целог quaia...* "

Серија катастрофалних поплава крајем 19. века дефинитивно је актуелизовала и потребу градње насипа од Гуње до Митровице, па чак и реконструкцију, односно повишење већ изграђених насипа у горњој и делимично у доњој Посавини.

Први неуспеси водоправних расправа о потреби градње насипа

У многобројним водоправним расправама заговорника и противника градње насипа ипак су као победници, али само у тим расправама, излазили они хидротехнички стручњаци, који су баратали аргументима о потреби њихове градње. Противници су сматрали да је поплава природна, богомдана појава иза чијег повлачења по шумама и њивама остаје плодоносни муљ и да је водени ,,елемент,, најопаснији управо на местима где бујица пробије насипе и незадрживом снагом крене према заштићеним површинама. Ипак, пред доказаном оправданости њиховог подизања, исказаној у непроцењивој материјалној и финансијској штети, њихови аргуметни, супротстављени шумском веле-

поседу били су осуђени на пораз. У поменутом "Извештају" за 1897. годину записано је још и ово: "*...Реконструкција састоји се у томе, да се новопремјерени и нивелирани насипи скроз повисе на једнаку висину од 60 центиметара над познатим највишим водостајем Саве, успостављеним на сваком мјесту посебно, у тој висини добију насипи ширину од 4 метра. Проширење ово бива свуда на унутрашњој тј. од Саве окренутој страни. За те радње употребљује се, од пијестка и муља чиста жута земља, уколико се такови материјал у близини градилишта нађи може. Ове радње изваћају се са свом помњом и брижљивошћу, особито појачања и утврђења оних мјеста обрамбених насипа, на којима је пригодом поплаве у години 1895. продор од Саве приетио...*"[28]

Међутим, управо те противуречности у схватању оправданости градње насипа од Гуње до Митровице довеле су до његове веома споре реализације и до нових катастрофалних поплава, које су се десиле 1924. године и најзад увериле противнике да су насипи неопходни.

28 Историјски архив „Срем", Извештаји о пословању Управног одбора и стању управе Жупаније Сријемске за управну годину 1897, 347.

IX
ДВАДЕСЕТИ ВЕК

Извештаји Жупаније сремске

Последња година 19. века у митровачком срезу запамћена је по великим поплавама, које су захватиле општине поред Саве. Почетком пролећа 1900. године поплавила је Сава пашњак општине Јарак у површини од 300 јутара, пашњак оштине Кузмин (2000 јутара) и око 500 јутара земљишта приватних поседника, пашњак општине Грк у површини од 600 јутара и 465 јутара пашњака општине Лаћарак. Та поплава нанела је непроцењиву штету.

У оквиру програма исушивања низина и бара, Извештај за 1900. годину наводи да је до краја те године у Митровици ископано 20630 метара отворених одводних канала и да је изидано 100 метара засвођених канала, а подигнуто је 650 метара одбрамбених насипа. Све ово урађено је трошком градске благајне. За довршење обалоутврде у Митровици одобрен је већ поменути "*земаљски допринос*" од 12000 круна.

Иста судбина задесила је митровачке општине и 1901. године, када је изливањем реке Саве становништву Раче, Босута, Грка, Кузмина и Мартинаца опет нанета огромна штета. Међутим за завршење митровачке обалоутврде средства од 12000 круна нису била довољна. Предрачуном за 1902. годину Жупанијска управа је за довршење ове грађевине одобрила још 4000 круна. Овим средствима подигнуто је још 106 метара обалоутврде. О градњи ове деонице у "Извештају" је записано: "*... Обала је овдје прилично стрма те доста висока, а јер је то мјесто особито изложено изпрању од таласа, морало се је већом опрезношћу поступати и тарац што чвршће извести. Употребљен је изабрани крупни камен, који је положен на слоју нерешетаноі ситнијеі шљунка, а осим тоіа заливене су режке цементним мортом. Тарац је тај изведен у површини од 751 квадратни метар...* " За митровачку обалоутврду 1903. године одобрено је још 8000 круна. Сем што је поплавила Легет, од реке Саве 1907. године није било других штета. Водостаји дуж Саве кроз Сремску жупанију током 1908. и 1909. године нису угрожавали становништво и диктирали објављивање ванредног стања. Ово примирје искориштено је за појачавање и повишење насипа и сађење врба које су се показале као одлична одбрна насипа од таласа, чија разорна снага проласком кроз врбе у великој мери отупљује.

Постављање гвоздене ограде

Дрвена ограда подигнута изнад обалоутврде 1897. додине замењена је 1910. годне гвозденом оградом у дужини од близу 920 метара. Била је то година, у којој је на терет Земаљске водограђевне дотације за припрему изградње насипа Гуња - Митровица одобрена сума од 7684 круне.

У вези замене дрвене ограде гвозденом, у записнику са седнице Градског заступства одржане 26. јануара 1910 године сачуване су занимљиве појединости: "*...Чита се похвалбени записник о изведењу жељезне оіраде на обали риеке Саве по подузимачу тврдци Првој хрватској творници стројева и љеваоници жељеза деоничарском друштву у Заіребу, по којем су изведене радње по посебном, у ту сврху изаслатом повјеренству на лицу мјеста прегледане и у реду пронађене, осим личилерских радова, који су у кишовитом времену изведени, те неколико бетонских стубова, који су оштећени, а чија се оправка има до првоі јуна 1910. године у ред довести и довршити... Пошто је закључак Градскоі заступства од 14. маја 1909. године у ову сврху котирана свота од 17218 круна, а цео посао стао би по коначном обрачуну на 21000 круна, које је прекорачење настало услед тоіа што је ивични руб зидане савске обале оронуо био, или уопће није било никаква темеља, те се на ту оправку морала потрошити свота од 5491 круне, а предвиђено је прорачуном само 2283 круне и пошто је осим тоіа израђена іздена оірада у дужини од 918 метара и 70 центиметара, а не како је предвиђено према пређашњој дрвеној оіради од 650 метара, то би се недостатак од 3800 круна имао покупити из непредвиђених трошкова...*"

Убацивање камена у реку ометају високе воде

Висока обала на савском теснацу непрестано је била на удару савских

струја и таласа. Због интензивног испирања подлоге обалоутврде било је на тој деоници неопходно у реку убацивати огромне количине ломљеног камена. То је и разлог што Градско заступство 24. јануара 1911. године расправља о куповини 1000 кубика камена, којим би се у сврху заштите обалоутврде од подлокавања учврстило речно дно.

Из жупанијског Извештаја за 1911. годину сазнајемо да земљани насип према Митровици није започет: "*...Ну пошто се је апроксимативним прорачуном испоставило да ће радње изведења насипа стајати до 50000 круна, то се за годину 1911. није могло приступити изведењу. Течајем године 1911. показало се је да ријека Сава обалоутврду код парног купалишта оштећује и да се је направио велики вир, који је код поменутог мјеста одронио велики дио камените утврде. Услиед тога обратило се је Градско поглаварство на Кр. земаљску владу да она изволи одредити уређење обале. Кр. земаљска влада је међутим одредила да град Митровица обалу издржавати има. Пошто пако обала савска није никада граду Митровици предана, то је град тражио предају, која међутим доселе усљедила није. Ну пошто ријека Сава све даље рони обалу то је Градско поглаварство набавило 140 кубика камена, који се али поради великог водостаја није могао у Саву бацити. Чим водостај то дозволи започети ће се том радњом.*

Ове године су жељезни наслони дуж Саве доготовљени, те је исплаћен задњи оброк..."[29]

Ни цела 1912. година није била повољна за убацивање камена којим би се осигурао „*погибељни*„ део обале, али високи водостај није дозволио ни премеравање обале у циљу њене предаје у власт граду Митровици. "*...Као што се види ове године су водостаји доста неповољни били, али срећом за вријеме високе воде нису дували јачи вјетрови, те смо и ове године прошли без већих штета на насипу...*"[30]

Кампања инжењера Веслаја за изградњу насипа

Скромни, па и изненадни наговештај намере изградње земљаног насипа од Гуње до Митровице у првој деценији 20. века, чију су припрему као што је записано спречиле сталне високе воде, не значи да тих намера чак и као приоритетних није било. Међутим високе воде само су прекриле праве разлоге одгађања почетка ових радова, а они су лежали у недовољном броју заинтересованих великих власника махом шумских површина дуж Саве који би за ову велику инвестицију били спремни удружити капитална средства.

О релативно краткој, али веома драматичној историји настојања оснивања једне тако снажне водне задруге сазнајемо из сачуваних примерака старе митровачке штампе. Поводом катастрофалне поплаве, која је Посавину задесила 1924. године, инжењер Веслај, сасвим компетентан хидротехнички стручњак ауторским текстом обратио се читаоцима листа "Србија" 25. априла 1924. године. Указујући на свеобухватне катастрофалне последице ове поплаве, он је покушао да драматичним чињеницама укаже на сву озбиљност и неопходност хитног подизања овог насипа. У својој хидротехничкој каријери инжињер Веслај је био шеф Хидротехничког одељка у Сремској Митровици, али и касније основане Бић - босутске водне задруге: "*...Већ четрнајсти дан река Сава у Митровици кулминира и показује на митровачком водомеру 703 над нулом. То је иста висина која је била 1878. године, те ју је само вода у 1915. години надвисила за три центиметра.*

Ова вода поплавила је силна земљишта и уништила зимске усеве. На потезу реке Саве од Гуње па до Митровице пало је жртвом ове воде 122000 катастарских јутара зиратне земље. Ова је земља била већим делом обрађена и засејана озимим житарицама, а земљиште, које је остало за пролетну обраду, остало је необрађено и непосејано. Пошто ће ова вода доста дуго лежати на поплављеном земљишту, то је питање да ли ће се и колико земље моћи обрадити и посејати са пролетним усевима, те услед тога прети опасност да ће сва та зе-

29 Извештај Жупаније сремске за 1900. годину, стр. 344.

30 Историјски архив „Срем", Градско поглаварство Митровица (1878-1918), Записник седница Градског заступства 1909-1913, Редовна седница Градског заступства 1912. године, 388.

мља за ову годину остати изгубљена за економију и услед тога прети опасност глади у томе крају. Ако узмемо да је овом поплавом настала штета по једном катастарском јутру само 500 динара, а то се може као један минимум узети само онда, ако се сва ова земља буде могла још у овој години обрадити барем за кукуруз, муар, или просо, то би та штета износила за 120000 јутара 61милион динара. Да би добили потпуну штету, то овој своти морамо прирачунати и штету порушених и оштећених кућа, уништење усева, пропаст и назадовање стоке због слабе или никакве хране, те уништење младих шумских брањевина, па се ова штета може заокружити барем на 80 милиона динара.

Па ако се још осим те суме предочи да услед те поплаве становницима поплавног подручја од Гуње до Митровице прети и опасност разне заразе, а да у тим крајевима стално влада маларија и друге разне болести, то се само од себе ставља у питање. Та зар том злу нема помоћи и је ли тај народ осуђен на пропаст? Одговор на ово питање лако је дати: „Помоћи се може и мора, да се дуж реке Саве од жељезничке пруге код Гуње па до Митровице изгради долма, која ће заграђивати воду и неће јој дозволити да се разлева по већ посејаном или необрађеном земљишту, па да за час поништи муку и наду наших економа.

У свим културним државама већ је то и учињено, а и код нас је делимично нешто у том погледу урађено, јер имамо у непосредној близини долму крај Саве од Сл. Брода па до Гуње. Ова долма је тамошњи крај очувала од овакве пропасти, коју је претрпио наш Срем. Исто тако видимо и код југоисточног Срема, од Прогара па до Земуна, где је исто долма изграђена и тај цео крај остао је од ове поплаве поштеђен... Године 1910. дана 7. новембра одржана је у Винковцима шта више и водоправна расправа за изградњу долме од Гуње до Митровице. У оно доба биле су накане да се та долма изгради са потребном канализацијом заобалног земљишта и да се на главним каналима поставе пумпе свега три, које би заобалну воду код високе воде реке Саве пребацивале у реку Саву. На тај начин би се очувало од поплаве ово земљиште, које је код ове поплаве страдало, а осим тога би се и све баре привеле култури, постале би плодно земљиште...

У 1922. години у месецу мају одржане су опет водоправне расправе у Гуњи и Моровићу, али и те су остале без успеха из истог разлога као и 1910. године. Шумски државни ерар, сада наш и наше имовне општине Бродска и Петроварадинска, опет су противне да шумски посед допринаша за изградњу те долме с мотивацијом да ће њихове шуме крај изведбе долме страдати, што никако не може стајати, јер има много шума иза долме Брод - Гуња и те шуме све добро успевају и у тим шумама налази се тај знаменити славонски храст. Сви наводи шумских управа могу се лако побити већ с тиме што једно јутро зиратне земље одбацује годишње 8 - 10 пута више него ли једно јутро шуме, а уз то мора се и то у обзир узети да шума тек после 30 година почима неку минималну корист одбацивати...

Приликом обилажења поплавом пострадалих крајева г. Министар вера Др Воја Јањић наш срески посланик уверио се је како народ кука за том долмом и само у изведби те долме види свој спас, то смо потпуно уверени да ће г. Министар знати путеве, који воде до остварења те велике ствари за све наше крајеве... “

Шестог јануара 1925. године инжењер Веслај у листу “Србија” поново пише о катастрофалним последицама априлске поплаве али истиче и неке њене нове карактеристике: “...*Ова прољетошња катастрофална поплава поред толике штете била је ипак и од користи, јер се дошло до тога да је 7. септембра 1924. године у Шиду основана Водна задруга за изградњу насипа од Гуње до Митровице и за извођење свих потребних канала у том крају. И сада има наде да ће овај дио Посавине ускоро бити очуван од поплава и да ће бити претворен у плодно земљиште које ће се моћи обрађивати у свако доба године...* “

Подсећајући читаоце на већ готово двадесетогодишњу историју настојања да се у било којој варијанти удруживања изгради насип и на

бројне водоправне расправе које су сазиване не би ли се формирале водне задруге за изградњу краћих или дужих деоница, инжењер Веслај упозорава читаоце да су те намере увек осујећивали велики шумски поседници који нису желели да финансирају ове пројекте. Ова новоформирана Водна задруга неминовно је била пред великим финансијским проблемима па је своју улогу могла извршити само онда "*ако буде имала од Државе издашну помоћ у техничким, а још више у финасијским питањима... Како су ти крајеви, који су повучени у Водну задругу, често изложени поплави, то су интересенти те Водне задруге доста сиромашни; једва себе и своје прихрањују, па ће бити тешко да се од њих у кратко вријеме убере потребан новац за извршење тих великих радова. На више мјеста тој новој насипа, гдје прелази преко потока, канала и низина, биће потребно да се саграде уставе с коректуром ушћа ријеке Босута у Саву. Код ове бродарске уставе намеће се питање да ли ће је морати изградити Задруга или Држава. Водна задруга нема великог интереса, а да је Босут плован и да ради тога она израђује велику бродарску уставу, која ће стајати много милиона динара... Код некојих устава биће потребно поставити парне пумпе, које би за вријеме велике воде у ријеци Сави пребацивале заобалну воду у Саву. За први мах је предвиђено 5 пумпи и то: испод Рајева села, код Јамене, на ријеци Босуту код села Босута, на каналу Вртићу и на потоку Манђелосу.*

Траса новог насипа вођена је тако да што више земљишта очува од поплаве, а да поред тога сигурност насипа не штетује. Ради овог основног принципа, наиме да се што више земље очува од поплаве, пројектоваће се тај насип код села Раче тако да и то село буде очувано од поплаве, премда је то једно тешко и скупоцјено решење..."

Подаци инжењера Булка и Писачића за регулацију Саве

"Подаци за регулацију Саве и мелиорацију Посавља" које су прикупили и систематизовали инжењери Аугуст Пл. Писачић и Стеван Булк представљају значајну хидротехничку студију о Посавини штампану у Загребу 1919. године. Она се појавила као круна свих дотадашњих настојања да се ова река укроти и да се сви подаци прикупљени о реци Сави нађу на једном месту како би бар у једном будућем времену послужили у новим напорима да се тај посао заврши за добробит становништва које живи у савском приобаљу: "*...Што се пако тиче постојећих насипа у обрану од поплава, ту изведба истих спада у доба почам од конца 18. вјека све до данашњег доба, дочим јур довршене око одводња и мелиорација падају у вријеме од посљедњих 50 година...* "[31]

О насипу Митровица - Гуња записано је 1919. године: "*...Овај насип пројектован је на дуљину 61168 метара (км 140 - 225) са ширином од 5 метара у тјемену и висином од 1 метар над највећу воду... За градњу потребити износ не би се требао на једном намакнути, већ постепено и то од самих интересената. Будући би се насип могао кроз више година постепено од Гуње низ воду до Босута, а истодобно од Босута према Митровици градити...* "[32]

Кратко узводно путовање до реке Босут

Она импозантна множина страсних пецароша, који утркујући се са излазећим сунцем отресају росу са бујног зеленила и заузимају престижне положаје уз обалу не би ли се лицем у лице, у тишини и изгубљености ове дивне реке, предали њеним непоновљивим чарима само је незнатан број према онима, за које је река Босут још увек потпуна тајна. Пређашњи помен бродарења по овој потпуно равничарској реци, за коју мало ко зна где јој је извор, па и да ли уопште има извор, прави је разлог њеног бољег упознавања: "*...Босут постаје ондје гдје се Берава и други њени поточићи састају, те од тог стјецишта до села Велике Чрне према сјеверу, гдје се слијева с Бичом; могао би се сматрати наставком Бераве.*

Величином просјека босутскога те пошто му је зачетак зачудо неда-

31 Подаци за регулацију Саве, стр. 5.

32 Исто, стр. 80.

лек од Саве, надаје се сама помисао, коју је већ и барун Зорнберг изрекао да је Босут савска пострига, од које се је Сава наношењем земље и одвраћањем своје праве струге одлучила...

Међутим се већ више пута истраживало и расправљало, не би ли се на Босуту могло управити редовито бродарење... У истину иза садашњих напремица само када је у Сави средња висина воде, није немогуће Босутом бар дјеломице удесити бродарење лађа и с већим теретом, као што околношћу доказује да је мјесеца липња 1875. године мала парњача са снагом од 24 коња, уз воду од ушћа до Нијемаца допрла и дониела два празна а низводице иста два гором врло накрцана теглића дотеглила... "

Зимовник и шамачки мост

Управо када извесност насипа Гуња - Митровица за становништво Посавине постаје ненаметљив весник новог срећног доба, пажњу Митровчана већ увелико на себе усмеравају два нова неочекивана комунална јунака, маркантни носиоци две сасвим специфичне линије невоља, које су ускоро почеле пунити новинске и странице општинских седничких записника. То су зимовник и гвоздена конструкција шамачког моста. О њима прве податке, мада без икаквог наговештаја да ће они икада имати везе са Митровицом налазимо у „Подацима„ Булка и Писачића: "...*Зимовник (зимска лука) постоји засада на цијелој Сави само један и то у км. 4 - том уз острво Малу Циганлију насупрот Топчидера. Убирање пристојби за употребу овог зимовника обављало је до рата земунско Заступство угарског ријечног и пародродарског друштва, те је те пристојбе путем свог равнатељства у Будимпешти отпремало угарском Министарству пољопривреде. Радње око уздржавања и сваког годишњег јаружања зимовника руководио је ријечко - мијернички уред у Митровици.*

Пошто се на том зимовнику почам од године 1914. ништа радило није и пошто је исти јако обркан, морао би се исти темељито попрвити и изјаружати, да се буде могао радити у предстојећој зимзкој сезони. По студијама Хрватско - Угарског министарства пољодјелства планирана су још два зимовника: одмах ниже Брода (у км. 364) уз ојћински пашњак Вијуш, други код Тополовца (км. 589) у старој савској серпентини.. "[33]

У "Подацима" дакле, штампаним 1919. године још нема никаквог наговештаја градње зимовника у Сремској Митроцици, а већ 1932. године зимовник је заједно са Чикасом проглашен једним од узрочника катастрофалне полаве. Продором преко зимовника и Јалије поплавила је тада река Сава југоисточни и југозападни, а Чикас североисточни део града. Тако је у настојањима да се град трајно заштити од поплаве са те стране, зимовник постао доминантан фрустрирајући фактор градске владе. Недостају подаци о образложењу одлуке да се копа митровачки зимовник и о почетку његове изградње. На једном плану из 1926. године црвеном оловком уцртана је његова будућа локација. Панорамски снимак Сремске Митровице из 1933. године приказује зимовник напуњен водом и спојен са Савом. Ваздушни снимак с почетка трећег миленијума приказује зимовник као запуштену, сувом барском вегетацијом испуњену површину.

Давно започет, никада завршен, овај хидротехнички објекат заборављене намене постао је градски топоним добивши велико почетно слово. Тако је низводно од Митровице постао Зимовник, као што постоје Бели брег и Легет. Његову запарложену површину, од које је незнатан део изјаружан за потребе Луке Легет и порекло назива овог дела градске периферије данас препознају само упућенији у хидролошку прошлост Сремске Митровице. Ако ништа друго, Зимовник (зимовник) ће још дуго бити маркантни споменик једне давне промашене инвестиције.

Године 1985. у време динамичне експанзије поднела је Лука Легет ОУР "Лучке услуге" из Сремске Митровице новосадском "Хидробироу" за-

33 Подаци за регулацију, стр. 51.

хтев за израду пројекта косог кеја у дужини од 600 метара на деоници између великог транзитног моста и старог зимовника, који би представљао прву фазу оперативне обале теретног пристаништа за утовар и истовар расутог терета. Развојни програм поред изградње железничке пруге, пута и комплетне лучке опреме по европским стандардима предвиђао је изградњу и лучког басена површине 10 хектара са капацитетом зимовања од око стотину шлепова. За ову потребу било би потребно изјаружати целу површину старог зимовника. Наравно, "Хидробиро" је припремио пројетну документацију прве фазе косог кеја, али је ова пројектована замисао и идеја о лучком басену остала заточена у тврдим корицама под насловом: "Главни пројекат I фазе пристаништа - косог кеја Луке Легет од км, 133 + 958 до 133 + 258 л. о. реке Саве, Зад. 552 - Пројектант Божић Павле, Нови Сад 1986.. " не доживевши остварење.

"*...За минулоī рата дала је аустријска војна уīрава на доњем крају села Шамца (км 306) саīградиūи жељезни моūс на дрвеним сūуīицима. Тај моūс био је врло слабо конūруисан, ūако да се је за īрелаз само једних ūеретних кола формално ūресао и љуљао, а како су сūуīници на близо размјеūūени били дјеловали су врло неīовољно на кориūо, ūако да се је исūо на мјесūима до 5 меūара īродубило. С ūоīа разлоīа је моūс недавно разīрђен, јер īа ниūко не хūједе īреузеūи на одржавање...* "[34]

Док подаци за "Податке"Булка и Писачића прикупљени током 1918. године још нису били ни одштампани, фебруара месеца 1919. године гвоздена конструкција расклопљеног шамачког моста већ је доспела на дневни ред седница митровачког Градског заступства. Томе су свакако претходили остварени контакти са Жупанијом сремском, у којима је Митровица исказала заинтересованост за ову конструкцију. На седници Градског заступства одржаној 25. фебруара 1919. године прочитан је одговор Великог жупана Жупаније сремске у коме позива митровачко Градско заступство да донесе закључак у вези преноса гвоздене конструкције моста на Сави код Шамца и да одобри нужне трошкове за овај пренос. Градско заступство хитро је изабрало Одбор за пренос шамачког моста и за потребе овог преноса одобрило значајна средства.

Била је ово међутим за митровчане фатална одлука, ужурбаност и реализација. Док су они са преносом журили да их неко не би предухитрио, Жупанија је митровчане пожуривала у страху да не опдустану од немогућег, односно од намере да од тог готово неупотребљивог отписаног ратног материјала подигну у Митровици један велики стални мост.

Наравно, веома брзо ова конструкција појавила се у Митровици. Грађани су са одушевљењем посматрали гомиле мостне гвожђурије искрцане на железничкој станици и савској обали. Један део тог материјала налазио се на шлеповима усидреним у митровачком пристаништу. Одушевљавали су се, али нико није схватао како од тако несистематизованих, немарно разбацаних гомила гвожђа може настати велики мост.

Иако је у круговима добрих познавалаца градских прилика и техничких карактеристика допремљеног материјала, веома брзо постало јасно да од њега у Митровици никада неће настати мост, неизвесност и нада грађана трајала је готово 4 године. Почетком 1924. године после више неуспешних покушаја да се град ослободи овог техничког баласта неупотребљивог за премошћење Саве код Митровице, од кога се град гушио у трошковима лежарине, проглашен је најзад старим гвожђем и за динар по килограму продат купцу из Београда. Овом продајом мост је заувек нестао као мора из снова митровачког руководства.

Понтонски мост

Колико год шамачки мост имао епизодну улогу у комуналној историји Сремске Митровице, његов посредни утицај на комуналне прилике

34 Подаци за регулацију, стр. 62.

проузроковао је промене које су функционално обележиле фактичко стање без сталног моста и време трајања наде да се он изгради.

Упоредо са акцијом довлачења гвоздене конструкције из Шамца, уз реалну процену да ће градња моста трајати више година, а у настојању да река Сава не буде и даље река раздвајања, већ река спајања, Градска управа трагала је за привременим решењем повезивања двеју обала.

Трећег маја 1919. године забележио је "перовођа" у записнику Градског заступства речи председника овог заступства да је по врховној војној команди дозвољено да се понтонски мост између Новог Сада и Петроварадина уступи митровачкој општини и привремено постави на Сави док не буде изграђен стални мост. У записник унето, по записнику закључено, по закључку извршено. Уз огромне трошкове и људске напоре понтони су Дунавом и Савом довучени у Митровицу августа месеца, и након поправки и бурне расправе о локацији, мост је 28. септембра 1919. године пуштен у промет. Наравно уз спровођење наведених одлука, доследно је уважена и она да се понтонски мост постави и као привремено решење одржава док се не изгради стални мост. Када је стални мост 19. новембра 1977. године свечано пуштен у промет, уклоњен је привремени понтонски мост чија је привременост у Сремској Митровици трајала 58 година. Успостављањем саобраћаја преко понтонског моста више Лимана у близини Жунтерове грађаре, постао је тај мост објект на коме је река Сава кроз све његове године привремености имала прилике испољити своју непредвидљиву, често екстремну агресивност, којој су ћудљива годишња доба потхрањивала неодољиву снагу. Тако моћна често је проверавала одлучност Митровчана да истрају у одржавању колског саобраћаја између две Митровице.

Нису међутим само велике елементарне непогоде као нагли надоласци воде или леда, магле или кошаве исписивали бурну историју овог пливајућег моста. Тим невољама бројне посаде, која је напорно радила на одржавању дотрајалих понтона, отварању и затварању моста, његовом премештању на рампе за различите водостаје треба додати и нестручне проласке кроз капију моста различитих пловних објеката који су често проузроковали хаварије великих размера.

Већ крајем 1919. године почеле су невоље, које су веома рано наговестиле опасности, посебно од низводне пловидбе кроз капију моста. Њих су проузроковале водене струје, које су испред митровачке кривине вукле пловне објекте према левој обали. Први забележени случај десио се када су кривицом сплавара у мост ударили сплавови власника Чеде М. Павловића из Београда и веома га оштетили. О овој хаварији расправљало је Градско заступство 31. марта 1920. године и донело одлуку да се од власника затражи надокнада штете која је том приликом причињена, а уколико он то одбије да буде предат суду.

На седници Градског заступства одржаној 14. арприла 1923. године заступници су обавештени да је воденица Рајка Ердега из Босута ударила о понтонски мост и оштетила га "*те је тога ради ствар предата градском правозаступнику на тужење.* "

Према правилнику о пролазу пловних објеката кроз понтонски мост, бесплатно се могло проћи у ширини обе отворене капије од заласка до изласка сунца и од 12 до 13 часова у подне. Како су погодност бесплатног проласка кроз понтон лађари и сплавари најчешће користили, јасно је да су се бројне хаварије дешавале управо у ноћним сатима, али су у окриљу ноћи многи кривци покушавали да побегну од одговорности. Једна таква хаварија догодила се 1928. године када је непознати сплав ударио у понтонски мост и откинуо више понтона. Ујутро је организована аутомобилска потера, која је код Хртковаца стигла овај сплав и у присуству представника Капетаније пристаништа одузела сплаварима пловне исправе, а фирма "Биндер и Полгар" морала је платити одштету.

Један божићни инцидент

Посебно су будно праћена велика и нагла захлађења у зимском пери-

оду, када је за само неколико часова долазило до формирања леда, који би могао угрозити понтонски мост. У таквој ситуацији, већ при самом наговештају појаве санти предузимане су ужурбане припреме дежурних посада како на левој тако и на десној обали да би мост на време био уклоњен.

У зиму 1927. године констатовано је да се може очекивати формирање ледених санти. Тадашњи градски инжењер чије је задужење била и непосредна брига о понтонском мосту, добио је ову информацију у Капетанији митровачког пристаништа и наредио радницима да обаве припреме за уклањање моста. Шестог јануара, око два сата по поноћи радници су га обавестили да је примећен наилазак тањих санти, да је ноћ хладна и магловита, видљивост слаба, те да се санте брзо дебљају. Када је пред свануће дошао на мост, уверивши се у велику опасност, наредио је његово хитно уклањање. Међутим, по доласку у канцеларију позвао га је градоначелник и веома оштрим тоном му се обратио:

Господине Стојановићу, да ли је тачно оно што сам чуо од грађана, да се уклања мост у пијачни дан и још уочи Божића?
Да, управо сам се вратио са моста где сам био до два сата по подне. Пошто сам утврдио да је мост угрожен, издао сам наређење да се расклопи и ти радови се успешно одвијају - одговорио је самоуверено инжењер Стојановић:
Али овај ваш поступак, господине Стојановићу окарактерисаћу као прекорачење надлежности - наставио је тоном претње градоначелник. Господине председниче, наредићу обуставу уклањања моста а Вас позивам да заједно пођемо на мост.

Одлазећи према мосту градоначелник је замерио што се мост уклања на Бадњи дан, због чега је протествовао чак и апотекар Ђорђе Петровић.

Стигавши на мост, видели су моћне санте како тутње средином реке, одакле су понтони већ били уклоњени. Стали су на преостали део и посматрали две велике санте које су пловиле према њима. Када је прва санта само једним крајем окрзнула најближи понтон на коме су стајали, председник је пребледео од страха. Након овог инцидента била је јасна оправданост инжењерове наредбе и радници су наставили рад на демонтажи моста.

Да господине председниче - бурно је реаговао инжењер Стојановић - *леда нема у канцеларији, чаршији, па ни у апотеци, али га има у Сави иако је пијачни дан, а уз то још и Бадњак!*

Невоље са конкавом код Лимана

Само је један тренутак непажње недостајао у поновљеном претраживању истог архивског материјала и један би лист пожутелог документа попут лутајућега астероида неопажено и неповратно пролетео испред очију посматрача и можда заувек, као у васионском бескрају, нестао у архивској тами. Не би смо се у том случају суочили са податком, који доказује да је река Сава у континуитету нападала и нагризала темеље обалоутврде баш као што се то дешавало и 1880. године, у време када је пред одушевљеним погледима Митровчана, њена изградња привођена крају. Овај документ под називом "Технички опис основе за осигурање кеја код Сремске Митровице" саставио је 10. марта 1927. године инжењер Веслај, шеф Хидротехничког одељка: "*...Кеј у Сремској Митровици изграђен је 1878 - 1880. године за 247000 златних круна. Од тога доба до данас на оправку тога кеја држава није до сада утрошила никакве суме и није се вршила никаква оправка иако је већ до сада кеј на некојим местима знатно оштећен. Код профила 3 - 7 и профила 12 - 16 услед јакога ударца воде у конкави вода је подлокала темеље кеја у знатној мери и већ су се почеле показивати пукотине у зиду. Ради очувања кеја ради даљег оштећења и осигурања од подлокавања темеља, састављен је операт, којим се предвиђа осигурање темеља кеја са каменим набачајем. Овакав набачај имао би се положити на два најопаснија места код кеја и то од профила 3 до профила 7 и од профила 12 до профила 16. У свему треба изградити 633,75 кубних метара ка-*

мена ломљаника. Камен се има директно из лађа уграђивати у грађевину... “

Камењар

Чак и фрагментарно сачувани подаци о количинама камена што га је из године у годину, чак и на истим местима, било потребно убацивати у Саву како би се спречило испирање порозне подлоге обалоутврде, говоре о хиљадама кубика тога материјала. Не чуди с тога што је овај део обале временом добио сасвим одговарајући назив Камењар. Само добри пливачи усуђивали су се овде улазити у реку, која је већ уз обалу веома дубока и купати се над оштицама ломљеног каменог набачаја, у близини бројних вирова, који су узнемиравали мирни водени ток.
Ипак и поред свих настојања да се то спречи, на обалоутврди су се дешавала значајна обрушавања. Један сачувани записник састављен 27. јула 1930. године на лицу места о комисијском прегледу хаварисане обале, сликовит је пример размера таквих несрећа. Записник се односи на одроњење косо зиданог кеја у профилу 6/7. Комисија констатује да је један део зиданог кеја код поменутог профила подлокан, услед чега се дана 27. јула 1930. године у јутро велики део подлоканог кеја одронио у корито реке Саве. Комисија такође констатује да прети опасност од даљег рушења уколико се преостали део подлокане обале благовремено не заштити. Наравно препорука је опет да се и овде заштита обави “*набацајем дебелог слоја камена*” и да се извршењу ове препоруке, која постаје наређење, одмах приступи.[35]

Трагом једног загонетног комисијског извештаја

Готово истовремено са овом хаваријом, дана 4. и 24. јула 1930. године установљена је комисијски на митровачкој савској обали договорена количина од 880 кубних метара камена, допремљеног из Велике Бруснице. Сачувани, руком исписани записник о допремању и уградњи овог камена драгоцен је документ и о карактеристикама обале, водених струја и начину уградње камена на деоници профила 10 - 16 укупне дужине од 96 метара према пројекту, који је још фебруара месеца 1929. године одобрило Министарство пољопривреде и вода, али и на профилима 3 - 7 у дужини од 81,50 метара што представља реализацију мимо пројектованих, од Министарства одобрених радова. Међутим, управо на овој деоници догодило се 27. јула обрушавање. Ипак у записнику у чији је садржај поред куповине и довлачења камена, укључена и његова уградња, због чега је записник закључен тек у августу 1930. године вероватно по завршетку радова, нема помена о рушењу обалоутврде. Иако се може закључити да рушење обалоутврде, чак и као службена забелешка није предмет овог записника, неизбежно се намеће питање да ли је оно у било каквој узрочно - последичној вези са акцијом убацивања у реку 880 кубних метара камена? Ако је од пројектом предвиђених 880 кубика камена, за пројектовану деоницу профила 10 - 16 према записнику употребљено само 450 кубика, а остатак од 430 кубика за деоницу профила 3 - 7 што записнички представља вишак уговореног рада, комплетно обављен посао пре је представљао само лако “сољење” велике подводне, лаички невидљиве површине, или неухватљиву махинацију него озбиљну заштиту оштећеног подножја зида. Овде се намеће неизбежно питање зашто у ову деоницу није убачена сва предвиђена количина камена јер је на основу ових сазнања лако закључити да је ова уговорена деоница и даље остала веома угрожена, а деоница 3 - 7 проглашена вишком урађеног са овом количином убаченог камена само је статички уздрмана, што је могло проузроковати пад зида.

У недостатку доказа о испитивању нечије евентуалне одговорности, као занимљивост записника, сачуван је закључак о трајности обављеног посла и мерама, које даље треба предузимати, што у основи може представљати званичну одбрану од евентуално изражене сумње у квалитет извршеног посала: “*...Ово осигурање која није трајног значаја стоји што је стрмина корита местимично веома велика, нарочито тамо где су радње изведене преко пројекта, као више радње, а за која места према томе није уграђена довољна количина камена да но-*

35 Историјски архив „Срем, Градско поглаварство Сремска Митровица (1919-1941), Техничка документација, кутија бр. 29.

жице која трајно осигура... А и зато што је местимично настала велика дубина корита у непосредној близини самог кеја услед вирова ради неправилног, нерегулисаног правца и јаке струје воде. Са разлога тога се је уграђени камен већ након пар дана иза уградње местимично одронио и спузио до блаже, положеније стрмине корита, што ако и није некорисно ипак није ножица кеја на тим мјестима довољно осигурана све дотле, док се стрмина корита каменом до површине то јест до висине ножице која дебљом наслагом камена не би обложила. У вези с тим било би неопходно потребно повише изведених предметних радњи регулисати струју воде изградњом по потреби сврсисходним регулаторним грађевинама, чиме би се ублажио и оштри завој изнад сада изведених радњи за осигурање кеја, а струја воде одбила од угроженог кеја и скренула више према средини корита.

Опажено померање уграђеног камена код малог водостаја вероватно ће се наставити и истом онда престати, када се камен код високог водостаја сам на своје право место смести. Према томе се изведене радње око осигурања савског кеја код Сремске Митровице могу сматрати само као прва помоћ праводобно извршена, пак би их на пролеће требало употпунити и комплетирати... Овдје истакнуте околности требало би истакнути и у колаудационом записнику... да би надлежни могли према том предлогу издати сходна решења и одредбе, да великим трудом и трошком изведене предметне радње већ у догледно кратко време не би биле природном силом воде стављене у беспредметно и бескорисно стање... “

X
ВЕЛИКА АПРИЛСКА ПОПЛАВА 1932. ГОДИНЕ

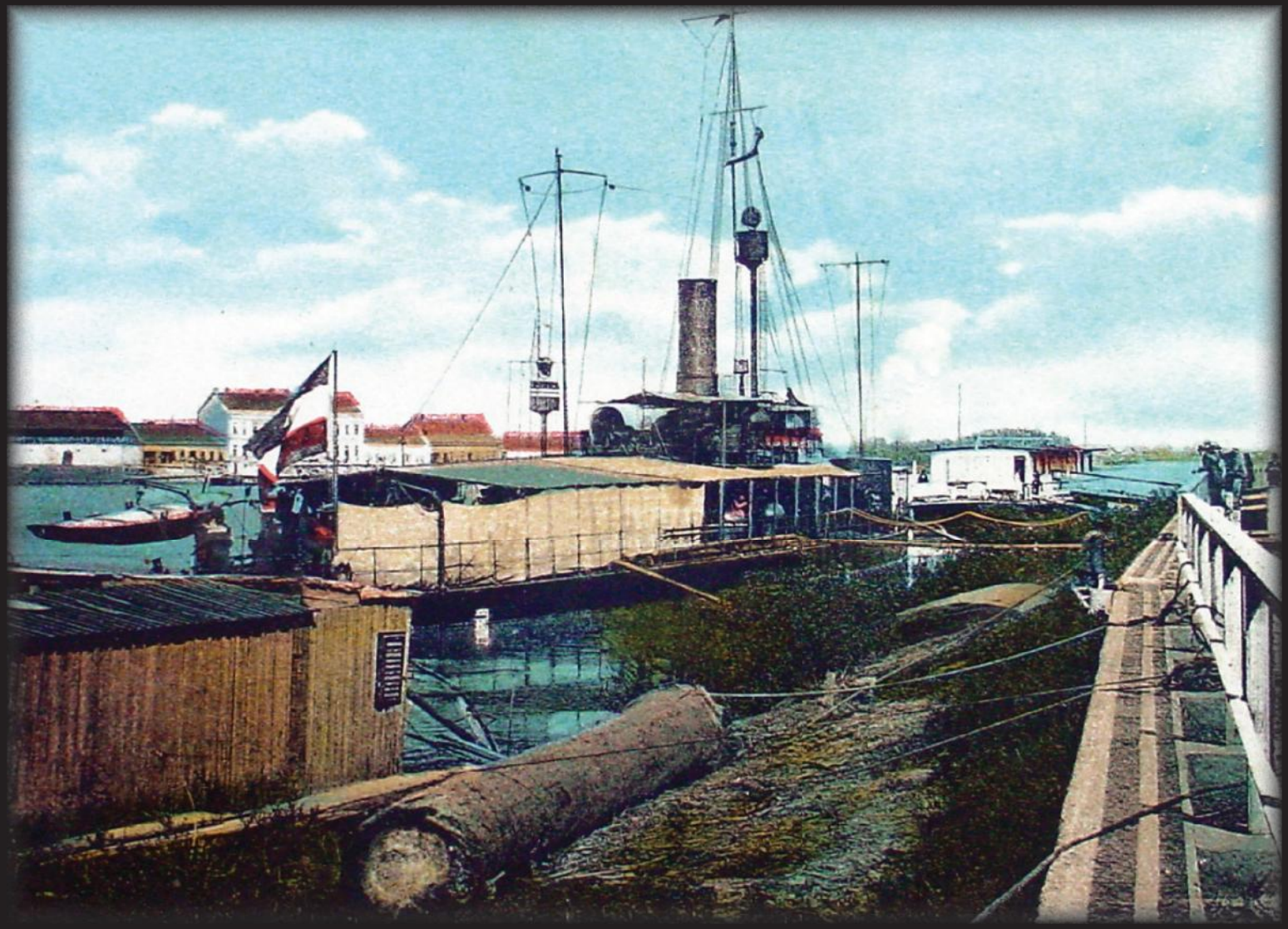

Мартовски злослутни сигнали

У среду 23. марта 1932. године објављен је у Службном листу Дунавске бановине Генерални план за одбрану од поплаве река Саве и Дунава у 1932. години. Међутим хидролошка историја овом Плану није одредила очекивану безбедносну димензију, већ је с њим означен завршетак једне дуге комуналне приче и најава новог драматичног поглавља које је почело управо у време када је овај План одбране постао правоснажан. Ускочимо, бежећи у обући пуној воде, преко прага историје који запљускује претећи поплавни талас и уђимо у кућу наде са уверењем да ће се ципеле у њој најзад потпуно осушити. Суочимо се са новим периодом у коме се нада и безнађе и даље интензивно преплићу, али се све јасније назире сасвим известан и дефинитиван крај ове, воденом стихијом презасићене приче.

Великој априлској поплави претходила је веома дуга зима богата падавинама и нарочито обилним снегом. Посебно велике снежне падавине забележене су у данима од 15. до 25. марта. Крајем марта и почетком априла дошло је до наглог пораста температуре и интензивног топљења снега. Истовремено почеле су у савском сливу и над Фрушком гором да падају јаке кише. Сава је примила огромне количине воде, због чега је водостај почео нагло да расте. Први пораст водостаја забележен је на митровачком водомеру 19. марта, када је на водомерној летви очитано +223 цм, а већ 23. марта био је водостај +613 цм, што значи да је вода за четири дана порасла за 390 цм. Био је ово први талас и дошао је као опомена за активирање система редовне одбране и опште будности. Након овог удара водостај се спустио на +497 цм, а затим је од 30. марта непрестано растао до своје кулминационе тачке, која је достигнута 21. априла и износила је +758 цм.

Први продор у ниске делове града догодио се сунчаног недељног преподнева 17. априла. Враћајући се са пијаце становници Ниске и других приобалних улица, већ су преко столица и кроз прозоре улазили у своје куће. У зависности од висине темеља, вода је некоме била у дворишту, некоме у кући, али свима је прекривала септичке јаме и уливала се у бунаре. На многим местима већ при првом налету воде попустили су изграђени зечји насипи. Набујали Чикас, Јалија и зимовник стезали су са истока и севера водени обруч око немоћног града.

На најугроженијим деловима града, који су били на удару водене стихије шкљоцали су бројни фотоапарати бележећи хидроисторију на квадратићима ужаса.

Ова поплава десила се непосредно после изградње одбрамбеног насипа на подручју Бић - Босутске водне заједнице, а свакако уз обилне падавине и као последица те изградње. Поплава је имала широке размере, па је надмашила поплаву из 1924. године. У односу на ту поплаву водостај априлске поплаве био је виши за 49. цм. Међутим ова поплава била би још трагичнија да нису попустили насипи у босанској Посавини и да код Босута није пробијен насип, због чега су се у велике отворене инундационе површине излиле знатне количине савске воде.

У понедељак 18. априла одржана је ванредна седница Градског заступства, на којој је проглашено ванредно стање и отпочела велика битка за добробит будућих покољења.

Ванредна седница Градског заступства

Ужурбаним корацима хитали су 18. априла 1932. године градски заступници Месаровић Славко, Лазић Андра, Писместровић Никола, Мандић Стипан, Радић Бранко, Критовац Јован, Кадеј Фрања, Рајић Славко, Жунтер Антон, Ђурковић Алекса, Вајс Хајнрих, Рашовић Др Лазар, Страценски Петар, Ивезић Димитрије, Клајн Јосип, Рачки Др Владимир и перовођа Мединац Јован на хитно заказану ванредну седницу, коју је сазвао градски начелник и председник Градског заступства Миловановић Сава.

Хитали су забринути остављајући своје поплашене породице у неи-

звесноти, коју је у град унела помахнитала река Сава. У тишини су заузели своја места, саслушавши обавештење градског начелника да су оправдано одсутни Петровић Милан, Лазић Рада, Нешковић Боривој, Радошевић Драгомир и Гајић Др Душан помишљајући како су због насталих недаћа и сами могли оправдано изостати. Чули су затим констатацију да их је присутно шеснаест, односно довољан број за доношење правоваљаних закључака и одлука:

- Господо градски заступници, уз захвалност због пожртвованог одзива упркос појединачним сопственим невољама које су и вас задесиле, настала ситуација у граду налагала ми је да хитно закажем ову ванредну седницу због изненадне катастофалне поплаве реке Саве и због потребе предузимања низа мера, као и одобрења потребних кредита за покриће трошкова око спасавања народа и стоке, али и одобрења мера, које сам самоиницијативно већ предузео. Због тога предлажем само једну тачку дневног реда, а то је поплава у граду Сремској Митровици. Ако сте сагласни са мојим предлогом...Хвала... Нека то перовођа упише.

Господо заступници, већ сте сигурно обавештени да нас је ова несрећа задесила јаким надоласком како Саве, тако и њених босанских притока. Упркос нашој храброј одбрани попустили су зечји насипи и друге свакојаке препреке, па је југозападни и југоисточни део града постао жртвом поплаве. Али угрожен је и северни део града од набујалих и преливених потока, те провале облака у Фрушкој гори. Године 1924. била је највећа поплава што се зна, али не у том обсегу и површини као ова. Успели смо без жртава евакуисати из угрожених делова града становништво и стоку. Да се све ово изрши најхитније и одоли у прави час стихији, морао сам предузети општу мобилизацију за спас народа, стоке и ствари, па сам и заменику градског инжењера дао неограничена овлашћења за све мере, које су потребне да се спасу угрожени. Могу вам већ сада рећи да су трошкови огромни и да је тешко рећи колико износе, а град располаже са готово никаквим материјалним средствима и зато је било потребно узети матријал на поверење. За већ учињено и за неопходне хитне потребе, молим за одобрење потребног кредита.

У циљу брзог и ефикасног рада ове ванредне седнице и доношења низа веома важних одлука за даљу судбину града Градско заступство једногласно одобрава ангажовање и поступак Градског начелника и одобрава потребан кредит из градских средстава и инсистира на намери да се учини све што је могуће за евакуисање и помоћ пострадалим суграђанима. Затим доносе одлуке о хитном упућивању представки Банској управи и Црвеном крсту за помоћ, као и поновљену молбу да Банска управа одобри 5% приреза за ублажавање социјалне беде, која се од пре налази код Банске управе.

Још се низ неизоставних и хитних питања, која су тражила брзе одлуке нашло пред заступницима. Свакако међу првима било је коришћење питке воде. С тим у вези заступник Жунтер предложио је да се грађанима упути оглас да не пију воду из поплављених бунара, већ да узимају здраву воду и да воду свакако кувају. За ову је акцију било задужено санитетско одељење.

И док грађани и градске власти воде паралелну битку против незапамћене елементарне катастрофе, нови нагомилани проблеми нагнали су градског начелника да за 25. април закаже нову ванредну седницу због решавања важних и хитних питања "*која не трпе одлагања*". Наравно прво је било неопходно проучити законске прописе о елементарним непогодама, а онда подсетити заступнике о тренутном стању у коме се град налази.

Услед ове катастрофалне поплаве, која се свом силином излила нашим градом - обратио се заступницима председник - *многи житељи су материјално страдали, многи су остали без кућа и господарских зграда, некима су пропале и ствари у порушеним зградама. Дужни смо да поведемо рачуна о њиховом обезбеђењу у даљњем животу после поплаве. Закон о непосредним порезима предвидео је те случајеве елементарних непогода излазећи у сусрет невољнима и страдалима, нажалост опет*

преко њихових леђа.Али како поштедети све те невољнике тих непосредних пореских обавеза, које су узгред намењене баш за њихову добробит? Мишљења сам да би их требало позвати да се пријаве Општини ради тражења ослобођења, или попуста општинског намета па предлажем расправу о овом проблему.

Мој предлог је - јавио се заступник Рајић - *да се у оваквим случајевима поступи аналогно са Државом и да се општински прирез отпише само оном кога Држава ослободи од државног пореза, а комисијски да се установи коме и колико треба изаћи у сусрет.*
Ја мислим - додао је заступник Гајић - *да се изађе у сусрет само онима који су слабијег материјалног стања.*
Ова ствар је у овом тренутку преурањена - изјавио је заступник Др Рашовић - *и требало би је узети у претрес тек пошто вода оде.*

Заступник Жунтер се заложио за формирање комисија, које ће ићи од куће до куће и комисијски устновљавати штету.

Након свестраног разматрања, заступницима се учинио најцелисходнији предлог заступника Рајића, па су једногласно закључили да се у вези намета поступи по одредбама Закона о непосредним порезима, исто онако како Држава буде поступила у вези државног пореза.

Амбициозна најава историјског подухвата

Након ове расправе за реч се јавио председник: *Господо заступници, чини ми се да је историја баш нама наменила један изузетно сложен задатак и ми ћемо морати да се са њим суочимо. Свакако ви то добро знате, то је задатак од кога се више не сме окретати глава, од кога више не можемо бежати. Ми морамо кренути у градњу одбрамбеног насипа, те грађевине за добробит будућих генерација и озбиљно размотрити то питање, које стоји отворено још од 1928. године. Оно је сада услед незапамћене поплаве, која је у добром делу нанела штету нашем граду постало и те како актуелно. Насип се за одбрану од поплаве мора подићи, јер нам је ова поплава јасно показала да ће код сваког високог водостаја град страдати.*

Има ли одговорних за ову поплаву

Господине председниче, сећам се поуздано - примети Др Рашовић - *да је питање осигурања града од поплаве било третирано приликом оснивања Бић - босутске водне задруге, па тражим извештај о томе ко је бар морално одговоран што се није пре побринуо и све урадио против поплаве?*

Овој седници био је по позиву присутан и градски инжењер Божидар Стојановић па како се на известан начин осетио прозваним јавио се за реч: *Господине начелниче, господо заступници, ја одлучно одбијам ове убојите стреле усмерене према мени, а као аргумент против ових неодговорних инсинуација подсећам вас да су, као што се из аката види вођени преговори за израду пројекта одбрамбеног насипа за заштиту градског подручја од велике воде реке Саве са грађевинским предузећем инжењера Цвејић Николе. Цвејић је својом понудом од 14. марта 1929. године за израду целокупног пројекта тражио 40000 динара. У свом прорачуну сваке године сам тражио обезбеђење материјалних издатака али су те ставке редовно биле брисане.*

Затим се јавио заступник Гајић и помирљивим тоном усред ове инцидентне ситуације обратио се присутнима: *Господо заступници, у овом судбинском тренутку комуналне историје нашег града кога сви носимо у срцу и желимо му свакојаки просперитет, а првенствено отклањање ових бременитих невоља са којима се тренутно суочавамо, није време за овакве истраге. Зато бих молио да донесемо прво принципијелан закључак, којим ово Градско заступство одобрава изградњу насипа за осигурање градског подручја од поплаве, а онда да се, не само заступство него и остало грађанство позове у широку конференцију и у договору са свима претресе и најважнији део ове ствари, наиме финансијска страна.*

Као да је питање изградње насипа свршена ствар, заступник Жунтер већ предлаже сасвим конкретних 5% приреза за предрадње око подизања насипа.

Скормни наговештај колективног самопоуздања

Читав низ веома корисних и конкретних идеја довео је до тако неопходног колективног самопоуздања при једногласном закључку да се насип мора подићи, а у ту сврху је било потребно обавити разговор са инжењером Цвејићем и питати га да ли хоће да прихвати тај посао и да поднесе понуду, као и колико тражи за израду пројекта. Ако он не би могао, или не би хтео из било ког разлога, потребно је тражити понуде од других стручњака. Тек по добијеним подацима могла би се сазвати шира конференција грађана у циљу решавања финансијске стране овог подухвата. Активности градске власти везане за изналажење извора финансирања потребно је хитно усмерити у више праваца. Пошто се сазнаје да је Држава за пројекте Бић - босутске водне задруге из својих средстава дала15 милиона динара, потребно је од Крајевске банске управе, не чекајући одговор инжењера Цвејића да она плати бар нацрт, или да градски начелник и заступник Антун Жунтер, уједно бански већник оду у Нови Сад господину Бану и представком га замоле да Бановина одреди своје инжењере за израду потребних пројеката или да одобри новчану помоћ. Истовремено, ова делегација на челу са градским начелником пожуриће код Бана решавање већ послате молбе за одобрење 5% намета у социјалне сврхе.

Први финансијски показатељи последица поплаве

Међутим, заступство је било затрпано многобројним текућим проблемима, који су на седницу долазили из поплављених делова града, па су се управо у тој седничкој дворани кроз ове расправе рефлектовале последице поплаве и стање како у граду, тако и у самој градској управи, која се из дана у дан суочавала са све сложенијим и све слојевитијим проблемима. Већ прве финансијске анализе показале су да је само за подизање разних насипа за одбрану од поплаве и скела уз куће у угроженим крајевима потрошено око 38000 динара. После поплаве доћи ће на наплату и други трошкови као што су трошкови разношења земље итд. Сем тога потребно је грађанима који материјлно слабо стоје, а много су оштећени овом поплавом некакао помоћи, како би дошли до својих домова. Некима би требало помоћи бар при најнужнијим оправкама кућа.

Ипак, о било каквој помоћи у том тренутку било је нереално размишљати. Тек по очекиваном одобрењу од 5% приреза могао би се од дела тог приреза формирати фонд за социјалне потребе, али док одобрење не стигне, заступници су се окренули трагању за сопственим могућностима помоћи најугроженијима. И ето неко се сетио да је на градилишту тек завршене зграде гимназије остала извесна количина цигле, која би се могла поделити онима чије су куће страдале у поплави. Пошто је градски инжењер Стојановић изјавио да је цигла влажна и да би је требало пробрати, управо је он добио задатак да то уради, па да се та пробрана цигла уз нешто шљунка подели грађанима. Што се тиче приказаних трошкова, као и оних који ће се тек појавити, закључили су да ће се они покрити "*вирманисањем материјалних ставки буџета*".

Осека воде и плима невоља

Из обиља акутних тема, председник даље подсећа заступнике да су приликом евакуисања из поплављених крајева града за привремени смештај људи, употребљене мушка и женска основна школа и женска стручна школа у свим просторијама. Тиме је у тим школама обустављена настава, а пошто вода опада требало би те грађане иселити и то најкасније трећег дана православног Ускрса. Ако се сви не би могли вратити кућама треба их сместити у Свилару, јер је потребно наставити са радом школа које се претходно морају дезинфиковати и окречити.

Био је ово само први наговештај смиривања и повлачења поплавног таласа, али с друге стране и плиме невоља, које ће се множити у пре-

дузимању мера отклањања последица поплаве и неодгодивих капиталних одбрамбених градитељских инвестиција.

Док начелник и заступници о тој инвестицији маштају, грађани и даље живе муке земаљске, које не престају да буду брига Градског заступства. Подржавајући све иницијативе председника, заступник Др Рашовић се обратио заступству истичући нови веома велик проблем: *Тражим извештај о томе да ли је Електричној централи издато наређење и ако није, тражим да се употребе сва законска средстава како би се Електрана, која испушта прљаве воде уздуж железничке пруге наносећи штету суседном земљишту, довела у ред. Ова прљавштина спаја се са поплављеном водом реке Саве, па тако може бити опасна и за људско здравље јер доспева и у бунаре.*

На овај захтев начелник је одговорио да је Електрана позвана на ред и да ће се учинити све што буде потребно за добробит грађанства.

Хуманитарне акције

Из широког фронта хуманитарних акција за пострадало становништво, у коме су била ангажована хуманитарна и уметничка друштва, државне институције и појединци, у градску благајну су се почели сливати први прилози. На седници одржаној 25. маја 1932. године градски благајник Пашић Лазар прочитао је извештај о прилозима за пострадале. Али ту су се међу носиоцима појединих акција већ јавиле и прве несугласице па је овај извештај био прави подстицај председнику Градског заступства да обелодани неке проблеме, који су се надвили над овом племенитом акцијом: *Ови прилози, о којима вам је градски благајник дао извештај, сакупљени су делом од овдашњих грађана, а делом су пристигли са стране. У граду међутим постоји и Гаћански одбор за сакупљање прилога за пострадале од поплаве, а ја сам као председник тог Одбора, који је такође прикупио извесну своту за поплављене, тражио кооперацију између Грађанског одбора и Градског заступства, али Одбор је стао на становиште да и он треба да учествује у дељењу помоћи пострадалима, а Градско заступство да помоћ раздели, но Грађански одбор на то није пристао. Зато као Градски начелник а и председник Одбора сматрам потребним да овај предмет изнесем пред Заступство, па да оно донесе одлуку о диспонирању са прикупљеним и Градској општини достављеним прилозима. У сваком случају добро је и похвално што се у више праваца води акција са истим хуманим циљем* - мишљења је био заступник Рајић - *и зато сматрам да би требало пустити на вољу Грађанском одбору да располаже са својим прикупљеним прилозима кад већ неће да заједнички ради са Заступством и неће своје прилоге да препусти Општини. Нама је довољна гаранција за праведну поделу у томе што су чланови тог Одбора, Градски начелник, сенатор, физик, инжењер и благајник, па и представници свих овдашњих друштава. Уосталом сви имамо пред собом један циљ, а тај циљ је да ублажимо и отклонимо невоље нашим пострадалим суграђанима. Још бих само предложио да се извесна количина цигала, која је претекла од градње гимназије, о којој је већ било речи, уколико је пробрана, изда као предујам поплављенима за градњу кућа и то што пре док људи имају времена за превоз.*

Ове корисне расправе помогле су Заступству у сагледавању хитности да градски инжењер форсираним радом састави елаборат о подели цигле како би она што пре била испоручена унесрећенима, а да питање располагања новчаним прилозима буде решено тако што ће Градска општина и даље располагати само са новчаним средствима која је она добила све док Грађански одбор не донесе одлуку о начину располагања својим прилозима у корист пострадалих.

Примамљива идеја инжењера Матића

Паралелно са хуманитарним акцијама и отклањањем погубних последица поплаве интензивно се форсира и прати припрема градње насипа. Градски заступник и бански већник Жунтер Антун већ је био са заступником Вајс Хајнрихом у Новом Саду у посети господину Бану и предао му представку за помоћ митровачкој Градској општини.

Заступник Рајић, присећајући се једне од претходних седница енергично скреће пажњу заступницима на следеће проблеме: *Узимајући у обзир чињеницу да чекајући одговор господина Бана већ каснимо са припремним радњама, мислим да би у циљу економичнијег, а и ефикаснијег деловања, за израду пројекта за градњу насипа требало тражити понуду и од других заинтересованих стручњака, како бисмо се у избору између више понуда могли определити за најјефтинију.*

Ове сугестије заступника Рајића нису наишле на безрезервно одобравање, али су ипак подстакле Заступство да се с обзиром на знатну цену, инжењеру Цвејићу још не упућује позитиван одговор све док не стигне одговор из Бановине на молбу да пројекат израде њени стручњаци, наравно о трошку Бановине. Услед журбе и хитности решавања ове представке, закључено је да је код Бана потребно пожуривати одговор.

Осећај одговорности и бриге за будућност града водили су Градског начелника путем трагања за неким новим решењима. На новој седници одржаној 31. маја 1932. године он пред заступницима обелодањује једну сасвим нову идеју о могућности градње насипа: *Недавно ми је шеф Грађевинског одељења, инжењер Сергије Матић, препоручио варијанту по којој би град могао да подигне насип у својој режији уз помоћ доброг техничара и тај би посао могао да буде готов за месец и по дана, а Матић би и сам саветом помогао ствар и по свој прилици дао свог инжењера, тако да се не би губило на времену. Што је најважније, израда пројекта стајала би каквих 8000 динара, дакле куд и камо мање од понуде инжењера Цвејића, који тражи 35000 динара.*

Оставка увређеног градског инжењера

Међутим, невоља је што је у овом одсудном тренутку град остао без градског инжењера. Инжењер Стојановић вероватно увређен наговештеном оптужбом да је ако не стварни, а оно бар „*морални*„ кривац за катастрофалну поплаву, поднео је оставку и већ се налази у Хигијенском заводу у Новом Саду, па није имао ко дати стручну процену ове Матићеве финасијске процене, која је заступницима у том тренутку више личила на неодговорну изјаву једног разметљивца, него на озбиљан стручни предрачун. Због тога заступник Др Рашовић поставља питање: *Шта је са нашим градским инжењером Стојановићем, који је својевремено дао оставку?*
Град још није добио решење од Хигијенског завода о предмету те оставке и не знам да ли га је државна власт разрешила дужности, - одговара начелник, а заступник Рајић предлаже да се надлежна власт поново пита за инжењереву оставку: *Најпросто је незамисливо да ми у овоквој ситуацији немамо градског инжењера.*
Ево, ја преузимам на себе обавезу да разговарам са шефом Хигијенског завода о оставци инжењера Стојановића, а уједно ћу Стојановића позвати на одговор да ли би се примио израде пројекта и посла око градње насипа - одговара начелник.

Трагање за обезбеђењем финасијске подршке

Све су интензивнија и садржајнија размишљања о финансијској димензији изградње насипа. Заступник Кадеј предложио је да се финансијска подршка осигура зајмом од Хипотекарне банке, а Др Рашовић предлаже да се код ове банке затражи зајам од 3 милиона динара, а да се ануитети редовно осигуравају годишњим буџетом, или да се напросто тај зајам затражи од Државе, а да се уједно одреди делегација, која ће у име Општине тражити зајам од Државе или Хипотекарне банке. Најзад су усвојили закључак да се од Хипотекарне банке за изградњу одбрамбеног насипа код Сремске Митровице затражи зајам од 3 милиона динара, чији ће ануитети бити редовно гарантовани годишњим буџетом.

Затим су изабрали делегацију у коју су ушли Градски начелни и заступници Жунтер Антун и Радошевић Драгомир, али је о овој акцији било потребно заинтересовати и народне посланике Видић Др Јешу и Лончаревић Др Ивана, па да заједнички код Хипотекарне банке,

или код Државе издејствују тај зајам. Наравно о овој намери потребно је известити именоване народне посланике, а градски инжењер је требало да одмах изради потребну представку. Још су донели одлуку да се у вези сумњивог предлога инжењера Матића о јефтинијој изради пројекта саслуша мишљење инжењера Стојановића када овај дође у Митровицу. Очигледно инжењер Стојановић и даље је уживао углед изузетно квалификованог и цењеног стручњака. Наравно, ова поплава захватила је и Мачванску Митровицу. На овој седници прочитана је и молба Општине Мала Митровица за дозволу за довоз воде са артерског бунара, јер је код њих вода окужена услед поплаве. Заступници су једногласно одобрили бесплатан превоз преко понтонског моста и црпљење воде са дубоких бунара, пошто артерски бунари нису својина Општине.

Месеци колапса и безнађа

Какви су драматични дани наступили за град и градску владу, какве су се материјалне, финансијске и социјалне невоље нагомилале и сручиле на овај град патњи и искушења, какав је колапс власти, одлучности и наде овладао овим градом агоније и безнађа, како се срушила и у блату реке, која се повукла у своје матично корито нестала она, наизглед непресушна и неуништива енергија, која је обећавала успешан исход у борби против стихије? Каква је најзад апатија овладала Градским заступством, када оно од 31. маја до 16. децембра 1932. године није одржало ни једну седницу, а 16. децембра је заједно са градоначелником Милутиновићем комплетно смењено, када је постављено ново градско заступство, чији је председник постао Јарослав Др Данеш? Тешко је ући у траг тим тешким, изгубљеним месецима. Међутим, јасни су узроци таквог стања. Очигледно, када се са речи прешло на дело, идеје су остале без подршке и то не било какве подршке, већ оне најважније, финансијске. Наде за добијање кредита од Хипотекарне банке, или за помоћ Државе па чак и помоћ Бановине кроз израду, или финансирање пројеката доживеле су потпуни дебакл.

XI
КУЛУК

Акција новог Градског заступства

Сагледавши нереалност очекиване помоћи, којој се надала претходна општинска влада, ново Градско заступство уважавајући одлуку о неопходности градње насипа, одлучило је да потражи нове изворе финансирања. Због тога се нови председник у својој уводној беседи задржао на овој веома важној теми: *Наши грађани су ове године услед катастрофалне поплаве претрпели много несрећа. Ми остајемо при намери да се градско подручје обезбеди одбрамбеним насипом, који ће се градити кулуком као што је грађен и шабачки насип. Општина је добила од Краљевске банске управе привремену дозволу да се ради народном снагом и кулук је већ расписан. При састављању буџета, интерес ове места заступао је бански већник господин Жунтер и издејствовао да се буџетски кулук преда нашем граду за изградњу насипа. У истом циљу радио је и народни заступник овога града и среза господин Видић Др Јеша. Обојица су тражили да се граду притекне у помоћ или са готовим новцем или у зајму. У том смислу ће се поднети потребна представка.*

Одобрење кулука

Већ 20. децембра одржана је нова седница, на којој се даље развијала дебата о изгледима градње насипа. Нови Градски начелник дао је кратак историјат дотадашњих настојања да се насип изгради: *Већ прошло градско заступство после катастрофалне поплаве коју је град претрпео, позабавило се питањем градње одбрамбеног насипа и дошло до уверења и закључка да се насип свакако мора градити. У ту су сврху закључили да се од Хипотекарне банке затражи зајам од 3 милиона динара. У истом циљу је ређашње заступство затражило и понуде за предрадње пројекта око изградње насипа, а тражена су и стручна лица за израду пројекта од виших власти, па и помоћ. Понуда инжењера Цвејића, који је за израду пројекта тражио 35000 динара није остварена због знатне своте. Коначно је Краљевска банска управа у Новом Саду некако пред почетак рада овог заступства изаслала своје стручњаке овамо на лице места и они су по извршеној расправи поднели свој реферат, на основу чега је Краљевска банска управа издала привремену дозволу за градњу насипа и то за онај део од Паробродске улице до зимовника у дужини од 2300 метара како је наше Техничко одељење предложило, али под условом да се мора направити основа и за остали део до Черихове фабрике. Пошто је постало извесно да са зајмом ствар неће ићи лако, а по пријему привремене дозволе и да се не би губило на времену морао сам као градски начелник предузети хитне кораке за остваривање дозволе. С тим у вези затражио сам хитно одобрење кулука, а упутио сам представке народном посланику Др Видићу, банском већнику господину Жунтеру и Банској управи с молбом да се изградња насипа изврши народном снагом, односно кулуком. Код Краљевске банске управе лично сам са господином народним послаником интервенисао за ову ствар и добио обавештење да је Министарство дозволило кулук и да се са радовима може почети. О истој ствари је у дебати при гласању буџета за идућу годину учествовао и бански већник господин Жунтер и добио обавештење да се насип може изградити буџетским кулуком. Телефонским путем тражен је о истом предмету извештај од Техничког одељења Банске управе и добијен је одговор да се кулук може расписати када је већ издата привремена дозвола за градњу. На основу добијених потребних дозвола кулук је расписан за 20. овог месеца односно почевши од данас надаље.*

Али кулук није био обична радна акција, већ Законом регулисана строго контролисана наменска радна обавеза становништва на изградњи и одржавању недржавних бановинских путева. Због тога је ова необична идеја да се затражи дозвола о употреби народне снаге, тј. обавезе пореских обвезника према Бановини, за неке друге ненаменске локалне потребе као што је градња насипа, изгледала као крајње смела и последња, али најзад изгледна нада да би се на овај начин насип ипак могао изградити. Изгледна због тога што је Бан Дринске бановине одобривши употребу кулука за појачање на десној обали Саве, створио проходност оваквој врсти помоћи, па је уз коначну сагласност Министарства било оправдано очекивати такав преседан и из Ду-

навске бановине, што се уз одређене услове и догодило. Требало је само на основу пореских обавеза, обрачунате кулучке дане митровачких пореских обвезника претворити у обавезе исказане у кубним метрима земље и одредити им откупну новчану противвредност.

Пронела се вест о неком трговцу - наставио је председник - *који би као предузетник предузео кулук по 3,5 динара за радну снагу, али не и прошак, пошто ће бити знатних трошкова. Требаће наиме на неким местима подићи бетонске пропусте, по насипу засадити траву итд. Морам да вам кажем да се том трговцу предузимање кулучких радова не може дозволити, јер се томе противи и Закон о радњама, па му је зато потребно обуставити сваки покушај предузимања кулука, који и није у делокругу њему дозвољене делатности.*

Морам господо међутим, да вас известим да за изградњу насипа постоји и алтернатива: или да се градња изврши ручним радом или багером. Багер би избацивао речни песак на обалу, а онда би се даље развозио на пројектовану трасу. Песак није подесан за насип јер би га вода однела. Такав би се насип морао облагати слојем иловаче, или хумуса засејаног травом ради бољег учвршћења, а то је већ сасвим други градитељски поступак у односу на начин градње земљаног насипа. Уопштено гледано рад багером скупчан је са знатним трошком... Упркос годишњем добу у коме се већ поодавно налазимо, временске прилике иду нам на руку, па због тога не треба посебно истицати да са радовима морамо одмах почети да нас сада у зиму не би предухитрио снег, а у пролеће падавине и висок водостај реке Саве. Још бих вас господо заступници замолио за стрпљење да саслушате реферат градског инжењера о актуелностима градње пројектованог насипа и кулука.

Излагање градског инжењера

Господине председниче, господо заступници - поче своје излагање нови уговорно ангажовани градски инжењер - *желим вас прво подсетити на кратак историјат да се за овај град учини нешто што је конично пало нама у задатак. Прељашња акта са којима располажемо, јасно указују на то да је градња насипа била замишљена још 1927. године, поводом градње Бић - босутског насипа исте водне задруге између Жупање и Митровице. Но иако су били предузети потребни кораци, није дошло до остварења те намере. Узгред, мишљења су била подељена о томе да ли ће град бити угрожен градњом овог дугачког насипа или не и како ће се ово ново стање са обузданом савском водом рефлектовати на митровачком водомеру. Хидраулички стручњак инжењер Бобров, коме је природа реке Саве добро позната из сопственог рада, понудио се да за 3000 динара израчуна успор Саве код града Митровице услед изградње одбрамбеног насипа Жупања - Митровица, а одмах је дао мишљење да ће овај насип повисити водостај реке Саве за 120 центиметара и имати јак утилив на наше место. Исто мишљење дао је и познати стручњак инжењер Цвејић, тражећи за израду елабората за одбрану града од поплаве 35000 динара.*

Сви се стручњаци слажу у томе да је најопаснији потез и најугроженији део градске обале од Паробродске улице до зимовника, где код високог водостаја због низине обале река Сава досеже 3 до 3,5 метара изнад нормале, док на западном делу града тај ниво је само 1,5 до 2 метра. Зато је при таквим околностима узет у обзир најпре рад на тој деоници од Паробродске улице до зимовника у дужини од 2300 метара, а то је одобрила и комисија на лицу места, на основу чега је Техничко одељење Банске управе са техничке стране радове одобрило и издало привремену дозволу, но под условом да се накнадно изради и дањи одбрамбени насип, са овим делом заједно у укупној дужини од 6 километара, те да се затим поднесе комплетан операт.

Изградња целог насипа стајала би нашу градску општину 2,5 до 3 милиона динара, а пошто Општина не располаже са толиким средствима мора се радити етапно, то јест поменути део изградити од земље, па наставити други део вештачким начином тако што ће се постојећи кеј повисити и појачати и на њега продужити нови кеј, па даље наставити до Черихове фабрике земљаним насипом. За снимање терена

и за израду пројекта, као и за друге радове биће потребна знатна средства, а зајам од Хипотекарне банке ако се уопште добије, могао би се користити постепено по извршеним деловима рада. Ако је село Рача за пресељење са поплављеног подручја добило од Државе 6 милиона динара, мишљења сам да и наш град треба бар нешто да добије, ако не као поклон, а оно бар у виду зајма.

А сада да нешто кажем и о кулуку. Због тога што Општина не располаже са финансијским средствима, а још увек нема ни зајма, морамо посегнути за оним што нам се пружа, а то је кулук који нуде и сами грађани. Кулуком је грађен и обреновачки насип као што доказује акт Дринске бановине од 8. децембра 1932. године, којим је господин Бан Дринске бановине у циљу обезбеђења од поплаве одобрио појачање насипа Оридске водне задруге народном снагом.

Пошто је заступницима показао тај документ, градски инжењер настави своје излагање читањем дописа Дунавске бановине, а упућен овдашњем Техничком одељку од 16. децембра 1932. године којим се тражи извештај какав кулук Митровчани намеравају употребити за градњу насипа: бановински или градски, евентуално и један и други.

Као што сте чули господо, у Бановини мисле да код нас функционише градски кулук - наставио је градски инжењер - *али за нас је необично важно обавештење да ће нам се бановински кулук уступити изнимно само у случају ако се не би употребио за поправку бановинских путева. Све ово коначно указује на чињеницу да смо добили одобрење за вршење радова народном снагом, па ће нам кулук запослењем радника и сиротиње имати и значајну социјалну димензију, нарочито у овом тренутку, када су три фабрике обуставиле рад.*

Уз обавештење да су припремни радови почели 17. децембра, дакле пре три дана, градски инжењер тумачи како је дошао до цене од 6 динара по кубику, јер су заступници показали велико занимање за ову ставку: *Па ево! Земља се довози са неједнаке удаљености. Као средња транспортна мера узето је 65 до 70 метара, а где се ради колицима потребно је земљу набијати. Набијање стаје 30 пара по кубном метру. Уз то долазе још и трошкови земљорадње, профилације, темељисања итд. За цео насип од Пародродске улице до зимовника биће потребно уградити 73000 кубних метара земље. Постоји могућност рада и ферфулер багером, али он може послужити само за испуњавање постојећих рупа између ножице насипа и плочника уз куће. Ако баш желите да сазнате колико би стајао рад багером, можемо од Министарства грађевина тражити режијску цену, а угаљ по јефтинијој цени од Министарства шума и рудника, мада мислим да би то био веома скуп рад. Ако више нема питања ја бих резимирао своје излагање и пред заступништво изнео следеће предлоге:*
Да се донесе закључак о томе да се цео посао изградње насипа изврши кулуком
- *Да се слободно дозволи свакоме да може сам радити, или наћи себи заменика или у готовом платити кулук*
- *Да се одреди откупна цена кулука од 1,50 динара по кубном метру, а уз то 50 пара за планирање и набијање, но с тим да свако може пола динара и сам да одради у кулуку*
- *Да се строго забрани примање рада за другог, већ свако само за себе*
- *Да се за разне трошкове распореже по један динар за сваки кубик, а ако заступништво жели, да се тај новац стави у буџет*
- *Да се градском инжењеру одобри да за овај посао може узети потребан број стручних лица за надзор радова а највише тројицу*
- *Да се по Закону изабере режијски одбор*
- *Да се одобри рад за снимање и састав основе за цео насип, то јест за онај део од Пародродске улице до Черихове фабрике. То би било све, хвала на пажњи!*

Ето господо - наставља председник - *саслушали сте реферат и предлоге градског инжењера. О овоме сада више нећемо расправљати, него вам свима ове предлоге стављам на срце и предлажем да свако о њима до сутра добро размисли, па да сутра о свему отворимо расправу и донесемо закључке.*

Мада су поједини заступници већ током излагања градског инжењера запазили контрадикторност појединих ставки предлога, ипак су своја запажања оставили за сутрашњу расправу. Но то није значило да је седница завршена, јер на седницу управо стиже бановински већник Жунтер Антун да би поднео извештај по достављеном му акту овог градског заступства, којим се од Бановине тражи да му за изградњу насипа одобри 400000 динара њеног кулука. Обраћајући се заступницима господин Жунтер им је пожелео успешан рад на подизању пројектованог неопходног насипа за одбрану града од поплаве а онда наставио: *Ових дана присуствовао сам буџетској расправи код Банске управе и могу вас обавестити да сам добио обећање да ће Бановина нашем граду уступити тражени део њеног кулука и не само то. Саветовали су ме да од Бановине затражимо и помоћ из какве ставке бановинског буџета јер наша Бановина материјално добро стоји и може и за овај град одвојити коју своту кад је дала неких 70 милиона динара које Смедереву, које Сомбору и Суботици. Уз захвалност на позиву, молим вас да ме с времена на време обавештавате о проблемима града, а ја ћу врло радо у споразуму са градским начелником предузимати потребне кораке код Бановине у интересу овога места.*

Захваљујем се на исказаној доброј вољи за будућу добру сарадњу, како самном као градским начелником, тако и са целим заступством. Ваше присуство и заузимање за наш град биће нам од изузетног значаја - захвалио се одушевљен добрим вестима градски начелник и за кључио ову маратонску седницу.

Сада је најзад постала јасна калкулација градског инжењера о трошку од 6 динара по кубику земље уграђене у насип, јер је управо та цена оправдавала образложење траженог кулучког износа. Уградња 73000 кубних метара земље по цени од 6 динара износила би 438000 динара, а само динар јефтиније калкулисани трошак подбацује тражени износ и излази на суму од 365000 динара.

Јалија и зимовник као клипови у точковима велике акције

Сутрадан је седница настављена, а за реч се први јавио Антон Колер. Махом сагласан са предлозима градског инжењера, он их у појединим ставкама конкретизује. Тако за тројицу помоћних надзорника предлаже награду од 600 до 2000 динара у зависности од врсте помоћи у надзору, а у избору четири члана режијског одбора један би по његовом мишљењу свакако морао бити заступник Флајшман. Затим предлаже да се за ефикаснији рад набаве уске трачнице дужине 1000 до 1500 метара и 8 до 10 вагонета, које би вукао један коњ. Он сматра да би овакав рад за Општину био користан и повољан, па предлаже да се с тим у вези поведу преговори са Гашпарцем који на циглани има таквих вагонета.

У овом тренутку међутим, заступник Колер пред колеге износи један сасвим нови и неочекивани проблем, проблем који ће у предстојећој градитељској кампањи Градском заступству постати права ноћна али и дневна мора: *Господо заступници, потпуно смо занемарили један кључни сектор одбране града од поплаве. Овај насип наиме мора да се гради и преко Јалије, на Сремску улицу и око државног зимовника. Ово сматрам као неопходно и најпре, јер отуда прети највећа опасност и отуда најпре стиже, односно чим водостај реке Саве достигне висину од 480 центиметара над нулом. Од Паробродске улице до зимовника међутим, те опасности нема све док вода не достигне висину од 6 метара над нулом. А сада да се вратим на техничке проблеме. Предлажем да се насип ради колицима тамо где у близини има добре земље као дуж народног шеталишта па до зимовника и по Јалији. На тај би се начин помогла доста сиротиња. Ако се ради на трачницама треба да се на сваки вагонет одреде три човека: за товарење, планирање и набијање, док кочијаш који води коња треба да буде онога чија је кулучка обавеза. Предлажем надаље код расподеле кулука са вагонетима да се узме на једног коња 50 кубика.*

Колеров предлог о правцу подизања насипа на Јалију свакако је узне-

мирио председника и он се хитро укључује у расправу примећујући да је стручна комисија прегледала цео терен, који долази у обзир за трасу насипа и по исходу расправе одржане на лицу места, одобрила градњу насипа дуж реке Саве од зимовника до Паробродске улице: *Због тога не треба ствар компликовати, него се ваља држати онога што је одобрено. Упозоравам вас да је Краљевска банска управа дала привремену дозволу под условом да се изради основа и за продужни део пројектованог насипа, а то је од Паробродске улице до Черихове фабрике. Разуме се да ће се приликом те израде узети у обзир и деоница преко Јалије.*
Да ли је у тих 6 пројектованих километара - упитао је заступник Колер - *целокупне дужине урачуната и Јалија?*

Не, Јалија није урачуната у тих 6 километара - одговара градски инжењер - *из простог разлога што је зимовник државна својина, коју је Држава својим средствима основала и не зна се још тачно да ли ће се наставити радови на продужењу и довршењу зимовника, или ће се уопште питање тог зимовника напустити. Свакако би се од Министарства грађевине морало тражити посебно одобрење ако бисмо хтели градити насип око зимовника на Јалију, а то би нам веома омело започети рад. Уз то, не зна се да ли би такво одобрење могли и добити. Из истих разлога није та ствар ни расправљана приликом водоправне расправе за издавање привремене дозволе за градњу пројектованог насипа.*

Као да се поплавни талас право преко зимовника и Јалије већ излио и преплавио само заступство, нашли су се заступници изненада пред тако значајним проблемом о коме до сада нико није проговорио ни реч. Паника и забринутост незадрживо се шири заступством. Заступник Др Стевановић боји се примити пројекат онакав какав се предлаже, јер није узето у обзир све, а као најважније, питање осигурања најугроженијег сектора који се налази баш на Јалији. Он је мишљења да би требало израдити целокупни пројекат и хитно га поднети Бановини на одобрење а дотле овде рад обуставити и почети тамо где је опасност од поплаве највећа.

Забрињавајући наговештај краха акције

Иако га вртоглавица од тек наговештених, незаустављивих, навирућих проблема доводи до паничног страха због могућег краха тако тешко успостављене и ровите, тек започете градитељске кампање, градски начелник, са напором испољавајући смиреност, разлаже да је зимовник државно земљиште и да би Министарство грађевина имало пуну надлежност за градњу насипа код Јалије у погледу давања одобрења, због чега би опет на терен морале да изађу разне комисије:
Тиме би се ствар ужасно компликовала и не би јој никада могли видети краја. Треба да будемо задовољни оним што смо добили и што сигурно имамо. Зато вас молим да се о Јалији уопште не говори и да се у свим дебатама то питање испусти. Но када у програму буде расправљано питање осигурања целе обале, тек тада ћемо расправљати и о Јалији.

Градски заступник Стевановић је за предлог градског начелника, али под условом да се у право време затражи одобрење за заштиту града са источне стране.
Градња насипа условљена је градњом и осигурањем целе обале - тврди градски начелник - *а када буде израђен и остали део пројекта, Општина ће упозорити надлежне и на онај део, који угрожава град са јалијске стране.*

Заступник Шмит је на страни Колера: *Ја мислим да би ипак требало отпочети радове око зимовника и на Јалији, јер је то најнужније, пошто са те стране прети највећа опасност при високом водостају.*

Заступством се незадрживо шири вирус организационог растројства, а већ стижу нова злослутна, злокобна питања, која би се могла окарактерисати чином вешто оркестриране политичке опструкције. Заступник Стевановић са зебњом се обраћа присутнима: *Господо заступници, зима траје. Пред нама је пролеће и надолазак реке. Шта ће бити у случају да вода однесе цео насип?*

Подршка градског инжењера аргументима градоначелника

То је најпросто немогуће - одговара градски инжењер - *јер се насип гради од првокласне земље, а не од лошег материјала. Уз то ако се насипање врши колима, са оваквом земљом, биће то најјачи и најбољи насип у Југославији. Катастрофалну поплаву ове године проузроковале су падавине у високим крајевима, отапање снега и падање киша. Сада је већ крај децембра а падавина нема, па зато ако и буде веће воде, неће бити опасности за наш насип. Позивајући се најзад на своју стручност, поново тврдим да опасности нема и неће је ни бити. У том смислу предлажем да се замоли овдашњи Хидротехнички одељак да о овом питању хитно саопшти своје стручно мишљење, а ја вам господо заступници саветујем да мирно спавате. Што се тиче Јалије, тврдим вам да ће после пројектованог насипа који се гради, након његовог завршетка бити настављен рад на Јалији, а затим према Чериху, но најважније је да за целокупну ту изградњу Општина данас нема средстава.*

Изгледа да су упорност и разложност начелника и градског инжењера допринеле једногласном закључку да се ипак остане при пројектованом и започетом насипу у дужини од 2300 метара, за чију је градњу код надлежних власти и добијена дозвола и да се приликом састављања основе за наставак изградње осталих деоница, узме у обзир и насип на Јалији код државног зимовника. Закључили су да багер уопште не треба користити чак ни за попуњавање рупа између насипа и кућа, јер је његова употреба скопчана са знатним трошковима. Тиме је истакнута социјална димензија овакве одлуке јер ће се ручним радом пружити прилика незапосленој сиротињи да заради. Даљња брига о послу препушта се Режијском одбору, који ће по закону руководити градњом насипа, а у Одбор су изабрани Колер Антун, Флајшман Јосип, Ковачевић Никола и Шмит Јохан као заменик.

Затим је дошло на ред питање употребе трачница и вагонета са чиме су се заступници сагласили уз определење да се због квалитетног сабијања земље што више ради колима. Ову опрему треба тражити од Гашпарца или од Вујашковића а ако се укаже потреба и од Парне пилане, Казненог завода, па и од Државе са залиха у Рачи. О свему овом треба да се побрине Режијски одбор.

Расправа о кулуку

Након ових релативно лаких расправа, поново су се окренули кулучким финесама. Начелник поново подсећа да је Краљевска банска управа тражила од овдашњег Техничког одељка извештај о томе какав кулук мисли град употребити за подизање насипа: бановински или градски, евентуално и један и други, а са информацијом колико је задужење града са кулуком, колики је кулук искоришћен на оправци бановинских и општинских путева и колико је према томе кулука слободно. Такође подсећа на обећање да ће се бановински кулук изнимно употребити и то само у случају ако се неће употребити за оправку бановинских путева. Он затим подсећа заступнике и на молбу о уступању 400000 динара од прописаног бановинског кулука овој пострадалој општини и издавању дозволе да се у том износу употреби народна снага за изградњу насипа, али без обавезе према Банској управи било личног давања, или уплате у готовом за тај износ. Истом представком, напомиње председник, замољено је 100000 динара као помоћ за радове:

Износ од 400000 динара тражен је да грађани не би сносили две обавезе давањем двоструког кулука: једног Бановини, а другог Општини. Предлог је дакле да тражимо само бановински кулук и то из наредне кулучке обавезе за 1933. годину с обзиром на то, да нас је ове године задесила катастрофална поплава због које је град преоптерећен обавезама.
Тако су се дефинитвно сагласили да се насип ради народном снагом, јер Градска општина нема финасијске могућности да изградњу изврши зајмом, или на било који други начин ангажовањем сопствених средстава. Иако је од Министарства финансија чак стигло и одобрење за зајам, слаби су изгледи да би га државна Хипотекарна банка дала бар у догледно време. С друге стране грађанство се добрим делом изјаснило да је спремно кулуком изградити насип.

На крају, након свеобухватног претреса заступници су позвани да донесу своје закључке о осам тачака које је претходног дана поднео градски инжењер, као и о реферату у вези кулука.

Прва тачка усваја се без примедби, онако како је дефинисао градски инжењер. О другој тачки председник примећује да је у контрадикторности са тачком број 4 јер, док се у тачки број 2 предлаже да се слободно дозволи свакоме да може сам радити, или наћи себи заменика у тачки број 4 предвиђа се да нико не може за другог примити рад, већ свако за себе. У вези ове две тачке заступници доносе одлуку да се тачка број 2 брише, а да на снази остане тачка број 4. У вези тачке број 3 Др Стевановић је предложио да се грађанима нарочитим огласом објасни откупна цена, али председник објашњава: *Такав би оглас непотребно изазвао трзавице и спор међу интересентима, а и начелство би имало сувишан посао око објашњавања.*

Начелников коментар био је довољно аргументован, па се стилизација тачке број 3 усваја у потпуности како је предложио градски инжењер.

Покушај додатних оптерећења грађана

У тачки број 5 предвиђена су додатна оптерећења кулучара, па се у вези те тачке за реч јавља заступник Јосип Флајшман: *Предлажм да се за изградњу насипа одреди један допринос, који би послужио за покриће трошкова и то тако што би свака кућа уплатила по 100 динара. У граду има укупно 2069 кућа, па када би свака уплатила по 100 динара, износило би то лепу своту од 206900 динара. Предлажем да се овај износ плати у две рате и то одмах 50 динара, а 50 динара након 3 до 4 месеца. Шта би могло још да се уради? Па ево: може се за потребе изградње насипа од купача на Сави наплатити 25 пара по карти, а 5 динара по сезонској карти, чиме би се за насип на овај начин прикупило још 15000 динара.*

Једна озбиљна расправа показала је да су ови предлози у садашњем тренутку потпуно неоправдани, јер сви грађани не би били подједнако оптерећени, а и сваку кућу је немогуће опорезовати са 100 динара пошто у граду има огроман број сиротиње са кућама, од којих су многе страдале у поплави. Због тога се Флајшманов прдлог одбија и тако је ова његова финансијска визија остала без подршке.

Тачке број 6 и 7 усвојене су у целости као и тачка број 8, с тим да се као што је већ договорено, при изради основе и водоправним расправама истакне велика опасност, која прети из правца зимовника и Јалије.

На примедбу заступника Веселиновића да су кулучке обавезе, које су одређене у елаборату, разрезане на пореској основи из 1931. године те да би правилније било да се узме основа из 1932. године, председник одговара да би се због тога морао мењати читав елаборат који је створен огромним трудом, због чега би се изгубило на времену. Уз уважавање образложења, овај предлог заступника Веселиновића је одбијен.

Заступник Петровић подсећа да су Немци у радним обавезама репарације по један час дневно поклањали Држави, па предлаже: *Нека наше заступство одлучи да свако ко одради 10 дана, треба граду да поклони 1 дан, то јест да једанаести дан ради у кулуку бесплатно. Уз то предложио бих да се ради у сменама од 10 до 15 дана, како би се на тај начин упослило што више сиротиње.*

Оба ова предлога наишла су на једнодушно одобравање заступника и у таквој стилизацији су усвојена.

Прва радна искуства са градилишта указивала су на то да је у циљу ефикасног одвијања посла, потребно хитно обезбедити једну количину колица за превоз земље. С тим у вези заступник Др Стевановић предложио је да се за те потребе набави 100 до 120 комада колица која би се могла откупити радом. Заступници су донели једногласну одлуку да се набави 100 комада колица, чија ће се вредност одредити по кључу који састави Режијски одбор.

Завршивши расправу о кулуку прдседник извештава да је прочитао новинску вест да је Министарство социјалне политике и здрвља добило ванредан кредит за сиротињу, незапослене раднике и јавне радове у износу од 50 милиона динара и да ће се тај новац разделити по бановинама: *Ово је прилика да уз помоћ народног већника настојимо у Бановини да и наш град добије какву помоћ на зајам и то што је могуће издашнију. Овај град то свакако заслужује.*

Заступници су са великом надом подржали овај предлог.

Срећна Нова 1933. година

Још се новогодишње славље није ни стишало, а већ 2. јануара 1933. године одржава се прва редовна седница Градског заступства и наравно, под редним бројем 3 на дневном реду је изградња насипа и кулук.

Активности градског начелника на изналажењу финансијске помоћи

Отварајући прву редовну седницу у новој години градски начелник обратио се заступницима: *Господо заступници, уз новогодишњу жељу да са успехом завршимо градњу нашег одбрамбеног насипа, обавештавам вас да сам у периоду између претходне и ове седнице обавио низ веома корисних разговора код Краљевске банске управе у Новом Саду и у више министарстава у Београду, наравно по питању кулука и градње насипа. Код Краљевске банске управе добио сам обећање за помоћ из бановинског кулука и то за 1932. годину 50 до 60 хиљада динара, за 1933. годину исто толико и на име потпоре 100 хиљада динара. Министарство социјалне политике заиста је одредило према решењу министарског савета за ванредне кредите 50 милиона динара намењених целој држави, а износ од 2,5 милиона динара на име јавних радова у нашој Бановини, те би овај град могао добити неку помоћ кроз Техничко одељење Краљевске банске управе што треба да се затражи представком. Међутим, могла би се добити и извесна помоћ од Социјалног одељења Банске управе за незапослене. У Министарству грађевина такође је обећана помоћ, али пошто нема резерви, предлажу да преко тог Министарства молбом затражимо помоћ из фондова Министарства финансија из односних ставки предвиђених у буџету тог Министарства за грађевинске сврхе... Како се према привременој дозволи за градњу започетог насипа, тај насип мора продужити уздуж реке и даље до Черихове фабрике и кеј повисити вештачким а даље до поменуте фабрике земљаним радовима, у Хидротехничком одељку Министарства тражио сам помоћ за продужне радове, али сам упућен на Дирекцију поморства и речног саобраћаја, у чију надлежност спадају зимовници и речна пристаништа, којој треба поднети молбу да Дирекција о свом трошку подигне бетонски насип око пристаништа и о свом трошку насипом на Јалији затвори државни зимовник који стоји недовршен, а баш одатле прети велика опасност од поплаве. Град Земун има сличну ситуацију али је у овом граду насип подигнут са 50% учешћа Државе и са 50% учешћа Водне задруге, а Дирекција поморског и речног саобраћаја диже о свом трошку пристаниште. Али то није све. У мојим истраживањима по фондовима министарстава, из којих би се евентуално могла тражити помоћ, захваљујући изванредној предусретљивости државних чиновника, у Министарству финансија сазнао сам да постоји калдрмцијски фонд из кога се такође може тражити помоћ за градњу насипа, наравно са квалитетним образложењем, а то је да су од поплаве угрожени и државни путеви, па и железнички насипи.*

Код Краљевске банске управе у Новом Саду сазнао сам на пример да у Војводини поред бановинског, готово свако има и свој општински кулук за издржавање својих путева. Овако нешто било би врло корисно и за наш град. Таквим кулуком растеретио би се општински буџет за читавих 250 хиљада динара, колико се годишње предвиђа за одржавање градских улица. Требало би дакле, и овде завести општински кулук за одржавање путева и о томе у благајни водити посебан дневник. Код нас се међутим још нешто не практикује, што је иначе и законом прописано. Државни, самоуправни и приватни чиновници нема-

ју никаквих кулучких обавеза, па и ту законску обавезу морамо спровести у дело.

Заступство је са одобравањем прихватило овај председников оптимистички извештај и донело одлуку да се хитно саставе представке за помоћ и упуте Министарству грађевина, односно Министарству финансија, Дирекцији поморства и речног саобраћаја и Краљевској банској управи.

Истовремено, донели су одлуку о завођењу општинског кулука и да се кулуком обавежу сви приватни, самоуправни и државни чиновници, како за будуће, тако и за протекло време.

Прве импресије са градилишта

Присутни градски инжењер желео је да упозна заступнике са првим резултатима градитељске кампање и са првим искуствима у фази уходавања: *Господине председниче, господо заступници, пре него вам реферишем о стању на градилишту, желим да ставим примедбу на записник са једне од претходних седница. Наиме ја никада нисам рекао да ће тај насип бити најбољи у Југославији, већ да ће спадати међу најбоље у Држави... Рад на насипу почео је 20. децембра прошле године. До сада је изграђено око 150 метара у дужину са 1,5 метара висине и то помоћу колица. Урађено је 3 хиљаде кубика земље. Данас ради око 50 кола, а набављено је 25 колица. Напредовање у раду није сасвим задовољавајуће, јер је било предвиђено да се у насип дневно уради око 800 кубика земље, којом би динамиком радови могли бити завршени за 90 календарских дана. Разлог овом подбачају лежи у незадовољавајућем одзиву, па би градској благајни и полицији требало наредити да енергичнијим мерама притерава људе на испуњење обавеза, пошто је сада за радове најповољније време.*

Још нешто у великој мери омета успешност у раду. У пракси се показало да онај закључак Градског заступства о томе да нико не може узети себи заменика на кулуку, наилази на велико негодовање у грађанству, а није тај закључак ни законски оправдан, јер је у супротности са Законом о употреби народне снаге у градњи и одржавању државних путева. Због тога замерам заступству што није упућено у садржај тог Закона и што ми није скренуло пажњу на његове одредбе. О примени овог Закона почетком прошле године изашло је чак и упутство у Службеном гласнику Дунавске бановине. Због тога је ту одлуку потребно поништити и дозволити рад заменику јер нам је коначни циљ да насип изградимо народном снагом.

Желим вас такође обавестити да је недавно на градилишту била Државна комисија, коју су сачињавали чланови Управе поморског и речног саобраћаја. Комисија је дозволила вађење приобалне земље и то од Савске улице до зимовника, али за даљњи потез према Паробродској улици није дала одобрење, пошто би се вађењем земље оштетило пристаниште. Комисија је обећала да ће Министарство саобраћаја у том циљу врло брзо донети своју повољну одлуку.

Још бих вам једном задржао пажњу на општинском кулуку, чије завођење сматрам веома важним. Сазнао сам за случај у Великом Бечкереку, где је Краљевска банска управа одбила молбу општине за ослобађање од општинског кулука и наредила да се тај кулук мора употребити.

Затим се на инсистирање председника доноси Службени гласник Дунавске бановине у ком је објављен Закон о путевима да би се потрврдила оправданост оптерећења свих чиновника, као и завођење општинског кулука, који би растеретио градски буџет.

Градски инжењер наводи даље да се радна обавеза одређује према висини пореза и да је максимум 3 јединице годишње:

Град има 5600 радних јединица, а за нашу бановину је одређено 15 динара по јединици. Број јединица за општину одређује Градско заступство,

а за бановину Краљевска банска управа. И сада погледајте: у прошлогодишњем буџету предвиђено је на пример за поправљање општинских путева 150 хиљада динара, за развоз 25 хиљада динар, за поправку калдрме 3 хиљаде динара, за калдрмисање 5 хиљада динара, за поправку Вашарске и Оборске улице 20 хиљада динара и за постављање ригола 5 хиљада динара. Свега дакле 208 хиљада динара. Кад би се закључиле по 3 јединице годишње, а има их чак и преко 5600, било би то годишње 16800 јединица или у новцу 250 хиљада динара. Укратко, треба дакле донети закључак да се за кулук одреди 3 јединице за поправку путева. Предлажем господо на крају следеће закључке: да се нареди строга егзекуција убирања кулука у сврху градње насипа, да се измени закључак којим је забрањена замена у кулуку и да се дозволи да свако себи може поставити заменика и одрадити кулук по коме хоће.
Ја ипак предлажем - закључује заступник Колер - *да свако одради прво свој кулук па онда туђи.*

Увођење општинског кулука

Затим су прешли на доношење одлука и једногласно закључили да се одобрава замена у кулуку, а да Режијски одбор и градкси инжењер обаве расподелу рада. Такође су се сагласили о томе да се за 1933. годину уведе општиски кулук за грађење и одржавање путева.

На предлог градског инжењера да се одреди употреба народне снаге са три јединице и да се за тај израчунати износ смањи овогодишњи буџет, јавио се заступник Јовановић који је предложио да се кулучка обавеза протегне и на све чиновнике, што је опет у сагласју са Законом о употреби народне снаге, али да се у том слујчају узму две јединице колико ће бити довољно за покриће буџетских потреба Техничког одељка за материјалне издатке.

Ја предлажем - јавио се заступник Др Стевановић - *да градски инжењер и градска благајна поднесу прво извештај колико има чиновника да се распореже кулуком.*

Председник је ове предлоге градског инжењера и заступника Јовановића ставио на гласање одбацивши предлог доктора Стевановића услед недостатка времена за прикупљање таквих података и већином гласова са 15 против 6, изгласане су три јединице за кулук, док је мањина била за две јединице. Овом одлуком завладало је опште уверење да ће растерећењем буџета за вредност кулука, у граду дефинитивно бити обезбеђени услови за завршетак насипа.

Затим је донета одлука да се кулук распореже на све чиновнике и за прошло време, јер то Закон дозвољава, али са примедбом да ће се за 1932. годину опорезовати само они чиновници, који су те године били на служби.

Заступник Др Стевановић тражи од градског инжењера извештај о запосленју кулучара јер је сазнао да су неки били враћени са посла.
Да, неки су били враћени - одговорио је градски инжењер - *јер нису имали колица и алат, а ни Град до тада није набавио материјал. Било је и случајева да су се на посао јављали и неки инвалиди, које због физичке неспособности није било могуће запослити. Ето зашто су поједини кулучари враћени.*

Лицитација колица за превоз земље и сукоб интереса

Следећег дана одржана је нова седница на којој је председник обавестио заступнике да је најзад стигла привремена дозвола за изградњу одбрамбеног насипа, издата на основу расправе одржане 18. новембра 1932. године, а пронађен је и допис са одговором на молбу од 18. априла 1932. године за одобрење ванредног (5%) приреза ради ублажавања социјалне беде. По том је предмету Краљевска банска управа актом од 24. јуна 1932. године обавестила бивше градско начелство да је у Бановину стигло решење од Министарства финансија, којим је општина одбијена у траженој дозволи за 5% приреза, а Политичко правни и финансијски одбор предлаже да се решење Краљевске банске управе прими на знање. Вероватно је драматично сазнање о негативном исхо-

ду овог захтева потпуно деморалисало претходну градску владу, која се предала пред нарастајућим проблемима, преставши да одржава седнице и води општинску политику. Изненада међутим, оних 25 ручних колица већ ангажованих на насипу а набављених недавно лицитацијом, коју је организовао Режијски одбор, постала су предмет озбиљних скупштинских расправа, које су значајно уздрмале компактност Градског заступства, ставивши на проверу чак и моралну и правну структуру функционисања општинске власти. У једном тренутку наставка седнице, заступник Живковић Коста изнео је мишљење да су та колица купљена по сувише високој цени и то за 99 динара по комаду, а да је све урађено у режији Режијског одбора.

Заступник Веселиновић је дао нека објашњења о самој лицитацији: *Морам господо да вам кажем да је ова лицитација представљала праву ревију модела. Нека су колица била велика и јака, нека врло лошег квалитета, од дасака различите дебљине и тежине, а наравно и разних најмаштовитијих облика, а сва су она равноправно учествовала у лицитацији. Поставља се питање како је дошло до такве неусаглашености пријављених модела? Наравно, томе је кумовао оглас, у коме није било објављено каква колица треба да буду.*

Заступник Ковачевић Никола као члан Режијског одбора јавио се за реч са жељом да заступницима објасни неке појединости о самој лицитацији: *На објављени оглас своје понуде поднели су Рајковић Тоша, Колер Антун млађи, Жунтер Антун и мати градског заступника Живковић Косте. Жунтерова су колица била од тополе, дакле од слабог материјала, Живковићева велика и тешка, па је Одбор прихватио Рајковићеву и Колерову понуду и сваком одобрио израду по 25 колица. Након примедби и констатације да Колеров син не може бити лицитант, јер му је отац градски заступник, а он сам на своме имену нема чак ни обртнице, извршена је нова лицитација на којој су учествовали Жунтер и Фрањо Вац као нови лицитант. Пошто је нова лицитација изазвала спор, Режијски одбор је закључио да предмет изнесе пред заступство, понајвише због тога што се међу понуђачима налази с једне стране син градског заступника без обртнице, а с друге стране мати градског заступника Живковића, која додуше има обртницу, али на трговину дрвима.*

Садржај даље жустре, па и оштре расправе коначно је уобличио питање могу ли градски заступници и њихова родбина, бити лиферанти општине. У том смислу поставио је питање и заступник Колер, па када је добио одгово да је то неспојиво са овом општинском чашћу, а уз то и противзаконито, он је изјавио да одмах даје оставку на части градског заступника.

Господо заступници - почео је своју дискусију заступник Др Стевановић - *у потпуности одобравам поднету оставку господина Колера и сматрам да свако ко није спреман да поднесе жртве градске службе, треба да сноси последице ако није спреман да датој заклетви на ове часне дужности и више циљеве, подреди личне интересе.*

Поново наглашавам - истакао је заступник Константиновић Милош - *да по Закону о радњама дрвари не могу правити нити продавати колица, јер том делатношћу могу да се баве колари занатлије. То је осталом требало нагласити у огласу за понуде, али то није учињено.*

Градски сенатор такође је протумачио поједине чланове овог Закона који се односе на устројство градских општина и истакао да градски заступник не може бити општински лицитант и лиферант. Након изношења ових аргумената атмосфера се стишала и Заступство напокон доноси усаглашен закључак да се 25 комада већ испоручених колица понуђача Рајковића приме, а да се одмах распише нова лицитација за остатак и да се у новом огласу тачно нагласе и прецизирају димензије, облик и квалитет и да се у условима истакну све посебне појединости, нарочито потреба поседовања дозволе о бављењу одговарајућом делатношћу како опет не би дошло до спора.

Жалба чиновника на обавезу откупа личног рада

У наредних 20 дана Градско заступство није заседало. Председник је 23. јануара 1933. године обавестио заступнике да је Дирекција речног и поморског саобраћаја затражила да се на сваких100 метара насипа поред обале одакле се узима земља за насип, оставе попречне траверзе, које ће помоћи брже замуљивање обале. Он затим извештава да је Пореска управа доставила 21350 динара прикупљеног бановинског кулука за 1930/31. годину што по закону припада Општини. У међувремену је стигла жалба Прве хрватске штедионице, филијала у Сремској Митровици, поводом наплате кулука од чиновника, али је поводом те жалбе из финансијског одељења Краљевске банске управе стигло решење, по коме према распису Министарства финансија од 25. децембра 1932. године чиновници морају плаћати откупнину личног рада као и остали грађани, а ако то није урађено, мора им се обавеза разрезати и откупнина наплатити за 1930., 1931. и 1932. годину. У сагласности са овим расписом председник извештава да је из новосадске Дирекције за финансије стигло 400 динара као кулук на рачун пензионисаних општинских бележника.

Расправа о конкурсу за израду пројекта насипа на деоници од Паробродске улице до Черихове фабрике

Зрно по зрно погача, динар по динар можда насип, а што је најважније бар мало утехе, јер председник управо саопштава оно, што су сви као већ сасвим извесно и очекивали: *Хипотекарна банка одбила је молбу за зајам од 3 милиона динара, али насип се гради, а ми идемо даље! Сада ће нас градски инжењер упознати са најновијим вестима о градњи насипа.*

Желим вас обрадовати једном повољном вешћу. Дирекција поморског и речног саобраћаја одобрила је да за градњу насипа узимамо приобалну земљу. Према закључцима Заступства, тражили смо представком повишење пристаништа и затварање зимовника на рачун поменуте Дирекције, но до данас на нашу представку није стигао одговор. Такође је послата представка Бановини за помоћ од 250000 динара из ванредног кредита, који је Бановина добила од Државе.

Очигледно је да су општинска влада и разна општинска надлештва успешно функционисали, јер су се одлуке спроводиле у дело и о свим предузетим мерама Градско заступство је било обавештавано. Тако се између осталог заступници обавештавају да су се на оглас о изради пројекта за продужење насипа од Паробродске улице до Черихове фабрике, јавила три инжењера. Инжењер Вукајловић из Руме обавештава ову Општину да се према садашњим приликама не може прихватити посла, па према томе није ни послао понуду. Инжењер Бешлић из Великог Бечкерека за израду пројекта тражи 178000 динара, а инжењер Цвејић из Земуна за овај посао тражи 25325 динара.

Господо заступници - наставља председник - *Политичко правни и Финансијски одбор проучивши понуде, предлажу да се као најјефтинија, прихвати понуда инжењера Цвејића и да градски заступници Др Стевановић и Петронијевић, саставе уговор. Цвејићева понуда је повољнија утолико што је он своју понуду од прећашњих година смањио за 10000 динара и што се на тај начин општинска каса неће преоптеретити, а ви се сећате да је Општина привременом дозволом за градњу насипа, обавезна да удовољи наређењу Краљевске банске управе да у року од 3 месеца од дана издавања дозволе мора Банској управи поднети елаборат о градњи продужног насипа до Черихове фабрике. Зато је потребно да се одмах отпочне са радом.*
Господине председниче - обратио се питањем Др Стављановић - *у вези састављања уговора интересује ме ко је све био позван на подношење понуде?*
Позвана су три поменута инжењера, који као стручњаци једино и могу доћи у обзир, а могу вам узгред напоменути, препоручујући инжењера Цвејића, да је он добио и одобрење за радове на амелиорацији земљишта код Земуна и да је познат као одличан стручњак у градњи насипа. Али откуд то његово снижење цене? Ово ће вам објаснити заступник Мајер.

У трагању за могућностима снижења цене разговарали смо са инжењером Цвејићем и он је обећао да ће снизити цену, ако му у послу буде помагао и са њим сарађивао наш градски инжењер.

Само бих вас подсетио - приметио је заступник Јовановић - *да је бивши градски инжењер Стојановић за ангажовање у градњи гимназије тражио и добио посебну награду од 30000 динара, па би по том примеру и садашњи градски инжењер могао тражити награду за градњу насипа и сарадњу са Цвејићем у изради елабората. Због тога мислим да би требало одмах са градским инжењером утаначити те услове како би ситуација била чиста, тим пре што он још увек нема стално намештење које тражи и да касније не би дошао у спор са Заступништвом.*

Господо заступници, губимо време у сасвим непотребној расправи пошто је градски инжењер у погодбеном односу са овом општином, а молбу за дефинитивно намештење још није поднео. Зато вас молим - наставио је председник Градског заступства - *да се сада вратимо питању избора понуде за израду пројекта. Из свега предоченог, предлажем да се усвоји понуда инжењера Цвејића из Земуна као најповољнија и да му се преда у рад састав елабората за продужење насипа, који од нас тражи Краљевска банска управа.*

Након усвајања овог предлога председник обавештава заступнике да је веома задовољан радом пословође - надзорника Јагера на насипу, што му одобравају и неки градски заступници, којима је његов рад познат па препоручује да се са истим продужи погодба на даља три месеца под истим условима као до сада јер је он ову погодбу у пуном смислу заслужио.

Кулучке недоумице

Поједини заступници одобрили су намеру да се благовремено обезбеди сарадња са овако вредним пословођом, али заступник Шмит услед похвалних речи о раду надзорника поставља помало неочекивано питање: *Да ли се код радова на насипу спроводи строга контрола? Ово питам због тога што ми је познато да има и таквих радника, или кулучара који и не укопају мотику у земљу.*

Заступник Живковић повлађујући Шмиту изнео је чак и нове оптужбе: *Надзорни одбор који је позван да контролише радове, никада није на насипу!*
Господо заступници - енергичан је градски инжењер - *у овако сложеном послу, а са тако шароликом радном снагом могући су повремени пропусти, али ја лично свакодневно контролишем све радове, а сем тога имам и веома одговорног надзорника. Уз то, у циљу што ефикаснијег извршавања радних обавеза ангажовао сам и помоћника. До сада у вези радова није било никаквих примедби.*

Одбрана градског инжењера изгледала је уверљива и Заступство је донело одлуку о продужењу уговора са пословођом Јагером за наредна три месеца под истим условима.

Нису се међутим појавиле само примедбе по питању радне дисциплине. Заступник Писместровић тврдио је да у разрезу кулука има значајних неправилности: *Тако на пример, има међу кулучарима и оних који поседују 30 до 40 јутара земље, а кулук им је разрезан само на три кубика. Велики индустријалац Черих добио је само 120 кубика што никако не одговара његовом иметку.*
Могу господо да кажем да питање праведности разреза кулука заиста постаје проблем - придружује се расправи о овој теми заступник Јовановић. - *И мени су долазили неки људи и жалили се на неправедно разрезивање кулука, па су ме шта више молили да се сазове нарочита седница у којој ће се извршити ревизија кулучког списка и грешке отклонити.*
Кулук је разрезан по директном порезу и то са 20 динара по кубном метру - објашњава председник - *а има око 3000 дужничких ставки, па би преглед и разматрање целог списка био огроман посао за цело Заступништво. Ја немам ништа против те ревизије, али предлажем да се иза-*

бере шири одбор од осам лица, па да тај одбор обави ревизију и предложи Заступству писмени реферат.

Заступник Писместровић је тврдио да му је познато како се тај попис правио, односно да су га правили неки младићи.

Ја сам лично дао кулучки списак преконтролисати - потврдио је председник - *и било је све у реду, но грешака ипак може бити.*
Ја мислим - придружио се расправи заступник Веселиновић - *да би требало све тачно извидети, те утврдити колико ко има земље и ко су они што немају земље и не плаћају порез, али зато имају другу знатну имовину.*
Ја не могу у потпуности прихватити објашњење градског начелника - успротивио се заступник Јовановић - *јер Черих на пример, сигурно не води тачно трговачке књиге своје фабрике, кад је обавезан на само 120 кубика.*
Господине Јовановићу - опоменуо га је са позамашном дозом претње председник - *захтевам да се придржавате реда и да пазите шта говорите, јер за оно што кажете у јавној седници, можете и пред судом да одговарате.*
Извињавам се ако је моја изјава оставила утисак клевете али ја нисам имао намеру било кога сумњичити и одбијам од себе примедбу да сам рекао да Черих води лажне књиге.
Господо заступници, оваква расправа нас не води ка главном циљу а то је како да отклонимо евентуалне проблеме на градилишту - прекинуо је ову конфликтну ситуацију заступник Др Стављић, па је наставио - *дакле проблеме као што је нужно поправљање повереља у Режијски одбор, у коме од четири члана један не ради, јер је Колер поднео оставку. Такав одбор не би био у стању обавити контролу над градњом насипа ни кроз 10 месеци. Ми морамо предузети нешто па да тај Одбор буде способнији за рад. Предлажем да уместо Колера изаберемо Обрадовића а ако је Одбор потребно проширити онда нека у њега уђе и подначелник Веселиновић.*

Међутим, заступством је већ овладала бескомпромисна расправа, која се све више распламсавала. Најоштријој критици подвргнут је управо рад на насипу. Нису само кулучки спискови представљали проблем. Проблем је била и лицитација за набавку колица, па и довоз земље колима и колицима са различите удаљености итд.

Заступник Милованчев је предложио да у Одбор за ревизију кулучких спискова, односно у Режијски одбор уђе и Писместровић, а Писместровић је предложио да ревизију кулучких спискова изврши цело Заступство. Најзад је овај његов предлог стављен на гласање и са 13 гласова за, одлучено је да Заступство изврши ревизију кулучких спискова у посебним седницама.

Заступник Којић је саопштио да му је Рајковић предао своју притужбу на лицитацију за набавку колица и замолио га да је изнесе пред заступнике, да се прочита и реши. Показавши је начелнику, овај је приметио да притужба није ни таксирана ни спроведена кроз деловодни протокол па није дозволио да се о њој расправља.

Вративши се поново на питање ревизије спискова, закључили су да је прво потребно изгласати градски прорачун као хитан посао, а по том прорачуну да се врши ревизија кулучких спискова.

На редовној седници која је одржана 7. фебруара 1933. године начелник је известио заступнике да је Краљевска банска управа донела решење да се бански кулук за градњу путева у 1933. години може употребити за изградњу насипа, али кулук само оних обвезника који су благовремено изјавили да желе своју обавезу одрадити личним радом. Међутим они обвезници, који свој рад желе заменити новцем у 1933. години, тај новац остаје својина Краљевске банске управе, па Град мора сав тај прикупљени новац доставити Краљевској банској управи.

Затим је начелник прочитао припремљени уговор између градске општине и инжењера Цвејића о изради пројекта за наставак градње

насипа. Након расправе и наглашене констатације да пројекат мора бити завршен до 1. маја 1933. године за потписивање уговора задужени су градски начелник Др Данеш, заступници Флајшман Јосип, Стевановић Др Јован и Обрадовић Илија.

Ревизија кулучких спискова

У ово време већ су се почеле одржавати и договорене прорачунске седнице везане за израду кулучке ревизије. Оне су се одржавале у посебним терминима, али су с обзиром на обимност посла неки пут одржаване чак и два пута дневно. На седници одржаној 15. фебруара 1933. године заступник Милованчев поново је инсистирао на што хитнијем обављању ревизије кулучких спискова, како би се санирале неправде, истакнуте у претходним седницама.

Истога дана заступство је поново заседало спремно да се ухвати у коштац са фамозним кулучким списковима. Прешли су на појединачно испитивање расписа кулучких обавеза по прописовнику и то од ставке 19, под којом је Јовановић Паји прописан кулук од само 11 кубика, уместо 73 кубика земље. То је дало повода да се закључи да цео разрез кулука не одговара правом стању распореза. Поводом овог случаја закључено је да се мора цео прописовник разрезаног кулука од ставке до ставке преиспитати како би се установило право стање, а затим да се закаже седница градског заступства на којој ће се донети одлука о даљем поступку.

Затим су поново расправљали о приговору Прве Хрватске штедионичке филијале у Сремској Митровици против расписа кулучких обавеза на плате приватних намештеника. Како је финансијско одељење Краљеваске банске управе овај приговор оспорило, остала је на снази одлука да се од ове филијале има наплатити кулук од приватних намештеника и то за три претходне године у размери са осталим грађанима, што значи по 20 динара на сваки кубик земље кулучке обавезе и да се прописовник допуни овим обвезницима.

Пешић Владимир, градски званичник коме је била поверена ревизија прописовника за насип, изјавио је на седници одржаној 20. фебруара 1933. године да је поводом закључка Градског заступства са неколицином градских заступника ревидирао књигу и установио знатан број грешака које су исправљене, тако да је сваком порезовнику тачно истакнут пропис пореза и на темељу тога одмерен допринос за насип. Затим је читао спискове од ставке до ставке, а за то време неки су градски заступници приметили да је појединцима ипак неправедно одмерен кулук, јер би према имовном стању морали плаћати већи допринос. Због тога је заступник Јовановић Славко предложио да Градско заступство неке пореске обвезнике опореже према њиховом економском стању, али је овај предлог одбијен са одлуком да се на сваких 20 динара разреза одмери један кубик земље.

Међутим и заступник Писместровић такође се јавио са сличном темом: *Многи ратари имају више земље, а плаћају мањи порез него други, па предлажем да се што пре уреди катастар како би људи плаћали према фактичком стању.*
Колико је мени познато - објаснио је градски подначелник - *градски начелник је одлучио да се затраже понуде од неких инжењера који би се ангажовали на уређењу катастра.*

У продужетку седнице, на инсистирање заступника Др Стевановића прочитан је записник са прве од две седнице које су одржане 15. фебруара, у којој се инсистира на ревизији доприноса за израду насипа на чему је и он инсистирао, а његово образлагање о потреби ревизије није ушло у записник, мада се по извештају градског званичника Тепшића, како се и тврдило, испоставило да су кулучки списак саставила нека деца, а не одговорни градски чиновници: *Тада сам предложио да се претходно све доведе у ред и списак сравни са пореским књигама, па тек онда да се изнесе пред заступство. Такође сам захтевао, док се то све не уради, да се рад одгоди. Још тада сам се чудио како је могло Градско начелство овако неуређен списак сервирати Градском заступству.*

Ова примедба протумачена је умесном, па је записник попрвљен а затим је прочитана оставка Колер Антуна на части градског заступника која је једногласно усвојена.

Рајковић Тоша се није обесхрабрио одбијањем жалбе на лицитацију за израду колица. Овај пут он је редовним поступком поднео нову жалбу али је њен садржај остао вечна тајна јер је Политичко правни и финансијски одбор оценио да је она неоснована а перовођа због тога њен садржај није унео у записник.

Да ли је било финансијских злоупотреба

Колико се заступство интензивно бавило кулуком због обавеза довођења у ред кулучких спискова, толико су се интензивно множила и запажања о свакојаким неправилностима, па и злоупотребама при изградњи насипа. Градски заступник Јовановић 27. марта 1933. године писменом интерпелацијом затражио је од градског начелника извештај у вези конкретних ствари које су се догодиле при градњи насипа "*и не би се смеле толерисати*". А ево шта се догодило. У питању су овдашњи трговци Радовановић и Максимовић. Са Радовановићем су се неки радници погодили да му израде кулук и по изради су са потврђеном цедуљом од градског инжењера, тражили од Радовановића исплату погодбе, но овај им није хтео платити. Затим су покушали да тај износ наплате на градској благајни са образложењем као да их је најмило Начелство, а Радовановић да на позив благајне исплати обављену количину кулука. Како у овоме нису успели, погодили су се за кулук и код Максимовића, али су се након једног сата вратили са потврдом градског инжењера о извршеном послу тражећи исплату, а у ствари су хтели да наплате онај рад код Радовановића на Максимовићеву цедуљу. На основу свега тога заступник Јовановић је тражио одговор на следећа питања: *Прво, да ли је заиста учињен покушај наплате на градској благајни и по чијој упути? Друго, да ли је заиста инжењер дао оним радницима потврду да су за један сат извршили кулук од 170 кубика? Треће, ако су ова обавештења која сам добио тачна, шта се предузело против криваца да се такве ствари више не догађале?*
По присећу ове интерпелације - одговорио је начелник - *затражио сам извештај од градског инжењера који ми је прочитавши оптужбу објаснио оба случаја. Морам да кажем да сам о овом случају већ био обавештен и да сам о томе разговарао са градским инжењером. Ево шта ми је он о свему томе рекао: Инжењер своје поступке не пориче, али тврди да Општина од њих није могла имати штете. Све што је учинио, учинио је да би помогао радницима који би иначе недељу дана радили без средстава за своје дневне животне потребе, дакле из хуманих социјалних разлога. Он потпуно одбија од себе оптужбу да је покушао било шта, што би било некоректно и ишло ка томе да се оштети градска општина.*

Сазнавши за ове неправилности лично сам укорио инжењера, утолико пре што сам му већ код првог случаја са Радовановићем лично збранио такве поступке, који су недопустиви из било каквих обзира. Он је међутим, упркос мојој интервенцији исто поновио и код случаја са Максимовићем. Његово оправдање у извештају не могу да прихватим, те предлажем да се инжењеру упути записнички укор.

Ову интерпелацију учинио сам у име грађана са жељом да се овакве и сличне ствари без знања градског начелника више не догађају - објаснио је свој поступак заступник Јовановић задовољан одговором начелника - *јер видим да о свему води рачуна.*
Након ове расправе заступници су донели одлуку о додели записничког укора инжењеру са претњом смењивањем уколико се сличан случај понови.

У сусрет годишњици поплаве

На седници одржаној 11. априла 1933. године опет се расправљало о пословођи Јагер Александру. Уговор са њим истицао је 15. априла, а завршетак радова на насипу још није био на видику. С обзиром на

очекивање да насип неће бити завршен ни за наредна два до три месеца, Технички одељак предложио је продужење уговора са Јагером до 15. јула.
Начелник је био мишљења да би насип могао бити готов раније, па је предложио да се уговор са њим продужи до 15. јуна а ако буде потребно, уговор се може лако продужити. Тако је и одлучено, а начелник је известио заступнике: *Данас је Градска благајна од Финансијске дирекције из Новог Сада примила према пређашњој бановинској дознаци 133 хиљаде динара за јавне радове и помоћ сиротињи, тако да је Општина у могућности да исплати раднике на насипу.*

Ма колико да се радови одвијају са проблемима, први наговештаји њиховог завршетка све су уочљивији и све чешће се помињу на седницама Градског заступства. Но, упркос свему, упркос свим предузетим мерама да се радови одвијају у оквирима легалности и законитости, још се јављају незадовољни кулучки обвезници. На седници која је одржана 30. маја 1933. године прочитана је молба Куруц Рудолфа за отпис кулука. Молилац је навео да му је на име кулука одређено 131 кубик земље, односно уплата од 786 динара, а пошто је 15. септембра 1932. године отпуштен као чиновник овдашње фабрике "Сирмија," те је сада без радног места и зараде, коју с обзиром на његове године живота неће ни у будућности моћи остварити, сматра да је кулучка обавеза одређена на основу месечне плате коју уопште нема, неоправдана тим пре што је на кућни посед, кулук од 642 динара већ отплатио.

Како му је градска благајна по овом питању већ дала за право, његова молба је једногласно усвојена.

Црвена светла лучког града

Крајем 19. века, у време велике експанзије паробродског речног саобраћаја, Митровица је важила за значајан лучки град. Њено пристаниште већ тада је задовољавало нормативе који су на основу Халадијевог закона о водном праву, били прописани банском наредбом од 17. октобра 1887. године: "*...Има се уздуж оних ријека, на којима бива бродарење и сплаварење у сврху пристајања лађа и сплави у свакој општини, редовито у интравилану исте, опредјелити доста пространо и прикладно пристаниште, гдје лађе и сплави буду могле пристајати без плаћања сваке пристојбе. Ова мјеста установљује у првој молби котарска област, односно градско поглаварство, саслушав прије интересована заступства. Установљена мјеста ваља означити знаковима, које сватко опазити може.*

За пристаништа ваља у првом реду опредјелити прикладне обале, сачињавајуће власништво општине, па се туђа обала у ту сврху има опредјелити само онда, ако општина прикладне обале за пристаниште уопће имала не би, или ако је за пристаниште прикладна обала недостатна.

Ако су на слободном пристаништу изведене какве удесбе у сврху удобнијег и сигурнијег искрцавања као на примјер: паранци, ваге, камените обале, ако су изведена складишта, или ако се обављају послужбе, тада се могу побирати пристанишне пристојбе према пристојбенику потврђеном по бану. Жалибоже нису ови прописи гледе пристаништа још општенито проведени; До сада су понајвише само у градовима на пр. Митровици, Броду и Сиску извршени... "

Већ прве митровачке разгледнице приказују, усидреним бродовима готово затрпано митровачко пристаниште, али и многобројна пловила која се крећу Савом. Подижу се складишта за разноврсну робу. Градска вага је од давнина у близини, на Житном тргу. Развија се Капетанија пристаништа и Агенција паробродарског саобраћаја. У Митровици се налази "*Ријечко - мјернички уред,* " који надгледа изградњу и одржавање постојећих зимовника. Поред теретног, интензивно се развија и путнички речни саобраћај. Беле лађе плове по устаљеном реду вожње према Сиску, Шапцу, Београду. Митровачко пристаниште постаје тачка укрштања многих путева и путника. Множе се трговачке радње, али и кафане, преноћишта и хотели, па су, као у сваком ра-

звијеном лучком граду света, у улицама, које гравитирају према реци, али и оним удаљенијим, све бројније куће за "*ноћне радње*" и све осветљеније улице црвеним фењерима. По бројности ових кућа, свакако је предњачила Ниска улица. Градским властима убрзо су почеле пристизати притужбе на њихов рад.

На седници Градског заступства одржаној 26. јануара 1910. године "... *чита се молба Ивана Варка и других, становника Ниске улице, у којој моле да се ноћне радње из те улице одстране. Господарски одбор предлаже обу ствар уступити градском инжењеру ради изналажења сходног мјеста...* "[36]

На седници одржаној 27. августа 1911. године градски начелник "... *приопћује да је Градско редарствено повјереништво за град Митровицу својим дописом од 8. августа 1910. године приопћило да се ноћне радње и то, како оне које већ постоје, као и оне које би се нове отворити имале концем 1911. године, из Ниске улице иселити имају на таково мјесто и у таковој улици, коју ће Градско редарство споразумно са Градским поглаварством као сходну пронаћи и одредити...* "[37]

Међутим, проналажење нових локација за ову специфичну легалну делатност, која се одвијала под контролом државе, није текло по жељи становника Ниске улице, посебно не тако брзо. Представке становника ове улице просто су сустизале једна другу. На њихово измештање нису очигледно утицале ни бројне поплаве којима је Ниска улица била изложена. Све је текло по старом, само је стари назив "*кућа за ноћне радње*" замењен новим, једноставним и знатно краћим изразом "*блудиште.* "

Двадесет две године након обећања да ће блудишта из Ниске улице бити измештена, на две седнице Градског заступства одржане 1933. године упркос бројним судбинским невољама проузрокованим катастрофалном поплавом 1932. године у записницима са ових седница забележене су и две занимљиве, веома индикативне расправе: "...*Заступник Др Стевановић пита шта је са представком Шабана Јосипа и других у погледу уклањања блудишта из Ниске улице?...* "
Морам вас обавестити - одговорио је начелник - *да је према наређењу Краљевске банске управе одређена дисциплинска истрага против чиновника који је издао наређење за затварање блудишта. Осим тога, садашња посједница блудишта Грмуша, затражила је дозволу за пресељење радње преко пута, у кућу професора Пухара под условом да кућу поправи. Ту кућу је узела под закуп. Надаље, према пројекту новог закона о аболицији, биће блудишта укинута, а јавне ће девојке стајати под контролом санитета.*

Очигледно да су митровачке власти донеле незакониту одлуку на коју се Грмуша жалила Краљевској банској управи, која се ставила у њену заштиту. Ипак, напуштањем озлоглашене куће и пресељењем у кућу професора Пухара она је извела један превентивни тактички маневар, али се овим пресељењем њени пословни потези низу завршили. Из расправе о новој представци становника Ниске улице, откривамо нове карактеристике Грмушине пословне окретности: "...*Овом представком констатују молиоци да већ годинама траже да се из њихове улице, једино блудиште овога града једном уклони. Тврде да има већ и наређења да се блудиште затвори, али та наређења нису још до данас извршена и траже да се то блудиште једном уклони из Ниске улице које данас држи Грмуша, жена државног чиновника...* "

По овом предмету известилац је био градски чиновник Врекић Стеван: *Господо заступници, већ сте раније били обавештени да се по овом предмету води испитивање наређено актом Краљевске банске управе од 3. марта 1933. године, ради спровођења дисциплинске истраге против Живковић Ђоке. Затварање блудишта је било одређено 1932. године тадашњој власници Шланг Марији, али се она више не налази у Митровици. Радњу је од ње примила раније власница Ваш Розалија, преудата Грмуша, којој је издата дозвола на уџоститељску радњу са*

36 ИА „Срем", Градско поглаварство Митровица (1878-1918), Записник седница Градског заступства 1909-1913, 61.
37 ИА „Срем", Исто, 300.

правом вођења кафане безалкохолних пића пошто је удовољавала прописима Закона о радњама. Зато она има право да држи кафану безалкохолних пића, али тиме јој није дато одобрење да у тој радњи држи девојке, па је ствар полиције хоће ли држање девојака толерисати, или не...
Морам господо заступници да вам предочим да је овај поступак, који је покренут по наређењу Краљевске банске управе у току, а покренут је због тога што сам потписао наређење да се блудиште има затворити - објаснио је начелник ситуацију, а заступник Др Стевановић је нагласио да блудиште држи супруга судбеног чиновника па предлаже:
Потребно је упитати овдашњи Краљевски судбени сто̄л где је његин муж са службом, да ли је суду што о томе познато и да ли то сме да буде?

Ово није ствар Градског заступства, већ предпостављених власти дотичног чиновника, али пошто се предмет пожурује од стране грађанства, треба настојати да се што хитније реши дисциплинска ствар... Потребно је дакле, да се пожури реше се дисциплинске ствари против Живковића и главни предмет после тога стави што пре у поступак - завршио је своје инструкције начелник.

Као да је овај Грмушин тактички потез напуштања озлоглашене куће и пресељење преко пута у кућу професора Пухара, а посебно наговештај доношења новог Зкона о проституцији, смирио становнике Ниске улице. Тек, овај се проблем више не јављаља на седницама Градског заступства, а заступници су се могли потпуније посветити последицама поплаве из 1932. године и градњи започетог насипа. Ове, свакако незаконите мере сузбијања легалне проституције, предузете под притиском грађана, којих се закони нису тицали, сигурно су пресудно допринеле њеном значајном смањењу и пре доношења Закона о аболицији, али и масовном преласку у илегалу. Ова кампања допринела је да се у граду јаве нови проблеми, па се на једној седници 1933. године расправљало о Глоријету, кружној згради у Народном парку уз Променаду, која је стајала запуштена и била право "*стециште разног женскиња.* "

Госпођа Грмуша међутим, вероватно захваљујући правним инструкцијама свога мужа, успешно је одолевала замкама прописа и притиску грађана.

XII
НЕОЧЕКИВАНИ ЗАПЛЕТ ОКО ЦВЕЈИЋЕВЕ ПРОЈЕКТНЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ

Представљање Цвејићевог пројекта

Иако је обавеза Града била да до 1. маја текуће године Бановини достави пројектну документацију о продужењу градње насипа, коју је радио инжењер Цвејић, овај проблем током маја још се званично није разматрао у Градском заступству. Вероватно су представници градских власти тражили и добили одобрење за оправдано кашњење. Тек, ова документација послата је на одобрење Краљевској банској управи 29. маја, а на тумачење пред заступницима доспела је 20. јуна 1933. године.

Градски инжењер свечано интонираним гласом, обратио се заступницима са таквим одушевљењем отварајући пројектну документацију као да им показује већ сасвим завршени насип: *Ево господо заступници, то је оно за чим смо толико дуго жудели. Пред нама је пројекат са чијим основним карактеристикама желим сада да вас упознам. Пројекат се дели на три главне целине и то: насип, одвођење унутрашњих вода и Чикас.*

Насип ће се везати са постојећим насипом Бић - босутске водне задруге на западном делу градског подручја и завршити на крајњем источном делу код зимовника. Дужина му је у свему 6151 метар. Земљани насип предвиђен је од зимовника до Ниске улице у дужини од 2775 метара и од понтонског моста до Бић - босутског насипа у дужини од 1901 метар. Укупно дакле, земљани насип ће износити 4676 метара. На потезу од старе босутске малте до насипа Бић - босутске водне задруге предвиђен је земљани насип у комбинацији са бетонским зидом ради обезбеђења саобраћаја. У свему, потребно је урадити 118252,30 кубних метара земље, што у предрачунској вредности износи 1 милион 14 хиљада 604 динара. Земљани материјал за изградњу насипа је повољан и налази се између обале и пројектоване стопе насипа, док ће се за изградњу насипа код зимовника, Народног шеталишта и Черихове фабрике земља морати довозити са просечне удаљености од 600 метара.

Повишење старог зида и изградња новог, биће изведена од армираног бетона у дужини од 1031 метар. Постојећи зид мора се такође повисити у армираном бетону, а садашња ограда ће отпасти, јер ће уместо ње бити озидани камени стубови.

Повишење старог и израда новог зида стајаће по предрачуну 663393 динара. Отвори у зиду биће код Паробродске улице, на Рибарској обали и код понтонског моста у ширини од 2×5 метара, рампе код сваке улице и према потреби. То би укратко било о насипу. Унутрашње воде одвешће се површински; само на два места предвиђени су подземни канали и то код Старог шора и у Крајишкој улици. С обзиром на падавине град је подељен у девет гравитација воде. Биће четири резервоара и четири места за пумпе. Пумпне станице су у Балатину, Ниској улици и Чикасу. Велика пумпа код Балатина стајаће 88 хиљада динара, а мање по 36 хиљада динара.

У вези регулисања потока Чикаса постоје три алтернативе и то: 1. задржати постојеће корито (изградња насипа са експропријационом стајаће 500 хиљада динара), 2. пумпати, 3. предложити трасу изван градског подручја. Сви трошкови, не рачунајући трошкове до сада изведеног земљаног насипа износили би 2 милиона 698 хиљада 870 динара. Уколико имате питања, претпостављам да ћу вам на њих моћи одговорити па изволите.
Да ли се може очекивати да ће касније доћи до каквих промена у пројекту? - питао је заступник Др Стевановић.
Надам се да неће, но треба сачекати мишљење о пројекту из Бановине.
Иако ово нема непосредне везе са пројектом - наставио је Др Стевановић - *интересује ме да ли би се могло економисати са барама, које би се могле уредити па да постану рибњак? Кажем нема везе са предметом, али има везе са нашим финансијским приликама, које су баш у тесној вези са градњом насипа.*
Својевремено сам се и сам бавио том мишљу - одговара на заступниково питање начелник - *али сам одустао, јер би извођење таквих радо-*

ва било веома скупо. Ако би у обзир дошао онај део иза Грко - католичке цркве тамо су приватне баште које би се морале откупити. Ако бисмо то покушали са Јалијом, ни она није градско власништво, већ земљишне заједнице. Уз то морала би се свака од тих бара продубити или подићи насип, а због падавина и пумпа. Ту би затим требало држати и плаћати чувара итд. а све би то стајало око 2 милона динара.

Убедили сте ме господине начелниче, а сада бих само замолио господу заступнике да размисле о идеји да предложене пројекте ставиомо у изложе ради ширег публицитета - закључио је своју заступничку активност Др Стевановић.

Потрага за кредитом

Са информациојом о цени наставка градње насипа, а у очекивању одобрења пројекта код Краљевске банске управе, поново се покреће тражење кредита, али сада код Бановинске штедионице у износу од 3 милиона динара на што дужи рок отплате, а по могућности бескаматно. Ако би шта од зајма претекло могао би се остатак по извршењу радова и покрићу трошкова градње насипа употребити за уређење града, а нарочито улица. По препоруци председника Заступство је донело одлуку да се ипак сачека одобрење нацрта и планова новог насипа. Када од виших власти стигне одобрење пројекта договорено је да ће се о њему у Заступству поново расправљати и донети одговарајуће одлуке па и о захтеву за зајам и висини траженог износа.

Сезона пољопривредних радова успорава изградњу насипа

Затим је прочитан извештај Техничког одељка да је истекао уговор са пословођом Јагером и да би га по препоруци Финансијског одбора требало продужити, јер радови услед веома лошег времена нису могли бити завршени до 15. јуна. Уважавајући ово оправдање Заступство је донело одлуку о продужењу уговора са Јагер Александром до 15. августа текуће године.

Кад год би неки заступник, већ је постало симптоматично, испољио занимање за напредовање у градњи насипа, одмах је то био знак да већ располаже поузданим, најчешће непријатним обавештењима, односно да нешто није у реду. Такво питање упутио је заступник Петровић на седници која је одржана 17. јула 1933. године, на које му је начелник одговорио: *Тренутно се ради са умањеном снагом, а разлог лежи у томе што сада у ово време интензивних земљорадничких радова није могуће добоити кола, а ни радне снаге. Због тога смо се за радну снагу обратили Радничкој комори, али незапослени радници неће да се прихвате посла. Радови ће бити настављени пуном снагом чим престану актуелни пољски радови.*

Припреме за водоправну расправу

Својим решењем од 15. августа 1933. године Банска управа је одобрила пројекат инжењера Цвејића, али како је у Решењу Банске управе било и значајних примедби, па и изричитих налога за уважавање, Градско заступство 7. септембра, као што је то уосталом било и договорено на једној од претходних седница, отвара расправу поводом приспелог Решења.

А Решење је наговештавало заиста велике проблеме Градском заступству. Краљевска банска управа наиме, није уважила опредељење Градске општине да се насип гради према III алтернативи која је на деоници од Паробродске улице до понтонског моста предвиђала армирано - бетонски зид висине до 80 центиметара изнад највеће воде, већ је одобрила I алтернативу, која је на тој деоници предвиђала бетонски зид висине 120 центиметара изнад највећег водостаја реке Саве. Разлог оваквом определењу лежао је у тврдњи да је бетонски зид као масивно тело мање изложен оптерећењу од удараца, него армирано - бетонски зид, а ударци могу да се појаве и са уличне стране и са пловног пута, затим што се баш у првој алтернативи предвиђа надвишење од 120 центиметара изнад највишег водостаја, према недовољних 80 центиметара из III алтернативе, што рад на изради обичног бетонског зида не

захтева толику прецизност, па је сигурност у солидност овог зида већа, него код армирано - бетонског зида и што разлика у трошковима између I и III алтернативе не предствља толики износ због кога би требало одбацити предности I алтернативе. Према I алтернативи предрачунски износ је био 2 милиона 814 хиљада 37 динара, а према III 2 милиона 493 хиљаде 460 динара, па према томе произилази да је I алтернатива била скупља за 320 хиљада 577 динара.

Неочекивани одговор Краљевске банске управе проузроковао је сасвим умесно питање: да ли су градски заступници тек тада сазнали да је инжењер Цвејић понудио и алтернативне пројекте и да ли је градски инжењер према инструкцији председника, или неког другог утицајног представника градске владе, заступницима утајио постојање алтернативних пројеката? Очигледно је III алтернатива заступницима представљена као једина јер је била најјефтинија, али и да би се елиминисале жучне расправе у недоглед. Ако су постојале I и III алтернатива, свакако је постојала и II алтернатива, али о њој чак ни овом приликом није било ни речи.

Међутим, прикривање Цвејићевих алтернативних пројеката изазваће кроз неколико наредних година последице, које ће драматично уздрмати стабилност, иначе ровите градске владе и значајно утицати на завршну етапу изградње насипа.

Водоправна расправа по питању изградње насипа била је заказана за 5. октобар 1933. године у Градском начелству. Техничко одељење тражило је да на тој расправи присуствују представници Градског заступства, а уједно је известило да изграђени део насипа од зимовника до Паробродске улице представља вредност од око 500 хиљада динара, па је проценило да за предстојеће радове неће бити потребно више од 2 милиона и 300 хиљада динара.

Сада смо господо у веома незавидној ситуацији - објашњава председник Томић - *Банска управа одобрила је најскупљу алтернативу, иако се као довољна показује и ограда од тученог бетона са 80 центиметара висине, јер притисак на зидове није велики. Зато предлажем да се комисији представи како је трошак I алтернативе велик и сувишан. Треба им такође предочити да ће савска обала код Митровице повишењем зида на 120 центиметара изгубити на изгледу јер се преко тако високог зида друга обала неће ни видети, а поред Саве је једино шеталиште грађана. С обзиром пак на околност да поплава може да нас задеси заобално преко Јалије на ово у расправи треба упозорити градског инжењера, а начелника овластити да код Министарства саобраћаја и Министарства грађевина и сам поспеши питање уређења Јалије и да ова министарства што пре, свакако пре зиме пошаљу у ту сврху своје комисије како бисмо и са те стране код навале веће воде били безбедни.*
Захвалан сам господину Томићу - приметио је заступник Др Стевановић - *што је и ове околности предвидео, пошто нам је из позадине, преко Јалије угрожен насип а са њим и цео град.*
Требало би даље - упозорава Председник на појединости, о којима би у водоправној расправи требало говорити - *у вези са деоницом код Променаде, где се не сме узимати земља са обале због забране управе поморског и речног саобраћаја скренути пажњу комисији на разлику у трошковима. Примера ради, за један кубик донешене земље плаћаћемо 60 динара, а иста та земља на самом месту уз обалу стајала би само 6 дианра по кубику. Исто то треба предочити и Министарству саобраћаја и о томе поново повести расправу и настојати на дозволи да користимо земљу са обале како бисмо избегли велике а сувишне трошкове.*

Заступник Веселиновић на то је додао: *Овај крај и при средњем водостају Сава плави, па га и засипа. Због тога за обалу код Променаде, ако бисмо одатле узимали земљу за градњу насипа не би било штете.*

Закључивши расправу о приспелом одобрењу пројекта, усвојили су изнете примедбе, које ће у водоправној расправи изнети градски начелник.

Колико и од кога тражити кредит

Господо заступници - наставио је председник - *на седници Градског заступства одржаној 20. јуна ове године, одлучено је било да се расправа о зајму од 3 милиона динара за изградњу насипа одгоди док не стигне одобрени елаборат за градњу целог насипа, а онда да се утврди висина зајма који ће се тражити од Бановинске штедионице у Новом Саду. Пошто је сада одобрени елаборат пред нама, на реду је да донесемо одлуку о висини зајма, али и од кога да га тражимо, а ево зашто: Својевремено сам уз молбу за бановинску помоћ предочио господину Бану и нашу намеру да тражимо зајам, а господин Бан је обећао да ће у свему подржати оправдана настојања ове Градске општине, па је и сам предложио да Град тражи зајам од Бановинске штедионице, или Хипотекарне банке. Уз ту препоруку требало би тражити и помоћ од Бановине, па и од Министарства финансија које је за премештај и изградњу села Раче страдалог од поплаве, дало 6 милиона динара из државних средстава. За наше потребе треба да тражимо што повољнији дугорочни зајам у износу од 3 милиона динара. Са овим износом обавила би се цела градња насипа и омогућило предузимање градње преко потребне кланице, као и извршење других неопходних потреба овога града.*

Закључивши једногласно неопходност тражења зајма, заступници су за преговоре овластили начелника и обавезали га да о успеху преговора поднесе извештај Градском заступству.

Незапослени индустријски радници незаинтересовани за рад на насипу

Из Техничког одељка стигло је обавештење да уговор са пословођом Јагером због недовршених радова на насипу треба продужити до 15. септембра. Како је овај датум био сасвим близу, а да се уговор ускоро не би морао продужавати, Заступство је закључило да се уговор са Јагером продужи до краја септембра, мада је с обзиром на то какви су проблеми били са радном снагом, било извесно да би и тај рок могао бити пробијен. Сви су били свесни оваког стања, јер је проблем радне снаге стално био присутан у седничким расправама па и на овој седници.

Градски начелник је известио да је издао наређење да се позове повереник Радничке коморе како би добио податке о незапосленим индустријским радницима који би на градњи насипа могли зарадити дневно до 15 динара, а у акорду 20 до 24, па и 25 динара, па наставља: *Могло би се запослити 40 до 50 људи, али су радници одговорили да им је зарада прениска и да се због тога не могу примити посла. Ово што вам говорим, садржај је извештаја радног референта, а Финансијски одбор предлаже да се он изнесе пред Заступство и констатује да је Заступство безуспешно покушало да ублажи незапосленост.*

Извештај о водоправној расправи

У самој завршници израде земљаног насипа од зимовника до Пародске улице одржана је у Сремској Митровици 5. и 6. октобра 1933. године водоправна расправа поводом градње одбрамбеног насипа и одвођења унутрашњих вода.

О овој тешкој расправи, градски начелник је на седници која је одржана 11. октобра 1933. године, поднео заступницима следећи извештај: *По наређењу Краљевске банске управе од 15. јула 1933. године, а по молби овога Града, спровео је изасланик Краљевске банске управе водоправну расправу, којој су од стране Општине присуствовали градски начелник, градски сенатор и градски инжењер, затим градски заступник Хаџић Марко, па изасланици Министарства саобраћаја, генерални директор Државних железница, представници Управе поморства и речног саобраћаја, Државног правобранилаштва и овдашњег Техничког одељка, Бић - босутске водне задруге, Земљишне заједнице, Мачванске водне задруге и неколико наших грађана заинтересованих за расправу. Господо, нећете веровати, али главне пробелеме нам је задавао и примедбе стављао инжењер Сергије Матић, шеф овдашњег Техничког оде-*

ька и то у име Државног правобранилаштва са захтевом да се за сваки квадратни метар заузете површине државног земљишта за насип, државном ерару плати један динар по квадратном метру у ненасутом, а два динара по квадратном метру под насутим тереном, затим да се по истој цени уступи земљиште за трасирање новог корита Чикаса са померањем за 85 до 90 метара од садашњег места, како не би пресецало пројектовани базен зимовника у Јалији. Ако пак Држави буде потребно да зимовник прошири, или употреби у које друге сврхе, он захтева да градска општина без икакве накнаде штете, буде обавезна померити насип и прилагодити га државним потребама. Инжењер Матић тражи затим изградњу једног армирано - бетонског пропуста на главном државном путу Београд - Загреб са најмањом ширином од 7,5 метара и то 6 метара коловоза и 1,5 метар пешачке стазе. Земљиште државног ерара потребно за ове радове морало би се експроприсати...

Изасланици Управе поморства и речног саобраћаја приметили су да се не може узимати материјал за грађење насипа у потезу од Ниске до Савске улице, пошто би то знатно погоршало прилике бродарском зимовнику. Тражили су пропуст у насипу, или рампу ради обезбеђења приступа реци између приобалног терена зимовника, те Савске и Ниске улице, а дозволили су да се на потезу испод Савске улице може узимати потребан материјал са приобалног терена. Међутим, условили су да се на сваких 100 метара ископаних ровова оставе неископане траке ширине око 4 метра као траверзе, што би помогло замуљивању ископаних ровова уз обалу. Насип у зони Јалије мора да обиђе део зимовника где су вршени радови на продубљењу, с тим да се материјал не може узимати са терена наџомиланог код зимовника.

Саветовали су надаље, изасланике градске општине да се у циљу што јефтиније градње, с обзиром на ионако велике трошкове, пошто се пројектована пруга од зимовника до железничке станице неће градити, обрате Министарству грађевина да оно ово своје земљиште бесплатно уступи граду, или га наплати по цени коју је Министарство платило.

Изасланици градске општине, осим првог захтева о забрани узимања земље с приобалног терена између Ниске и Савске улице, прихватили су остале захтеве као умесне. Протестовали су међутим против захтева инжењера Матића у вези откупнине земљишта, који је за Град веома оптерећујући. Дакле, инжењер Матић, као заступник државног правобранилаштва, уместо да овом граду помогне, он трошкове повећава. Нису прихватили ни његов захтев, који се односи на померање пројектованог насипа, јер сматрају да инжењер Матић није надлежан да поставља такве услове, кад против трасе пројектованог насипа преко Јалије, нису имали никаква приговора изасланици једине компетентне Управе поморства и речног саобраћаја. Они надаље нису прихватили ни његов захтев, који се односи на обавезу Града за случај потребе евентуалног померања насипа када овај буде једном изграђен, а ставили су своје примедбе у вези израде десне обале пројектованог корита потока Чикаса, док су прихватили захтев о ширини пропуста на путу Београда - Загреб, довођења раскопаног пута у исправно стање и обезбеђења несметаног саобраћаја. Као неумесан, оценили су захтев шефа Техничког одељка у погледу кота дна пројектованог поточког корита, који је као технички необразложен, одбачен, а доказано је да је отвор пројектованог моста довољно велик. Није се могао прихватити ни његов захтев у погледу трасе пројектованог насипа на западном делу града код гробља, због извођачких немогућности, јер се тамо налази насељени део града, чија би експропријација тражила огромне издатке...

Захтев Фрање Гашпарца да се не уваже захтеви делегата Управе поморства и речног саобраћаја у погледу обезбеђења везе између постојеће копитничког пута и пута са заштићене стране обале пред фронтом његове циглане, те да се земља за градњу насипа не узима са земљишта циглане и са државног земљишта које је циглана узела у закуп, прихваћен је као оправдан.

Колер Антун је тражио рампу пред својом циглаком, но то је одбачено јер је на неких 400 метара даље код Пихлера подигнута рампа, те

би ова код Колера била сувишна тим пре што свака рампа стаје 5 до 6 хиљада динара...

Пошто пристаниште мора имати свој простор за истовар и утовар робе, пристали смо на то да се насип што више приближи Променади. Што се тиче узимања земље са тог простора, препоручено је да се затражи дозвола од Управе речне пловидбе, јер се узимањем земље неће направити штета пошто Сава код већег водостаја све рупе сама затрпа.

Приликом претреса о бетонском зиду на обали, тражено је да се дозволи градња од армираног бетона, јер би та градња била јефтинија за око 300 хиљада динара и да се висина зида снизи са 120 на 80 центиметара, чиме би се опет уштедело од 150 до 200 хиљада динара. Бановински инжењерски стручњак протумачио је зашто се тражи 120 центиметара висине новог зида: Последње поплаве у Словенији показале су да је вода надвисила досадашње највише водостаје, тако да је у Словенији достигла 85 центиметара изнад нормле, а код Загреба 120 центиметара изнад највише воде. Технички је стурчњак донекле усвојио жеље изасланика ове Општине који су ставили примедбу да се узвишењем бетонског зида на 120 центиметара, спречава поглед преко бетонског зида на другу обалу, а истакнуто је и то да је поред обале једина шетња за грађане. Што се тиче оштећења од кола, предочено је да ће се уз зид употребити ивично камење, тако да ће та нова ивица бити виша од саме цесте и спречавати примицање кола бетонском зиду. Затим је бановински инжењер и сам добио утисак да повишење није умесно, али је рекао да ће о томе референсати и Банска ће управа донети своју одлуку. Тражили смо и ми да насип иде преко Давидовићеве, Живковићеве, па чак и Жунтерове куће, односно њихових дрвара и то уз државни друм, па да изађе код митровачке пароплилане, односно да се коритo Саве не сужава. Насупрот томе, доказано је да нови насип не може ићи тим путем, због тога што би се морали експропирисати разни објекти уз врло велике трошкове, а сметао би и државној цести. Овако, према пројекту насуће се један део обале, без сметње за тамошње објекте и туђе земљиште као и државну цесту, па ће се моћи на простору од Давидовићеве куће до свршетка изведене ограде, по насипању терена добити нова пијаца. Ствар ће бити скупља, али ће се трошкови моћи покрити из уштеде на вештачким радовима, као и пијачној местарини која ће се наплаћивати на новонасталом тргу.

Код Черихове фабрике где је био пројектован бетонски зид, моћи ће се ипак подићи земљани насип...

Ето господо, био би ово сажет пресек дводневне веома тешке, на моменте и веома мучне, исцрпљујуће расправе из које смо изашли осредње задовољни, али ипак са надом да ће радови на насипу бити настављени... Уколико имате још неких недоумица по питању ове расправе, изволите, можда ћу вам моћи дати одговор.

За реч се јавио заступник Јовановић са опаском да је код Черихове фабрике железничка пруга, а начелник извештава да би се без сметњи за пругу, тамо морао насути копитнички пут.

Да ли ће се радови извршити у армираном, или набијеном бетону? - наставља са питањима заступник Јовановић. *Од армираног бетона се морало одустати пошто се на обични бетон може лако додати земља, што није случај код зида од армираног бетона* - одговара начелник, а затим извештава заступнике да је земљани насип, чија је изградња започела 22. децембра 1932. године сада завршен, а да је отишао и надзорник Јагер Александар.

Начелник је додао још једно обавештење везано за зимовник: *Државни насип код зимовника настао прокопавањем зимске луке, по дозволи Управе поморства и речног саобраћаја, која је прихватила пројектне нацрте, може се уклопити са новим, али се не сме проширивати ни повишавати, а исто тако не сме се са тог насипа узимати земља.*

Заступник Константиновић је затражио извештај о томе да ли има

средстава за наставак радова, а начелник је одговорио да још има непотрошеног кулука за 1931., 1932. и 1933. годину.

Извештај о траженом кредиту од 3 милиона динара

Затим је председник наставио: *Пошто је сада наставак градње насипа сасвим известан, дужан сам известити вас о траженом зајму од 3 милиона динара. У погледу тог зајма тражио сам информације од Банске штедионице и од Хипотекарне банке и сазнао да за подизање зајма треба тражити одобрење Краљевске банске управе и Министарства финансија. Банска штедионица даје зајам са 10% камате и 10% годишње амортизације, а Државна хипотекарна банка, 9% са амортизације још 20 до 25 година. Међутим, Министарство финансија је забранило кредите општинама, али кад одобрење за зајам стигне од надлежних власти, ми ћемо тражити зајам, пошто се ради о јавним радовима који су не само у интересу Града већ и саме Државе* - завршио је начелник своје излагање.

Сукоб у тајној седници

Осамнаест месеци након ванредне седнице сазване због катастрофалне поплаве која је задесила овај град, десет месеци од објављивања почетка изградње земљаног насипа између зимовника и Паробродске улице, 11. октобра 1933. године прочитан је најзад пред заступницима извештај Техничког одељка да је завршен започети земљани насип, да је утрошено 125 хиљада динара бановинског кредита и да је у току колаудациони поступак.

Протекло је осамнаест тешких месеци у једној исцрпљујућој кампањи. Потрошено је много енергије и живаца свих актера овог подухвата, а да ове њихове елементарне животне супстанце, немилице трошене и сасвим истањене у овом периоду, није било времена обновити их релаксационим уживањем у задовољству постигнутим, јер је 2300 метара завршеног насипа представљало само сурову опомену да је то једва нешто више од 1/3 укупног посла који је требало извести да би град био, како су веровали трајно безбедан од поплаве. Али веома слојевити општински финансијски проблеми, везани не само за ову капиталну инвестицију, већ и за многе друге комуналне делатности међу којима је посебно место заузимало веома сложено одржавање саобраћаја преко понтонског моста, уз огромне граске дугове, који су притискивали град и обавезу наставка градње насипа, такође су доприносили овој крајњој депресији која је као логична последица таквог стања кулминирала на седници одржаној 14. децембра 1933. године у драматичној буџетској расправи за 1934. годину. Тако је ова седница постала историјски камен међаш између две тешке, бројним проблемима обремењене градитељске етапе у којима се задовољство завршетком претходне, утопило у невољама које су представљале само најаву сасвим извесно тешке предстојеће године.

Пошто је на дневни ред дошао предмет поверљиве природе, председник је седницу прогласио тајном и након удаљавања присутних грађана обратио се заступницима: *Морам господо да вас дефинитивно упозорим да се молба полиције за повишење плата мора одбити. Општина је веома дужна и ми не можемо ове дугове унедоглед одгађати када се они, без обзира на то што су из претходних година, морају испунити. Овде фигурирају још и трошкови за ануитете за могући добијени кредит од 3 милиона динара за наставак радова на насипу. Плате редара се не могу повећавати, јер су они само пре неколико месеци пристали на њихово снижење. Једино што могу и што у овом тренутку смем да учиним, то је моја препорука да се општинске обавезе из претходних година не снижавају, када су већ и овако снижене за 125 хиљада динара, а Општина безусловно мора одговорити својим обавезама. Овај мој предлог стављам на гласање и упозоравам вас на потпуну озбиљност, јер ћу у зависности од резултата гласања уколико они буду неповољни, тражити изгласавање поверења овог Заступства. Господо заступници* - устаје револтиран заступник Којић - *повлачим свој предлог о повећању плата, а у знак незадовољства председниковим начином рада предлажем да одбијемо да гласамо о његовом предлогу.*

Оставка градског начелника Данеш Др Јарослава

Господине начелниче - скочио је узрујан и заступник Веселиновић - *ваш начин рада постаје терористички...*
Ако је тако господо - прекинуо га је начеклник - *захваљујем се на части градског начелника, јер ја не могу прихватити одговорност за рад у градској благајни и општинској економији, па закључујући ову седницу, напомињем, да ме је на ову оставку присилило понашање извесних заступника од самог почетка и током целе буџетске расправе. Већ подавно, запазио сам непријатељски став тих заступника, али је он у овој буџетској дискусији достигао врхунац.*

Након ове беседе јављали су се многи заступници, који су предлагали да се начелникова оставка не прихвати. Заступник Др Стевановић покушао је да смири узаврелу ситуацију, како би се прибегло мирном решењу и градски начелник наставио седницу, а нипошто да му се оставка уважи.

Међутим, начелникова оставка је била неопозива и он је напустио седницу. Заступници су тражили наставак седнице којој би даље председавао подначелник, пошто су имали кворум, па су према томе могли да наставе буџетску распрву.

Пошто су усвојили овај предлог, подначелник Гојко Веселиновић заузео је начелниково место и отворио нову седницу уз констатацију да је присутно 2/3 заступника па да је према томе Заступство "*способно*" да настави буџетску раправу: *Повлачећи своје предлоге због којих је председник поднео оставку, позивам вас да завршимо овај буџетски рад. - Господо заступници* - јавио се заступник Др Стевановић - *пре наставка расправе још бих се задржао на поступку градског начелника и његовом залагању да се плате полиције не повисе, а обавезе Општине снизе. Његов поступак, с обзиром на садашњу кризу, оправдавам жељом за општом штедњом. Он је сваку ставку градског буџета третирао како треба и предано проучио цео буџет. Настојао је да се општински дугови у што већој мери исплате, како Општина не би била тужена и како не би водила процесе са својим тађанима. Зато господо није било места противним предлозима, којима се тражило да се полицији повиси плата и снизе дугови. Није нико правио питање поверења или неповерења у тим стварима, већ је свако слободно износио своје мишљење и свој предлог. Градски начелник ужива међу заступницима пуно и неограничено поверење. Због тога предлажем да се овај став у име целог Заступства саопшти градском начелнику, па да он повуче своју оставку, а заступници своје предлоге и да се усвоји онакав буџет како га је предложио Финансијски одбор.*

Потрага за начелником

Заступник Петровић подржао је ове предлоге и предложио да се изаберу три делегата који ће отићи до начелника, саопштити му мишљење Градског заступства и позвати га на даљи заједнички рад. Изабравши делегацију коју су сачињавали Др Стевановић, Којић, Петровић, Божић и Милованчев, прекинули су седницу, а делегација је отишла да начелнику саопшти закључак Заступства.

Међутим, за помирење је већ било сувише касно. Делегација се вратила необављена посла, а по извештају да начелника нису нашли, подначелник је наставио седницу на којој је ипак усвојен буџет за 1934. годину и то управо онакав за какав се по предлогу Финансијског одбора залагао и градски начелник Данеш Др Јаослав.

Упркос бројним, руком исписаним архивским документима остао је на њима о овим догађајима само оскудни запис „*перовође*", али је тај запис ипак драгоцено сведочанство, како о сложеним економским приликама, тако и о замршеним политичким превирањима, у којима је као жртва веште политичке завере вероватно пао и градски начелник Др Данеш.
Међутим, до помирења је касније ипак дошло, јер се Др Данеш потписује на општинским докуметима крајем августа 1934. године.

Изградња насипа при жестокој политичкој, социјалној и националној диференцијацији

Ове бурне године, што су се низале оптерећене великим друштвено - економским и политичким превирањима, биле су године вишеструких искушења, како за становништво, тако и за градску владу. Било је то време интензивних страначких, али и националних диференцијација. У тако узаврелој, деструктивној економској и политичкој ситуацији, у коју се преко својих ватрених лидера све масовније уплитало и мобилисало митровачко становништво, било је све теже окупити и мотивисати грађане на градњу насипа. Драматична буџетска расправа за 1934. годину само је наговестила тешку финансијску ситуацију, у којој ће радови уз сталну претњу високих вода реке Саве и неуморно трагање за финансијским изворима бити настављени.

Иако је био објављен завршетак радова на земљаном насипу, ова деоница није била изграђена до Ниске улце, како је било пројетковано, већ нешто даље од данашње улице Бранка Радичевића. Да би цела деоница била завршена требало је дакле изградити још 423 метра насипа.

Трагом грађевинског дневника

Завршетком седнице, на којој је Др Данеш поднео оставку, прекида се континуитет праћења наставка радова на изградњи насипа кроз седничке записнике Градског заступства, јер тих записника нема. Са њима ће се читалац ових редова поново срести 14. маја 1937. године, приликом подношења извештаја градског инжењера о новој поплави, која је задесила град. У то време ће градитељи насипа проводити бесане ноћи на ноћним стражама дуж изграђеног насипа, поправљати оштећења, сакупљати поплављени грађевински материјал, постављати заштитне лесе од прућа, испумпавати воду на местима где је избијала из земље. Уосталом, док се то не деси, за промену и ублажавање калустрофобичног стања изазваног непрекидним присуством седницама, благотворну терапију представљаће излазак на то необично градилиште и почев од 18. новембра 1935. године, дружити се са мученицима који су својим потомцима упорно градили оставштину за будућност. Дружење са њима потрајаће до 22. децембра 1938. године. Само би стари Египћани и Холанђани могли ауторитативно одмерити сву тежину и величину наумљеног и оствареног подухвата отимања од воде, нечега што је она с правом јачег, сматрала својим неотуђивим добром. Сачувани грађевински дневник који се чува у митровачком архиву о изршеним трогодишњим радовима и догађајима који су их пратили, незаобилазан је саржај и аутентични пример величанствене човекове битке са воденом стихијом, као вечном природном невољом од које нема савршене и дефинитивне одбране.

Отклањање последица поплаве 1936. године

Сачувани поменути део грађевинског дневника бележи наставак радова на 153. метру од нултог профила, односно од карја прве деонице који се налазио у близини улице Бранка Радичевића. Радови су извођени у деоницама од по двадесетак метара. Профил 0 + 153, односно 153. метар налазио се приближно наспрам средине трибина фудбалског стадиона. Устаљени поступак састојао се од нивелације, мерења осовине насипа, темељисања, профилисања, копања земље, довожења и насипања. Чинило се да се све одвија по устаљеном, већ сасвим увежбаном редоследу. Наступила је 1936. година. Упркос променљиво повољном времену одмицали су метри. Већ 6. фебруара 1936. године дошло је до прекида радова, који су настављени тек 7. маја, али не изградњом, већ чишћењем оштећеног насипа од траве и корова и поправком насипа. У време прекида радова десила се велика поплава, која је насипу нанела огромну штету. Готово четворомесечни прекид радова о томе убедљиво сведочи. До тада се земља вероватно просушила, па су се током маја изводили обимни послови на чишћењу насипа од корова, сакупљању плетера који је вода разнела, узбацивањем на насип земље коју је вода одронила, отварању фигура ради сушења, поправци рампе код Колерове грађаре. Тек 28. маја исте године настављени

су радови на изградњи новог насипа од профила 0 + 220 до профила 0 + 240 према Променади копањем темеља, чишћењем траве и корова испред Променаде, али и етапним уклањањем зечијег насипа, као и даљим поправкама насипа и стазе у Променади. Осмог јуна, већ су обављани припремни послови за изградњу бетонског пропуста за воду код Ниске улице и насипане шкарпе са суве стране насипа, а 10. јуна почело је вађење камена на платоу код Агенције. Ови послови обављани су и наредних дана, а почела је изградња и рампе на Ниској улици. Код Колерове грађаре почело је вађење стабала и насипање шкарпи са суве стране, а 23. јуна поред већ устаљених послова испред Агенције почело је вађење камена из потока Чикаса и његово чишћење. Вађење камена из Чикаса сасвим је довољан податак о разорној снази воде овог потока која је успела уништити каменити мост, о коме и данас чувамо успомену у топониму Каменита ћуприја, иако је нови мост на овом месту зидан циглом. Кишни период од 1. до 6. јула прекинуо је радове који су настављени планирањем насипа и извођењем разних поправки, између осталог и на изграђеној деоници на Јалији. И овде је вода проузроковала велика оштећења те је било потребно поново набацивати земљу на насип и чистити га од разног корова, кога је нанела велика вода. Наредних дана вађен је плетер код Агенције, прочишћавани пропусни канали код Паробродске улице, а 27. јула почело је колчење осовине насипа за наставак радова преко Јалије, а сутрадан нивелисање, рашчишћавање простора код Месаревића млина и гелендера. Ово је било време велике кампање на више фронтова. Крајем месеца јула копани су канали и постављани риголи код Агенције, одвожен камен испред парног купатила, копан шахт и продужавана рампа испред Ниске улице, зидана два моста испред Агенције код магазина, калдрмисана рампа са водене и суве стране код Паробродске улице, завршавани радови на насипу преко Јалије. Обављани су завршни радови на профилу 0 + 330 до 0 + 462, да би 16. септембра 1936. године радови на Јалији били завршени.

Чишћењем терена и профилисањем почели су 18. септембра радови код понтонског моста, а 22. септембра 1936. године припремни радови на обалоутврди. Радило се ужурбано као да се наслућују црни дани, како за град, тако и за изграђене и поправљене насипе. Међутим, 24. септембра због недоласка радника обустављени су радови код понтонског моста. Овај прекид трајано је до 12. децембра, када се радови настављају испуштањем воде из материјалних рупа, рашчишћавањем терена, темељисањем и насипањем. Ради спречавања ерозије шкарпи са водене стране почело је сађење зубаче. Од 14. децембра извршена је подела радника на групе за насипање градских друмова и проширење шеталишта. У циљу заштите насипа од снажних таласа, 16. децембра почело је сађење врба од Пихлерове рампе до Колерове циглане. Ова акција уз постављање стубаца (колобрана) на рампама трајала је и наредних дана.

Поплава 1937. године

Сађење врба и радови код понтонског моста са крчењем терена за отварање нових материјалних јама, обележили су почетак Нове 1937. године. Међутим, погоршање времена са ветром, кишом, снегом и поледицом проузроковало је прекид радова. Овај прекид трајао је од 18. до 28. јануара када је дошло до мобилизације радника упркос неповољним временским приликама. Али радници нису позвани због наставка радова на изградњи новог насипа, већ због припреме одбране тек изграђеног и поправљеног насипа од јасно наговештеног и неминовног удара водене стихије на његове, још и те како рањиве стране. Радници су упућивани на довоз кољa и прућа из Мачванске Митровице и Ноћаја за плетење леса. Првог фебруара вода је већ сасвим запретила. Радници су интензивно плели лесе, али су били принуђени и да спасавају скеле из потопљених материјалних јама у које је већ продрла вода. Из дана у дан затварaн је отвор шлајза на Чикасу. Већ је понестао материјал за лесе, па су се радници разлетели по Мачви тражећи коље и пруће. Све исплетене лесе одвожене су у спремиште али је 26. фебруара поново затворен шлајз на Чикасу, а прве количине леса превезене на зимовник, где се очекивао снажан удар водене стихије. Првог марта почело је пумпање воде код Гајеве улице, где су на површину избиле

подземне воде, а веома кишног 3. марта спуштена је према зимовнику, лесама натоварена дереглија. Одмах по пристајању уз обалу почело је облагање насипа овим материјалом. Тога дана су уведене и ноћне страже које не престају до 18. маја. Петог марта донете су лесе и положене на насип од Агенције до Колерове циглане, а 15. марта већ се поправљају оштећени делови насипа. Сађење зубаче показало се безуспешним за заштиту од ерозије, па браниоци насипа предузимају нове мере заштите. На вашариште секу и довозе на насип већ формирану ледину, коју слажу по воденој страни насипа. Поправке оштећења, полагање бусена, отварање и затварање Чикаса, пумпање воде код Гајеве улице и Техничког одељка, појачавање зечијих насипа, базенирање воде у Светлу улицу и ноћне страже били су основни садржаји огорчене борбе са воденом стихијом током марта и априла.

Почетком маја, дуж новог насипа, полагањем џакова напуњених земљом, предузимане су додатне мере заштите ове грађевине, а настављено је појачавање зечијих насипа у Јалији и Гајевој улици. Пумпе су радиле у Гајевој улици, код Техничког одељка и код Лимана. После 9. маја кулминација реке почела је јењавати. Престала је опасност од новог поплавног таласа. Десетог маја почело је пражњење и прање џакова, а затим су почеле нове поправке. Половином маја демонтирана је круна насипа код Водне улице а 18. маја почело је сакупљање дасака које су биле употребљене као скеле поред кућа. Отворена је устава на Чикасу и организована последња ноћна стража. Током друге половине маја настављено је сакупљање дасака, испумпавање воде, поправљање насипа и улице Стевана Сремца копањем канала за одвођење воде, скидање леса код зимовника, вађење дасака које су постављене при нози насипа ради спречавања подлокавања и демонтирање пумпи.

Заиста је прави тренутак наћи се поново чистих, од лепљиве иловаче олакшаних ципела, на седници Градског заступства која је одржавана баш у време када градом и савском обалом лебди трачак наде да јењава опсада помахнитале реке. Баш у време када је код Водне улице демонтирана круна насипа оштећена поплавом, извештавао је градски инжењер 14. маја 1937. године по позиву председника Рашовић Др Лазара, о управо протутњалој поплави и шта је све учињено да штета од ње буде што мања. Градски начелник саопштио је да је за време поплаве у град долазио министар грађевина Кожул, коме су предочене све опасности и штете од поплаве: *Том приликом* - саопштио је начелник *- обећано нам је 30 хиљада динара. Исто тако и начелник Техничког одељка Краљевске банске управе, господин Ђорђе Гаспарини, који је за време поплаве обишао град, дао је обећање да ће се премошћење Чикаса помоћи новчано и од Краљевске банске управе. О нашим невољама писали смо и Маршалату Двора, али отуда до данас није стигао одговор. Црвени крст је послао своју помоћ од 3 хиљаде динара.*

Да је у одбрани од поплаве било значајних пропуста посведочиле су речи заступника Симатовић Милоша, који је предложио да се план за одбрану од поплаве, као што је попис запрега, распоред радне снаге и друго изврши благовремено, док је већник Рајић предложио да се по овом предмету расправља на једној од посебних седница.

Градско веће је једногласно усвојило извештаје, као и предлоге већника, а градског инжењера овластило да помоћ од Црвеног крста у износу од 3 хиљаде динара, у договору са одбором Црвеног крста правилно подели грађанима оштећеним поплавом. Такође је одлучено да се у ову сврху из градског буџета за ставку "*Изградња насипа*" одобри по 50 динара.

XIII
НОВА ИДЕЈА О ФИНАНСИРАЊУ ЗАВРШНЕ ФАЗЕ ИЗГРАДЊЕ НАСИПА

Милионски кредит за градњу кланице

Један скромни наговештај потребе изградње градске кланице као идеја, сасвим се развила и уобличила током 1936. године у којој је Градско заступство водило енергичну кампању за добијање кредита од Државне хипотекарне банке у износу од милион динара, како би изградило ту тако неопходну кланицу. На опште задовољство, Министарство финансија је одобрило овај зајам са роком отплате од 10 година и 8% камате, али судбина овог зајма је била другачија и зајам није утрошен за оно за шта је намењен. Управо у време док су по граду сакупљане даске и вода испумпавана код Техничког одељка, Грађевински одбор донео је 19. маја 1937. године закључак, да се већ према раније изложеним жељама градских већника, а по жељи огромног броја грађана, зајам од милион динара намењен за подизање кланице, употреби за изградњу насипа. Овај закључак прочитан је на седници одржаној 26. маја. Подржавајући овај закључак председник је изјавио: *Изградњом насипа, грађанима би биле учињене неоцењиве услуге а њихова би имовина била заштићена заувек од редовних поплава које сваке године упропашћују имовину и добра становника у нижим деловима града. Овакво стање са неизграђеним и недовршеним кејом и насипом, чини огромне штете и оптерећење градског буџета, пошто се сваке године позамашне суме уносе за обезбеђење од поплаве. Све то међутим није довољно да се постигне циљ, јер овај начин одбране не само да није сигуран, већ се најпросто општински новац троши непродуктивно и ти се издаци понављају сваке године.*

Ако би Општина сама кренула у градњу насипа, Краљевска банска управа помогла би овај рад и материјално, јер би из кредита за јавне радове извршила прелаз преко потока Чикаса, који грађанству наноси огромне штете. Министарство грађевина такође би помогло изградњу насипа, јер би уступило багер за вађење земље на местима за то погодним, а уз накнаду само ефективних издатака. Подигнути зечији насипи, само да је водостај био већи за неколико центиметара, апсолутно би попустили и вода би у граду направила пустош. Ради свега тога, изградња насипа мора се претпоставити изградњи кланице, јер управо са изградњом насипа и питање изградње кланице постаје актуелно.

Сумње у могућност промене намене одобреног кредита

У расправи, која је отворена поводом овог председниковог излагања, на површину је испливала сумња у могућност трошења зајма у друге сврхе, сем у оне за које је одобрен. Овакво питање поставио је Ђурковић Алекса, а председник је одговорио: *Изградња насипа због свог нарочитог значаја, оправдава потрошњу зајма, без обзира на то у коју је сврху подигнут, па како је то општинска имовина, то Градско веће има право да га употреби у било које корисне сврхе.*

Већник Поповић Др Никола се успротивио трошењу кланичког зајма за изградњу насипа: *По моме мишљењу, предност би требало дати градњи кланице, јер би управо она била драгоцен извор за обезбеђење сигурног прихода, па самим тим и за градњу насипа. Такође предлажем да неко иде у Нови Сад и од Краљевске банске управе тражи оних обећаних 20 хиљада динара. Морамо се господо прво побринути сами о себи* - одговорио је начелник - *а онда ће нам према разним сугестијама и други помоћи. Ето, имамо пример са обећаних 30 хиљада динара. Обраћао сам се за помоћ на све стране, а резултат тога је да је господин подбан Рајић послао једног инспектора да на лицу места све ово провери.*

Већник Рајић Славко подржао је председника у намери да се зајам за градњу кланице, употреби за градњу насипа, али само у случају да то дозволи Хипотекарна банка и Министарство финансија.

Сви присутни већници изузев Др Поповића гласали су за предлог да се зајам намењен за изградњу кланице, употреби за градњу насипа, а да се Краљевска банска управа замоли да из кредита за јавне радове изврши премошћење Чикаса, како је то обећао и сам господин министар грађевина. Затим је изабрана делегација коју су сачињавали

већници Давидовић Стеван, Ђурковић Алекса и председник Градске општине Др Рашовић. Њихов задатак је био да господину Бану саопште одлуку Градског већа.

У нестрпљивом ишчекивању одговора државних власти на захтев за одобрење да се кланички милионски кредит утроши за градњу насипа, током маја и јуна настављени су уобичајени послови санације последица претходне поплаве. Кулучари и надничари поправљали су пут у улици Стевана Сремца, вадили даске из подножја насипа, демнонтирали пумпе, копали канале за одвођење воде, уклањали лесе са зимовника, испумпавали воду из башта Ниске улице, уклањали лесе са насипа између Променаде и рампе код Пихлера, вршили разне поправке новог насипа и зечијих насипа, градили дрвене степенице за прелаз преко насипа код Променаде. Санитетски радници вршили су дезинфекцију поплављених бунара, а већ је за косидбу доспела и прва трава на насипу. Од 21. јуна до 10. јула 1937. године радови на насипу су били у прекиду, вероватно због интензивних пољопривредних радова, а настављени су раније започетим поправкама. Половином јула настављени су радови на изградњи новог насипа код понтонског моста.

Одобрење кредита за копање новог корита Чикаса

У међувремену, већ према одлуци Градског већа Краљевску банску управу у Новом Саду посетила је делегација на челу са председником Др Рашовићем, чији је задатак био да прибави дозволу за градњу насипа из кланичког кредита, али и обезбеђење финансирања измештања потока Чикаса у ново корито које би се копало источно, изван градског подручја. О резултатима ових разговора председник је известио на седници, одржаној 22. јуна 1937. године: *Господо већници, доносим вам радосну вест. Изгледа ћемо се најзад решити још једне напасти, која непрестано угрожава наш град, а то је поток Чикас. У Бановини смо наиме сазнали да је за одвођење Чикаса у ново корито, Бановина осигурала износ од 250 хиљада динара. На тај начин, измештањем Чикаса из градског подручја, престаће невоље грађана, али и проблеми одржавања ћуприје и овог државног пута који води преко Чикаса. Морам на жалост да вас известим да је Краљевска банска управа одлуком од 26. маја одбила наш закључак да се одобрени зајам од Хипотекарне банке у износу од милион динара употреби за изградњу насипа. У образложењу забране стоји да је зајам одобрен за изградњу кланице, па се без претходне дозволе Министарства финансија не може ни у коју другу сврху употребити.*

Саслушавши извештај председника и поново прочитано образложење забране. Градско веће, сматрајући да је много важније да се град осигура од поплаве, која се понавља сваке године и наноси становништву велике материјалне штете, остаје при својој одлуци да се овај зајам утроши за градњу насипа. У циљу што хитнијег решавања ове одлуке, одређен је председник да лично оде у краљевску банску управу, како би издејствовао да предмет буде хитно решен, већници Бељански Раде и Давидовић Стеван да оду у Министарство финансија и да код министра издејствују дозволу да се поменути зајам може утрошити за изградњу насипа.

Одобрење да се кланички кредит употреби за изградњу насипа

Ова додатна, енергична мобилизација најзад је донела добре резултате. На седници која је одржана 13. јула 1937. гидине, председник је известио да је на основу свих претходних нужних одобрења Краљевска банска управа у Новом Саду, одлуком од 12. јула текуће године под бројем 47382/37 одобрила да се зајам од милион динара, подигнут ради изградње кланице, може утрошити за изградњу насипа: *Ево господо црно на бело! Министарство унутрашњих послова актом од 5. јула 1937. године бр. 3100 доставило ми је (речи су то господина Бана) на одобрење цео предмет у погледу промене намене зајма од 1 милион динара закљученог од стране Градског поглаварства у Сремској Митровици код Државне хипотекарне банке а одобреног решењем Министра финансија бр. 6777 од 24. јула 1936. године. По том решењу Градском поглаварству одобрен је овај зајам у сврху изградње кланице са*

роком од 10 година, интересом од 8%, а на подлози општинског непокретног имања, прихода и приреза. С обзиром на то да је изградња насипа у циљу одбране од поплаве нужнија од подизања кланице, Градско веће у Сремској Митровици својом одлуком од 22. јуна 1937. године број 163 решило је да се поменути зајам уместо подизања кланице, употреби за изградњу насипа. Ово је учињено и с тога што је Краљевска банска управа у Новом Саду осигурала за овај циљ суму од 250 хиљада динара. Државна хипотекарна банка - главна филијала у Новом Саду актом бр. 15272 од 2. јула 1937. године наводи да је управа банчина под бројем 48067 од 26. јуна текуће године решила да се Градском поглаварству у Сремској Митровици одобри да реализовани зајам од 1 милион динара може употребити за изградњу одбрамбеног насипа уместо за подизање кланице.

Према свему изложеном, а на основу члана 3/6 Закона о уређењу врховне државне управе члан 6/10 Закона о организацији финансијске управе члан 94 Закона о градским општинама, сагласности Министарства унутрашњих послова број 3100 од 5. јул 1937. године, акта Државне хипотекарне банке - главне филијале у Новом Саду бр. 15272 од 2. јула 1937. године у вези са Решењем Министарства финансија бр. 6777 од 24. јула 1936. године одобравам предњу одлуку Градског већа Општине града Сремске Митровице бр. 163 од 22. јуна 1937. године по којој се зајам закључен од 1 милион динара код Државне хипотекарне банке за подизање кланице, има утрошити на изградњу насипа ради осигурања града од поплаве.

У оволико се мења моје раније Решење бр 6777 од 24. јула 1936. године.

12. јула 1937. године у Новом Саду... Ето господо, у овом готово свечаном тренутку, када су се на ово мало судбоносног папира, у циљу остварења, за град тако драгоцене и једине задатка нашле у правом тернутку бројне, али неопходне дозволе, ништа нам друго не преостаје него да услед краткоће времена приступимо хитно изградњи и осигурању насипа, пошто су за то обезбеђена финасијска средства.

Градско веће је једногласно одобрило да се одмах приступи изградњи насипа, а за све предрадње и доношење решења, осим коначног одобрења лицитације коју мора одобрити Пленум градског већа, овлашћен је био Грађевински одбор.

Наговештај наставка радова

Након поделе задужења и овлашћења приступило се убрзаним припремама деликатне акције подизања одбрамбеног зида. Резултати сваке припремне радње доспевали су пред већнике и о њима се озбиљно расправљало. На седници која је одржана 30. јула 1937. године, председник је известио већнике: *Грађевински одбор је у својим седицама од 23. и 27. јула ове године донео одлуку да се за оне радове, који се неће радити у градској режији, за повишење савског кеја распише лицитација за 16. август, а шта и како ће се радити известиће вас градски инжењер.*

Господо већници, ево најзад долази на ред и та веома сложена грађевинска операција, коју планирамо већ неколико година. С обзиром на неуједначеност висина ове дела савске обале, кеј би се имао повисити од улице Светозара Милетића, до изнад Гундулићеве и од угла Занатлијске, до краја ваздене ограде на Кеју Краљице Марије. Осим радова предвиђено је и облагање насипа бетонским плочама и то за сада само на зимовнику, јер се тамо насип већ слегао, док се на Кеју Краљице Марије ови радови још не могу изводити, јер насип на том месту није изведен и неће се моћи слећи до краја године. Радови на повишењу савског кеја извешће се у мешовитој режији, јер ће Градска општина за те радове добити од Техничког одељка бесплатно шљунак, а у изгледу је да ће фабрика цемента у Беочину дати знатан попуст на цемент. Лицитација за те радове одређена је, као што вас је већ известио господин председник, за 16. август ове године, а предрачунска сума износи 260 хиљада динара. За те радове састављени су нацрти, услови и предрачун по коме је за извођење потребно 30 радних дана. Нацрти и услови израђени су према пројекту одобреном од Краљевске банске управе, по

коме ће се радови и изводити одмах по обављеној лицитацији. Дужан сам да вас известим и о томе да је Техничко одељење предложило да се одмах изврши и темељита поправка целе и то од уила улице Светозара Милетића до краја гвоздене ограде, дакле дуж пројектованог повишења која, што би стајало око 50 хиљада динара. Ето господо, ово би биле сажете најважније замисли предстојећих радова како су их видели Грађевински одбор и Техничко одељење.

Протекло је ето више од 4 године од расправе о Цвејићевом пројекту за градњу насипа на којој је инжењер Матић између осталог захтевао да се од Занатлијске улице према западном делу града насип гради поред државног пута. Тада је овај његов захтев одбачен као неоснован, јер би се за потребе трасе насипа морала обавити веома скупа експропријација више дрвара и кућа, а тако подигнут насип угрожавао би саобраћај на овом прометном државном путу стешњеном између густог низа кућа и велике савске кривине. Због тога је одлучено да се насип скрене према реци Сави, а површина између пута и пресеченог савског залива наспе, чиме би се добила веома употребљива пространа нова градска површина.

Подстакнут победом над Матићевим захтевима о траси насипа, а одушевљен идејом о проширењу градских површина сужавањем тока реке Саве, градски већник Кљајић је предложио да се и правац на кеју од Занатлијске улице до краја гвоздене ограде скрене према Сави, како би се и ту добио шири простор за смештај и кретање возарских кола која су на том делу обале чекала муштерије. На тај предлог градски инжењер је одговорио да се од пројекта који је одобрила Краљевска банска управа не може одступити. Ово образложење се чинило оправданим, јер је инжењер Цвејић пројектујући бетонски зид желео искористити основу на којој је стајала гвоздена ограда.

Већ 20. август 1937. године председник је известио већнике да се на лицитацију објављену за градњу насипа, нико није пријавио и да се због тога радови морају изводити у сопственој режији, што је Градско веће једногласно одобрило и решило да се радови одмах започну. У наставку седнице, градски инжењер је прочитао извештај са седнице Грађевинског одбора која је одржана 9. августа, а на којој је и сам присуствовао: *Након отварања седнице градски инжењер подноси извештај да је од Беочинске фабрике цемента наручено 10 вагона цемента за повишење савског кеја, те додаје да ће се цемент сместити у ватрогасно спремиште... Затим градски инжењер извештава да је за градњу насипа потребан већи број кола и да ће се за тај рад платити 6 динара по кубном метру. Уколико се не би добио довољан број кола, предлаже да се узму кола и колица са стране, што Одбор прихвата и решава да се у случају недовољног одзива најме кола и колица из Лаћарка... За исплату наручених цемента и земљаних радова око повишења кеја, биће потребно око 150 хиљада динара, па на предлог градског благајника Одбор решава да се из Хипотекарне банке извади 150 хиљада динара који ће стајати на располагању за исплату цемента и поменутих радова.*

Градски инжењер извештава да људи са колима и надничари на насипу траже повишење надница, па Грађевински одбор решава да се за рад колима плаћа 7 динара по кубном метру, надничарима 25 динара, а Вегнер Петру који надзире ове радове 35 динара... Градски инжењер предлаже да се одстране непотребни зечији насипи што Одбор усваја... Градски инжењер саопштава да је разговарао са шефом Техничког одељка при Среском начелству, те да му је овај рекао да је багер заузет програмом за ову годину, али да би га могли добити само на тај начин, ако за његово довлачење и спуштање плате 6 до 7 хиљада динара, што би повисило цену по кубном метру за 1 до 1,5 динара. Ово се прима на знање, па Одбор одлучује да се багер ипак тражи, а да се Техничком одељку одобри разлика за довлачење багера... Затим градски инжењер извештава да је Колер Антун замолио да се затрпа јама која се налази између пројектованог насипа и железничке пруге митровачке пароплиле, па Одбор решава да се ова јама засад не затрпава... Градски инжењер извештава да је одобрено премештање потока Чикаса, те да су почели радови око снимања терена... Пошто је у буџету предвиђено 36 хиљада динара за чишћење и одржавање унутрашњих и пољских кана-

ла, а Чикас и Пљоштарски канал су обрасли врбом и коровом, предлаже градски инжењер да се они прочисте и уреде: Чикас северно од железничке пруге и Пљоштарски канал те додаје да ће за ове радове бити потребно 20 хиљада динара. Предлаже даље да се са овим радовима одмах отпочне, јер је за то сада врло повољно време...

Опет нови градоначелник

Какви су се страшни, неподношљиви дани низали, загорчавајући живот Др Рашовићу председнику Граског већа, у којима су његови адвокатски послови могли изгледати као обична разбибрига, када је одлучио да поднесе оставку и одрекне се части, коју подразумева ова општинска функција? Да ли су га уплашила политичка и социјална превирања, нерешиви комунални проблеми, или компликоване финасијске заврзламе помоћу којих је градска власт ове проблеме покушавала неутралисати, уплићући се све више у несавладиве невоље? Тек, не понирући у стварне разлоге овакве његове одлуке, у јеку припрема завршне и најделикатније операције градње одбрамбеног грасдког бедема, чији је значај био раван градњи античких зидина, одржана је 15. септембра 1937. године седница Градског већа, на којој је за председника Градске општине именован Јован Томић.

Градски сенатор је прочитао одлуку Краљевске банске управе у Новом Саду о уважењу оставке бившем председнику Градске општине и експедитивном именовању на ту дужност господина Томића, житарског трговца и градског већника, а затим је нови председник одржао свечану, веома индикативну беседу: *Господо градски већници, одлуком господина Бана Дунавске бановине постављен сам за председника Градске општине након уважења оставке мога претходника господина Др Рашовића. Господо, примити се председничког положаја једне градске општине, која има своје, било природне, било створене услове за свој напредак, положаја, који поред велике одговорности ипак изискује свестрано познавање и упознавање свих привредних фактора да би се они могли максимално искористити, како би таква Градска општина код датих извора пошла путем свог општег благостања и напретка. То господо значи уложити труда, воље и времена, другим речима посветити се тим пословима потпуно, па да такав град има сва она преимућства и тековине, које један град у данашње време треба да има. Али господо, управљати нашом Градском општином, која је на жалост једна пасивна Градска општина, поготово у овим приликама, у којима се она данас налази, много је теже.*
Овај град има много бољу прошлост него садашњост, а и будућност, ако се настави са лошом комуналном политиком, ни она није ружичаста, иако смо у центру најплоднијег и најбогатијег краја наше државе. Нас дави толико година питање поплаве, дакле један најобичнији насип, а на друге пореке потребе као што су канализација, водовод итд. не смемо још ни да помислимо, иако је све то на овом истом месту пре толико векова већ постојало.
И вама је свима господо већници добро познато да је наш град једна пасивна градска општина, која по свом положају места то не би смела бити, јер има услове за развијање, које немају други градови што се налазе у сиромашнијим крајевима и без оних комуникација што их има град Сремска Митровица. А за такво пасивно стање господо већници одговорност лежи на нама самима, на нама Митровчанима. То је последица наше лоше комуналне политике и што је током година у интересу града пропуштено, разумљиво је да се то наједном не може надокнадити и створити, па да наша Митровица буде напредна као и други градови...

Наставак радова

Са сасвим јасном представом о томе да ни предстојећи период неће бити ни мало лак, нови градоначелник за евентуалне неуспехе, већ је почео градити оправдање. Ипак, његов период вођења Општине, обележиле су одлучне акције да се насип, упркос јасно дефинисаним, како објективним потешкоћама, тако и персоналним пропустима, ипак заврши. У овом периоду почеле су коначно припреме за подизање бетонског зида и изградњу земљаног насипа према Чериховој фабрици.

Из грађевинског дневика сазнајемо да се 23. августа 1937. године упркос кишном времену, изводе радови на чишћењу траве са насипа, да се изводе земљани радови око понтонског моста и да је почела демонтажа гвоздене ограде. У рубрици "*примедбе*"записано је: "*Почетак бетонирања кеја.*"

Наредних дана уз промењљиво време, радови су извођени на две локације: код моста и на кеју. На кеју је настављена демонтажа ограде и почело скидање камених ивичњака дуж ограде да би се затим почело са ископом земље за темеље бетонског зида, њеним одвозом и одвозом зечијег насипа. Ове послове обављало је 5 до 6 људи. Демонтирана ограда одвожена је у ватрогасно спремиште. У суботу 28. августа допремљене су даске и греде за израду шалунга, а 30. августа довезено је још дасака и почело је довлачење шљунка. Наредних дана копани су темељи за зид, одређиван је правац и профил зида, његова дубина, шитина и висина. Почетком септембра радници су припремали "*астал*" за мешање бетона, наставили са копањем темеља, шаловањем првих 20 метара и почели бетонирање ове прве деонице. Знатно је повећан број радника па је на градилиште сваки дан излазило 25 до 36 људи. Знатно мањи број радника радио је на мосту (10 до 20), али је тамо у појединим данима за довоз земље било ангажовано и до 30 кола.

Почетком септембра 1937. године радници су почели са скидањем шалунга са прве деонице и са припремањем радова за нових 20 метара, а 10. септембра почело је малтерисање новог зида. Наредних дана насипана је рампа на Јалији, и полагане цеви код моста. Набављена је мешалица за бетон и 15. септембра радници су извршили пробу њеног рада. Тога дана у грађевинском дневнику записана је примедба: "*Услед наглог надоласка воде, посао делимично обустављен*"
У циљу убрзавања послова радници су подељени у две групе, а 21. септембра једна таква група почела је радове и на западном делу прве деонице, која се протезала од Паробродске улице до изнад Светле улице. Ово је омогућило рад са 30 до 40 радника.

Мистериозни прекид радова код моста

Крајем овог месеца обављани су земљани радови код моста, копан темељ за шлајз код Жунтеровог индустријског колосека. Почетком октобра, једна група радника бетонирала је деоницу између 160. и 180. метра, а друга између 360. и 380. метра. Почело је копање темеља за дренажне цеви, а 16. октобра записано је у грађевинском дневнику: "*Завршено је бетонирање на првој деоници. Почетак на другој деоници.*" Почетак друге деонице налазио се код парног купатила, односно код Мале цркве. Део обале између завршетка прве и почетка друге деонице код Житног трга представљао је највиши део обале, коју није било потребно повисити бетонским зидом. На тој деоници је остављена гвоздена ограда.

Осам дана након завршетка радова на првој деоници, 8. октобра престали су радови на насипу код моста, а до 22. децембра 1937. године, до када на основу сачуваног грађевинског дневника можемо пратити радове на изградњи насипа, ови радови се више не помињу. О разлозима њиховог прекида сачувани су драгоцени подаци у записнику са седнице Градског већа, која је одржана 8. октобра 1937. године, дакле управо у време када су радови прекинути. Две тачке ове седнице непосредно су везане за радове на обалоутврди и земљаном насипу код моста, а једна за проблеме са отпадним водама које су се изливале из електране, загађујући северни део градског земљишта и поток Чикас.

Под тачком 235 на поменутој седници градски инжењер је извештавао: "*...да се јелендери, који се склањају са обале Саве носе на вашариште ради оправљивања и да је тај рад као најбољем понуђачу уступљен Најман Милану од 25 динара по једном комаду, док је Мелер тражио 60 динара, а Ковачић Паја 65 динара по једном комаду.*"

Под тачком 239 градски инжењер је известио већнике: *На учестале опомене и позив Граског поглаварства фирми Сремска електрана ДД по предмету одвођења потрошене воде одржана је комисијска распра-*

ва дана 13. јуна 1934. године, на којој је Градско поглаварство усвојило да Сремска електрана сазида бетонирани одводни канал до потока Чикаса према пројекту који буде по важећим законским прописима одобрен и то на северном обронку железничког насипа. Тиме ће се задовољити градско поглаварство, пошто Чикас улази у Саву већ испод града, а након регулације ће мимоићи град Митровицу. На истој расправи градски инжењер изјавио је молубу да се до коначне изведбе пројектованог новог бетонског канала води рачуна о суседним интересима и да Електрана предузме све предвиђене мере, како би отклонила могућност штете. Уједно да се Електрана обавеже да ће сву штету, која настане услед поіона, надокнадити интересентима према стручној процени. На темељу закључка ове комисијске расправе Краљевска банска управа Решењем од 12. октобра 1937. године издала је главну одлуку, којом се фирми Сремска електрана издаје привремена дозвола да у сврху одвођења употребљене воде из поіонских машина, према поднетом нацрту, сагради један одводни канал са правцем Електрана - Чикас у укупној дужини од 1550 метара и то, затворен на дужини од 380 метара и отворен на дужини од 1170 метара, са таложним бунаром при излазу из електране.

Извештај инжењера Ледерера о стању на градилишту и његова смена

У то време, на трајно веома незавидној функцији градског инжењера налазио се Оскар Ледерер, постављен на ову функцију по препоруци бившег председника Др Рашовића. Било је већ време да се градски већници упознају са стањем на захукталим пословима изградње одбрамбене грађевине дуж градске обале. Под тачком број 240 инжењер Ледерер уз подршку гомиле папира поднео је већницима извештај:
Многи обични радознали грађани, па и појединi већници, доласком на обалу Саве могли су се уверити у задовољавајућу динамику ових веома сложених, у појединим случајевима, пројектом непредвиђених, а опет нужно изведених радова, који се упркос томе и даље успешно одвијају. На деоници насипа код митровачке Паропиле настављен је рад 12. јула. Почели су тада припремни радови нивелације, чишћење терена, темељисање итд., а само насипање почело је 28 јула. Просечно је било упослено до 30 кола дневно а плаћено је у почетку 6 динара а доцније 7 динара по кубном метру. Само на незнатном делу насипано је колицима, где је удаљеност од матријланих јама до насипа била мала. На овој деоници изграђено је 390 текућих метара, или 14 хиљада кубика земље. Осим тога је у пројекту изградња двају отвора и то једног на месту Жунтерове индустријског колосека а са отвором од 2 метра, а другим код понтонског моста, са отвором од 5 метара, у свему према одобреном пројектру инжењера Цвејића.

На старом насипу настављено је са поправком исто до зимовника, а у самом зимовнику је појачан насип са јалијске стране како би се спречило процеђивање воде кроз насип. Код уставе на Чикасу изграђена је рампа, а на самој устави продужена су крила и парапет моста, шкарпе канала код уставе обложене су бетонским плочама. За ове радове, као и за облагање каменом рампе код Колерове грађаре утрошено је 18 хиљада 294 динара.

На кеју је отпочео рад 23. августа ископом земље за темеље, демонтирањем ізвоздене ограде и одвозом исте на вашариште, одвозом зечијег насипа на тржницу, израдом облате за бетонски зид те одстрањивањем ивичњака. Пошто се приликом одстрањивања ивичњака установило да његова бетонска подлога не би одговарала као подлога за пројектовани зид, то се у споразуму са шефом овдашњег Техничког одељка одлучило да се одступи од одобрног пројекта и да се темељ зида постави на носиву земљу то јест да темељ зида буде један метар испод будућег нивоа цесте. Ово је учињено из тог разлога да се спречи евентуално процеђивање, што се може само онда спречити, ако водени пут изнаша простуруку величину воденог стуба.

С бетонирањем се почело 3. септембра, те је тада направљено 5 до 8 метара, највише из разлога што је од места мешања бетона до места изградње било доста далеко - тридесет до педесет метара. Сада, када

је удаљеност сведена на најмању меру и када су се радници увежбали, дневно се просечно направи 30 кубика и то 18 на источном, а 12 кубика бетона на западном делу деонице. До сада је изграђено 210 на првом и 40 метара на другом делу, укупно дакле 250 текућих метара, у које је уграђено 280 кубика бетона. За ову сврху утрошено је 650 метара цемента и око 350 кубика шљунка. Са малтерисањем се почело 13. септембра а изведено је око 60 метара.

Пошто на један текући метар зида треба просечно 1,30 кубика бетона, то је потребно за целу дужину од 430 + 250 метара што износи 680 метара, укупно 770 кубика бетона. Како има већ уграђено 280 кубика, остаје да се уради још 600 кубика бетона. Пошто кубик стаје близу 270 динара, то треба још 162 хиљаде динара. Како је до сада утрошено 75 хиљада 331 динар, то значи да ће цели кеј стајати 237 хиљада 331 динар. Пошто је било предвиђено 184 хиљаде 675 динара, то ће вишак радње износити вероватно 52 хиљаде 656 динара, или око 30%... Преко пута нове пиваре остављен је пролаз око 3 метра ширине за кола, а предвиђен је још један на месту преко пута градилишта Техничког одељка, где ће се подићи Капетанија пристаништа, а код тог пролаза подићи ће се и бунар који се сад налази 30 метара узводно.

Пошто су били слаби и несигурни темељи циглаког зида изливног канала млина Месаровић, то је на том месту продубљен темељ на ширини од 8 метара и на дубини од 80 центиметара испод темеља циглаког зида.

Да се потпуно обезбеди путно тело од евентуалог процеђивања, уградиће се на сувој страни код темеља зида дренажне цеви у дужини од 430 метара...

Након овог исцрпног приказа финансијских и градитељских прилика на градилиштима, са знатном дозом револтираности, за расправу се јавио председник Томић: *Господо већници, одмах морам да вам дам до знања да немам намеру да одговарам за оно што је раније рађено, већ само за оно што је рађено од оног времена када сам дошао на дужност председника Градске општине. Стога мислим да ће бити добро онако како сада радим и како будем у будућности радио. Ја господо не могу примити извештај градског инжењера на знање, за рад на насипу код Паропиле, јер се не слажем са правцем какв је одређен. Сматрам да би било боље да је правац насипу дат поред саме реке Саве. У том случају не би било кривине, а то је врло важно да је нема, јер је познато да на окуке вода увек јаче бије, него на праву линију, па би због тога насип трпео знатно већу штету од воде, него када би био у правој линији. Сем тога, да се насип на самој обали Саве изгради, градска би општина добила и неколико јутара земље, јер би то остало од реке Саве, а не би се ни пут према фабрици морао сећи.*

Као да је из климаве грађевине извучен кључни камен њене стабилности и она незадрживо почела да се распада, кренула је после дискусије председника Градске општине лавина критике, која се сручила на главу инжењера Ледерера рушећи привидну компактност Градског већа. Ослободивши се стега ћутања о очигледним неправилностима, тек овом председниковом дискусијом, окуражени градски већници, почели су низати све грехе градског инжењера у његовом раду, жигошући га као виновника ваљда свих градских комуналних проблема.

Градски већник Др Шијак јавио се за реч стављајући примедбе на извештај градског инжењера: *Тај извештај господо већници није ни реалан али ни стручан. У седници Грађевинског одбора градски инжењер није знао дати одговор, а овај његов извештај само је одбрана, али то није никакав доказ за оно што је у седници Грађевинског одбора констатовано. И овом приликом остајем код тога да се један инжењер не сме тако далеко пребацити да предрачун износи 180 хиљада динара, а после да се та свота попне за исти посао на 260 хиљада динара. Свако се може, па и стручно лице пребацити, али то сме бити само мала разлика. Уопште узев, ја сам господо незадовољан радом градског инжењера и сматрам да је врло штетан по интерес града, па му с тога изгласавам неповерење и тражим да му се рад одузме, те да се расти-*

ше натјечај за избор инжењера. Предлажем да се дотле посао повери једном другом инжењеру, било из банске управе, или које друге установе, како се са радом не би прекидало.

Градски инжењер је у Грађевинском одбору - придружује се критици градски већник Др Поповић - *дао свега два кратка реферата без датума, уместо да је сваку ствар стручњачки обрадио и приказивао увек право стање, па такви реферати после употребе да су стављени у архиву, како би се могло знати и видети шта је све рађено. Господо већници, постоје закључци Градског већа да сви радови морају проћи кроз Грађевински одбор, па стога правдање градског инжењера да за такав закључак није знао, не може да се прими на знање. Потпуно сам сагласан са Др Шијаком да је рад градског инжењера штетан по интересе Градске општине, јер ако није тако, како би се могло десити да он нема евиденцију инвентара иако су велике вредности као понтонски мост, складиште и ватрогасно спремиште у његовој надлежности... Зато господо већници и ја изјављујем своје неповерење градском инжењеру.*
Господо већници - покушао је са правдањем градски инжењер - *ја сам у више навраћа у појединим случајевима разговарао са потпредседником Градске општине господином Рајићем и ставио му штошта на знање...*
Признајем господо - објаснио је потпредседник Рајић - *да сам више пута разговарао са инжењером, али то су били често разговори приватног карактера, разговори које са њим нисам водио као наредбодавац. У овом тренутку ја не могу ништа рећи о цифрама у извештају градског инжењера. Могу само да констатујем да се у цело ово питање ушло врло олако... Стога предлажем да се одмах позове стручна комисија, која ће прегледати радове и установити право стање, а затим дати предлог за даљи рад на насипу.*

Већник Ђурковић се придружио својим колегама, такође испаљујући салве убитачних критика на рачун градског инжењера: *Потпуно се слажем са Др Шијаком, а као прилог таквом ставу навешћу још неке примере из делатности нашег инжењера. Његовим рђавим газдовањем потрошено је 100% више за тржницу од онога што је било предвиђено, а код насипа ће бити још горе. Из његовог рада се види да он не брани интересе Градске општине и да није пријатељ овом граду, а ко нема љубави према грађанима које треба да служи, од њега се не може никакве користи ни очекивати. Сматрам да са таквим референтом треба раскинути и због тога му изјављујем неповерење. Истовремено предлажем да се поступи по предлогу Др Шијака.*

Након ове расправе председник је констатовао два предлога: предлог већника Рајића који се заложио за комисијско истраживање случаја и радикални предлог Др Шијака за изгласавање неповерења и давање отказа градском инжењеру. Након обављеног гласања Градско веће је донело већином гласова закључак по коме се "*има одмах поступити по предлогу господина Рајића.* "

Резултати рада комисије која се бавила стањем на градилиштима изградње насипа и обалоутврде које је водио инжењер Ледерер дефинитивно су потврдили његову одговорност. У сажетом приказу тачке 247 са седнице одржане 18. новембра 1938. године која је убележена под називом "*Инжењер Ледерер Оскар, напуштање контра актуалне службе и оставка, постављање инжењера Ђукића Ђуре за намесника и надзорног инжењера у овој Општини*" о томе су сачувани јасни докази.

Образлажући ову тачку председник је изнео низ лоших потеза инжењера Ледерера, а затим наставио: *Но, највећа је моја замрека овом службенику земљани насип код понтонског моста и Жунтерове дрваре, где је против нацрта, одобреног од Краљевске банске управе и без одобрења и знања Грађевинског одбора и Градског већа подигао кривину и тиме направио једно рупло у граду и упропастио неколико јутара општинске земље. Такав поступак који је комисијски утврђен као штетан по град, хоће именовани стручњак да оправда јефтиноћом и хитном потребом због опасности од поплаве и тобоже да је Краљевска банска управа одобрила две алтернативе. Међутим, то не стоји када се зна*

да је иста Управа одобрила нацрт инжењера Цвејића да насип иде непосредно уз обалу реке Саве, такорећи у правој линији према фабрици шперплоча, а тај је пројекат по мом рачуну био бољи и јефтинији. И ту сам морао прискочити и обуставити даљи рад. Нисам могао уважити његово оправдање да је овакав рад одобрио мој претходник Др Рашовић, јер за то није инжењер имао никаква писмена наређења.

При изради бетонског дела насипа на Кеју Краљице Марије опазио сам такође велике финансијске и материјалне његове грешке, а све због рђаве организације рада. Када сам преузео послове у своје руке, доказао сам да се са мање радне снаге може више урадити за исто време... па проблем мешалице за бетон, чије изнајмљивање је коштало 2500 динара, а она стално била неисправна па је одбачена и прешло се на ручни рад. Још један случај: Код Жунтера је направио бедем који је после рушио, јер је заборавио да постави цеви. Затим је цеви поставио сувише дубоко, па затим сувише високо, тако да тим цевима продире Сава у варош, уместо да тим цевима унутрашње воде отичу у Саву. Када сам му приметио ове неправилности рекао је дословно: "Крив сам па шта хоћете? "

Случај инжењера Ледерера био је расправљан и у Грађевинском одбору. О томе је говорио већник Поповић Др Никола: *Том приликом инжењер је доживео поразну критику. У седници се истицало нарочито какав је био поступак инжењеров при изградњи земљаног дела насипа и да је радио мимо пројекта, одобреног од Краљевске банксе управе, по трећој алтернативи, која уопште није била одобрена. Прва је алтернатива одобрена 1933. године. После тога су се мењали већници, начелници и сенатори и нико није упозорио ово Градско веће да постоји и друга алтернатива, јер им она ваљда није била ни позната. Инжењер Ледерер је за њу знао, а пошто је није изнео пред Веће, значи да је мистификовао и Веће и председника Општине, чиме је починио тежак дисциплински поступак, а својим радом је нанео Општини велику штету... Молим да се сада прочитају записници одборских седница по овој ствари.*

Доношење одлуке о исправљању трасе земљаног насипа код Лимана

Затим је прочитана 1. тачка седнице Грађевинског одбора од 18. октобра 1937. године, "*...у којој је после комисијског извештаја, извршеног код земљаних радова на насипу и претреса у продужењу рада донет предлог градском већу да се учињена погрешка извођењем кривине насипа код Жунтера и Паропиле поправи и да се правац насипа изведе по пројекту, који је одобрила Краљевска банска управа, наиме да тај део насипа иде правом линијом уз обалу реке Саве према творници Сирмија.*"

У вези са овом тачком дневног реда већницима се обратио председник: *С обзиром на важност и неодложивост техничких радова на насипу, који се сада скоро приближавају крају и на одговор инжењера Букића да се не може примити дужности надзорног инжењера, разложио сам целу ствар господину Подбану и овај ми је обећао да ће ми послати савесног и исправног стручњака инжењера Пандуровић Павла, са којим сам већ повео и преговоре о намештењу. Ја предлажем да тог инжењера поставимо у привременом својству, како послови не би били ометани.*

Након ове опсежне расправе у записнику је остао следећи завршни закључак: "*...Све извештаје и закључке из предострожности председника усвајају, као и предлог да се исправи кривина насипа код Жунтера и Паропиле и изведе на правац по пројекту који је одобрила Краљевска банска управа из естетских, урбанистичких и материјалних разлога.*"

Тако су на овој драматичној седници обелодањени разлози прекида радова на земљаном насипу од Лимана до Черихове фабрике. Само је средином месеца неколико дана трајало бетонирање шлајза код понтонског моста да би затим и ови радови били обустављени, како би се исправила траса земљаног насипа.

Међутим, радови на повишењу обалоутврде настављени су током октобра пуним интензитетом, да би 30. октобра пословођа у грађевински дневник записао: "*Завршено са бетонирањем.* "Од доласка Томић Јована на место председника Општине знатно је повећан број радника на градилишту. У овом периоду непрестано је радило 50 до 60 радника и можда је то један од доприноса новог председника да се ови послови заврше.

XIV
ИСКУШЕЊА НОВОГ ОДБРАМБЕНОГ СИСТЕМА

Поплава крајем 1937. године

Наредних дана међутим, земљани радови нису могли бити настављени. Већ 31. октобра пословођа је записао: "*...Услед хрђавог времена послови прекинути.*" Неповољно време за земљане радове потрајало је током целог новембра и прве половине децембра, када је поново активиран грађевински дневник, али не због наставка изградње земљаног насипа, већ због сасвим конкретне претње новог поплавног таласа. Подизањем зечијих насипа на необезбеђеним деловима обале на Кеју Краљице Марије, од Живковићеве до Колерове грађаре, од Колерове грађаре до Паропиле и у Јалији, отпочела је 16. децембра грчевита одбрана од поплаве. Зечији насипи су тешко одолевали налету поплавног таласа, посебно на Кеју Краљице Марије. Последњег дана, на последњем листу сачуваног грађевинског дневника, 22. децембра 1937. године пословођа је записао: "*Појачавање зечијег насипа на Кеју Краљице Марије.*"Ови зечији насипи међутим нису сачували град од разорног дејства нове поплаве.

Прва седница у Новој 1938. години одржана је 4. јануара са, за овај град уобичајеним тачкама дневног реда. Под тачком број 2 записано је: "*Посета господина Рајића Светислава, помоћника господина Бана, поводом поплаве, извештај о помоћи за јавне радове.*"
Господо већници, ево нам још једне катастрофалне, надајмо се и последње поплаве. - обратио се већницима председник Томић - *Поводом ове изненадне и у ово зимско доба необичне поплаве, упутио сам хитне депеше председнику Краљевске владе, господину Стојадиновић Др Милану, господину министру грађевина Сташовић Добривоју и господину Бану Дунавске бановине с молбом за хитну ванредну помоћ од 100 хиљада динара. Од Министра грађевина дошло је амо питање о висини штете и послан је одмах списак оштећених лица о врстама штете која је процењена на 250 хиљада динара.*
Поводом ове поплаве посетио је наш град помоћник господина Бана господин Рајић Светислав и пошто је прегледао угрожене крајеве, подарио је у име Бановине 25 хиљада динара за јавне радове у одбрани од поплаве. Политичко - правни одбор предлаже да се овај дар са захвалношћу прими. Надаље вас извештавам да је Главни одбор одредио за поплављене као прву помоћ 10 хиљада динара и молим да се тај дар прихвати.

Набавка црпних пумпи

Затим је ова седница настављена расправом о набавци, Цвејићевим пројектом предвиђених црпних пумпи. Како је седници присуствовао вршилац дужности градског инжењера Пандуровић Павле, он је у свом стручном извештају образложио потребу хитне набавке центрифугалних пумпи са одговарајућим електро моторима за испумпавање брдске и оборинске воде: *Места за постављање тих пумпи јесу следећа: Балатински базен и гробљански канал, где треба поставити пумпе већих димензија. Као важне тачке за постављање пумпи долазе у обзир још водозбир код Церске улице са базеном између Церске и улице Бранка Радичевића, те водозбир на Гајевој улици... Господо, морам вас даље упозорити на то да уз ове пумпе иде и извесна количина цеви и ситног материјала, а набавка свега је врло хитна, пошто би поменуте пумпе требало да ступе у дејство већ фебруара месеца, када ће оборинске воде почети да угрожавају град. Дужан сам да вам предочим да је због хитности предмета Грађевински одбор, на седници 13. децембра 1937. године, под тачком 1 предложио да се извештај градског инжењера у свему прихвати и истовремено закључио да се због хитне потребе, пумпе одмах набаве без расписа лицитације, путем директних понуда од најповољније фирме, а радови да се изврше у сопственој режији.*

Објашњење појаве пукотина на новом зиду код Светле улице

У смислу ове одлуке Грађевинског одбора - наставио је инжењер своје излагање - *ја сам пумпе и наручио. Пошто су оне великог капацитета, биле су сувише јаке за пумпање и избацивање унутрашњих вода при нижем водостају. Зато би требало набавити још једну капацитета*

од 1000 литара у минуту и поставити је код Светле улице. Разлог томе је што су се тамо на бетону појавиле пукотине на сваких 10 метара. Пукотине су се појавиле због тога што су бетонски зидови изграђени, не на новим темељима, већ почивају на старим зидовима, па се због јаког притиска воде из реке Саве врши природна филтрација, те вода код вишег водостаја продире кроз саму цесту.

Неочекивано рана појава пукотина на бетонском зиду представљала је прави подстицај лаичким анализама и трагању за изналажењем решења, која би спречила већу хаварију новог зида. Расправљајући о овој појави већник Рајић је поставио питање: *Да ли би се филтрирање воде могло избећи на тај начин што би се цеста од Шмитове куће па наниже, која је иначе сва истрошена, могла насути 25 и више центиметара? Можда би се тим насипањем порозност бар умањила. Морам вас подсетити да је у своје време на том месту због јаког удара Саве, убачено доста камена.*
Господине Рајићу - одговорио је инжењер - *сваки бетон мора да пропушта воду, а овде је случај да се на његовој основи налази стари зид, али опасност од те подземне воде која ће се процеђивати кроз пукотине биће значајно смањена, јер ће и дренажне цеви одводити сувишну воду. Сем тога и пумпе ће скупљену воду избацивати у Саву. Међутим само постављање пумпе код Светле улице представља значајан проблем пошто је улица узана и цеста тесна, а било би потребно набавити све квалитетно и корисно. Но и тај ће се проблем срећно завршити.*

Ово објашњење градског инжењера морало је деловати веома уверљиво. Наравно, ни градски инжењер, ни комплетно Градско веће нису знали за занимљиву епизоду из прошлости овог деле обале. Нису наиме знали, да је овај део обале пре више од 180 година био знатно нижи и да се баш ту налазило карантинско пристаниште за скеле које су пристизале из Турске и да је ова обала кроз дуги временски период насипана, учвршћивана и подизана материјалом различитог квалитета, што је могло пресудно утицати на стабилност старог зида, на коме је подигнут нови.

Већник Рајић је и даље веома активно учествовао у раду седнице. Сада га је интересовало има ли потребних материјалних средстава за изградњу пумпних објеката и набавку пумпи, с обзиром на то да истовремено са радовима на одбрани од поплаве, треба продубљивати и корито Саве.
Господо већници - одговорио је градски инжењер - *дужан сам вам једно објашњење. Како заправо долази до ових катастрофалних поплава? Видите, некада од Сиска до Митровице није било никаквих насипа, па је река Сава могла да се преко једне и друге своје обале разлије по незаштићеним пољима. Међутим, чим су подигнути насипи, почела је и опасност од воде која је била упућена да тече коритом између насипа.*
Својевремено је требало ући у састав Бић - босутске водне задруге - констатовао је господин Рајић - *али су баш стручњаци тврдили у своје време да овај град изградњом насипа дуж Саве, неће бити потопљен. Због тога сам мишљења да би ипак требало продубити корито Саве, јер овако град неће бити за дуго заштићен својим насипом.*

Анализа одбране града од предходне поплаве

У продужетку седнице градски већници су од инжењера сазнали да је код Ниске улице потребно спуштати цеви на нижи ниво, да још има послова око бетонирања кеја и да је потребно предузети мере на исушивању башта иза Променаде. Затим се председник Томић обратио већницима како би изнео своја запажања о организовању одбране од ове поплаве која је град задесила пре Божића: *Основна карактеристика наше одбране господо већници, је та да је она била веома слаба, иако је сваки грађанин по закону био дужан да према својим материјалним и физичким могућностима допринесе њеном спречавању. Да би убудуће организација на сузбијању непогода била боља и ефикаснија и да би цео терет овакве одбране пао подједнако на све грађане, били они сиромашнији или имућнији, дао сам израдити план и програм рада аналогно програму у случају мобилизације за рат. По том плану направљен је списак предузећа и грађана који ће у случају непогода имати обавезу*

да уступе своја кола, те списак оних који ће бити обавезни да дају вреће, потребне даске и коначно списак радника који ће се на објаву опасности одмах пријавити на рад. Активирано ће бити 60 возила и она ће бити подељена у три партије. У свака кола биће распоређена по два радника. Прва партија ће доћи у обзир одмах по првом звоњењу које ће најавити долазак опасности. Друга партија ће радити на позив другог звоњења и трећа на треће зовњење. Сиромашни радници ће радити за отпис кулука. Радно време, као и казне за неодазив накнадно ће се установити.

Мишљења сам да овакав план иде знатно испред Закона - објаснио је већник Поповић Др Никола - *па зато предлажем да се састави Уредба, заснована на Закону и изнесе пред Граско веће на одобрење, а сада, на овој седници да Градско веће донесе само одлуку којој у принципу подржава предлог за доношење такве Уредбе. Ово говорим због тога, што је Грађевински одбор већ предложио да се у принципу прими предлог о Уредби за случај поплаве и да се додају санкције по којима ће бити кажњен свако ко се не одазове позиву Општине за сузбијање непогоде, с тим да ће Општина на његов рачун узети заменика, односно возила и материјал. Оваква Уредба има основе у Закону о унутрашњој управи у члану 46/3.*

Нова опасност од изливања потока Чикаса

Сугестије већника Поповића су са разумевањем усвојене, а затим је у разматрање узет проблем потока Чикаса, који је новим надоласком запретио да угрози град. С тим у вези, Градска благајна је известила актом да је Техничком одељку за хитне радове на регулисању Чикаса исплатила 10 хиљада динара и тај издатак књижила на буџетску ставку "*Изградња насипа из зајма од 1 милион динара,*" па моли за одобрење издатка.

Господо већници, као што сте упознати за стањем Чикаса - рекао је председник Томић - *тамо је ситуација веома озбиљна и ова уплата је извршена управо због тога, како би се приступило форсираном извођењу радова.*

Хаварија понтонског моста

Ова последња поплава која је усред зиме задесила град, донела је становништву двеју Митровица и Градској влади додатне невоље. Нагли надолазак воде проузроковао је дизање и ломљење савског леда који је, ношен воденом бујицом, незадрживо грунуо у понтонски мост и разваливши га, понео га низ реку. С тим у вези, у наставку седнице "*председник извештава да је 12 понтона са моста, услед наглог и прејаког надоласка ледених санти, отпловило и да су сви покушаји да се они спасу и врате остали безуспешни. За ову штету пада највише кривице на Капетанију пристаништа, јер није извршила своју дужност, те благовремено јавила председнику Општине, или овдашњем Техничком одељку кретање леда, већ, како се сазнаје , известила о томе наше ћупријске раднике. Како је велики багер овдашњег Техничког одељка био захваћен деловима отпловилих понтона, учинио је Председник у споразуму са шефом тог Одељка кораке да се материјал спасе, а истовремено кораке против Капетаније пристаништа. Капетан пристаништа је учинио овим један пропуст, а по свој прилици из познатих разлога, јер није хтео известити одговорне органе ове Општине о кретању леда...* "

Пет недеља након ове седнице, 11. фебруара 1938. године, одржана је седница на којој је председник Томић уводном беседом најавио буџетску расправу за 1938. годину: *У материјалном погледу имам да известим да сам од пређашње управе преузео и наставио радове око довршења одбрамбеног насипа на Сави извођењем вештачких и земљаних радова, те око девијације потока Чикаса. Ови радови изискују велике материјалне жртве али се морају завршити. Уосталом, за њих је осигурана свота из милионског зајма... Још један велики издатак донела је виша сила неочекивано, а то је трошак за оправку нашег понтонског моста који је зимус као што је познато, услед наглог и изнена-*

дноī кретања леда на Сави, претрпео неизбежну катастрофу. Лед је мост преполовио и собом Савом, па чак и Дунавом понео 12 понтона. Успело нам је ипак, да уз знатне трошкове вратимо одлутале понтоне и да у релативно кратком времену саставимо мост и успоставимо нормалан саобраћај са Мачвом.

Иако смо спасли добар део дрвеноī материјала, ланаца и ужади, ипак су трошкови око успостављања моста порасли за 130 хиљада динара више од нормалних издатака. Истим поводом имам да известим да сам у погледу обезбеђења моста наумио да неке понтоне у близини обих обала заменим пилотнама, које ће мост боље обезбедити и учврстити, а истовремено ће се смањити издаци за честе оправке тих, иначе веома скупих пловних објеката. Сваки понтон стаје Општину око 30 хиљада динара, а стално захтевају оправке...

Да је председникова изјава о успостављеном саобраћају са Мачвом била израз нереалне наде изазване поновним састављањем понтона у какву такву целину, показало је питање већника Мајсторовић Виће, који је питао: *Када ће се поставити понтонски мост који је приликом последњеī кретања леда на реци Сави био преполовљен и ледене санте однеле собом више понтона?*

Као што сте обавештени - одговорио је председник - *враћени су сви понтони осим једноī који се налази на румунској страни. Саобраћај ће вероватно бити успостављен за 8 дана, тим пре што је већ одржана лицитација за набавку дасака и ґреда. Такође су из Саве повађени ленґери и ланци који ће се моћи поново употребити за учвршћење моста, како би се саобраћај што пре отворио.*

Саобраћај преко реке за то време се обављао некаквим моторним пловилом набављеним у Новом Саду. На тај начин, преко Саве се за три минута дереглијом могло превести петоро кола. Наравно, чамцима и дереглијама превозили су се и сви остали путници.

Облагање каменом насипа на Лиману

Иако је већ била постигнута значајна стабилност насипа, ипак је за његово одржавање и поправке било потребно издвајати значајна средства, јер су опасности од високих вода и слегања непрестано захтевале велику будност целом дужином новоизграђеног насипа. О томе је расправљано 30. августа 1938. године. На овој седници указано је и на потребу хитне набавке ломљеног камена за облагање насипа на Лиману. Већ је била у току и акција насипања дела обале која је као рупа остала иза новог насипа након исправљања овог дела речног корита, али је услед ниског водостаја багер морао прекинути рад. На седници која је одржана 19. октобра, председник Томић је обавестио већнике да је потребно обложити насип каменом почев од рибље пијаце до понтонског моста, односно целом дужином Лимана, јер је у том делу кривина у коју вода веома снажно удара па самим тим прети и новоизграђеном насипу. С тим у вези он је позвао заменика техничког референта господина Настића дао овом проблему поднесе стручни реферат. Господин Настић се веома радо одазвао позиву председника Томића: *Господо већници, облаґање насипа у овом делу је веома значајно, а за ту радњу би било потребно око 600 кубних метара ломљеноī камена. Камен се налази у каменолому у Лежимиру. Тражени су подаци о цени брусничкоī камена и код каменолома у Параґову, па је према добијеним информацијама најповољнија цена камена у Лежимиру. Овај камен по свом саставу одґовара намењеној сврси. Због хитности ґа није моґуће набавити путем формалне лицитације, већ директно погодбом. Ето ґосподо* - наставио је господин Настић - *средства за набавку камена постоје у ґрадском буџету па стоґа, а према реферату председника и мом извештају, не би било препреке да се потребна количина камена набави за облаґање насипа.*

Тако је тога дана донета одлука о облагању насипа каменом, али ће упркос овом подухвату, ова деоница представљати веома нестабилну грађевину. Разлог томе лежи првенствено у чињеници да је она изграђена на веома нестабилној подлози узурпираног речног корита. Та по-

длога је веома брзо почела да попушта са реалним изгледима да је Сава прогута. Тако је део насипа на Лиману постао нова критична деоница, за чију је санацију, односно консолидацију дна реке и подножја насипа било потребно убацити у њу хиљаде кубика ломљеног камена, а за те потребе Град је морао издвајати огроман новац.

Нови Чикас, нове невоље

Најновија, ургентном кампањом тек прокопана траса Чикаса, која је пресецала многобројне њиве источно од Митровице, створила је њиховим власницима велике проблеме, који су одмах доспели пред Градско веће. Због тога је на истој седници Влајко Хаџић упознао већнике са њиховим невољама: *Услед одвођења потока Чикаса у ново корито, пољски саобраћај је у том делу веома отежан. Постоји уз сам поток некакав пут, али је тај пут толико нераван услед набацане земље при копању новог корита , да запреге не могу туда да пролазе, а нарочито је отежано када се кола сусрећу у два противна смера, јер је пут узан, те скретање онемогућено. Преко тог новог корита, бивши градски инжењер господин Јан Грим подигао је једну ћуприју, доста узану, за саобраћај неподесну, која највише може да служи кријумчарима. Због тога сматрам да би у интересу власника тамошњих земљишта требало отворити један нови пољски пут, недалеко од новог корита, према истоку.*

Уважавајући ово објашњење већника Хаџића, Градско веће овај проблем је проследило Техничком одељку на анализу а затим је на дневни ред доспео стари Чикас који је још увек имао значајну водозбирну улогу. С тим у вези, већник Симатовић је изјавио да му је познато да је градска благајна наплаћивала допринос за чишћење и одржавање Чикаса: *Међутим господо, овај поток се не чисти и тако је обрастао у коров и траву, што отежава нормалан ток воде . Због тога молим да се предузме све што је потребно да се Чикас уреди, а исто тако наравно, да се наплати дугујући допринос од оних обвезника, који то још нису платили.*

Смена председника Томића

Оптимистичка изјава председника Томића на фебруарској седници, да ће саобраћај преко понтонског моста ускоро бити успостављен, показала се веома преурањеном, јер ни у октобру нису били завршени сви послови његове обнове након тешке хаварије коју су проузроковале ледене санте. Ово сазнајемо из записника са октобарске седнице, на којој је расправљано о потреби набавке планки за патос понтонског моста и о поправци неких понтона. Све у свему, било је потребно набавити још 10 кубика планки за поправку понтона и око 13 кубика за патос.

Није се међутим, ни амбициозном, предузимљивом, па на моменте чак и самовољном председнику Томићу одвијало све по плану, који није трпео бојкот и непослушност. Почетна консолидација општинске управе, која је допринела реализацији неких значајних комуналних подухвата, брзо се вратила у уходану колотечину материјалног безнађа. Његови потези почели су се суочавати са различитим видовима опструкције већника, која је кулминирала прекидом рада Градског већа и у тој непослушности утопиле су се све Томићеве амбиције. Неодазивање већника седницама, проузроковало је вишемесечни прекид рада градске владе, што је подстакло енергичну акцију Бана Дунавске бановине, који је одлуком од 28. марта 1939. године сменио Томића и његову градску владу, а на његово место поставио трговца Рајић Славка.

Свечана беседа новог председника

Тек 9. јуна 1939. године одржана је прва редовна седница Градског већа, на којој је озваничен састав нове градске владе. На њеном формирању радило се од марта до јуна.

Већ 23. јуна одржана је нова седница, за коју је припремљена расправа о буџету. Али пре ове, увек деликатне теме, новопостављени пре-

дседник већ по устаљеном обичају, пригодном, градским приликама условљеном, нимало слаткоречивом беседом, обратио се већницима: *Примивши дужност затекао сам Градску општину у стању, које ни мало није похвално. Напротив, хаотично је, како се то може видети само кад се уђе у ову кућу и упозна са радом у њој. Седнице Градског већа нису одржаване од месеца октобра прошле године, пошто се нико од господе градских већника није одазивао позивима, а то свакако да су већници чинили не желећи сносити одговорност за рад једне лоше управе.*

Иако сам, упркос напред изнетим чињеницама дошао на овај положај, одмах сам наилазио на сметње и чињене су ми разне потешкоће баш с оне стране, где сам то најмање очекивао - од појединих службеника ове општине, који су били дужни да ме у мом опште корисном раду само помажу. Но, ја прелазим преко тога желећи само добро, а не да ми се пребаци моја пристрасност, јер и као председник и син овога града, хоћу да пружим од срца оно што му највише могу дати, а увек сам убеђен да то исто желе и господа већници.

На ове потешкоће, почеле су да ми се чине и друге, с улице, а нарочито од нашег месечног листа "Срем," од кога се очекивало да ће бити веран и лојалан тумач истине, док се то показује управо противно, чак и са извесном тенденцијом.

Господо већници! Ништа мене у мом раду не може спречити, јер ја радим са пуно воље, љубави и искрености заједно са вама. Уз вашу помоћ, уверен сам да ћемо бити граду само од користи, а својим несебичним и пожртвованим радом, да ћемо најбоље демантовати све ове гласове и превродити сметње које су се испречиле са рђавим намерама.

У нашем чиновничком кадру има много трулог, али ћу ја у току свога рада настојати да сви они, који су несавесни, искусе све законске последице, а они који се труде да своју дужност правилно схвате и пруже граду оно на шта су обавезни, они ће уживати моју пуну заштиту и помоћ, а уверен сам и вашу, јер само тако оправдавамо наде, које се очекују од нас.

Град Сремску Митровицу, која данас има око 15 хиљада становника са 9800 катастарских јутара површине, где је осредња индустрија, морамо унапредити и ставити је у ред, који јој припада по свом историјском и географском положају а то ћемо моћи урадити тако, ако у свом раду будемо искрени и вредни, а градску комуналну политику поставимо на здраве ноге. За сада то није могуће у целости урадити услед стања које сам затекао, али сам убеђен да се са добром вољом и трудом све може постићи.

Нова злослутна буџетска позиција

Наравно, ова опора беседа новог председника, била је само маркантна рефлексија веома динамичних социјалних, политичких и остршћених националних превирања, а нова буџетска позиција "*Народна одбрана*" злослутни, још несхваћени наговештај трагичних година, које су се неизбежно примицале.

У разматрању буџета за 1939. годину самњује се позиција издатака за градњу обалоутврде "*услед, сада већ изграђеног бетонског насипа,*" али је исти насип проузроковао повећање позиције "*Поправка савске обалске утврде,*" која се на предлог Финансијског одбора морала повећати "*пошто је обалска утврда подлокана, па ако се не приступи њеном обезбеђењу, могу по град наступити огромне штете.* " Шта више "*овде уопште није предвиђен сав издатак за ову сврху, пошто се рачуна да ће се камен по малој цени добити из бановинског каменолома, како је то обећано председнику, а сума, која је предвиђена, намењена је само за наднице.* "

Затим је председник Рајић објаснио позицију "*Народна одбрана*"*: Ово је господо посве нов издатак, који се није појављивао у ранијем буџету. Стварање ове позиције диктовано је интересима народне одбране,*

а по упутама и наређењима надзорне власти, да се ова средства имају осигуравати буџетом.

Неповољни извештај о стању на појединим деоницама изграђеног насипа

По позиву председника Рајића, седници која је одржана 29. јула 1939. године, присуствовао је вршилац дужности градског инжењера Александар Настић, како би известио већнике о стању на појединим деоницама изграђеног насипа: *Неке поправке, а нарочито ону од Пихлерове рампе до зимовника, требало је извршити још прошле године, али ови радови нису били извршени пошто није било кредита. Предрачун радова износи 22150 динара и одобрен је по Техничком одељку при Среском начелству у Сремској Митровци. Напомињем да је овај предмет прошао кроз Грађевински одбор, који је донео предлог да се радови и потребан кредит за извршење одобре.*

Градско веће је прихватило овај извештај, а председник је у вези одбране савске обале известио већнике:
У погледу одбране саме савске обале, морам вам указати на потребу утврђења која, где су речне воде подлокале и испрале поједине делове одбрамбеног насипа, па би их требало што хитније поправити управо сада, у време ниског водостаја.

Ову председникову дискусију употпунио је инжењер Настић изјавом да би за поправку обалоутврде требало "*код великог млина на Сави залити камење цементним малтером, па предлаже да се за те радове у овој години одобри 10 хиљада динара, чиме ће се моћи осигурати око 1000 квадратних метара утврђења. Елаборат о овим радовима налази се код Краљевске банске управе. Уједно је од Банске управе тражена помоћ од 400 кубика ломљеног камена за набачај у Саву, јер се испоставило да је и ту потребна хитна поправка.* "
Желим госпоодо да вас известим - наставио је председник - *да сам приликом посете Банској управи по питању понтонског моста, водио разговор и о том ломљеном камену, па сам у Техничком одељку Бановине добио обећање да ће Краљевска банска управа помоћи нашу Градску општину са 400 кубика ломљеног камена бесплатно.*

Записнички је прихваћен предлог Грађевинског одбора у погледу кредита за поправку обалоутврде цементним заливањем камења и изражена захвалност Краљевској банској управи за ломљени камен, који ће се убацити у реку Саву код великог млина.

XV
НОВИ ЕКСТРЕМНИ ВОДОСТАЈИ ИЗНАД 760 ЦЕНТИМЕТАРА НАД НУЛОМ

Дуги период високих вода 1940. године

Упркос повољном водостају 1939. године, био је ово веома сложен, различитим факторима условљен и надасве обиман посао и било је веома тешко ефикасно га обавити у драматичном ишчекивању неминовног поплавног таласа. Због тога није необично што су овакви радови каснили често и по годину две.

Већ 1940. година обиловала је дугим периодом високих вода. У овој години регистровано је чак 180 таквих дана. Први талас трајао је 119 дана, од 2. марта до 19. јуна са кулминацијом 1. априла. Тада је на водомеру у Митровици забележено + 688 центиметара. Други надолазак регистрован је у зимском периоду и трајао је 61 дан,од 29. октобра до 29. децембра. Кулминација у Митровици била је 22. новембра са + 761 центиметар. Овај талас проузрокован је надоласком река Дрине и Босне, које су кулминирале 21. новембра.

Митровица као град Независне државе Хрватске

У драматичним априлским данима 1941. године, проглашена је Сремска Митровица градом Независне државе Хрватске. Смењен је председник Рајић, постављени хрватски чиновници, прво Др Иван Лончаревић, а затим већ после неколико дана Фрањо Бриндл. Проглашењем Митровице градом Независне државе Хрватске, она добија назив Хрватска Митровица, а сачувана документација, која је предмет интересовања овог рада, односно о одбрани града од великих вода из тог периода, носи печат Хрватске Митровице.

У ратним годинама Другог светског рата, упркос невољама, насталим проглашењем Митровице градом новонастале хватске државе, хидротехнички стручњаци у духу професионалне етике настојали су реализовати веома озбиљне, за град неодгодиве послове обезбеђења оштећених делова градске обалоутврде.

Један пројекат осигурања обалоутврде у близини Светле улице из августа 1941. године само је наставак невоља евидентираних још 1927. године. Тадашње осигурање те деонице каменим набачајем, временом је попустило, па је обалски зид 1941. године, испирањем бедемског подножја поново био угрожен у дужини од 45 метара. За нови набачај на овој деоници, било је потребно 314 кубика ломљеног камена.

Четири године након расправе о набавци камена за облагање насипа на Лиману, у техничком извештају састављеном 23. октобра 1942. године, констатовано је све интензивније слегање и тоњење овог дела савске обале, које се приближило ивици одбрамбеног насипа. До ове појаве дошло је услед процеђивања заобалних подземних вода, које су расквашавале и односиле слојеве песковите обале. Како се овај процес одвијао у конкави леве обале, где је ударна снага воде најјача, дошло је до убрзаног слабљења обале које је угрожавало и сам насип.

Наравно, за спречавање овог процеса опет су биле предвиђене огромне количине каменог набачаја који је с једне стране требало да омогући лако процеђивање заобалне воде, а с друге стране да спречи одношење песковитог и муљевитог тла. Међутим, ово је била импозантна површина дужине 110, ширине 10, а дебљине 0,30 метара и налазила се под водом. Горњи појас обале који се слегао и утонуо, требало је попунити каменим набачајем у нагибу 1 : 2 у дужини од 64 метра. За извршење овог обимног посла, било је потребно из каменолома у Раковцу допремити и у Саву убацити 2380 кубика камена крупноће 30 до 50 центиметара.

Стратешко изазивање поплаве као пре четири века

Једна велика поплава која је трајала од краја октобра 1944. до 5. јануара 1945. године, дакле око 70 дана, а у Митровици кулминирала 12. децембра 1944. године са водостајем од + 768 центиметара, обележила је ослобођење Митровице 1. новембра и завршну офанзиву ослобађања Срема од окупатора. Том поплавом је срушена устава на Модран кана-

лу код Мачванске Митровице и вода је ушла у брањено подручје поплавивши пут - насип Мачванска Митровица - Салаш Ноћајски, а затим се излила у засавичко и битванско подручје. При повлачењу кроз Срем, Немци су пробијањем насипа при овако високом водостају, изазвали за собом поплаву, покушавајући је искористити за значајно обезбеђење одступнице. Још једном је дакле, вештачко изазивање поплаве, након оне поплаве из 1553. године, описане у Челебијином путопису, имало ратно - стратешки смисао. Ово просецање је извршено према недатираној стручној публикацији "*Стање и проблематика обала и одбрамбених објеката дуж реке Саве у С.Р. Србији*" 12. децембра 1944. године при кулминационом водостају у Сремској Митровици на + 768 центиметара. Том приликом је насип пробијен на четири места, а Сава је поплавила 26 хиљада хектара обрадивог земљишта. Продори су остали отворени до друге половине 1945. године, када је у затварање насипа уграђено око 8221 кубика земље.

Године после Другог светског рата

Континуитет бранитељаских активности настављен је и после Другог светског рата, али с обзиром на све учесталије појаве водостаја изнад 700 центиметара над нулом, сачувана документација о хидротехничким активностима из тога времена, поред већ традиционалног начина заштите рушевне обале убацивањем камена, све чешће садржи размишљања о радикалнијим мерама на отклањању опасности од великих вода. Ово тим пре што је обалоутврда трпећи готово вековне ударе помахнитале реке, целом својом дужином била значајно уздрмана.

Један извештај Хидротехничког одељка о раду у 1957. години, управо је сведочанство таквих размишљања: "*Река Сава на потезу код Сремске Митровице има недовољну ширину због чега је дошло до јаког продубљења корита на томе месту. Дубина на овом месту износи и до 17 метара при малом водостају. Због овако великих дубина долази до подлокавања и одроњавања обале. Ова поткопавања су нарочито опасна на левој обали где је матица поткопала и угрозила кеј града Сремске Митровице. Евентуално рушење кеја, имало би недогледне последице за град и то се не би смело догодити. Због тога је потребно хитно осигурање овог потеза... Осигурање је отпочето још прошле године, а ове године имало би се наставити за суму од 10 милиона динара... За ту суму, осигурао би се потез у дужини од око 82 метра... Следећи потез који јако забрињава јесте митровачки теснац. На овом потезу стешњено је корито на 160 метара при малом и око 230 метара при високом водостају. Због немогућности развијања корита лево и десно, настала су велика продубљења која угрожавају непосредно град Сремску Митровицу, компликујући решење одбране од поплаве на подручју Подрињске водне заједнице. Решење овог питања нарочито отежава околност да се с једне стране налази град Сремска Митровица, а с друге варошица Мачванска Митровица коју треба бранити од поплаве, или преселити. Најрадикалније би било решење да се Мачванска Митровица пресели и да се одбрамбена линија Подрињске водне заједнице помакне више према унутрашњости, како би се оставила могућност да се речно корито прошири...* "

Обавезујуће, аргументовано стручно објашњење бановинске комисије из 1933. године да бетонски зид изнад обалоутврде мора бити висок 120 центиметара у односу на, до тада највиши забележени водостај, елиминисао је романтичарску идеју Градског заступства да висина зида "*због лепшег погледа на реку*" буде само 80 центиметара. Међутим, управо захваљујући томе, по завршетку изградње насипа и обалоутврде, Митровица је у наредним деценијама уз већ традиционално присуство бројних невоља, била поштеђена катастрофалних поплава. Ипак је оправдани страх од ове врсте елементарних непогода и даље био веома присутан код становништва. Овај страх проистекао је из нових карактеристика савског водостаја, а оне су се огледале у све вишим максималним водостајима, који су све дуже трајали. Све чешће, они су кулминирали на висинама због којих је проглашавано ванредно стање. Готово сваки високи водостај премшивао је 750 центиметара над нулом, издижући се готово један метар изнад ниских приоба-

лних делова града, а најугроженији сектори насипа, опет су вештачки повисивани и ојачавани зечијим насипима.

У таквој ситуацији, када су се максимални водостаји незадрживо примицали критичном, некада незамисливом нивоу од 800 центиметара над нулом, акумулирајући у речном кориту застрашујућу разорну снагу, при високом нивоу подземних вода које су у градском приобаљу избијале на површину, уз бројне пукотине на зидовима обалоутврде, кроз које је надирала вода и уз многа оштећења земљаног насипа и сама помисао на несагледиве последице преливања, или продирања кроз такве одбрамбене бедеме, уобличавала је реалну представу о библијском потопу.

Све учесталије претње овако екстремно високих вода, подстакле су хидротехничке стручњаке на интензивирање анализа насталог стања и безбедносних изгледа постојећег система одбране. Сви закључци су указивали на неминовност нових великих инвестиционих подухвата нових генерација грађана Сремске Митровице. Они су садржавали варијанте, како побољшања постојећег система одбране, тако и радикалне захвате изградње потпуно нових насипа и обалоутврде, са уклањањем значајног дела старог обалског урбанизма Сремске и Мачванске Митровице.

Међутим, свака алтернатива је обавезно подразумевала побољшање проточности кроз митровачки теснац екстремно високог поплавног таласа, али и повишење насипа, како би кроз теснац без опасности по град, могла протећи сва та, насипима горње и средње Посавине спутана водена маса.

Велике воде 1962. године

Један велики априлски поплавни талас који се појавио 1962. године, потпуно је уздрмао илузију о безбедности Митровице са постојећим одбрамбеним системом. Међутим, та безбедност, испоставило се, није била угрожена слабошћу насипа, па ни обалоутврде. Град су почеле угрожавати високе воде које су претиле да се прелију преко ових одбрамбених грађевина. Овај поплавни талас се формирао после великих падавина у месецу марту и наглог топљења снега. Услед тога је дошло до брзог пораста водостаја у свим савским притокама, али и у самој Сави. Редовна одбрана је проглашена 1. априла, а већ 4. априла је кулминирао водостај у Сремској Митровици на + 780 центиметара. Било је то 12 центиметара више од максималног водостаја забележеног 1944. године. Ако се узме у обзир податак да је максимални водостај забележен и у Босуту који је за 15 центиметара био виши од оног из 1944. године, био је ово највиши забележени водостај на деоници од Босута до Шапца. Кулминација у Митровици је трајала око два сата. На одбрамбеној линији код Митровице, на деоници испред понтонског моста и код стрелишта, односно испред Зимовника, где је резерва насипа изнад воде била веома мала, великом акцијом у којој је била ангажована и војска, изграђени су зечији насипи. Зечији насипи били су подигнути и у Мачванској Митровици. Престанак одбране проглашен је 6. маја 1962. године.

У сусрет визији великог обрачуна са великим водама

У овом тренутку, пред одлучујући и завршни ударац притајеној воденој немани, актуелни драгоцени хидролошки подаци, баш из времена када су према Дунаву кључале до тада невиђене количине свих вода савског слива, открије нам битне карактеристике које су диктирале избор концепције за дефинитивно укроћење ове велике и моћне реке. Због тога одахнимо од уобичајених послова текућег одржавања као што су поправке оштећених делова земљаног насипа, степеница, зидова, убацивања камена, прочишћавања речног корита итд. Одахнимо уз прелиставање најзанимљивијих страница о митровачком сектору из већ поменуте необичне књиге без године и места штампања непознатог издавача и аутора чији је наслов "*Стање и проблематика обала и одбрамбених објеката дуж реке Саве у Ср. Србији.*" Ипак, о овој мистериозној стручној публикацији која је настала као плод рада ква-

лификоване комисије, чији је задатак био да припреми основу за значајне интервенције на овој реци, може се рећи да је штампана после 1962., а пре 1974. године, јер се у њој као највиши водостај код Сремске Митровице не помиње онај из 1974. већ из 1962. године.

Хидрауличарима сасвим уобичајена, лаицима занимљива грађа коју садржи о митровачком сектору, ова стручна публикација бар због ове друге, многобројније читалачке популације, заслужује да постане доступна: "*... Км 136 - 137 Профил Саве код Митровице је насилно у току дуїої низа їодина стешњен на ширину од само 250 метара при максималном водостају. Због тоїа је ту дубина достиїла 21 метар при најнижем водостају. То је уопште највећа дубина на Сави. Да би се заштитни зид (кеј) поред Сремске Митровице одбранио од подлокавања и рушења, ту се на дужини од око 200 до 300 метара, морају убацивати веће количине камена. Ова дубока места би Сава сама засула, ако би се протицајни профил проширио како за максималне, тако и за средње високе водостаје. Међутим, на обе насипрамне обале налазе се насеља, због којих сада не долази у обзир питање проширења корита. Но, да би се стање ипак како тако поправило, односно да се не би погоршавало, предвиђа се уклањање свих їрађевина, па и бродоїадилишта, које се налази на десној страни, између обале и друма, односно їлавне улице. Сремска Митровица се већ сада брани од поплаве надвишеним кејским зидом, у којем се налазе уставе. Она је уїрожена и продубљивањем корита и високим водостајима, па је због тоїа тај сектор веома осетљив на свако евентуално повишење водостаја. Максимални водостаји се већ сада налазе на 30 центиметара испод ивице одбрамбеної зида. За одбрану од поплаве Подриньске Митровице, у плану је изїрадња насипа дуж северне стране друма.*

Хидраулички рачун показује да проширење корита чак и растеретним каналом са јужне стране Подриньске Митровице, није у стању, због услова течења низводно од Митровице, да снизи водостај на уїроженом месту више од 5 до 6 центиметара. Ова би мера једино моїла да заустави даље дубљење корита и да евентуално изазове извесно насипање најдубљих места... Лева страна је на целој територији СР. Србије нижа од високих савских водостаја. Висина воденої стуба, који надвисује приближни терен износи просечно око 2 метра. Поплавна површина територије СР. Србије износи 147780 хектар... Дужина трајања великих вода на реци Сави је прилично велика. Велике воде моїу да трају и до два месеца. Средње трајање водостаја на + 750 центиметара код Сремске Митровице је пет дана (протицајна количина воде је 5200 кубика у секунди), а максимално трајање ја 20 дана. Средње трајање водостаја на + 700 центиметара (са протицајном количином од 4500 кубика у секунди) износи седам дана, а максимално 19 дана. Водостај на + 650 центиметара (с протицајном количином од 4200 кубика у секунди) траје у просеку 12 дана, а највише 37 дана. Талас велике воде просечно путује од Славонскої брода до Сремске Митровице 2,8 дана (растојање 229 километара), од Жупање до Митровице 1,6 дана (120 километара). Према томе, просечна брзина којом се креће талас велике воде у Сави износи 0,94 метра у секунди. Осим септембра, нема ни једноїа месеца у коме није било поплавних водостаја, али уїлавном се може казати да се високи водостаји јављају у априлу и у новембру. Највиши водостај у Сремској Митровици био је 5. априла 1962. їодине и износио је + 780 центиметара. Искључењем Лоњскоїа поља и друїих поља у средсњој Посавини, чија површина износи 1350 квадратних километара, повећавају се велике воде и продужава њихово трајање, што се пропаїира низводно и има утицаја на доњу Саву. Тако се максимални протицаји повећавају за око 600 кубика у секунди, чему одїовара повишење водостаја од до сада највишеї запаженої, за око 60 центиметара. Томе треба још да се дода и успор за око 30 центиметара који се јавља услед искључења инундационої подручја око Обедске баре. Учесталост највећих вода се повећава скоро два пута, а трајање за око недељу дана..."

Ништа нас не може покренути

Тече тако Сава, надимајући се периодично, што због нових количина воде, што због успора који је настао баш тамо где је некада давно реги-

строван "*брзац,* " а између тих силних кубика воде што се претећи ваљају речним коритом и древног града, стоји само времешни, недовољно високи земљани насип и испуцали и дотрајали бетонски бедем... и нада - ваљда ће издржати.

Наравно, насип и обалоутврда издржавају. Одупиру се притиску, уверавајући потомке градитеља да су изграђени квалитетно и да би још дуго подносили притисак воде, да нису недорасли висинама према којима она стреми. На обалоутврди се таласи већ пропињу до ивице зида и разбијајући се о његову грубу површину, сливају се низ њега према улици, а грађани који дежурају на обали већ их бојажљиво додирују рукама као опасну неман спутану у климавом кавезу.

Упркос све јаснијој визији да се коначни обрачун са великим водама, уз огромне трошкове може остварити само изградњом потпуно новог одбрамбеног система, било је исхитрених поруџбина компромисних пројеката заштите, а све у нади остварења знатне уштеде. Један такав пројекат под називом "*Техничка документација за реконструкцију објеката за одбрану од поплава ширег подручја града Сремске Митровице, књига III, II деоница,*" чији је аутор Божић Павле, урађен је 1970. године, а чува се у сремскомитровачком Архиву. Наравно, до реконструкције по овом пројекту није дошло, али је ово ипак била знатно амбициознија намера, према дотадашњим уобичајеним поправкама постојећег стања.

Планови о заштити 11 километара обале

Ипак, поплавни талас 1962. и велика вода 1970. године, имали су снагу моћне опомене, јер је већ те године пројектни тим Павла Божића пројектовао одбрамбени систем за Сремску Митровицу у дужини од близу 11 километара и поделио га у пет деоница. Свака од ових деоница садржавала је у себи одређене специфичности. По тој подели, али не и тим редоследом, извођени су касније радови. Већ 1971. године реконструисан је и повишен земљани насип пете деонице од западног зида "Митрошпера" узводно према "Варди" у дужини од 4899 метара. Четврта деоница од западног зида "Митрошпера" до понтонског моста у дужини од 1924 метра изграђена је 1972. године, а прва деоница дужине 2232 метра, која се протезала од Водне улице до индустријске зоне у источном делу града, изграђена је 1973. године. Друга деоница је захватала простор између Паробродске и Водне улице, а дужина јој је била 777 метара. Трећа деоница, чија је дужина била 1217 метара, протезала се од понтонског моста до Паробродске улице.

Изградња друге деонице планирана је за 1974. годину, али је октобарски пораст водостаја омео намеравани почетак радова. Међутим, ови радови нису почели ни 1975. године, а 27. октобра 1976. године Водопривредна радна организација "Босут," честитајући грађанима Сремске Митровице 1. новембар, Дан ослобођења града, најавила је у "Сремским новинама" почетак радова на деоници насипа од Водне улице до игралишта фудбалског клуба "Срем" као израз поверења инвеститора након успешно изведених послова на обезбеђењу Шапца од великих вода реке Саве. Али када су нестали разлози кашњења изградње ове деонице проузроковани појавом велике воде, испливали су на површину други, а међу њима су наравно били и финансијски разлози, који су се посебно препречили пред изградњом делова веома сложене III деонице, на којој се налазила и обалоутврда. У то време, ове две неизграђене деонице укупне дужине око два километра, подељене су на пет одсека почев од понтонског моста низводно према Водној улици, односно према крају прве деонице, а пети одсек је био управо онај који је у јесен 1976. године почела да гради Водопривредна организација "Босут." Овај одсек који се протезао до половине фудбалског игралишта завршен је 1977. године.

Први одсек, који се портезао од понотонског моста дуж Лимана до Крста, односно до краја Занатлијске улице, био је завршен до 1979. године, када је почело рушење објеката на левој и десној обали друж савског теснаца, а до тада је већ био завршен и четврти одсек од фудбалског игралишта до Паробродске улице.

Окотобарске кише 1974. године

Велике воде 1962. и 1970. године најзад су убрзале почетак историјске акције. Међутим, Митровица је била град са веома богатим искуством у борби против елементарних непогода, али и са великим поверењем у доказану снагу одбрамбених бедема. Да би се кренуло у ту завршну, тако значајну, последњу инвестицију, било је неопходно да се догоди нешто значајно, нешто застрашујуће значајно, нешто што у дефинитивну акцију са добром синхронизацијом, мора покренути бројне чиниоце компетентне за реализацију наумљеног плана. Било је потребно да се догоди та последња опомена и да се у духу митровачке традиције, као 1878. или 1932. године, крене у одлучну акцију. Опомена оваквих размера и овакве тежине стигла је са, већ поменутом кишном јесени 1974. године.

Октобарски бројеви "Сремских новина" били су пуни забрињавајућих наслова о кишама које су угрожавале сетву и убирање јесењих усева: "*Киша одгађа бербу кукуруза...,*" "*Киша омета бербу грожђа...,*" "*Кише успориле јесење радове...,*" *Водеће сремске пољопривредне организације затражиле су помоћ од Армије, омладине и грађана...* "

Поред ових онеспокојавајућих наслова, готово неопажено, промакле су странице о стању реке Саве, а у броју од 12. октобра у рубрици "*Слика о нашем времену*" под насловом "*Нема опасности од поплаве*" овај лист обавештава читаоце: "*...Река Сава је код Сремске Митровице достигла врло висок ниво. Како су нас обавестили у Капетанији пристаништа, до критичног нивоа остало је још два и по метра. Сматра се да тај ниво река неће достићи, пошто је водостај у стагнацији, па чак и у опадању.* "

Ни у следећем броју који је изашао у суботу 19. октобра 1974. године у тексту под насловом "*Водостај Саве у Срему*" нема онеспокојавајућих вести: "*Нема опасности од поплава, како нас је обавестио директор ВО "Босут" из Сремске Митровице Растко Стојшић, мада је ниво Саве висок, у Срему нема опасности од поплава. Пре неки дан је наиме проглашена редовна одбрана, а очекује се да ће река достићи највиши ниво управо ових дана. Међутим, сматра се да Сава неће достићи ниво када се проглашава ванредна одбрана, што значи да нема опасности да се река излије у делу свог тока кроз Срем.* "

Драматично поподне 26. октобра 1974. године

Међутим, како су "Сремске новине" недељни лист, а у то време су излазиле суботом, у броју који је изашао 26. октобра нема алармантних вести о опасностима од реке Саве, а баш тога дана је она достигла апсолутни, до тада никада регистровани максимум водостаја. У 17 часова, забележен је ниво од + 804 центиметра. Уз непрестану кишу и претњу реке да се излије, панике није било. У наредном броју "Сремских новина" које су изашле 2. новембра, записано је: "*...Проглашено је ванредно стање, мобилисане јединице територијалне одбране, омладина, возила радних организација. Организовано се пришло борби против реке. Општински штаб за борбу против елеметарних непогода, показао је у тим тренуцима изузетну способност, а грађани су још једном показали велику спремност да се одазову и дају свој допринос када затреба. Нарочито је импоновала решеност омладинаца да се боре против стихије. Нико није жалио труда, није бројао сате неспавања. Река је претила и требало јој се одупрети.*

На сремскомитровачкој страни најугроженије је било око 1800 метара приобалног подручја. Зато је на том делу обале организовано непрекидно дежурство. Насип је ојачаван земљом, а тамо где је било потребно, прављен је такозвани зечији насип.

Најкритичније вечери, угрожено подручје посетио је Радован Влајковић, председник председништва САП Војводине. Он је у Сремској Митровици био и сутрадан, у недељу 27. октобра, као и Мојса Миљковић, потпредседник Покрајинског Извршног већа, Сава Вујков, покрајински секретар за пољопривреду, Рудолф Јовановић, покрајински се-

кретар за народну одбрану, Ивица Врачарић, покрајински секретар за унутрашње послове, Димитрије Миловановв, председник покрајинског фонда вода, као и стручњаци хидро система ДТД чија је помоћ била драгоцена.

Неколико часова после достизања апсолутног максимума, Сава је почела да опада, да би већ у недељу у 14 часова била нижа за петнаестак сантиметара. И наредних дана водостај се смањивао, тако да је у четвртак био испод 750 сантиметара. Ванредно стање је укинуто, а на снази је стање редовне одбране. Међутим, опрезност је и даље потребна, јер од временских прилика зависи да ли ће ниво реке расти.

Иначе, висок водостај Саве причинио је извесне материјалне штете. Вода је продрла у подруме неких зграда, а најугроженије породице, чије су куће уз саму обалу у близини понтонског моста, морале су бити евакуисане. Већих штета, како смо обавештени, није било. "

За додатно осигурање угрожених деоница насипа, било је мобилисано више од 1000 грађана. Бетонски зидови одолели су налету стихије, али су се на њима појавиле бројне пукотине кроз које је продирала вода. Наравно, извештач са савске обале је закључио: "*...Последње искуство са подивљалом Савом казује да је неопходно што пре извршити реконструкцију насипа и ојачати их.* "

Драматична ноћ у Мачванској Митровици

Тога одсудног дана и у Мачванској Митровици се водила огорчена битка са воденом стихијом. Готово литерарни филм догађаја забележио је Ствен Пузић, новинар "Сремских новина" боравећи тога дана и ноћи у Мачванској Митровици: "*Протекли дани и ноћи остаће дуго у сећању становника Мачванске Митровице, Засавице, Равња и других села које је Сава претила да потопи, да за неколико сати уништи дугогодишњи рад и труд, да плодну мачванску и сремску црницу претвори у непрегледно језеро. Прошло суботње пподне и добар део ноћи, провели смо на њеним обалама, међу људима у Мачванској Митровици, који су се грчевито борили да обуздају реку.*

У месној канцеларији право ратно стање. Улазе и излазе курири са списковима у рукама. На улицама људи са лопатама, у кишним кабаницама и огртачима, јер киша непрекидно пада. Поред пута поређани џакови са земљом, код бродоградилишта "Сава" стража, јер вода прети да прелије пут и уђе у халу. Понтонски мост не ради. Дежурни нас обавештава да је ноћас матица однела један његов део на коме су била два радника - "речним вуцима" се ништа није догодило. Извучени су заједно са понтоном неколико стотина метара низводно.

Око 16 часова чујемо да је вода достигла максималан ниво од 800 сантиметара и да је водомер потопљен. Вода је у многим двориштима, десетине кућа су потпуно окољене. Улазимо преко неких мердевина у кућу Милана Николића. Још једна степеница, значи око двадесетак сантиметара и вода ће ући у кућу. У соби домаћица Иванка дежура, спремна да хитно износи најнужније ствари, али ипак прибрана. Милана нема. Вероватно је отишао да брани туђе куће, јер код њега се више ништа не може учинити.

Стара Анђелина Павловић у своју трошну кућу од черпића може да уђе само кроз прозор са улице. Унутра троје њене деце и једно сестрино. Све је спремно за селидбу. Ноћ ту неће дочекати, али јој се некако не иде иако је вода испод самог патоса. Комшија прекопута је зове да пређе код њега, зову је и други, али она изгледа верује у чудо - да ће се река повући. И Мара Трифуновић улази у кућу кроз прозор, а њен први сусед може да уђе у кућу само у дубоким рибарским чизмама.

На улици, где су најкритичнија места, дежурају војници из јединице другa Дана Врањеша. Ту су још од подне. Однекуд избијају три девојке и носе у великом лонцу топао чај. Брзо га деле војницима и односе горе на насип.

У месној канцеларији штаб за одбрану од поплава непрекидно ради од четвртка, када је проглашено ванредно стање. Људи од тада нису тренули, али умор се опажа на њима тек када седну. Окупљају се и јединице општенародне одбране. У једној просторији хитан састанак оба штаба. Представник водопривредне заједнице "Босут" Тома Андрић обавештава укратко шта треба прво да се ради. Долазе курири и обавештавају да су спремне и јединице општенародне одбране у Раденковићу, Равњу, Засавици и Салашу Ноћајском. У име штаба Војислав Пријић издаје наређење да се формирају патроле, да се пуне вреће земљом. Договор кратак и јасан. На крају улази један мештанин и носи кључеве од четири стана - дали људи који у њима не живе да се склоне они у невољи.

Напољу у помрчини, док киша пада људи ћутке праве насипе, дежурају код већ направљених, у штабу дају податак да вода тренутно стагнира и војници добијају "вољно. " Укрцавамо се са њима у чамац и прелазимо преко. Негде на средини набујале реке заори се песма. "

Када је наступило време стагнације, опадања и смиривања реке, мобилно стање са обале само је преусмерено ка новој великој акцији убирања летине са сремских расквашених поља, неприступачних за савремену механизацију.

Моћ последње опомене

Мада у овом периоду међу бројним великим инвестицијама, није била планирана ургентна изградња митровачке обалоутврде, јер се заштита града почев од 1971. године спроводила релативно задовољавајућим темпом, неочекивана опасност од катастрофалне поплаве и појава екстремно високог водостаја, диктирали су доношење хитне дање неодгодиве одлуке о њеној изградњи, како би се оваквим траумама становништва коначно стало на пут. У тим драматичним данима, када је онако репрезентативан састав покрајинских функционера бдео над градом два дана, било је за очекивати да ће они бити велика гаранција успеха пресудне кампање у дефинитивном обрачуну са воденом стихијом, за коју је била неопходна изузетна политичка и финансијска подршка. Тадашње општинско руководство на челу са Ђорђем Стојшићем, знало је ову околност на најбољи начин спровести у дело и тадашњим и будућим генерацијама приуштити један трајан, миран и пријатељски контакт са реком.

Откриће "Сремских новина"

Великом градитељском ентузијазму, подстакнутом до тада незабележеним високим водостајем ове реке, утемељеном одлучном подршком покрајинских политичких и професионалних структура: Скупштине САП Војводине и Покрајинског фонда вода претходила је одговарајућа медијска активност тога времена. Већ 7. децембра 1974. године "Сремске новине" објављују на насловној страни, за бројне читаоце заиста изненађујући текст са наднасловом, насловом и поднасловом:
Према пројекту Уједињених нација
САВА СЕ СМИРУЈЕ 2000. ГОДИНЕ
На подручју Срема река Сава треба да се потпуно регулише до 1985., а до 2000. године треба да користи привреди овог региона

Низ занимљивости везаних за овај наслов обелодањује читаоцима чињеницу, да су се независно од стања изазваног надоласком тек протутњале велике воде поред Митровице, о невољама становништва овог региона већ интензивно бринуле Уједињене нације и да је под њиховим покровитељством израђена студија регулације целог тока реке Саве. А да то није само обећавајуће слово на папиру, могли су се уверити сазнавши да су и она бројна акумулациона језера, која су се множила по јужним падинама Фрушке горе, само део већ реализоване капиталне инвестиције од 23 планирана вештачка језера, која су настајала преграђивањем бројних фрушкогорских потока што су текли према Сави, често доносећи бујице које су уништавале обрадиве површине равног Срема. Међутим, када је реч о регулацији саме реке Саве, студијом, чија је реализација за Државу била обавезујућа предвиђа се

да ће она већ до 1985. године бити мирна река, а до 2000. године, уместо да наноси штете, она ће привреди помагати. Ове две етапе подразумевале су читаву лепезу пројетката, од којих су се бројни односили на подручје Срема. Анализе стручњака УН као најзначајније, истицале су штете у пољопривреди и индустрији. Међутим, у сливу ове реке, само на подручју Срема, од ерозије је било угрожено близу 2000 хектара земљишта, а загађеност реке у појединим годинама је достизала катастрофалне размере.

Свакако да је овом студијом било предвиђено и подизање нових, или појачање старих насипа, али свака акција је морала бити реализована целим током, никако делимично, јер би обезбеђење једног региона могло утицати на повећање невоља тамо где се због недостатка средстава нису могли обавити предвиђени радови. Уосталом, сва озбиљност ове студије, проистицала је из сазнања да подручје слива реке Саве заузима више од 1/3 Југославије, где живи више од 8, 5 милиона становника, а има преко 2 милиона хектара обрадивих површина. Због тога и не чуди што је овај грандиозни пројекат због свога обавезујућег карактера реализације, већ тада прозван највећим хидротехничким подухватом столећа у Југослваији.

Посебно поглавље било је посвећено изградњи тако моћног кеја код Митровице, који би гарантовао безбедност града од високих вода које се јављају једном у 1000 година. Са овом студијом био је усаглашен и Покрајински програм за изградњу кеја у Сремској Митровици и реконструкцију одбрамбених линија у Војводини, који је баш у то време био на јавној расправи.

Како је у овом подручју била сконцентрисана веома јака привреда која је од Саве трпела велике штете, могло се очекивати да ће ови радови заиста бити завршени до 1985. године. Међутим, ма колико год били озбиљни, студиозни, свеобухватни, па и обавезујући, рокови реализације су били та њихова неповољна карактеристика. Јесу се већ водом напуниле бројне фрушкогорске акумулације, али тако свеже успомене на недавни налет великих вода нису подносиле ново деветогодишње чекање проведено у стрепњи и страху од нових сличних, или још екстремнијих кулминација. Због тога су митровачке општинске власти предузимале политичке акције да се у Покрајини обезбеде средства за што хитнију израду пројектне документације и реализацију овог, за град тако значајног горућег проблема.

Али енергичној политичкој кампањи претходила је оновремена стандардна самоуправна локална процедура. Делегати Већа удруженог рада, Већа месних заједница и Друштвено - политичког већа на седници Скупштине општине Сремска Митровица, која је одржана 28. фебруара 1975. године, једногласно су одлучили да се Скупштини САП Војводине упути захтев за обезбеђење средстава, којима би се изградила одбрамбена линија на обе обале Саве код Сремске и Мачванске Митровице.

Ову одлуку објавиле су "Сремске новине" 8. марта 1975. године на насловној страни и под насловом "*Нова одбрамбена линија на Сави*" у једном опширном тексту донеле низ занимљивости о историји градње насипа и обалоутврда у Сремској Митровици, али и осврт на велике поплавне таласе 1962., 1970. и 1974. године. У недостатку актуелне аутентичне историјске грађе о тим, већ помињаним поплавним таласима, за целовитост ове хронике постају драгоцени и подаци сачувани у овом тексту: "*...Велике воде из 1962. и 1970. године, а нарочито из 1974. године, показују да је висина одбрамбене линије недовољна. Постоји оправдана бојазан да одбрамбена линија у Сремској Митровици буде преливена будућим великим водама, а то би довело до велике катастрофе... Због мале ширине корита, на овом сужењу формирана је дубина реке од 27 метара при високом водостају, што је највећа дубина на читавом току реке Саве... Ово продубљење корита налази се на месту где је каменим набачајем вршена заштита леве обале... Одбрамбена линија у Мачванској Митровици изграђена је у времену од 1923. до 1927. године. Временом је проширењем насеља, од насипа постало блато. Данас се одбрана не врши на насипу, већ на високом терену између*

објеката у насељу... Процењено је у току одбране из октобра 1974. године и у анализи после проласка велике воде, да би продор, који је овога пута био врло близу, поплавио око 400 хектара градске површине и угрозио 15 хиљада становника (болнички комплекс, дрвна индустрија, прехрамбена индустрија, стамбене и пословне просторије и сл.)... Скупштина општине Сремска Митровица, Покрајински фонд вода и надлежне водопривредне организације, још од 1965., а нарочито интензивно после одбране 1970. године, указале су на нужност хитне изградње нове одбрамбене линије. Због сложене проблематике и потребе за релативно високим улагањима, ова активност се задржала на нивоу проучавања и припреме техничке документације... Скупштина општине Сремска Митровица сагледала је комплексност проблема, те је на својој седници од 30. септембра 1968. године донела Одлуку о детаљном урбанистичком плану израде обезбеђења леве обале реке Саве од великих вода у граду Сремској Митровици. Наведена техничка документација одмах по усвајању достављена је Покрајинском фонду вода. Ова документација разматрана је и усвојена од стране стручне комисије Покрајинског фонда вода... Покрајински фонд вода је 16. септембра 1974. године организовао састанак у вези реализације Програма довршења реконструкције одбрамбене линије у Војводини. Скупштина општине Сремска Митровица видела је могућност за решење одбрамбене линије за заштиту Сремске и Мачванске Митровице кроз овај Програм. Међутим, ванредно стање одбране из октобра 1974. године, недвосмислено указује да се изградња одбрамбене линије мора реализовати у што краћем року, ванредним мерама и ванредним средствима, слично извршеним санационим мерама на Тиси и Дунаву после великих вода 1965. и 1970. године... "

Тешко је рећи да ли се то општинска власт пред огромним финансијским изазовом суочила са својеврсном комуналном историјском законитошћу, карактеристичном за Сремску Митровицу, тек готово истоветна процедура у обезбеђивању средстава за градњу насипа, као она из 1933. и наредних година, одигравала се и у најновијој комуналној историји овога града.

Сећање Ђорђа Стојшића

Новембарски број "Сунчаног сата" штампан 2002. године објавио је "*Сећања на политичке прилике и развој Митровице 60 - тих и 70 - тих година 20. века.* " Ђорђа Стојшића, у којима је аутор значајан простор посветио кампањи изградње митровачког кеја.[8] Налазећи се као председник СО у жижи свих општинских збивања, сећања Ђорђа Стојшића представљају драгоцен прилог у употпуњавању слике из "прве руке," о том драматичном времену, када су у развој Митровице улагана изузетно велика финансијска средства: "*...Но на нашу срећу, све се завршило како треба и до већих штета није дошло, сем од високих подземних вода. За време свих ових догађаја, један број најодговорнијих људи из органа власти Покрајине, као и Покрајинског фонда вода, перманентно је боравио у Сремској Митровици. После пар дана, када се ситуација смирила и побољшала, тј. када је почела да опада Сава, једне вечери у згради Скупштине најужи број руководећих људи из општине са друговима из Покрајине и водопривредним стручњацима, организовао је разговор, анализирајући протеклу активност, испољене пропусте и слабости у организовању и предузимању мера на одбрани града од поплаве. Када смо у разговору дошли до тога шта даље, шта радити ако се слична или још гора ситуација догоди, тада се отворио разговор и постигла апсолутна сагласност свих присутних, да је једино најпаметније, најрационалније, најјефтиније и најтрајније решење подизање кеја и на левој и на десној обали Саве са основном фукцијом заштите града. После је све била техника. Наручен је и направљен пројекат, инвестициони програм, урађена је стручна експертиза истих и упућени на одобрење ИОПВ и Фонду вода Покрајине. Када смо ишли на седницу у Нови Сад да бранимо потребу кеја, уместо тога, пошто и није било расправе, ми смо рекли хвала, јер је пројекат усвојен и средства одобрена. Цео кеј је финансиран из Покрајинског фонда вода. На простору где је подизан кеј, требало је већи број станова и два јавна објекта порушити и очистити терен. Пре рушења је извршена процена свихј грађевинских објеката и плаћена по тржишној цени. Сваки је грађанин могао да бира да ли хоће да узме паре, или да му*

се изгради нови стан за процењену вредност. Све је ове послове у име Скупштине општине обављао Завод за урбанизам, која је Скупштина својом одлуком овластила. Урбанистичко техничке услове за изградњу кеја и на левој и на десној обали дали су архитекте Медан, Јанаћ и Прокоп - Медан и Јанаћ за кеј на левој обали, а Прокоп на десној обали Саве. Услед ове чињенице имамо различита архитектонска решења појединих делова кеја, што и чини његову лепоту. Кеј је у целости изграђена грађевинска оперативна Водопривредне организадије "Босут" Сремска Митровица... "

Петог априла 1975. године "Сремске новине" су обавестиле читаоце да је Покрајински фонд вода на својој скупштини одржаној другог априла исте године, подржао захтев Сремске Митровице и Скупштини САП Војводине препоручио да обезбеди средства за изградњу одбрамбене линије у Сремској и Мачванској Митровици.

И док су се кампање изградње узводних и низводних деоница приводиле крају, почетак радова на другом и трећем одсеку још се није назирао. С обзиром на чињеницу да би за реализацију ова два последња, најделикатнија, густо урбанизована одсека, који су се протезали дуж савског теснаца, само са леве обале било неопходно уклонити тридесетак стамбених и пословних објеката и готово исто толико са десне обале у Мачванској Митровици, јасно је због чега су чак и после појаве велике воде 1974. године, планирани радови толико каснили.

Усвајање елабората трећег одсека

Затварање финансијске конструкције која је подразумевала обезбеђење средстава за решавање имовинско - правних односа, збрињавање бројних породица, рушење и уклањање постојећих грађевина, старе обалоутврде, обалске веома фреквентне саобраћајнице, инфраструктурних инсталација, припремне земљане и најзад грађевинске радове, представљало је грађанима Сремске Митровице готово неостварив, па и незамисливу визију. Наравно, сви ти радови морали су бити изведени у једној очекиваној, хидрографски веома повољној, продуженој грађевинској сезони, односно у сезони без појаве великих вода. Није међутим само недостатак новца, упркос покрајинској подршци, проузроковао застој у континуитету градње ове деонице. У уводном текстуГлавног пројекта трећег одсека (*Путничко пристаниште, Нови Сад, мај 1978. године, књига VIII)* на четвртој страни пише: "*...Од 11 километара линије насипа за одбрану од поплаве града Сремске Митровице до 1976. године изграђено је 9 километара, а 2 километра ужег градског подручја остало је нерешено због измена у концепцији урбанистичког решења овог обалског појаса и недостатка финансијских средстава за реализацију овог значајног подухвата... Овај елаборат обрађује трећи одсек (км 2 + 829 до км 3 +019) дужине 190 метара, који је посебно издвојен због предвиђеног путничког пристаништа у оквиру одбрамбених објеката. Због посебне двоструке намене овог одсека: за одбрану од поплава и путничког пристаништа предвиђеног урбанистичким пројектом, претходно је израђен идејни пројекат, који је обрадио две варијанте решења овог одсека.*
варијанта: решење са вертикалним кејом према урбанистичком пројекту ТД - 549/71
варијанта: решење са косим кејом према урбанистичком пројекту ТД - 326/76 од 1.4.1976. године

Од ове две, усвојена је друга варијанта са косим кејом... Друга варијанта (коси кеј) дата је у урбанистичком пројекту број ТД - 326/76 (пројектант арх. Манојло Медан).

Коси кеј је решен са нагибом 1:1,5 и са три бетонске шеталишне стазе на котама 74,00; 75,88 и 78,58 које се састају са стазама узводног одсека и платоима низводног (четвртог) одсека на истим котама..."

Изборомм и званичним усвајањем друге варијанте трећег одсека отклоњена је и последња техничка препрека за почетак завршне етапе изградње обалоутврде. Затварање финансијске конструкције више није представљало озбиљнију сметњу.

Фотофиниш

Дан старта велике трке између рушилаца, градитеља и ћудљиве реке Саве био је на видику. Пролеће 1979. године било је сунчано, а водостај повољан. Готово истовремено, на крововима многих кућа дуж савске обале и у Занатлијској улици појавиле су се екипе радника. Иста слика могла се видети и у Мачванској Митровици. Са кровова су почели скидати стари, маховином прекривени бибер цреп. Нестајао је тај маркантни сведок времешности овог дела града. Нестајао је лагано и заувек, део старог градског језгра овековеченог на бројним старим разгледницама савске обале. Нестајали су данима, како би били што упечатљивије упамћени делови старе кровне конструкције, столарија, зидови. Материјал је пажљиво разврставан и остављан за намером да послужи за неке нове грађевине. Затим су се указали нови видици.

Истовремено Водопривредна организација «Босут» из Сремске Митровице, почела је са уклањањем материјала старе обалске улице, бетонског зида, који је овај град готово 70 година штитио од злослутних кулминација реке Саве, затим гвоздене ограде и масивне обалоутврде сазидане 1878. године. Све је то нестајало обрнутим редоследом од оног, којим је настајало и тада су се могле препознати све оне деликатне, већ описане фазе драматичне градње којима су посвећене бројне странице ове монографије.

Нестајало је пред објективом скромног фотоапарата у рукама аутора ове приче, сведочанство једног веома узбудљивог периода историје Сремске Митровице преселивши се на целулоидну траку, а настајало је у правом градитељском фотофинишу, сведочанство изградње нове одбрамбене грађевине. За време ових радова, у том кратком временском периоду када је нестала стара обалоутврда а нова још није била изграђена, на исконски, потпуно незаштићеној обали појавио се последњи страх грађана проузрокован самом помисли на могућност појаве великих вода.

Нека сада, 25 година од завршетка велике грађевине, на крају дванаестогодишњег бављења овом великом причом, завршни избор фото и техничке документације, уз фотографије, настале пре четврт века, замене речи ауторове хронике и нека прича буде завршена.

ТУМАЧ СТАРИЈИХ ИЗРАЗА И ПОЈМОВА

акведукт лат. – водовод
апроксимативно лат. – приближно

бањак за разаћу летву провиђен – постоље предвиђено за водомерну летву
бриег – овде висока обала

гат – јаз, преграђен поток за потребе воденице; камена брана у пристаништу;
изграђена обала у луци за пристајање бродова; пристаниште

диспонирати лат. – распоредити
долма – насип
дочим јур – док заправо
дрвено градиво – дрвени материјал

елемент лат. – овде елементарна непогода проузрокована великим водама
ерар лат. – државни посед

зажбукати – замалтерисати
заступници – од грађана изабрани представници у заступству (скупштини)
земљоказ – атлас
зиратан – обрадив, плодан

изим – осим, сем
изходиште разделби – основа, полазна тачка размеравања
инвестиционална заклада лат. – инвестициона банка
интерпелација лат. – посланичко питање влади
интравилан лат. – изграђени, насељени део градске општине

јалија тур. – обала, празан ненасељен простор, ледина
јаружање – прочишћавање, вађење муља

калварија лат. – код католика брег са распећем, често и вештачки
карантин фр. – привремена изолација болесних или сумњивих да су болесни
карлица – дрвена посуда (коританце) за разливање млека

кеј фр. – обалско шеталиште, подзидана обала са шеталиштем
клафтер – стара мера за дужину (близу два метра)
колаудиција лат. – пријем, предаја завршеног објекта на употребу
контумац лат. – карантин
коса – комад ливаде као мера колико косац покоси за један дан
кошеви – корпе
кулук – радна обавеза становништва која се могла откупити

леса – пругем исплетена ограда
лиман тур. – лука, залив, мочваран залив
(у) лимицах лат. – у лимесу, римском пограничном логору
личилачки радови – молерско-фарбарски радови

меандри грч. – речне кривине
мелиорација лат. – одводњавање
мијазма грч. – кужна зараза
мол – пристанишни насип, камена брана у луци
мртвице – мртваје, угашена речна корита
муар – мухар, крмна биљка са класовима скупљеним у метлицу

надаје се – намеће се
напрамице – у истој висини на супротној страни
(овде однос воде према водомерној летви)
нерешетан – непросејан
нивеловање фр. – поравнање, одређивање разлике у висини
ништиште – нулта тачка н а водомерној летви

обдјелано - обрађено
објам – обим, обухват
обркан – замуљен, запуштен
обртница – дозвола за делатност
одбијајући гат – каменом, или каквим другим
материјалом заштићена лука или обала
одлучио – оставио, одложио

озиме житарице – житарице које се сеју у јесен
ожбукан – омалтерисан
опажалиште – место где је постављен водомер за праћење водостаја
операт – елаборат, пројекат
оферта лат. – писмена понуда за извођење радова

пако – пак, међутим
паранак – направа од два или више котурова (од којих је један непомичан) за дизање терета, обично на бродовима
перовођа – записничар
пилотна гр. – стуб, дирек
планка – дебела даска, фосна
плетер – преграде исплетене прућем
поводањ – велика вода, поплава
подмол – доњи део уређене обале
помња – пажња
полојит – подложан поплавама
получују – остварују
почам – почев
(у) постајах – (у) станицама
постружа – рукавац

прекапање – прекопавање
прешир – ниско, водоплавно приобаље
пригодом – приликом

приедор – место где река пресече велику кривину
пристојбе – обавезне новчане накнаде
прошасте – прошле
потарацати – прекрити каменом, поплочати

раби се – употребљава се (у) режији сопственој – радити као предузетник, сам управљати радовима
режке – састави, пукотине, отвори
разина – висина, ниво
рал – јутро (1600 кв. хвати)
рефулер лат. – багер за транспорт песка помоћу воде кроз цеви
решетано – просејано

савишта – делови старог напуштеног савског корита
сађеницами – садницама
сентови – правци кретања
сервитут лат. – терет на једном делу или на целом имању
силе свакога – приморавају свакога
сипина – порозна песковита висока обала
смет – смеће
спорадеће – од случаја до случаја, местимично, с времена на време
стопа – стара мера за дужину (око 38 цм)
струга – речно корито
судбени стол – виши суд у старој Хрватрској

танин фр. – материја која се добија од шишарке и коре храста, употребљава се у индустрији, посебно за штављење коже
талир – старински сребрни новац у неким европским земљама. Добио назив по чешком граду у коме је први пут кован у XVI веку
талпа тур. – грубо тесана грађа
тарац итал. – пут поплочан каменом, плочник од камена
теглић – дрварица, вучено пловило
текући метар – дужни метар
течај – ток
тврткa – удружење индустријалаца
тоњаче – систем стубова пбијених у воду ради заштите обале
трагови обстанка – трагови постојања

управни течај – прави ток
узниква дна – испупчење, узвишење дна реке настало деловањем водених струја

фашина – сноп прућа

хват – мера за дужину (185 цм)
хитимице – површно, овлаш
хрпа – гомила

цесар – цар
цинковано – поцинковано

шехер перс. – велики град
шибле, шиба – пруће, прут
шихта нем. – група радника која ради у једној смени
штек нем. – брвно, мост, место где у речном пристаништу пристају бродови

АНАЛИТИЧКА ФОТО РЕТРОСПЕКТИВА

ФОТОГРАФ

Са фото апаратом у руци,
Стојећи на ветрометини
Између будућности и прошлости,
На великој муци сам био
Како да овековечим
Хиљадити делић секунде
Моје садашњости.

Када као бљесак реске муње
Од које остаде само одсјај,
Време махнито пролети мимо мене,
Тај јединствени
Трен моје садашњости
Већ је постао прошлост
И неповратно отишао у успомене.

М. Бобић

На основу 70000 m² истражених остатака, реконструисао је др Мирослав Јеремић могући изглед Сирмијума. Калварија и Сирмијум још увек чувају многе тајне најстарије прошлости Сремске Митровице

Поглед са источне стране на јужну падину Калварије

Остаци базилике Светог Димитрија – прва половина петог века

Средњовековни оловни печат са ликом Св. Димитрија

Луксузна верзија старог грба на застави Добровољног ватрогасног друштва из друге половине 19. века

Нови градски грб

Преживевши драматичну епоху после пропасти Сирмијума, култ Св. Димитрија се обновио оснивањем на темељима овог древног града мањег словенског насеља. Оно је настало у непосредној близини старог манастира Св. Димитрија по коме је и добило име. У његовом називу увек се чувала успомена на овог античког хришћанског мученика: Villa sancti Demetrii, Civitas sancti Demetrii, Mitrovicz, Дмитровица, Митровица, Сремска Митровица.

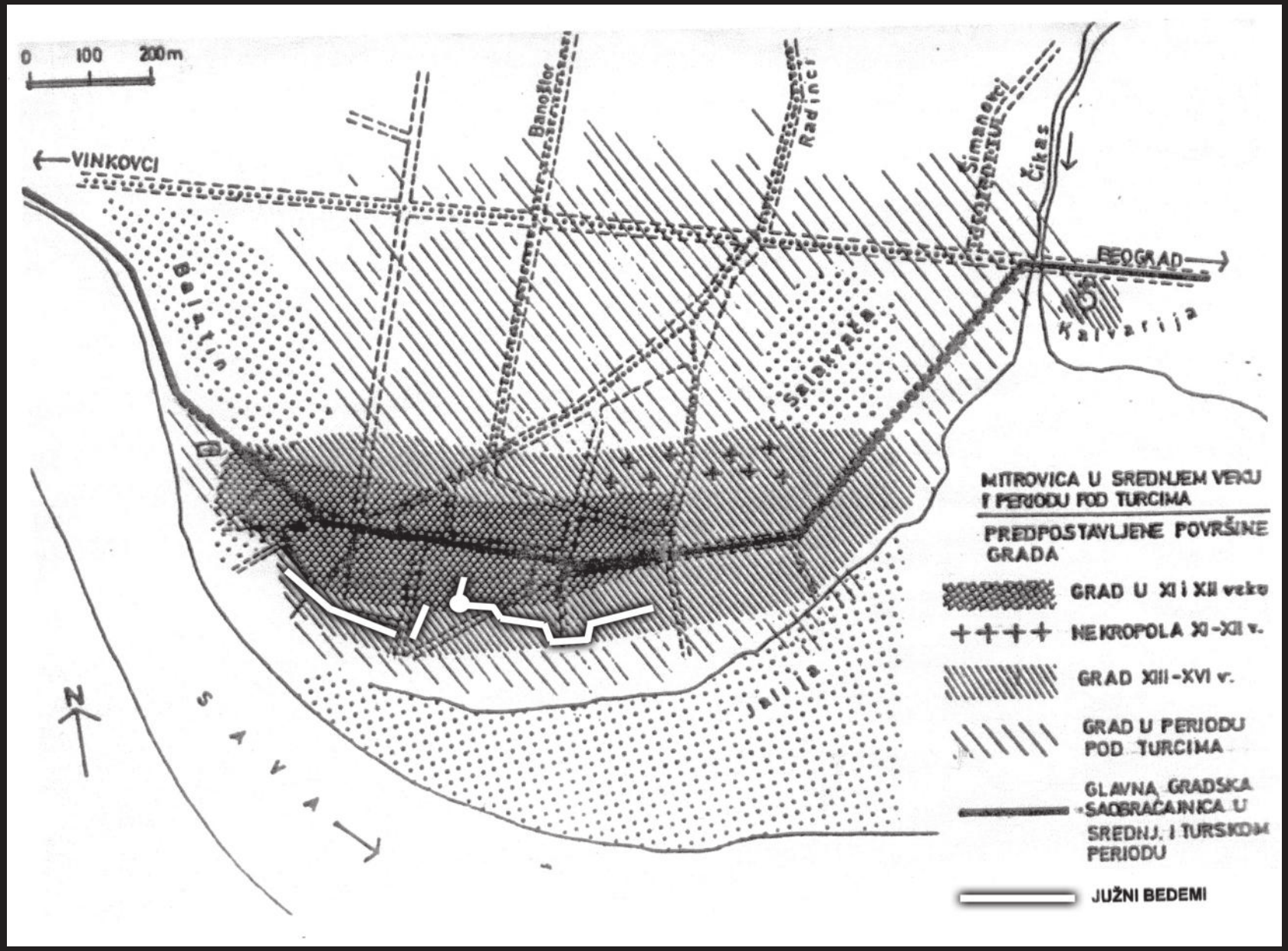

Кроз вишевековни развој Митровице унутрашњост остатака градских бедема Сирмијума, представљала је значајно уточиште у одбрани од великих вода реке Саве

Кроз слојеве епоха у сусрет Симијуму и пресирмијумском периоду

Темељи римског и кровови аустријског царства

Улица Б. Радичевића спушта се преко остатака царске палате према савској обалској равни и реци Сави

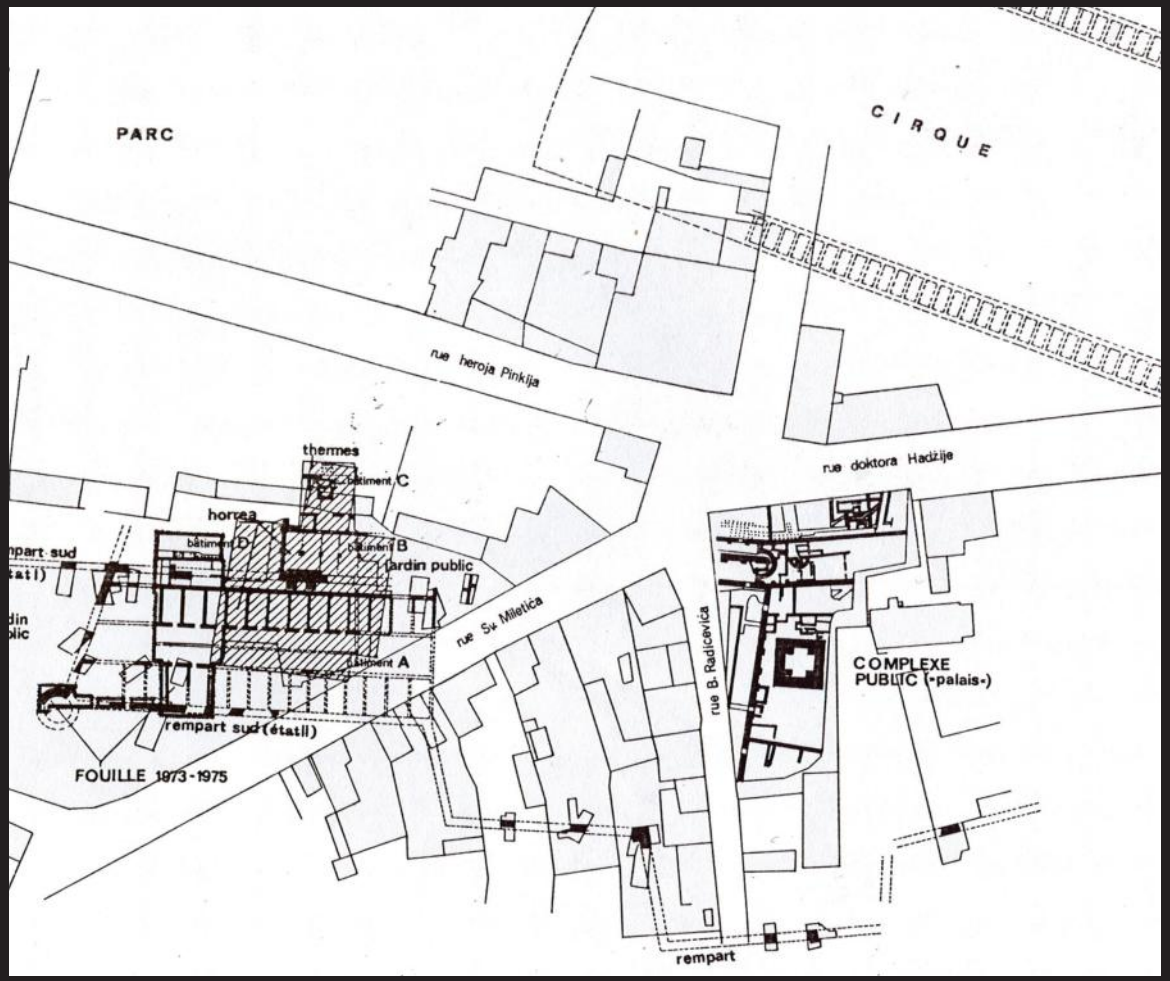

План раскрснице испод које леже остаци царске палате код Пиваре

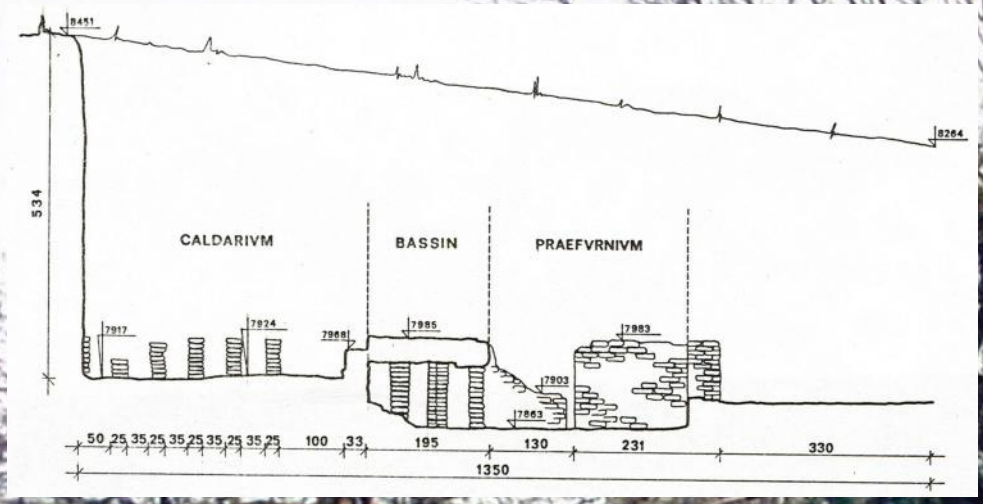

Пресек косине код хотела Сирмијум

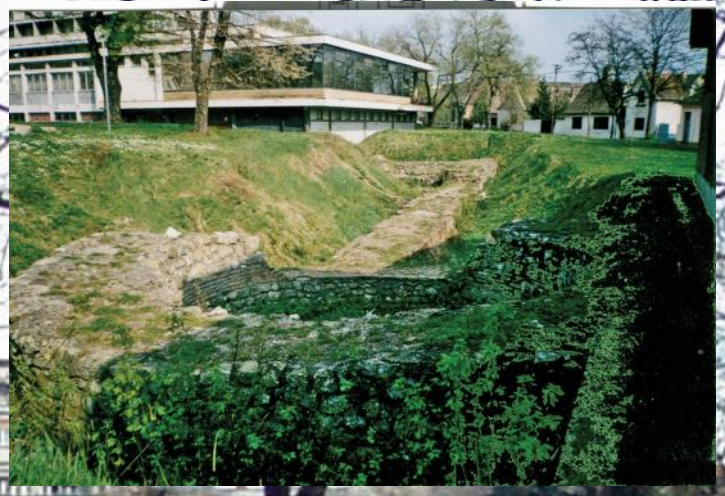

Јужни градски бедем са кружном кулом

Тачка спајања подбедемске косине и обалске поплавне равни вековима је била крајња јужна граница ширења града према реци

Остаци замуљене аустријске засвођене канализације на почетку Старог шора близу савске обале

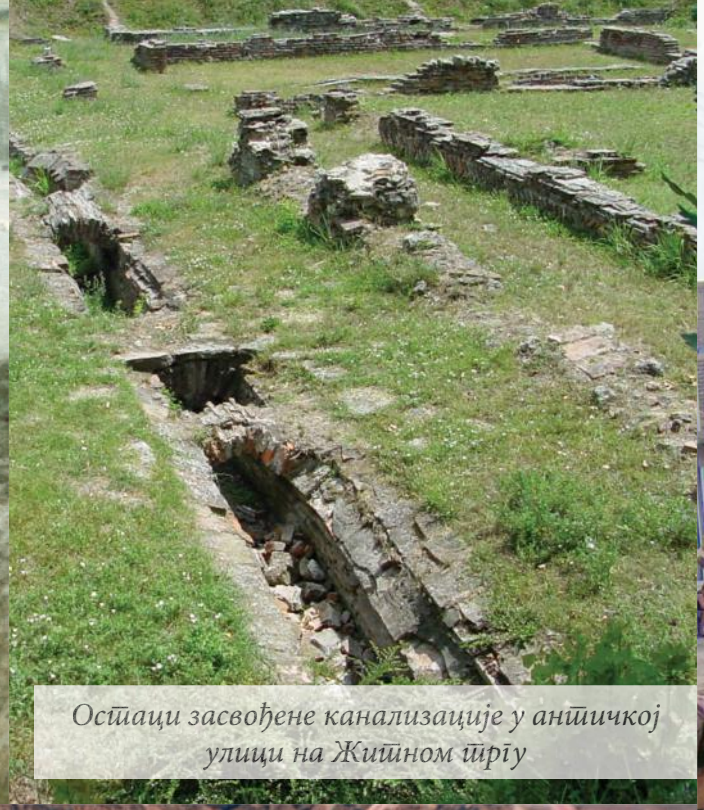

Остаци засвођене канализације у античкој улици на Житном тргу

Коегзистенција старе и нове канализације у Кузминској улици

Захваљујући бројним хидрограђевинским активностима откривени су трагови дугог континуитета борбе са заобалним водама

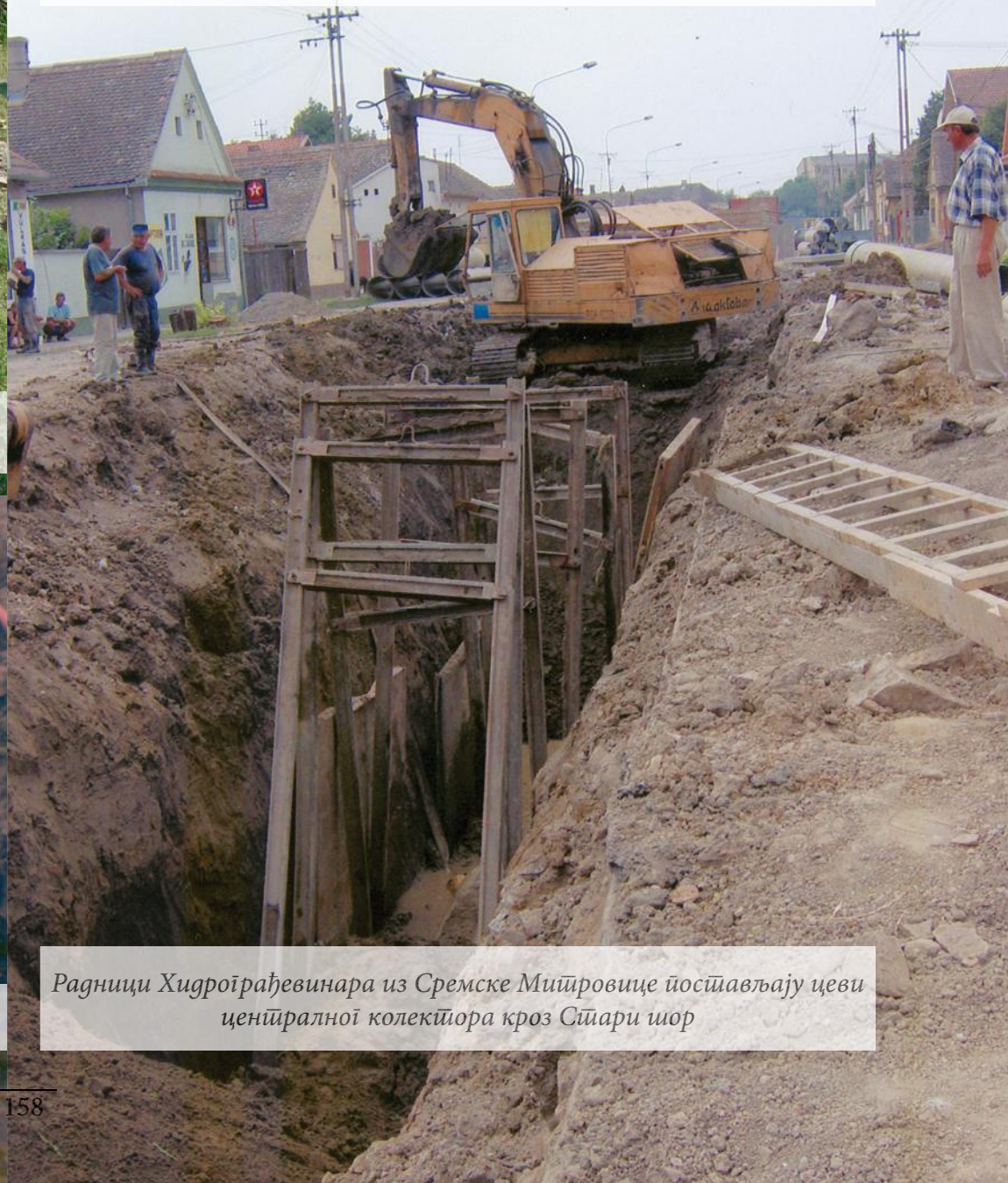

Радници Хидрограђевинара из Сремске Митровице постављају цеви централног колектора кроз Стари шор

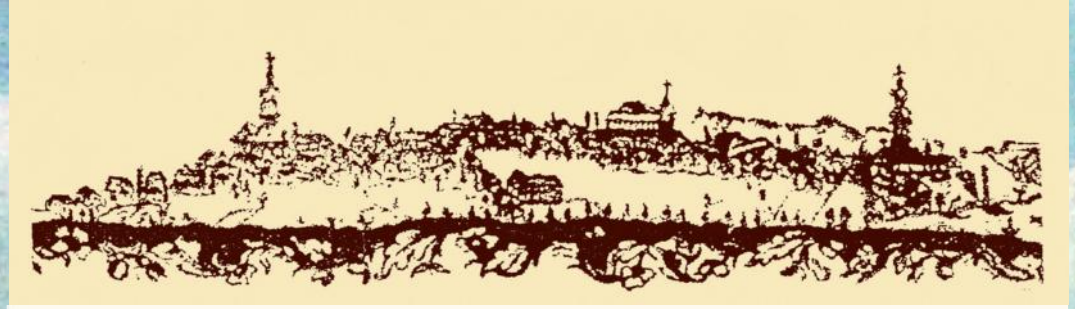

Изглед Митровице и ненасељеног савског приобаља на дипломи из 18. века

Митровица на цртежу Ферде Кикирека из 1878. године

Подизањем Ридовог зида у 18. веку и дозидавањем обалоутврде крајем 19. века почело је интензивније насељавање савске обале

Због трајне атрактивности и стратешких претензија сремско међуречје је представљало тематски задатак бројним старим европским картографима

Појтингерова копија античке карте са представом Сирмијума

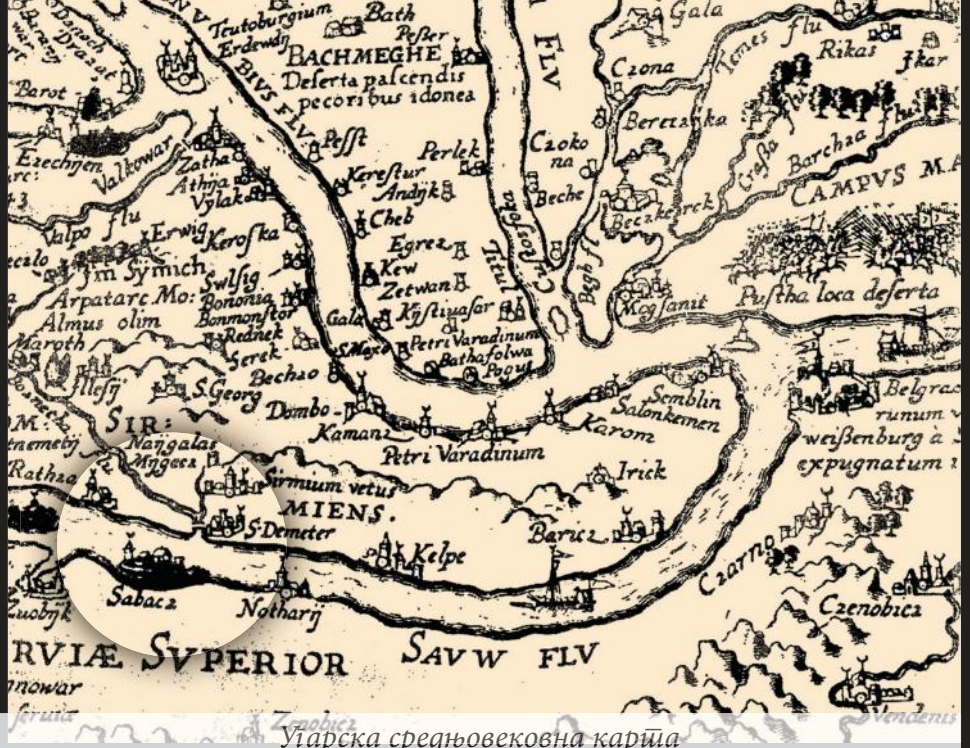

Угарска средњовековна карта

Фрагмент карте Краљевине Босне из 1689. године

Карта Срема из 1730. године

Митровица са остацима рушевина Сирмијума и Јалијом одвојеном од савског корита на једној Марсилијевој карти крајем 17. века

Митровица опасана бедемима а Јалија спојена са Савом. Цртеж можда приказује стање при високом водостају реке Саве, а испрекидана линија преко речног корита локацију превоза скелом

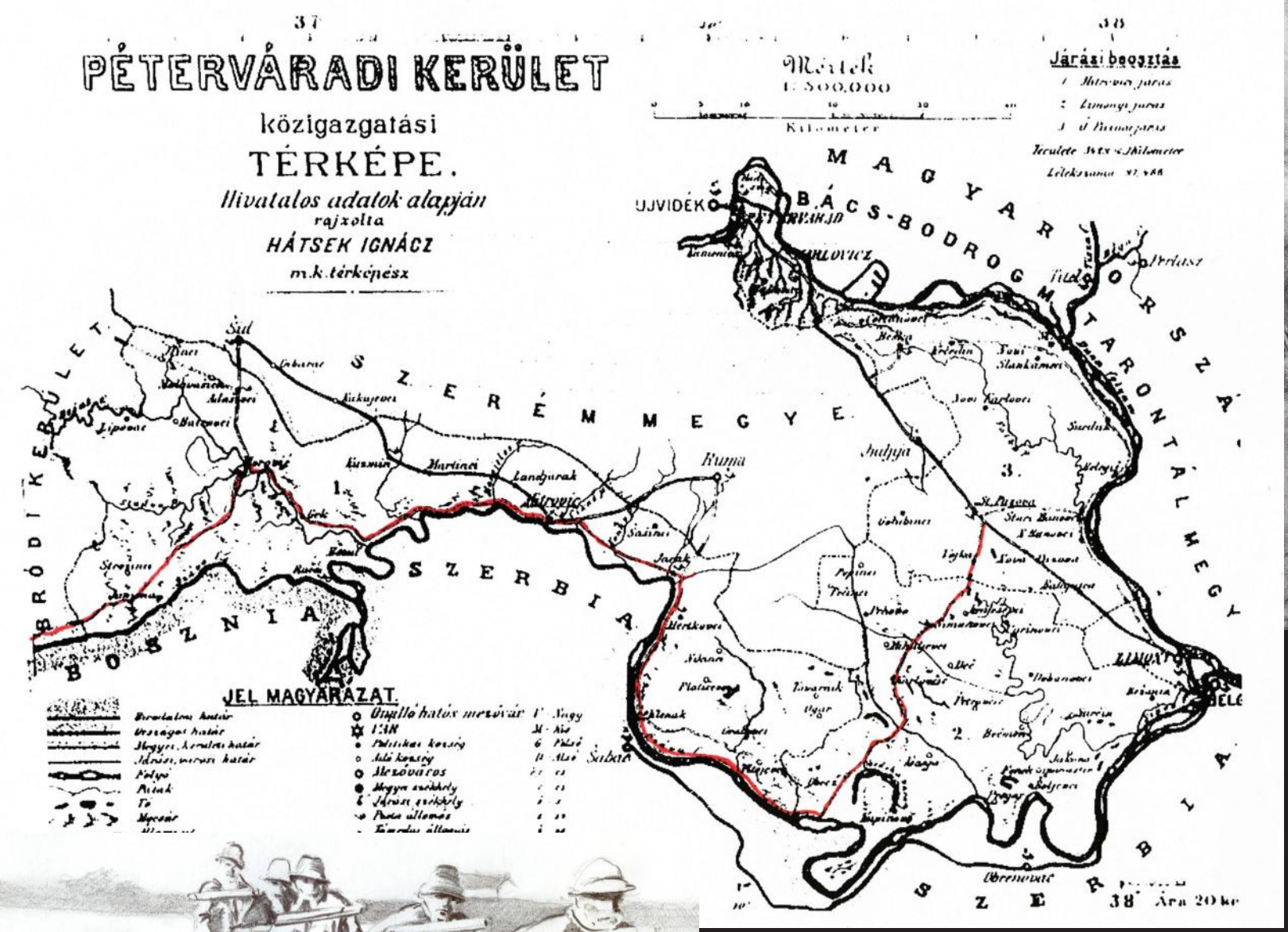

Савски ūеīљачи лаūа ūрема моноīрафији Н. Прсūојевића: Савом у Евроūу, црūеж Небојше Бодића

Граничари ūешаци ūред чардаком

Савски īраничарски ūуū на мађарској карūи Срема из времена војне īранице

Савски īраничарски ūуū био је веома значајан за функционисање војне īранице. Само на неūроходним мочварним ūеренима он се удаљавао од савске обале. Просецањем функционалнијих ūуūних ūраваца многе од ових деоница су уīашене, а већином ūих заборављених ūуūних ūраваца данас се ūружају савски насūи. На сūари ūуū ūоред Саве чува данас усūомену улица Босūски ūуū у западном делу Митровице која је урбанизовани део сūароī савскоī ūуūа ūрема Босūу.

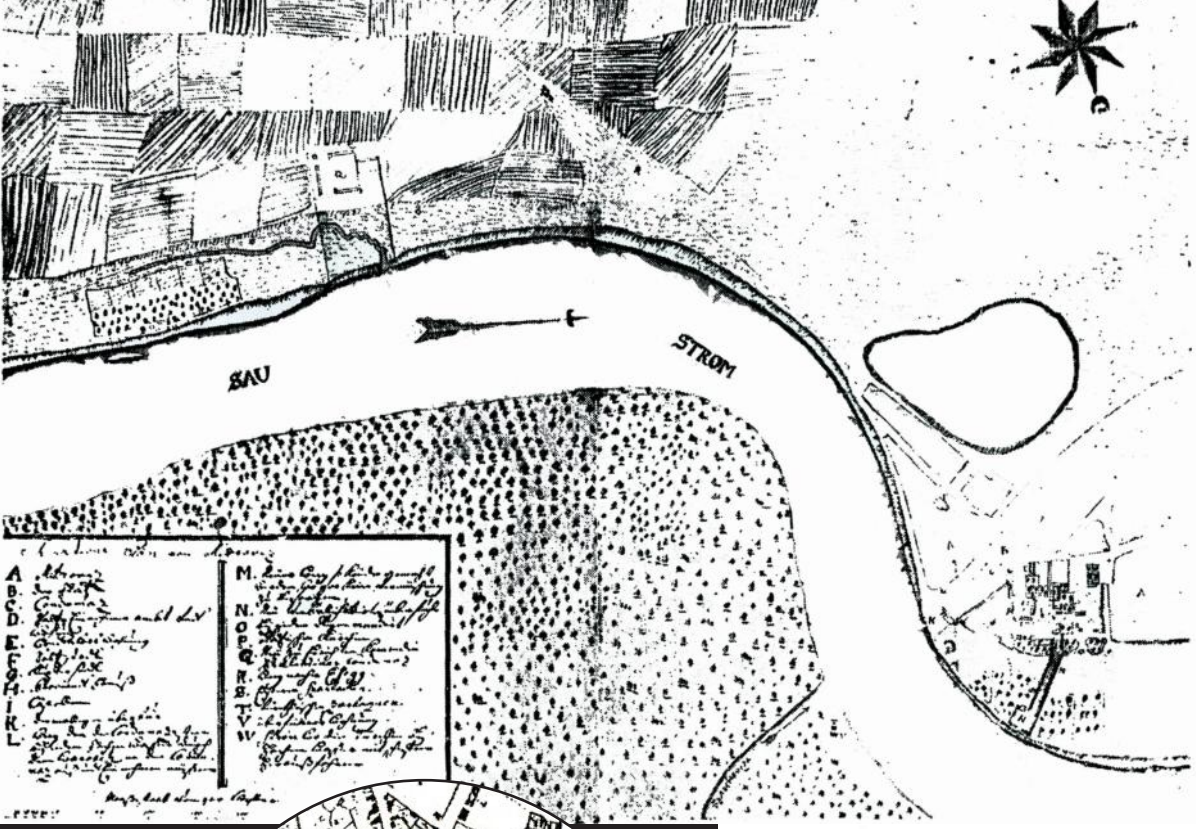

План Митровице из времена (око 1750. године) које у својим мемоарима описује Симеон Пишчевић:
К – карантинско пристаниште
Н – пројектована траса неизведеног карантинског пута

Карантинско пристаниште и траса обавезног кретања скеле из Турске

Летњи путеви на плану Митровице из 1780. године који воде према реци и граничарским пољопривредним парцелама представљају трасе будућих улица: Ниске, Паробродске, Б. Радичевића, Водне и Јалијске

План Митровице из 18. века са приказом Чикаса који се улива у бару Јалију. Јалија је каналом спојена са Савом. Виде се и локације митровачких граничарских чардака: Бели брег, Јалија и Хумка

Када је Митровица у другој половини 18. века постала седиште штаба Петроварадинског пука, за разне потребе настају бројни планови града. Они омогућују праћење процеса урбанизације и друге промене. На плану из 1823. године приметна је постепена урбанизација пољских путева који воде према Сави. Поток Чикас се више не улива у Јалију већ је северним ободом јалијске депресије спроведен даље од града.

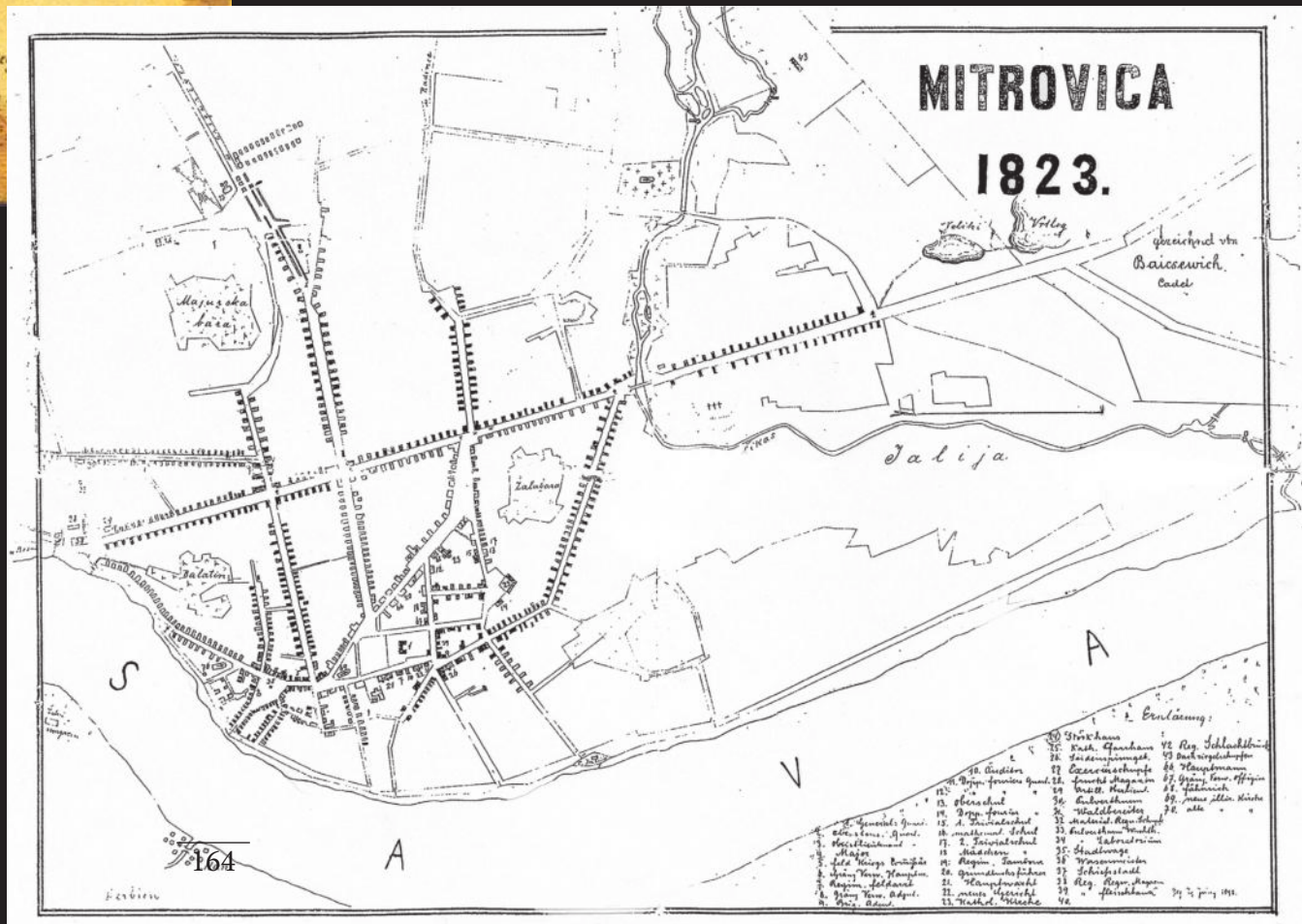

О употреби дрвеног материјала у заштити обале и беспомоћности при налету великих вода у стручној литератури су остала драматична сведочанства.

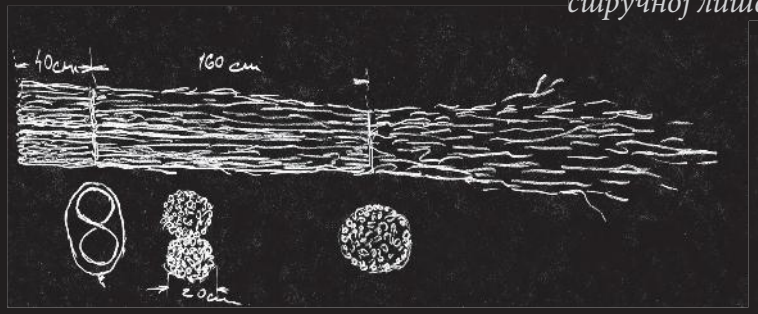

Фашине

Саднице

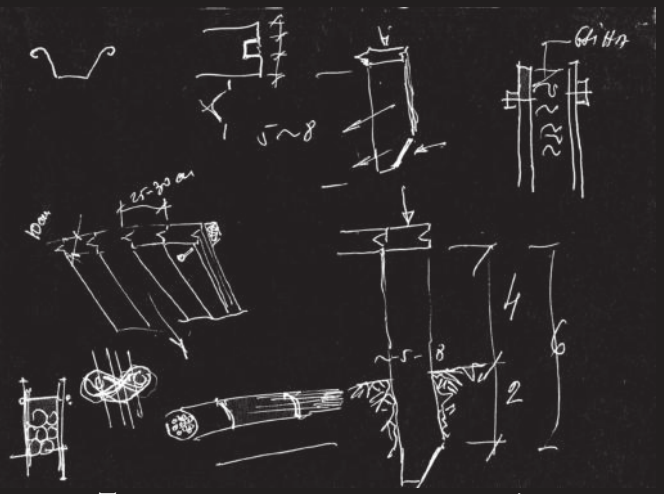

Тоњаче и разни дрвени материјали

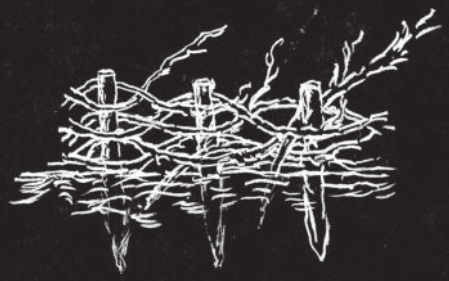

Леса

Део порозне, незаштићене обале на Лиману око 1900. године

Ридов зид се налази испод другог нивоа стаза нове обалоутврде

Иако је изгледала као поуздана заштита обале и града, стара обалоутврда на савском теснацу је тешко одолевала ударима поплавних таласа

Пресек старе обалоутврде: Зид дебљине око један метар обложен са водене стране каменом ослања се на камени Ридов зид (снимљено на месту где се налази сремски стуб пешачког моста)

За обезбеђење ножице обалоутврде неопходно је трајно убацивање камена уз облау

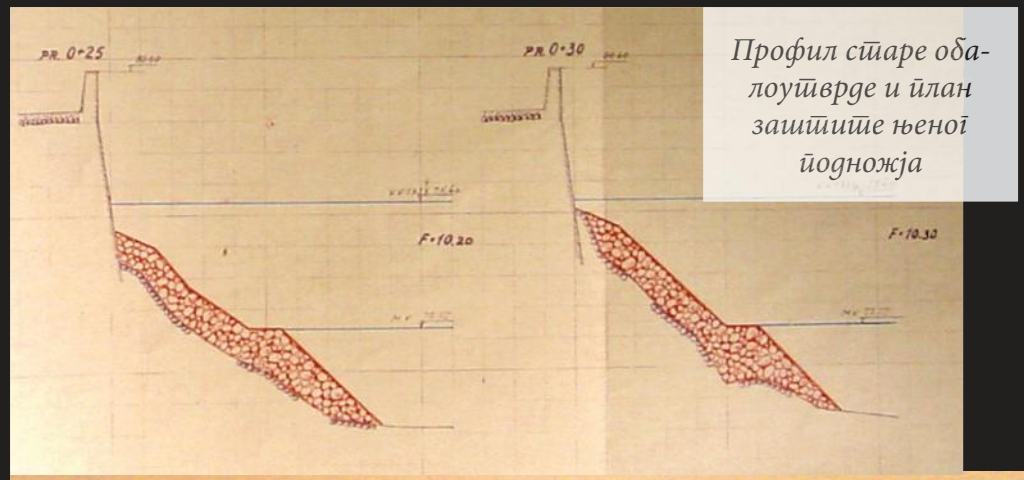

Профил старе обалоутврде и план заштите њеног подножја

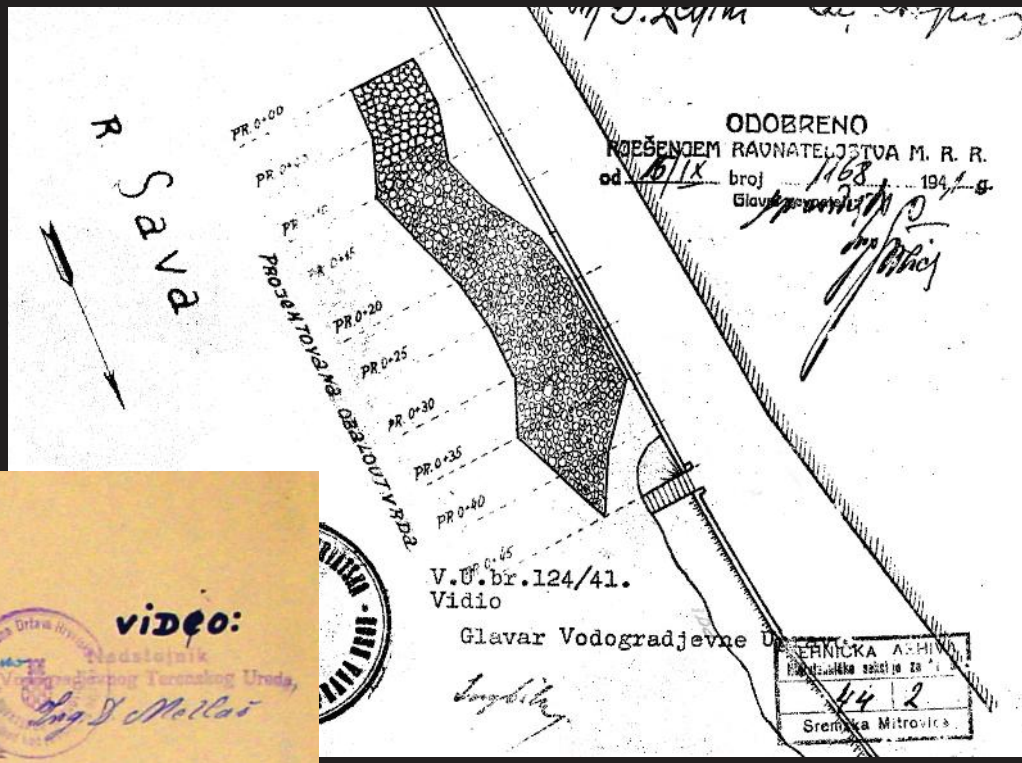

План површине за заштитно убацивање ломљеног камена уз угрожену обалу

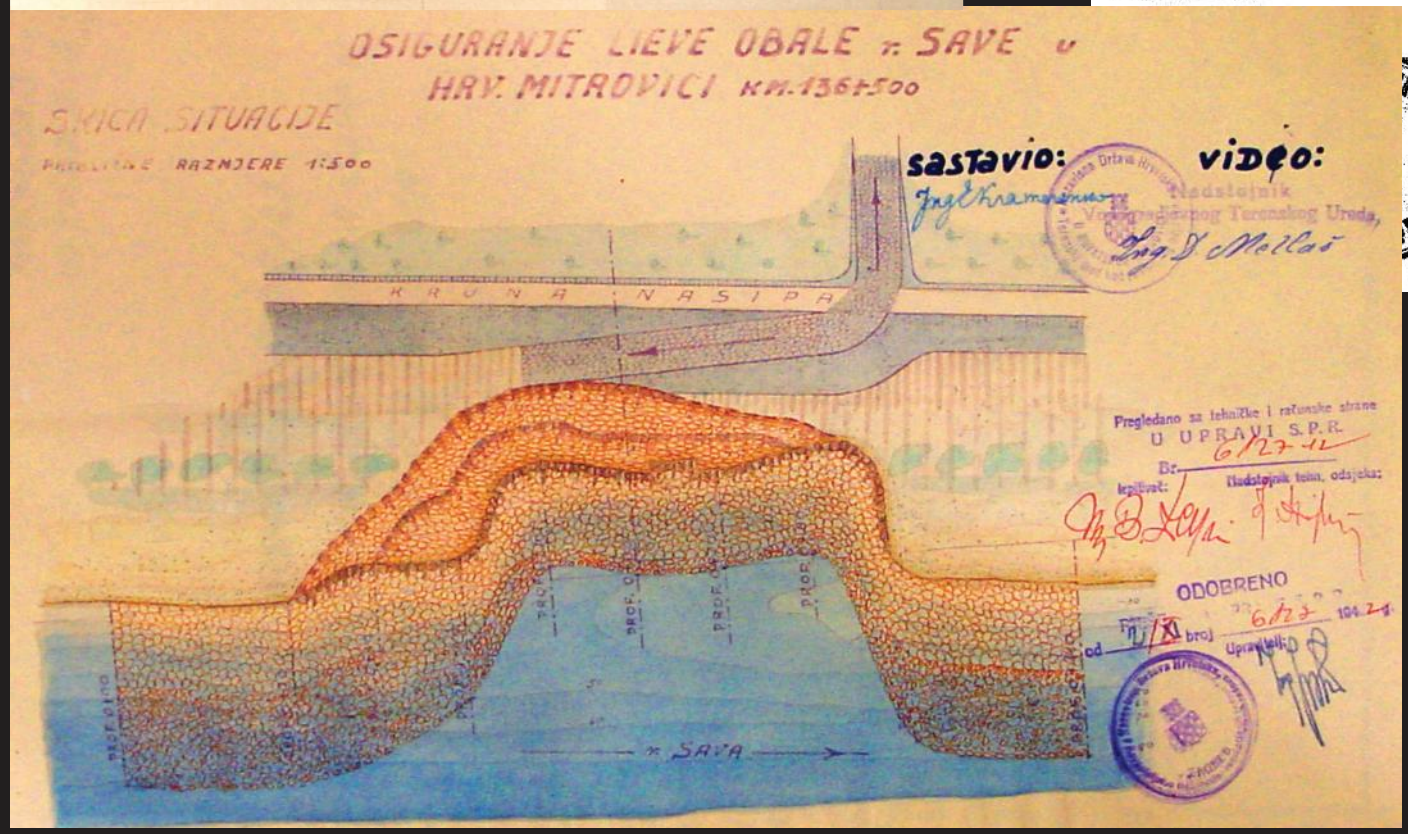

План за набачај камена на Лиману у циљу спречавања испирања подлоге насипа тридесетих година 20. века

Грађани код водомера на стубу пешачког моста пажљиво прате пораст водостаја

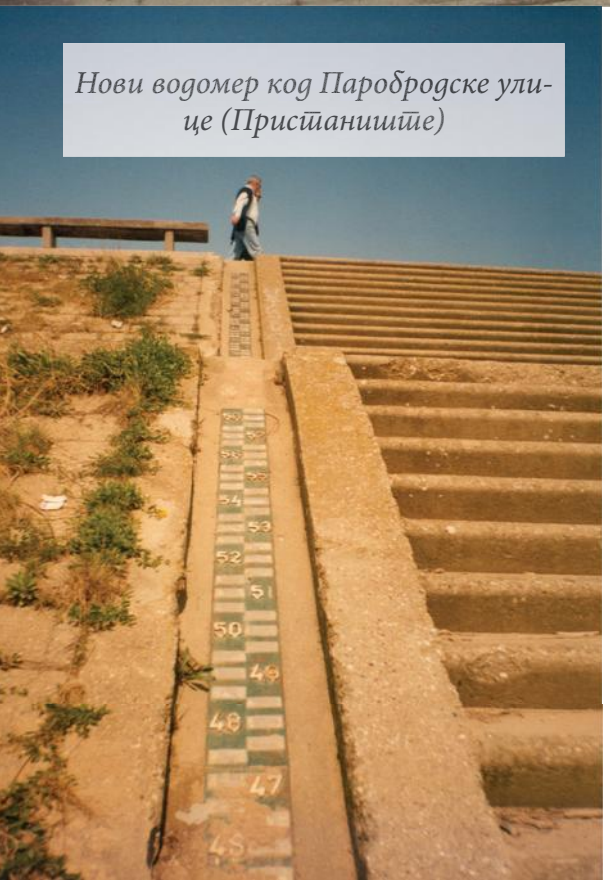

Нови водомер код Паробродске улице (Пристаниште)

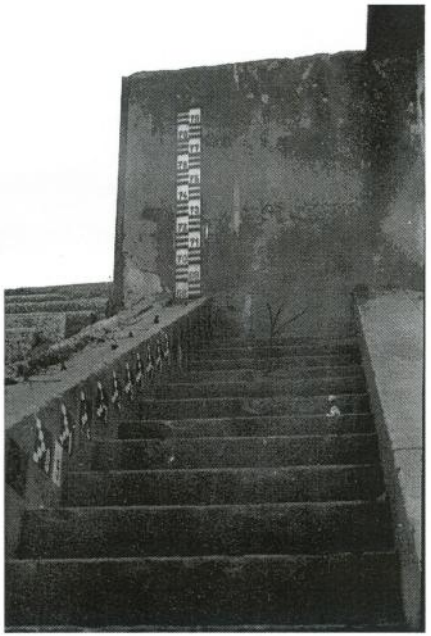

Водомер на степеницама старе обалоутврде код Капетаније пристаништа

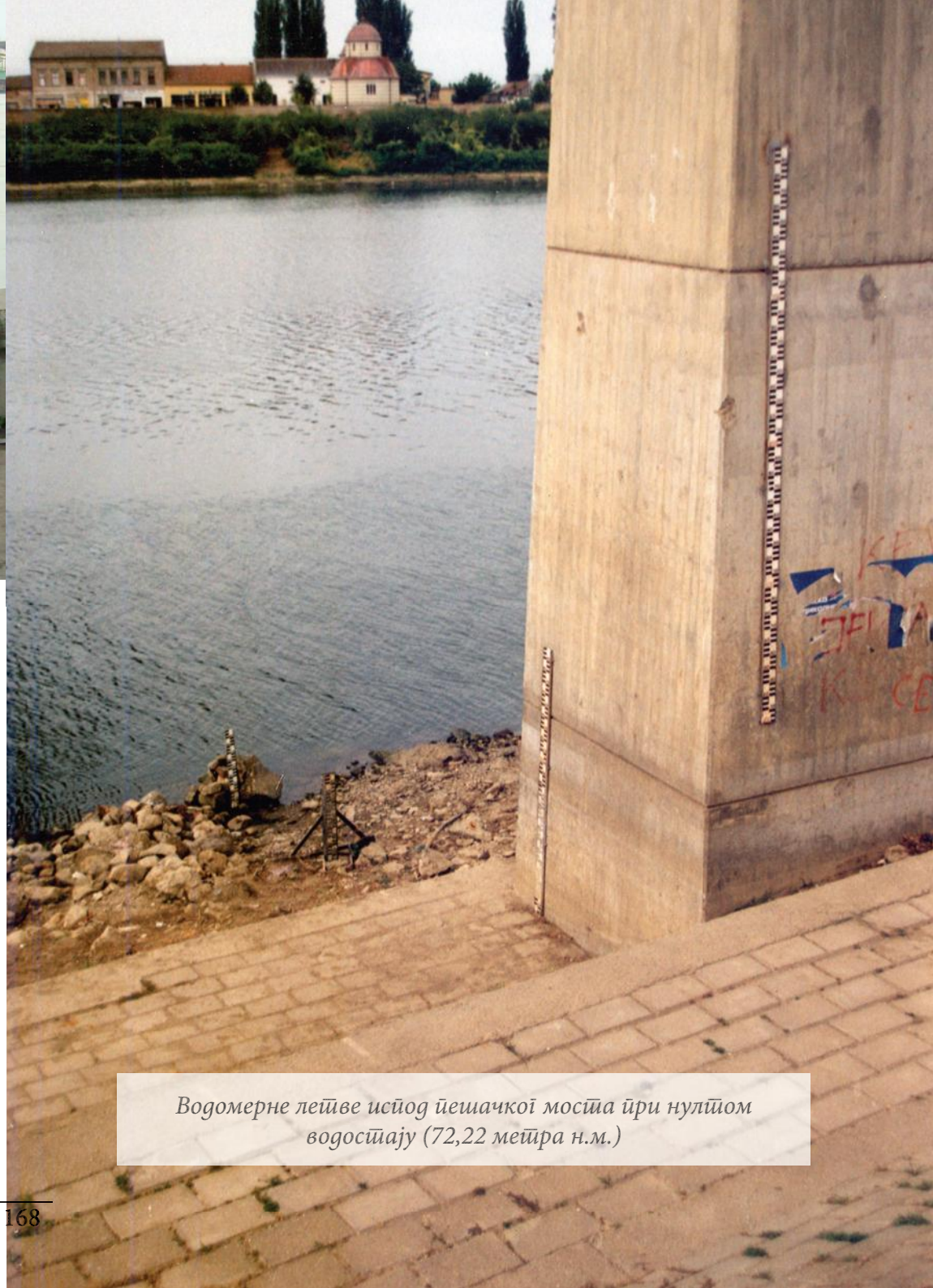

Водомерне летве испод пешачког моста при нултом водостају (72,22 метра н.м.)

ТОПОГРАФИЈА ГРАДСКЕ ОБАЛЕ

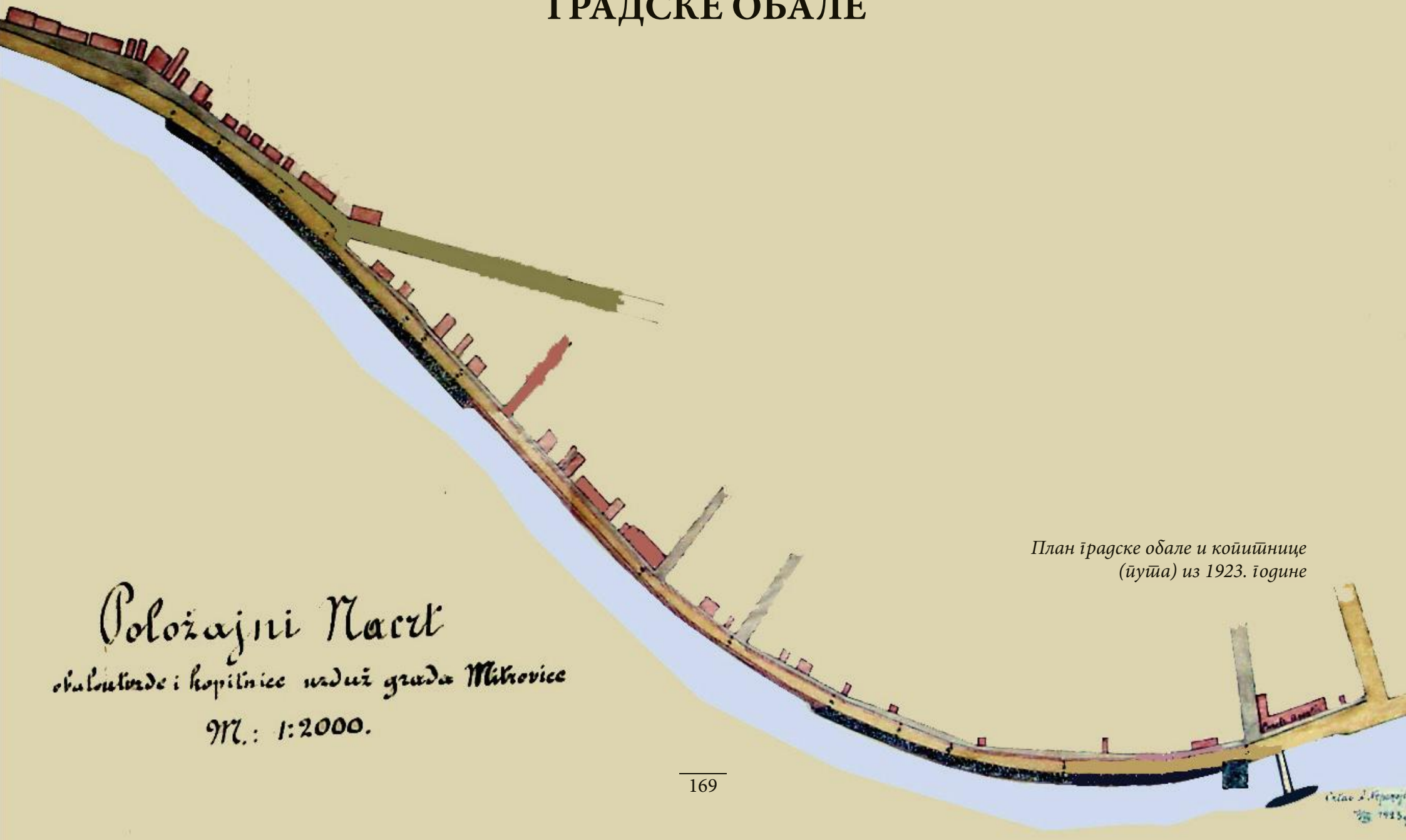

План ӣрадске обале и коӣиӣнице (ӣуӣа) из 1923. ӣодине

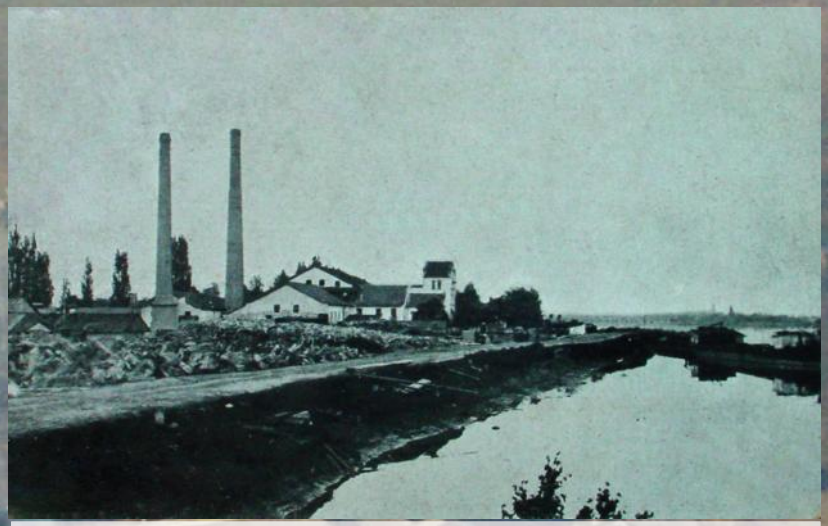

Черихова фабрика почетком 20. века

Данашњи изглед старе фабрике познате као Митрошијер

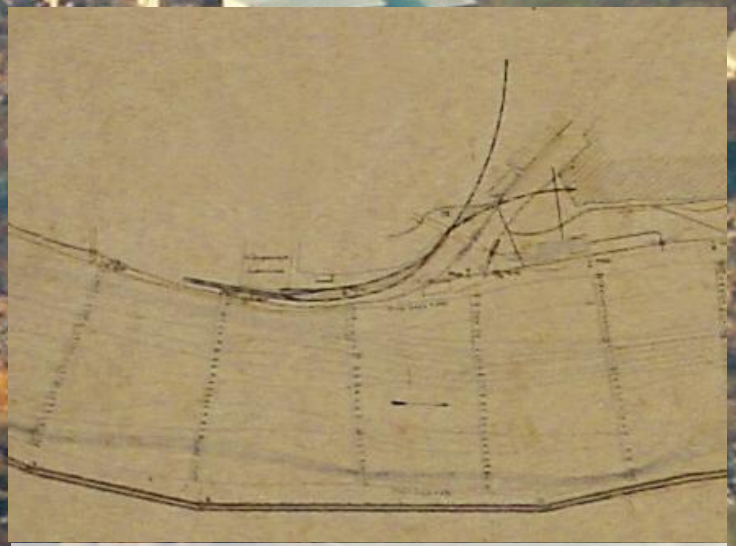

План локације Черихове фабрике танина и железничке пруге са станицом

Због фабрике је траса земљаног насипа испред западног фабричког зида прекинута, а затим уском обалском траком између реке и фабрике продужена према Митровици

Радници тестерама секу лед око понтона

План леве обале са понтонским мостом

Почев од 1919.године преко понтонског моста је 56 година уз огромне напоре и трошкове одржаван саобраћај између Мачве и Срема

Лиман 1933. године

Лиман осамдесетих година 20. века

Оком камере, из птичије перспективе, сачувана су атрактивна сведочанства трансформације Лимана

Данашњи поглед на Занатлијску улицу

Угао код Крста крајем 19. века

Новија архитектура код Крста подигнута почетком 20. века и Занатлијска улица

Брезе на локацији старог карантинског пристаништа и Светла улица којом су путници из пристаништа одвођени у карантин

Поглед преко бетонског зида из Светле улице на Мачванску Митровицу

Превоз грађана чамцима, скелама и бродићима обављао се све до завршетка изградње пешачког моста

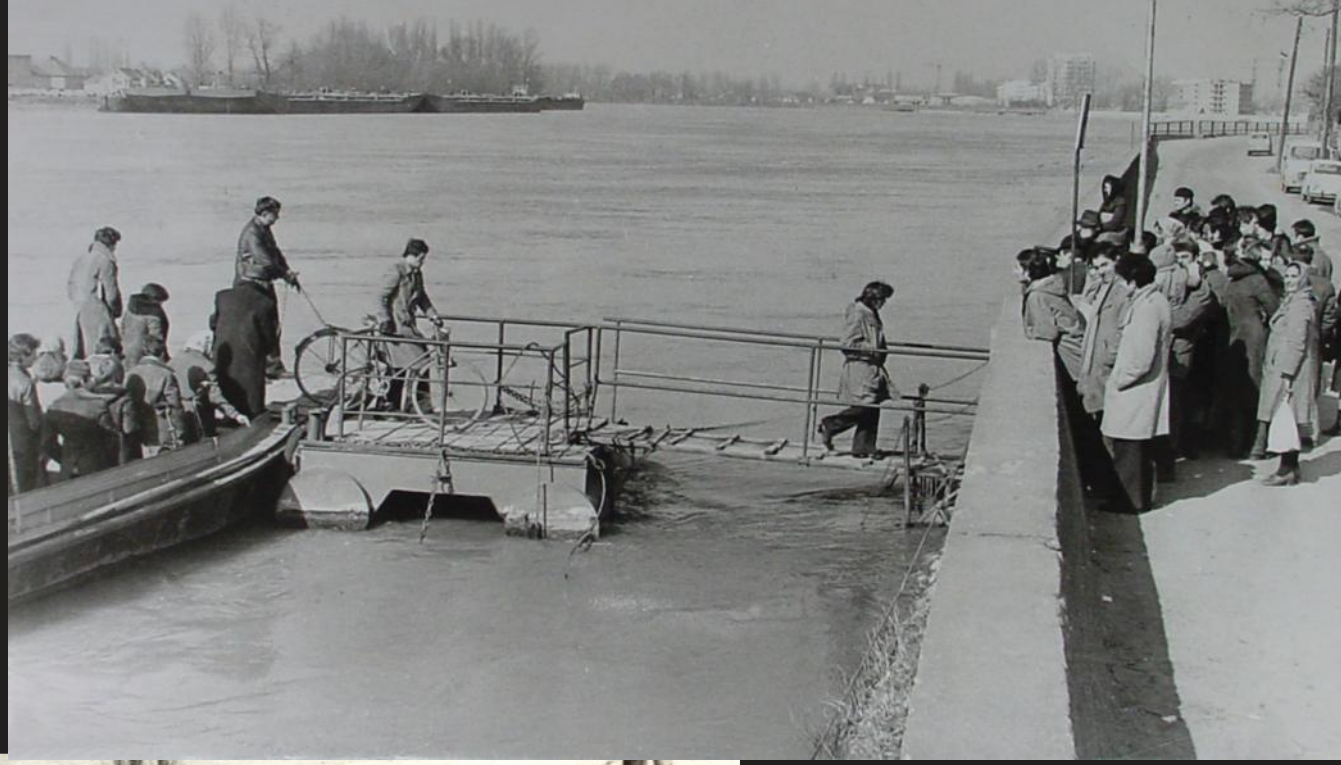

Зграда Капетаније пристаништа подигнута тридесетих година 20. века срушена због изградње нове обалоутврде

Зграда Агенције паробродарског друштва и лучки магазини

Група грађана на степеницама код пристаништа испред Месаревића млина

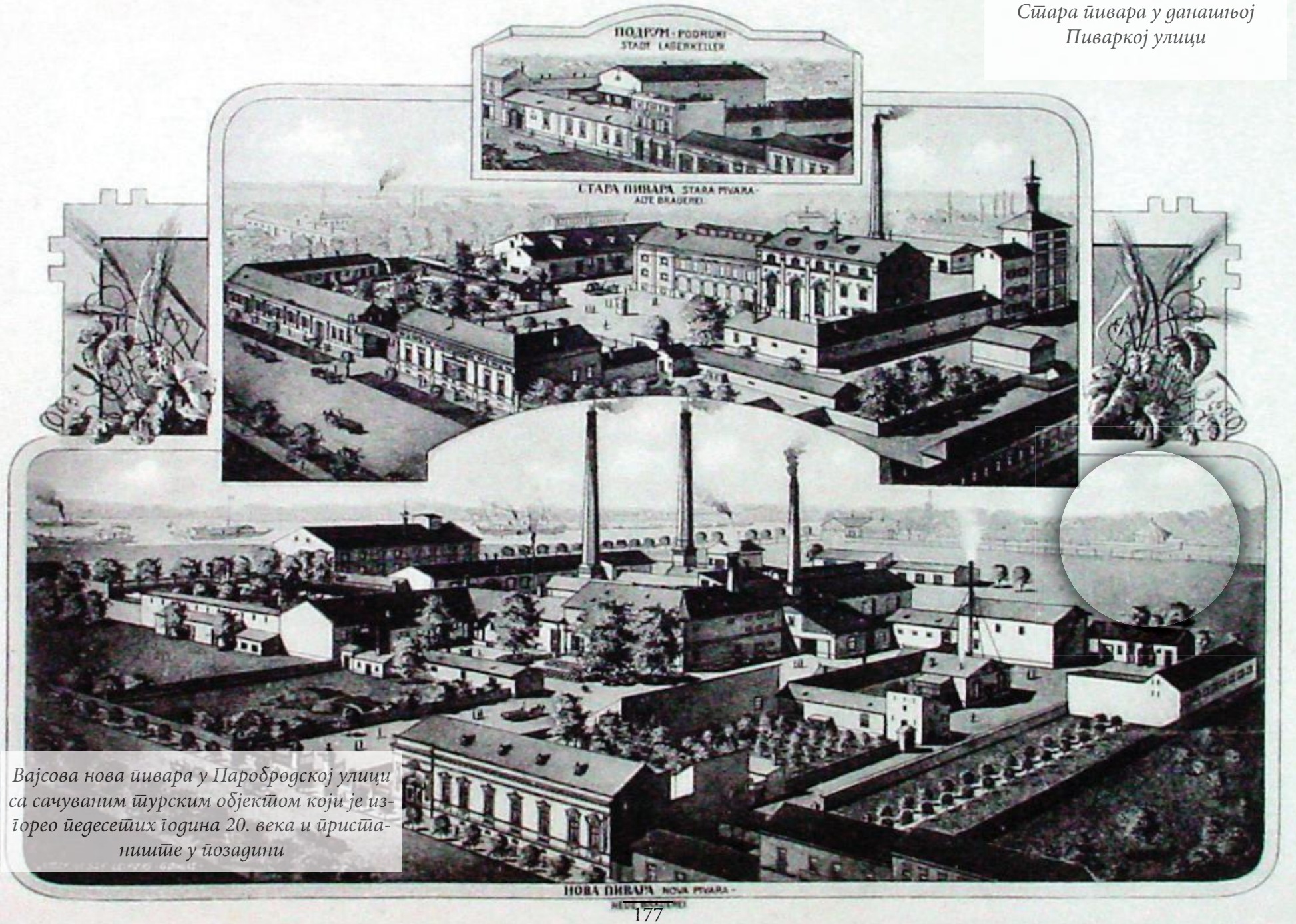

Стара пивара у данашњој Пиварској улици

Вајсова нова пивара у Пародродској улици са сачуваним турским објектом који је изграђен педесетих година 20. века и пристаниште у позадини

План Променаде

Грађани Митровице су радо долазили у Променаду или Градски врт где се налазило и тениско игралиште

Данас се на месту некадашње Променаде налази стадион ФК Срем

Ограђено мушко купалиште на почетку 20. века

Ограђена уређена плажа која је била у приватном закупу

Веселе даме у првим деценијама 20. века

Плажа за екстраваганте на остацима брода Словенац који је крајем Другог светског рата потопљен у Сави близу шашиначког атара

Више хиљада купача окупи се за време летњих врућина на митровачкој плажи

Циīлана Гашīарац и īруīа īрађана на усīави Чикаса

План īрада са јалијском оīоком, циīланом Гашīарац и īројекīованим зимовником 1926. īодине

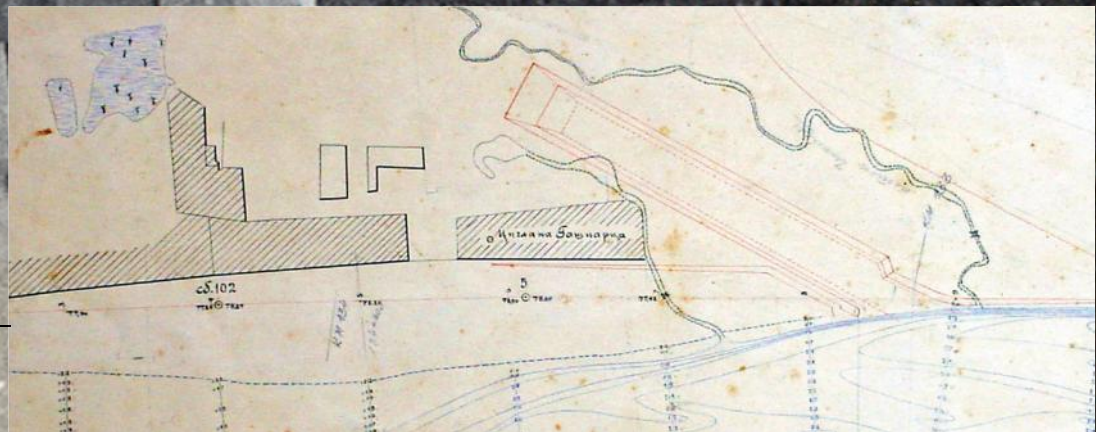

Поглед на запарложену површину никада завршеног зимовника

Јалија и зимовник снимљени 1933. године за време високог водостаја реке Саве

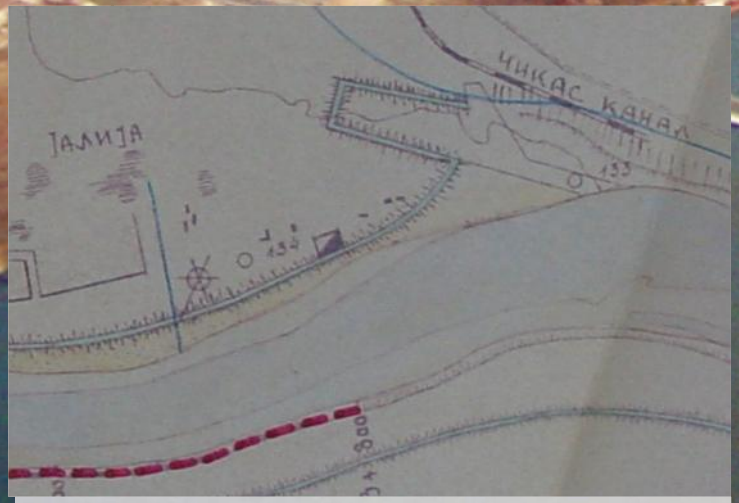

План зимовника и заштитних насипа

За време реконструкције трасе пута преко Камените ћуприје, на дубини од око 60 ст откривен је слој старог каменитог пута који је Рибарском, Занатлијском, Вука Караџића и Кузминском улицом водио према Руми

Јужни изглед Камените ћуприје и пешачке стазе пре зацевљивања Чикаса

План Подриньске Митровице са локацијом йонтонскоī моста

Поīлед на Мачванску Митровицу и бродоīрадилиште йри високом водостају

Мачванска Митровица након изīрадње нових одбрамбених насиīа

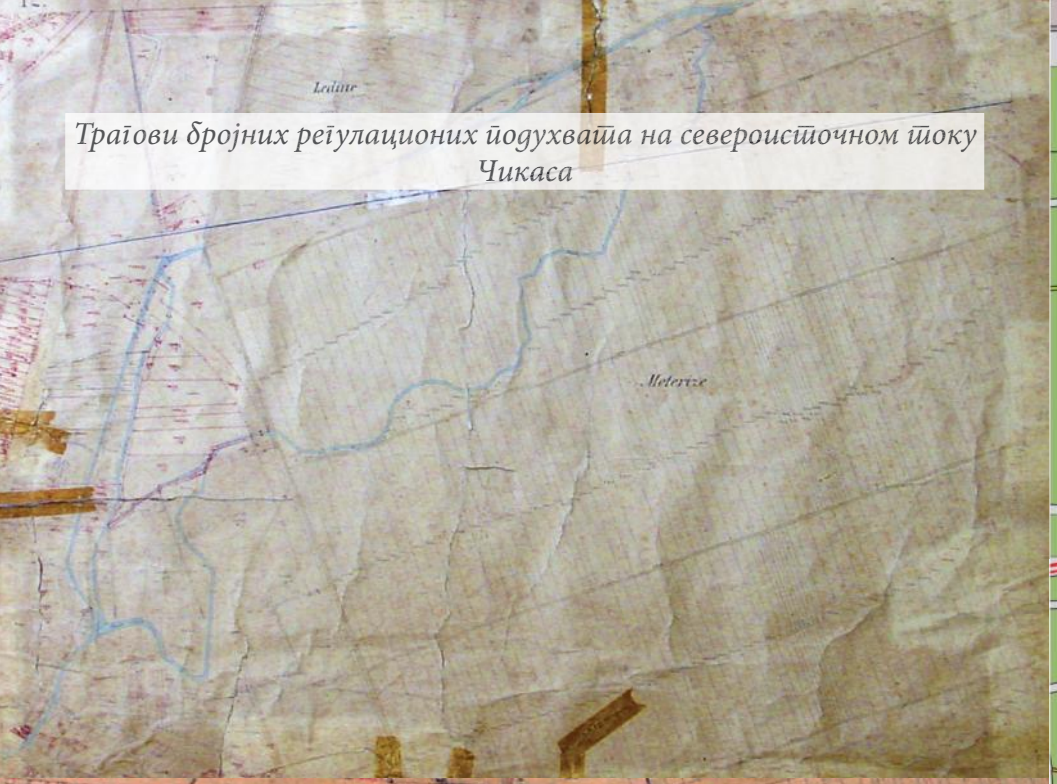

Трагови бројних регулационих подухвата на североисточном току Чикаса

Због изградње зимовника преусмерен је доњи ток старог Чикаса у Саву преко јалије отоке на 134. километру

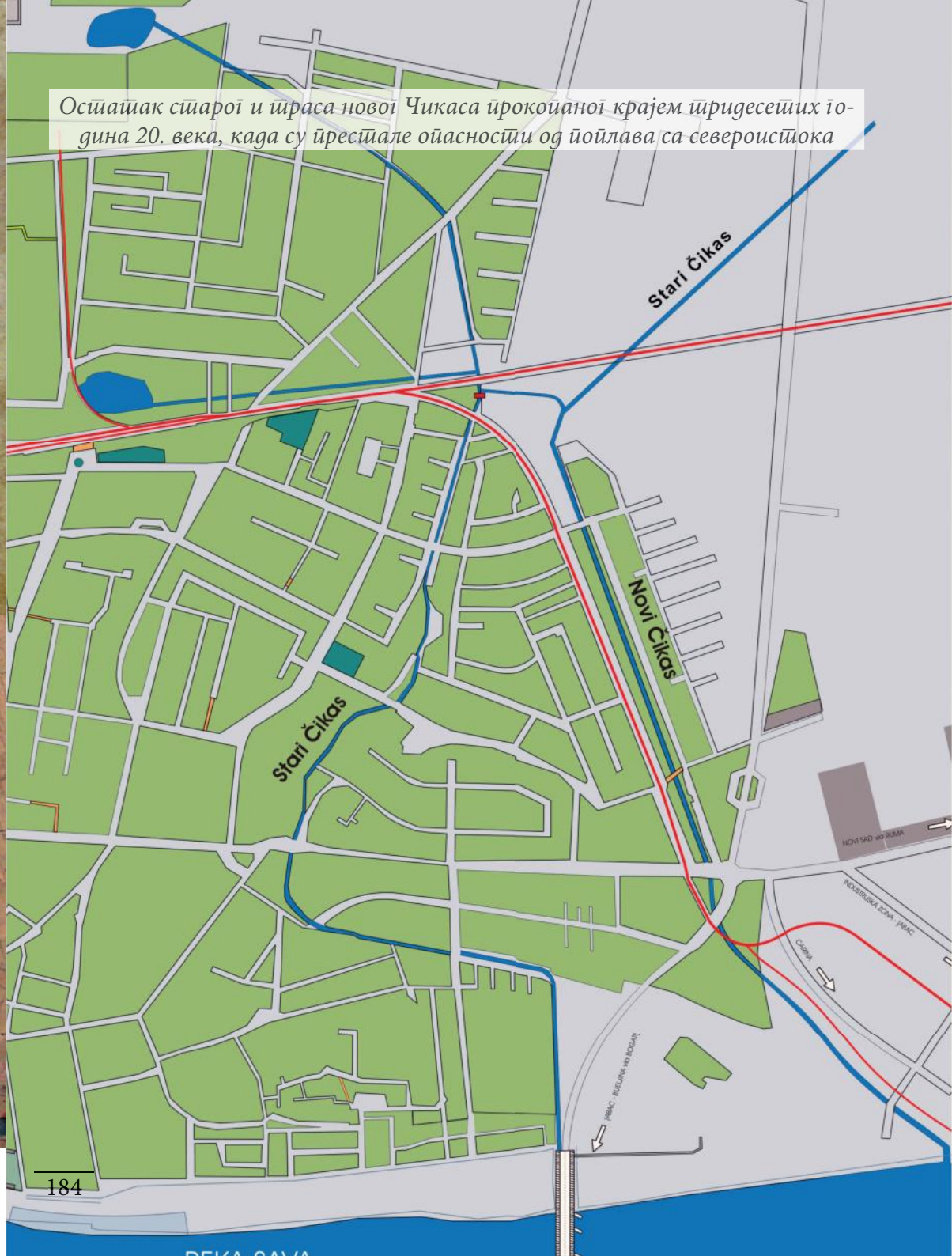

Остатак старог и траса новог Чикаса прокопаног крајем тридесетих година 20. века, када су престале опасности од поплава са североистока

ВЕЛИКА АПРИЛСКА ПОПЛАВА 1932. ГОДИНЕ

Поплава, која се догодила изливањем реке Саве и потока Чикаса угрозила је живот комплетног становништва Сремске Митровице

Јавни превоз Дрварском улицом

Грађани код Војарне чекају чамце који су у већем делу града постали основно превозно средство пешака

Паробродска улица

Чекајући муштерију на углу код Светле улице

Поплављена Променада – зграда Глорије под водом

Поглед на Ниску улицу према Сави

Поīлед на йойлављену улицу Бранка Радичвића

Поīлед на улицу Б. Радичевића из йойлављене Промена-наде

Пойлављени уīао код īрађаре и куће у реконсйрукцији йородице Ковачић на уīлу Водне и улице Променада

Жандарми у Нискоj улици у обиласку поплављеног подручја

У време ванредног стања организована је дванаестчасовна оружана заштита поплавом угроженог подручја

Водена стража у Водној улици

Скеле поред кућа у Водној улици

Испумпавање воде у присуству службених лица

Radio i njegova uloga kod poplava

Prigodom ovogodišnjih katastrofalnih poplava, od velike je važnosti bio Radio koji je stalno izveštavao o vremenu kao i o nadolaženju voda i tako je narod — kojemu je prijetila opasnost od potopa — unapred saznavao da se na vreme spasava.

Tako je u Sremskoj Mitrovici veliku ulogu vršila prijemna radio stanica g. Knezza u Krajiškoj ulici na nasipu kod odbrane od provale rijeke Save u jugoistočnom delu grada. Ovdje je bio najveći pritisak vode i najopasnija tačka za poplavu grada.

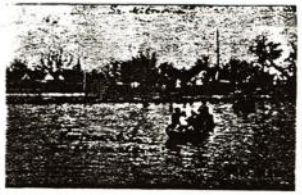

Kako su ljudi u bašti J. Abela stalno bili na čuvanju nasipa od prodora vode i sa prijemne stanice redovno bili izveštavani o vodostaju i nadolaženju vode to su prema tome i uzmogli na vreme spremiti kola i potrebni materijal za pojačavanje nasipa, te tako odoljeti eventualnom prodoru vode.

Osim izveštavanja o nadolaženju vode, radio je donosio i svoj bogati program kao razna predavanja, pozorišne scene, pjesme i razonodne svirke, što je osobito za razonodu bilo onim ljudima koji su onako umorni snoći na noć po kiši i hladnoći stražarili na nasipima te ih je Radio okrepljivao i davao snage i poleta za ustrajnost na teškom i sudbonosnom poslu po ceo grad.

Nikada do sada ovakva katastrofa grad Sremsku Mitrovicu nije zadesila a niti je stari ljudi pamte.

Na ovome je delu grada sagrađena provizorna natstrešnica i pod njom instalisano električno osvetlenje i prijemna radiostanica a svet je u masama i sa velikom

zabrinutošću posećuje da čuje, preti li mu još opasnost od vode.

Voda sad polako opada a Radio je svoju važnu kulturnu ulogu i ovde časno izvršio. **J. B.**

Радио Београд и његов истоимени недељник су опширно обавештавали слушаоце и читаоце о поплави у Митровици и о хуманитарним акцијама.

4 „Radio Beograd", br. 25, 19. jun 1932.

Концерт у Срем. Митровици (12)

Велике су несреће навалиле на род човечански. То су она искушења, у којима се чеичи човек.

Наш народ није могао побећи од судбине осталога света. Поплаве и суше су се наизменце мењале, старозаветски скакавци и гусенице су нам још у посети, није нас ни одрођавање земље поштедило, али поплаве изгледа да су ипак највише зла починиле.

Ми смо се једном приликом осврнули на поплављене крајеве, па се сад овом враћамо на епилог поплаве код Ср. Митровице.

Крај све несреће што је Сава задесила ову нашу малу али културну варош, изграђену на римским темељима, ипак Југославија има да забележи једну лепу појаву која ће послужити за цементирање наше младе државе.

То је заједнички иступ свих певачких друштава да приреде велики концерат у корист поплављених Митровчана. Ту је Српско црквено певачко друштво, Хрватско певачко „Нада", Српско „Стражилово", Хрватско „Омладина", Мушки збор „Томислав" и музика добровољних ватрогасаца. Сви су се они братски удружили да помогну својим оштећеним сугрђанима и то је та појава коју смо нарочито хтели да нагласимо.

Програм је концерта потпуно југословенски. Ту су заступљени наши композитори: Бајшански, Мац, Милојевић, Луцић, Зајц, Новак, Мокрањац и Лотка. Као диригенти иступају Бајшански, Шрам, Лалошевић и Цвитковић.

Агилност наших провинциских певачких друштава је

И Управа нашег Радиа испуњава своју државо-творну дужност, кад омогућава, да се овакве заједничке приредбе чују широм наше Отаџбине.

(Изостало из прошлог броја због нагомиланог материала)

Инж. г. Емил Бенић, претседн. одељења Грађевинскег одбора за припомоћ поплављених. Претседник „Наде"

Претседник Срп. црквп. пев. друштва г. д-р Јеша Видић

Г. Богдан Лалошевић, хоровођа „Стражилова

Г. Фрањо Шранц, хоровођа „Томислава" и „Наде"

Хрв. певачко друштво „Томислав"

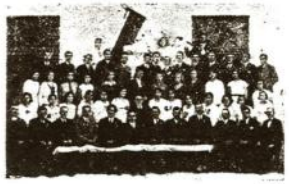

Хрватско занатлијско певачко друштво „Омладина"

ЗАРЂАЛА АНТЕНА

У сев. Француској у Канфену је још пре 2 године ударен темељ за нову радио-станицу за Лил. Са одређеним новцем су били израђени само торњеви за антену. Како су услед немања кредита радови застали, то се две године није ништа радило. Невреме је учинило своје. Торњеви су зарђали. За довршење станице умољена је одлука Француског парламента.

Српско занатлиско певачко друштво „Стражилово"

Грађани Митровице поред јаме у близини зимовника одакле је вађена земља за изградњу насипа

Грађани у шетњи новоизграђеним насипом тридесетих година 20. века

ИЗГРАДЊА ПРВОГ ЗЕМЉАНОГ НАСИПА

Поглед на новоизграђену деоницу насипа од рампе код Водне улице према зимовнику

Завршетак деонице насипа у близини Променаде, изграђеног током прве кампање 1932-33. године

Деоница старог насипа поред Колерове грађаре и Променаде (данас угао улице Бранка Радичевића и улице Променада испред ресторана Бриони)

Стари насип педесетих година 20. века поред дашчане ограде ФК Срем где је некада била Променада

Стара рампа код Водне улице седамдесетих година 20. века

Рампа на старом земљаном насипу и почетак бетонског зида код Паробродске улице

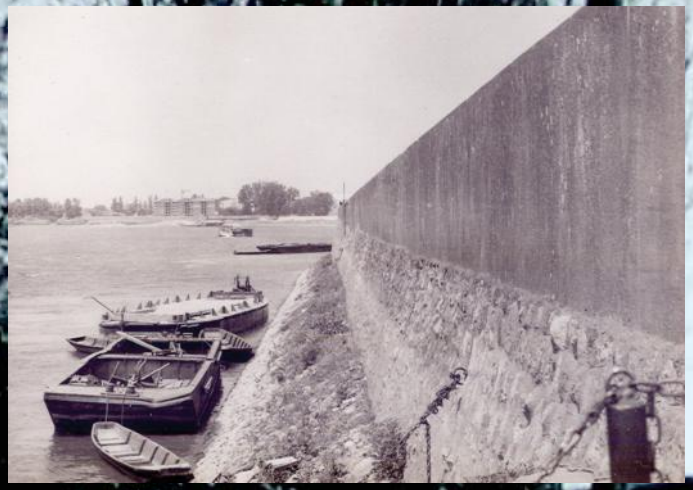

Поглед на обалоутврду са водене стране:
- камена облога ножице обалоутврде
- камена облога зида од опеке
- бетонски зид подигнут 1938. године

ИЗГРАДЊА БЕТОНСКОГ ЗИДА НА ОБАЛОУТВРДИ 1938. ГОДИНЕ

Уклањањем већег дела изграђене ограде подигнуте 1910. године која је била дугачка више од 900 метара, почела је од Паробродске улице до Житног трга изградња прве деонице бетонског зида

Због задовољавајуће висине обале прва деоница бетонског зида завршена је код Житног трга

Зграда првог јавног парног купатила подигнутог у првој деценији 20. века

Други део бетонског зида настављен је узводно, недалеко од парног купатила (касније хемијска чистиона) и протезао се ободом Лимана

План обале са уцртаном изменом трасе новог насипа која је настала као последица драматичних комуналних збивања у звршници изградње митровачких насипа 1939. године. Према овој измени насипом је преграђен део лимана и одвојен од матичног корита, а одвојена површина насута песком.

Земљани насип чијом је изградњом део речног корита претворен у граско земљиште

При сваком водостају изнад 750 центиметара над нулом, кроз бројне пукотине на бетонском зиду, пробијала је вода

Бетонски зид на Лиману појачан земљаним насипом

После појаве великих вода 1970. године појачан је бетонски зид на Лиману земљаним насипом, али је отпочела и озбиљна кампања на изради пројеката и на реконструкцији постојећег одбрамбеног система

До појаве октобарског поплавног таласа 1974. године, етапним кампањама реконструисани су насипи од Варде код Лаћарка до понтонског моста и од Водне улице до индустријске зоне у источном делу града. Између ових тачака и у Мачванској Митровици, остао је стари одбрамбени систем.

ОКТОБАР 1974. ГОДИНЕ

На продуженој летви потопљеног водомера испред Капетаније пристаништа очитан је 26. октобра 1974. године у 17 часова историјски и апсолутни максимум водостаја од 804 центиметра над нулом. Неколико сати касније ниво воде је почео опадати.

Са патролног брода који је крстарио набујалом реком овековечена су драматична сведочанства незабележено моћне реке у њеном насртају на одбрамбене бедме који су за неустрашиве браниоце, док су овде данонoћно дежурали, представљали прву, последњу и једину уску линију одбране града.

Браниоци на сектору код Паробродске улице

Сектор одбране код Житног трга

Дежурство на сектору Крст – Трећа здравствена станица

Поглед на расклопљени понтонски мост и потопљену рампу за високи водостај

Кратак предах након ванредних напора које је диктирало ванредно стање

Грађани и ученици митровачких школа у акцији пуњења џакова земљом у близини Ниске улице

У дворишту некадашње пиваре из шахта су избијале подземне воде

Помоћ старој црпној пумпи у борби са подземним водама

Старији, немобилисани грађани и деца, свакодневно су обилазили линију одбране града

ПОСЕТА ПОКРАЈИНСКЕ ДЕЛЕГАЦИЈЕ

За време дводневног боравка у Сремској Митровици и обиласка најугроженијих делова обале, покрајинско руководство се уверило у нужност и хитност изградње градског одбрамбеног система.

Делегација код Капетаније у пратњи општинског руководства

Готово од саме изградње бетонског зида 1938. године, обалоутврде је код Светле улице представљала критичну тачку

Делеīација на деоници код Житноī трīа

Делегација код потопљених рампи за високи водостај

ПОПЛАВА У МАЧВАНСКОЈ МИТРОВИЦИ

Центар Мачванске Митровице

Старо Бродоградилиште Сава

Поглед са обале код Житног тргa на Бродоградилиште Сава у Мачванској Митровици

Пре почетка рушења старе и изградње нове обалоутврде 1979. године завршене су преостале деонице земљаних насипа од Водне до Паробродске улице и од понтонског моста до Занатлијске улице код Крста

Завршни радови на насипу испред ресторана Бриони

Панорама наїовештаја нових контура Лимана

КАКО СУ СНОВИ ПОСТАЛИ СТВАРНОСТ А РЕЧИ СУВИШНЕ

Почетак рушења старог зида код Паробродске улице на месту где су у њега 1938. године уграђени први кубици бетона. Зид је четрдесет једну годину био понос и велика узданица Митровчана у време протицања великих вода поред града

Истовремено са почетком радова код Паробродске улице почели су и радови код Крста

У пролеће 1979. године почели су радови на утврђивању обале између Сремске и Мачванске Митровице. За добробит будућих генерација жртвован је стари обалски урбанизам а снови су се почели остваривати

Историјски тренутак скидања крста

Рушење кућа непарне стране Занатлијске улице

Упоредни радови на трасирању обалоутврде и рушењу кућа на обали

Рашчишћавање терена од хемијске чистионе до завршеног дела амфитеатра на Лиману

Рушење хемијске чистионе

Обалоутврда испред Треће здравствене станице пре рушења

Зид обалоутврде после уклањања земље

Рушење куће поред Треће здравствене станице

Рашчишћен терен и земљани радови код Треће здравствене станице

Рушење кућа од угла Житног трга према Светлој улици

Рушење кућа између уїла Житної тріа и официрске зїраде

Део обале испред официрске зграде где се данас налази пешачки мост

Остаци обалоутврде

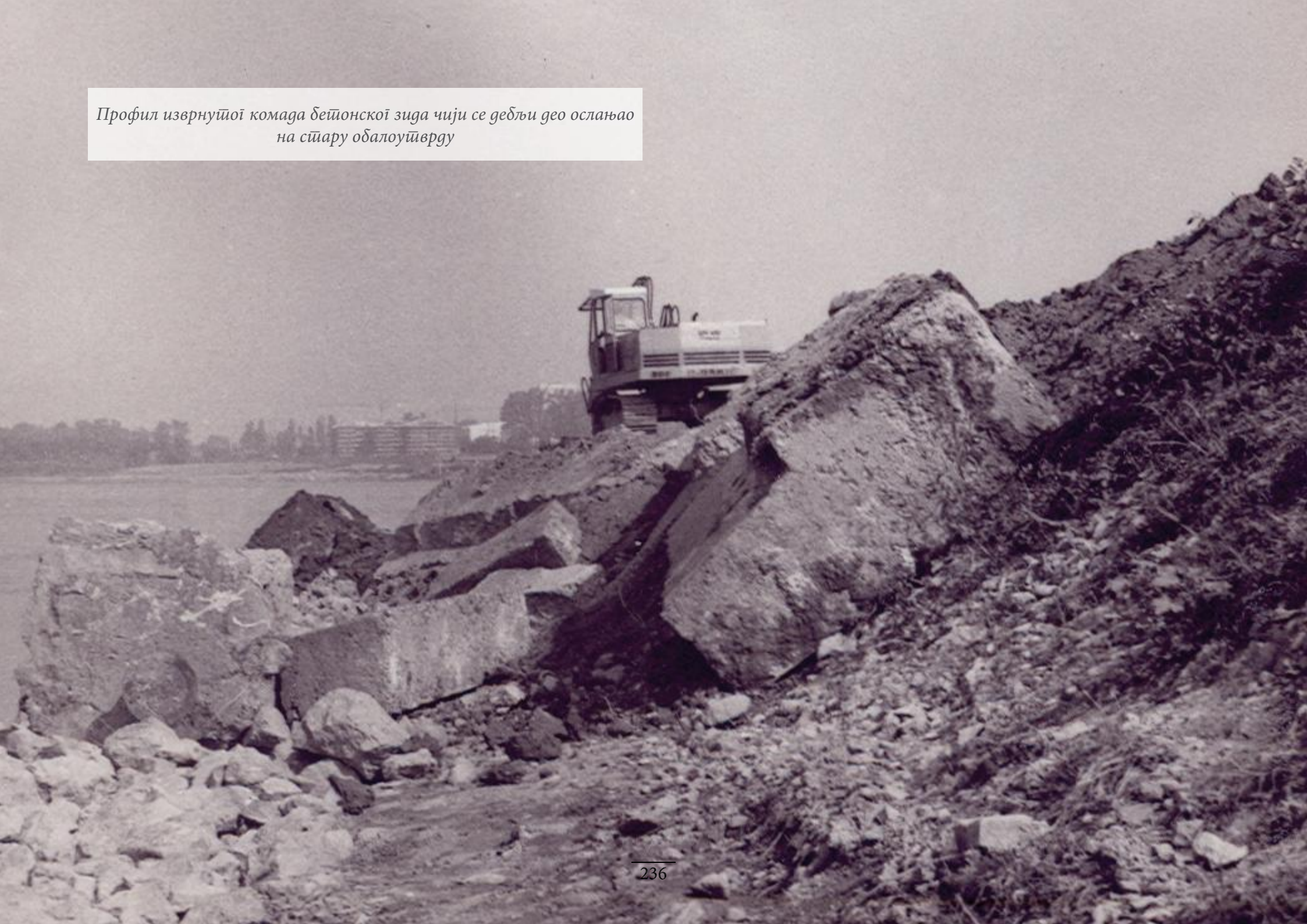

Профил изврнутог комада бетонског зида чији се дебљи део ослањао на стару обалоутврду

Бетонски зид и улица испред данашњег Центра за социјални рад

Рушење обалоутврде и степеница код официрске зграде

Поглед на обалоутврду са водене стране за време рушења

Наставак радова од Крста према теснацу

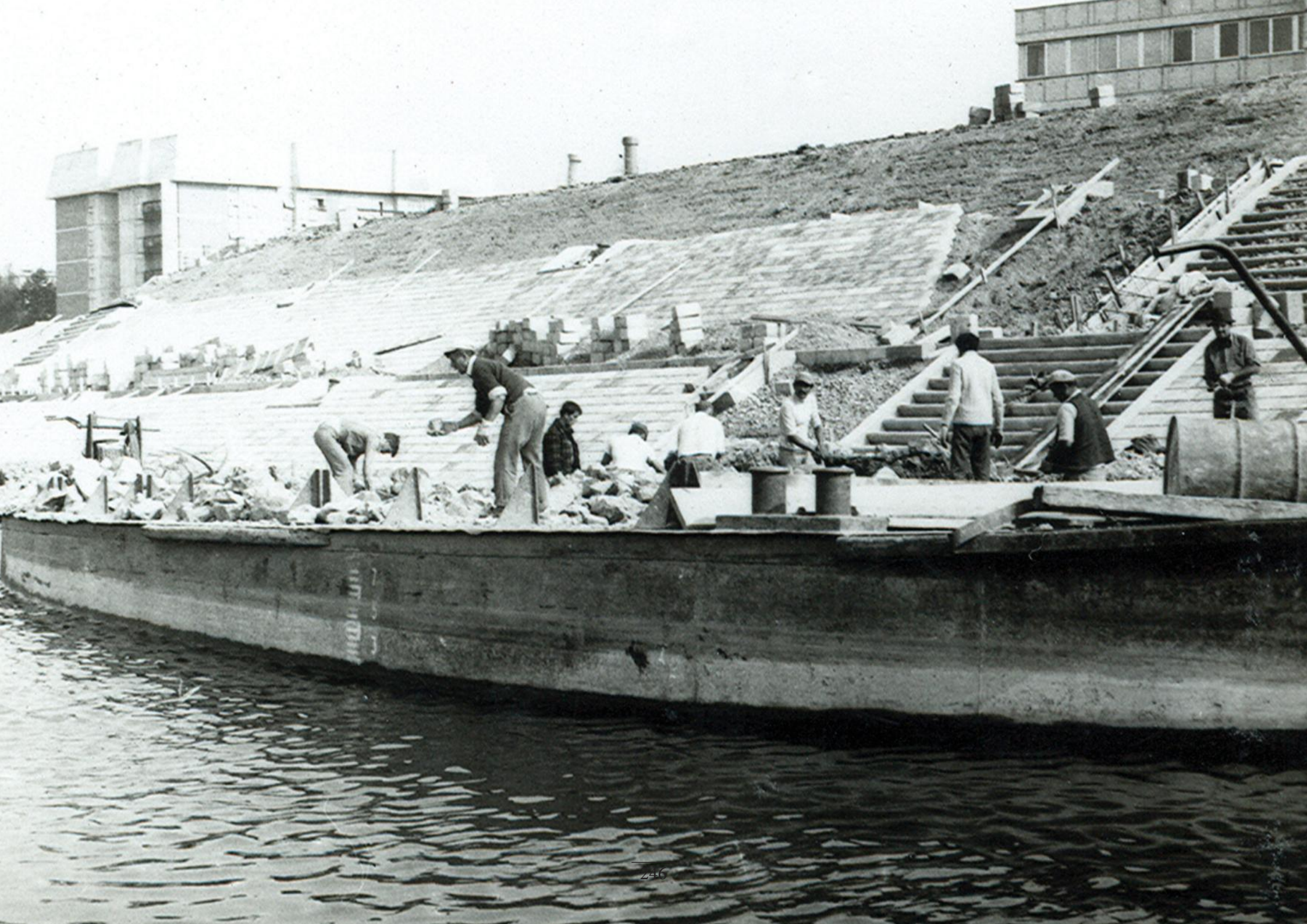

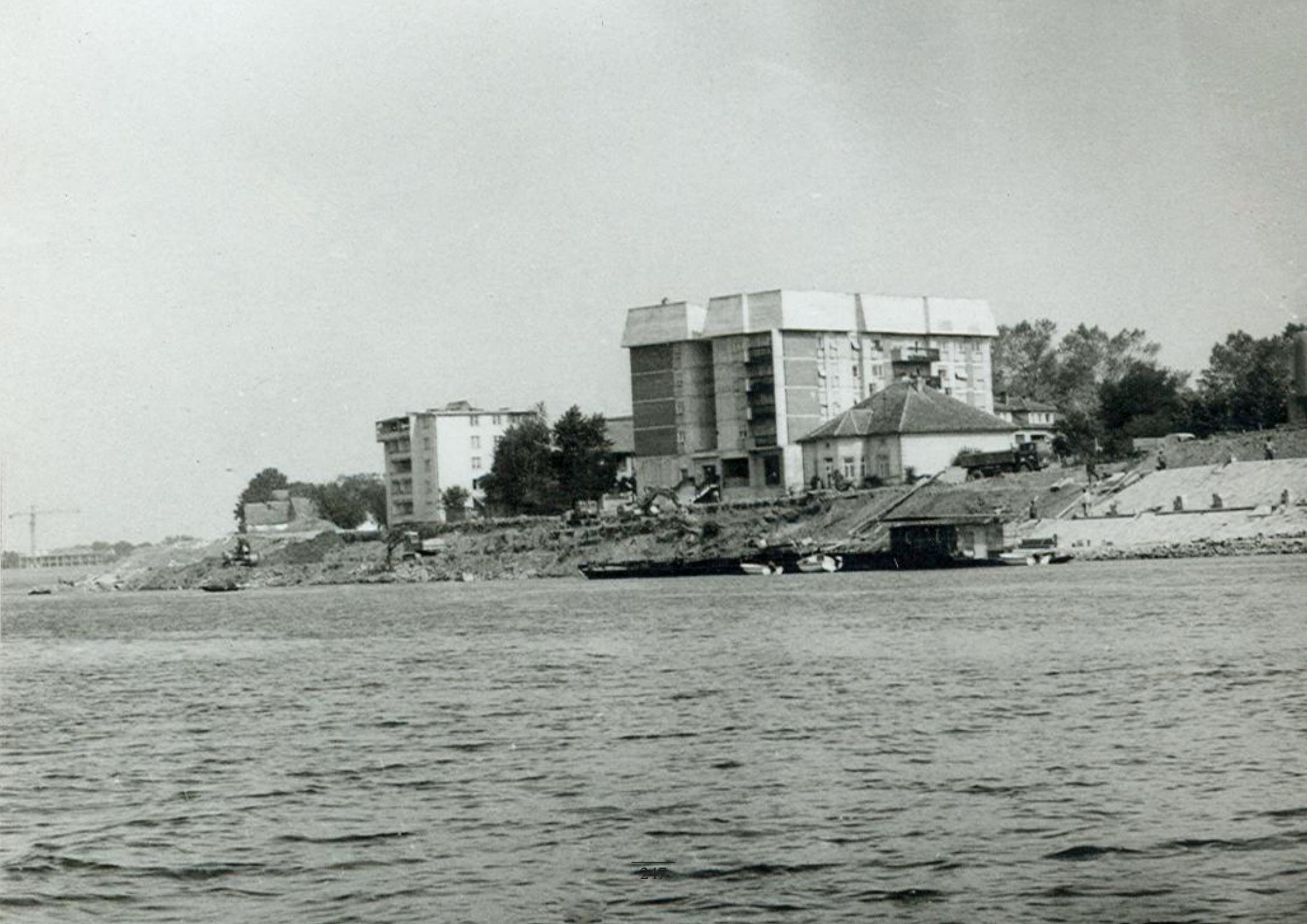

MAXI
MAXI

МИЛЕНКО БОБИЋ је рођен 1945. године у Растовцу код Грубишног Поља, Хрватска. Основну и учитељску школу је завршио у Сремској Митровици а етнологију дипломирао на Филозофском факултету у Београду. У два наврата, као етнолог задужен за сеоска непокретна добра и диретор, радио је у Заводу за заштиту споменика културе у Сремској Митровици, али је већи део свог радног века провео у Центру за културу "Сирмијумарт" (раније Дом омладине "Први новембар") као сарадник за тамбурашко музицирање и руководилац тамбурашког оркестра. Неколико година, као оснивач класе и први наставник тамбуре, радио је хонорарно у Основној музичкој школи "Петар Кранчевић".

У публицистичком раду бави се старом и савременом митровачком комуналном проблематиком, при чему невоље које је граду приређивала река Сава заузимају доминантно место. У листовима и часописима објавио је радове из области етнологије, историје тамбурашког музицирања и тамбурашке педагошке праксе. На фестивалима ауторске војвођанске песме "Златна тамбурица" и "Митровачка песма" учествовао је као аутор текстова и мелодија бројних, веома запажених песама које су објављене на колективним фестивалским носачима звука.

ЛИТЕРАТУРА

Библија – Стари и Нови завет, Добра вест, Нови Сад 1988.

Миленко Бобић, *Мостови Сремске Митровице*, Сремске новине, Срем. Митровица, 1987.

Душан Вулетић, *Војна граница кроз старе планове и графичке приказе* (каталог), Завод за заштиту споменика културе, Срем. Митровица, 1996.

Славко Гавриловић, М*итровица трговиште у Срему 18. и 19.века (1716 – 1848.)*, САНУ, Одељење историјских наука, књига 9, Београд, 1984.

Оливера Дрезгић, М*итровица на старим разгледницама 1890 – 1940. године*, Музеј Срема, Срем. Митровица, 1998.

Танасије Ж. Илић, *Санитетске прилике на сектору митровачког кордона од 1740. до 1904. године*, 7. научни састанак – Сремска Митровица, 22-23 маја 1976. Научно друштво за историју здравствене културе Југославије, секција САП Војводине, Зборник радова.

Мирослав Јеремић, *Сирмијум – Сремака Митровица континуитет или дисконтинуитет*, Сунчани сат, бр. 3, Срем. Митровица, 1993.

Мирослав Јеремић, *Митровица град на води*, Сунчани сат бр. 9, Срем. Митровица, 1999.

Феликс Каниц, *Србија – земља и становништво, I*, Српска књижевна задруга, Београд, 1987.

Ненад Лемајић, *Митровица у средњовековном и турском периоду*, Сунчани сат бр. 11, Срем. Митровица, 2002.

Петар Милошевић – Радомир Прица, *Кроз векове Сирмијума*, Музеј Срема Срем. Митровица, 1979.

Петар Милошевић, *Археологија и историја Сирмијума*, Матица српска, Нови Сад, 2001.

Симеон Пишчевић, *Мемоари*, Матица српска Нови Сад –Српска књижевна задруга, Београд, 1972.

Новица Прстојевић, *Савом у Европу*, Шабац, 2003.

Никола Радојчић, *Лик Војводине крајем 18. века по документима у оставини грофа Алојзија Фердинанда Марсилија*, Зборник за природне науке, Матица српска Нови Сад, свеска 12, 1957.

„Сремска Митровица“– монографија штампана у част двадесетпетогодишњице ослобођења града, издавач СО СМ и Музеј Срема, 1969.

Сремскомитровачка хроника, група аутора - Институт за историју, едиција „Војводина у борби, серија Хронике, књига 38, Нови Сад, 1987.

Ђорђе Стојшић, *Сећање на политичке прилике и развој Митровице шездесетих и седамдесетих година 20. века* ,Сунчани сат бр.11, Срем. Митровица, 2002.

Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у историји Срба,* „Гамбит“, Јагодина – Београд, 2001.

Фридрих Вилхем фон Таубе, *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, Лајпциг ,1777, Матица српска Нови Сад, 1998.

Херодотова историја I, Матица српска, Нови Сад, 1980.

Евлија Челебија, *Путописи*, Превод и коментари Хазим Шабановић, Свјетлост, Сарајево, 1954.

СТРУЧНА ГРАЂА

1. Антон Бајер: *Регулација Саве, за тием изсужба и натапање Посавља у Хрватској и Славонији уз особит обзир на Хрватско-Славонску крајину*, Загреб 1876. (архива Славко Богдановић).

2. *Подаци за регулацију Саве и мелиорацију Посавља* – прикупили и сврстали Антун пл. Писачић и Стеван Булк, Загреб 1919. (архива Славко Богдановић).

3. *Der Wasserbau, III Bend des Handbuchs der Ingenierrwissenechaften*, Leipzig Verlang von WilhemEngelmann 1900.

4. Историјски архив „Срем”, Извештаји Жупаније Сријемске, Извештаји о пословању Управног одбора и стању управе Жупаније Сријемске за управне године 1897 – 1917, 1918 – 1921, 1921 – 1924, 1931 – 1933, 1937 – 1939.

5. Историјски архив „Срем“, Ф - Градско поглаварство Мтровица (1878-1918), Записници са седница Градског заступства; Ф – Градско поглаварство Сремска Митровица (1919 – 1941), Записници седница Градског Заступства и Градског већа.

6. Историјски архив „Срем“, Ф- Водо-привредно предузеће „Босут” Сремска Митровица, Хидротехничко одељење, Разни пројекти, планови и записници кутије инв. бројеви 24, 29, 40, 375.

7. Инг. Стеван Ракочевић: *Земљани радови*, друго прерађено издање , Научна књига, Београд, 1957.

НОВИНСКИ ИЗВОРИ

1. *Сремске новине*, Бројеви по одговарајућим годинама.
2. *Србија и Срем стари листови који су излазили у Митровици*, Музеј Срема Срем. Митровица, збирка старих новина.
3. *Радио Београд*, Илустровани недељни часопис бр. 21 и 25 од 22. маја и 19. јуна 1932. године.
4. *Службени гласник*, Дунавске бановине, март 1932. године.

ФОТОГРАФИЈЕ И РАЗГЛЕДНИЦЕ ИЗ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ:

Музеја Срема Сремска Митровица,
Сремских новина Сремска Митровица,
Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица,
Регулација, водопривредне организације Сремска Митровица,
Хидрограђевинара, Сремска Митровица,
Хидросрема, Сремска Митровица,
ВПД Сава, Сремска Митровица,
Sirmiuminfo, Сремска Митровица,
Сремска Митровица Живи,
Градске управе за културу и спорт, Сремска Митровица,
Слободана Никшића,
Николе Никшића (дигитално снимање фото и техничке документације),
Слободана Стојиновића,
Јована Петровића,
Весне Белић и аутора.
Личне колекције:
Др Јован Максимовић
Мирослав Лишчевић
Карло Батисвајлер
Стеван Орловић

ЗАНОСИ И ЉУБАВИ МИЛЕНКА БОБИЋА

Човеку није потребно да путује
да би се уздигао, он у себи носи бескрај.
Шатобријан

Пре више од две деценије, у десетом броју часописа „Сунчани сат", чији је члан уредништва био од оснивања, Миленко Бобић објављује прилог под насловом „Обалоутврда у Сремској Митровици", најављујући тако исписивање свог животног, капиталног, истраживачког рада „Насип – снови и стварност Сремске Митровице". Од тада, протећи ће много воде реком Савом док ова књига не угледа светлост дана. Ипак, у монографском делу које је сада пред нама, аутор задржава основну мисао и поруку из ранијег текста:

... град у коме су због честих великих вода ванредна стања била редовне појаве, живео је упорно, мукотрпно са својом реком, поред своје реке, па и у својој реци, исписујући необичну, готово библијску причу о потопима, смишљајући и припремајући за време летњег примирја одбрану од њених немилосрдних насртаја сваки пут са новом надом, коју је разуздана бујица најчешће претварала у безнађе...

Тако ће бити кроз два миленијума дугу историју насеља поред Саве, од Калварије као праисторијског језгра до славног и царског, римског Сирмијума, све до средњовековног Града светог Димитрија и модерне Митровице. А када ћудљива река, напослетку, дојади и народу и властима, Аустрија ће послати саветника бечког двора Антуна Бајера да пронађе трајније решење, па седамдесетих година 19. века почиње озбиљнији приступ одбрани насеља од моћне реке. Од Бајерове „Регулације Саве" (1876), све до данашњих дана траје градска битка за припитомљавање и обуздавање вијугавог, непредвидљивог и само наизглед мирног воденог тока.

Етнолог по опредељењу, упоран и темељан истраживач када је реч о одговорности према теми којом се бави, а у души уметник, стваралац немирне природе, Миленко Бобић прати непрестану борбу за суживот овдашњег човека и реке од тих најранијих дана цивилизације до данашњих, све до почетка 21. века. Књига „Насип – снови и стварност Сремске Митровице „поткрепљена је широким знањем аутора, али и богатим изворима и литературом, коначно великим бројем планова, мапа, старих разгледница и фотографија.

А ко је, заправо, био Миленко Бобић (1945 – 2017), аутор ове лепе, драгоцене и дуго ишчекиване књиге? Са дипломом Филозофског факултета (одсек етнологије) у Београду, истраживач и сањар, велики чувар митровачке културне баштине, тамбураш и музички педагог, композитор и писац, песник, уредник и сарадник вредних издања, наш Миленко, Миле, Чича, Шеф – како смо га све звали, био је исто тако успешан отац и супруг, колега и пријатељ, градска духовна икона, лик чији нас бронзани поглед свакодневно прати и усмерава из Градског парка.

Као дипломирани етнолог, Миленко Бобић је неколико година радио у сремскомитровачком Заводу за заштиту споменика културе, задужен

за сеоска непокретна добра, али и као директор те установе. Бавио се старом и савременом комуналном проблематиком, објављивао прилоге о амбарима и котобањама у Срему, о долапима у Мачви, митровачким мостовима и обалоутврди, занимљиве текстове чији наслови говоре за себе: „Есеј о смећу", „Ђурини голубови и ничије вране", „Пут у Парашницу"...

Писац ових редака дубоког поштовања и успомена са нескривеним поносом се сећа дружења и сарадње са Миленком: заједно смо радили на припремању заводске „Споменице 1961 - 1996", као и књиге др Душана Вулетића „Војна граница кроз старе планове и графичке приказе" (1996), а обе као главни и одговорни уредник управо он потписује. Још веће задовољство представљао је наш заједнички рад у уредништву изворног часописа „Сунчани сат", у оквиру општекултурног пројекта „Ја волим Митровицу", као и приликом обележавања пет деценија „Сремских новина" и припремања књиге „За све ове године" (2010), којој је Миленко Бобић подарио коначан садржај, изглед и лични печат.

Своју прву самосталну књигу, „Мостови Сремске Митровице" („Сремске новине", 1987), занесени истраживач и заљубљеник Миленко Бобић посветио је вишевековном настојању житеља две митровачке обале Саве да се трајно загрле и повежу Срем и Мачва. Пре далеких 35 година, док још није био изграђен Мост светог Иринеја (завршен 1993), толико жељена пешачка веза између Мачванке и Сремске Митровице, наш аутор је написао: Узимајући у обзир чињеницу да је антички град Сирмијум имао сталне мостове, који су га преко два острва повезивали са супротном обалом, готово је невероватно сазнање да је од тих мостова до данашњег, који је завршен 1977. године, протекло можда и 1.500 година.

Истраживачкој и уређивачкој улози Миленка Бобића, који је у Дому омладине „1. новембар", данашњем Центру за културу „Сирмијумарт", званично био запослен од 1982, свакако треба придодати и рад на монографији „35 година везених љубављу" (2007), а поводом јубилеја овог културног средишта Сремске Митровице. У тој установи, од самог оснивања Тамбурашког оркестра „Срем", 1974, управо је Миленко њиме руководио, не само негујући једну специфичну врсту музике и сарадње са осталим организационим јединицама Центра, већ и припремајући будуће тамбураше још од дечијег узраста.

И тако стижемо до оне централне делатности, заноса и љубави Миленка Бобића, по којој ће он остати препознатљив и највише упамћен у граду свог вишегодишњег бављења и стваралачког исказивања. То је музика, у првом реду она тамбурашка, чијој слави ће посветити сву своју наклоност и знање, упорност, педагошки и стваралачки таленат. Снажно уметничко опредељење наговештава већ у митровачкој Учитељској школи, као полазник њене прве генерације, где почиње да свира најпре клавир, а потом и тамбурицу. По завршетку средње школе, заједно са блиским друговима (Ђура Лукс, Каменко Влаовић, Бошко Богичевић и Златко Кашић) почеће и професионално да се бави музицирањем. Кратко време свира у Земуну и Руми, да би убрзо основао тамбурашку секцију при Дому омладине у Сремској Митровици, а потом и оркестар као сталну организациону јединицу. Истовремено, као оснивач класе и први наставник тамбуре, неколико година је хонорарно радио у Музичкој школи „Петар Кранчевић".

Као шеф оркестра, тамбурашки педагог и аутор, Миленко Бобић је извео на уметничку стазу бројне генерације извођача, од којих су многи потврдили знање и умеће у великим и малим бандама и изван града на Сави. Са својим тамбурашима постизао је запажене резултате на смотрама и фестивалима широм земље, освојио Новембарску награду Града – колективно и лично. Аранжирао је, писао стихове и компоновао

оригинална дела, добио трећу награду за композицију на Фестивалу РТ Нови Сад „Златна тамбурица” (1992). А када је у оквиру пројекта „Ја волим Митровицу” покренут Фестивал тамбурашке музике „Митровачка песма”, Миленко ће компоновати бројне и данас популарне песме: „Митровачка ђуприја”, „Мој пулин”, „Салашке успомене”, „Да ли ти је неко рек'о” и др. Њима би ваљало придодати свечану песму „Сремских новина”, у извођењу Александре Падров, „Зар већ прође пола века”.

Широкој сремачкој публици остаће у сећању Миленково шефовање оркестром „Лагани бећарац”, са којим се дружио и провео највећи део свог богатог стваралачког живота. Последњи пут, они ће заједно свирати маја 2017, да би се само пола године касније Миленко Бобић прерано преселио у легенду. Његова бронзана биста, рад вајара Владимира Товића (2018), а верујемо и књига „Насип – снови и стварност Сремске Митровице” заувек ће нас подсећати да смо живели у време једног великог и свестраног стваралаца.

Душан Познановић

POST FESTUM

После успешне одбране града од катастрофалног воденог таласа 2014. Миленко Бобић је у мају 2017. године, заједно са архивистима Историјског архива „Срем" припремио изложбу о одбрани града од поплава која је највећим делом садржавала материјал из његове књиге али и нове садржаје везане за одбрану града од највећег поплавног таласа у њеној историји под називом „Митровица на Сави, велике опомене - велики градитељски подухвати". Пошто због изненадне смрти аутор није успео да интегрише у овој монографији* и тај део материјала редакција је начинила додатак у потпуности следећи нит изложбе. У текст су уграђени и садржаји везани за водна предузећа која су дала највећи допринос у одбрани од поплава као и активности везане за даљу заштиту обале.

МАЈ 2014. ГОДИНЕ

Готово тридесет четири године након завршетка изградње обалоутврде као последње, најсложеније деонице од укупно 11 километара дугог система одбране града од великих вода реке Саве и хармоничног дружења становника Сремске Митровице са великом реком, маја месеца 2014. године градом је завладала паника. Наредба Штаба одбране града је гласила: евакуација из градског приобаља...

Већ у тридесет четвртој години од завршетка, падају прорачуни стогодишњих, па и миленијумских меродавних водостаја. Вода се незаустављиво пење уз водомер на стубу пешачког Моста „Свети Иринеј" на сремској страни, који нестаје у помахниталом мутном ковитлацу. Она премашује и најпесимистичније, застрашујуће кулминације. Сваким треном евидентирају се нови, до тада незабележени водостаји. Водена неман злослутно извирује на 860 цм. изнад нуле и још се подиже, кулминирајући на 863 цм. над нулом. То је врхунац који ће ови бедеми и земљани насипи тешко поднети. Али ту вршни талас реке чекају браниоци града и небројене количине белих, песком и земљом напуњених џакова припремљених да се суоче са новим кулминационим екстремима. За домаћине и госте пристигле у помоћ из разних градова, ова непрегледна белина као бела злослутна застава предаје, која се протеже у недоглед, прва је и последња линија одбране. Ту почињу и завршавају се дневни и ноћни кошмари. Ту белина не симболизује пораз. Ту се испред белог прославља победа.

Миленко Бобић, 2017. године,
из текста изложбе „Митровица на Сави"

* Монографија је припремана за штампу 2008. године али припрема није у целости завршена. Неке од грешака које смо приметили у тексту није било могуће накнадно исправити на сачуваној припреми.

РЕСТОРАН

Неколико хиљада добровољаца, радника водопривредних и других јавних предузећа и установа, ојачали су насип са преко 600.000 џакова са песком

О борби грађана са воденом стихијом најбоље сведоче речи тадашњег градоначелника Сремске Митровице и команданта Градског штаба за ванредне ситуације Бранислава Недимовића: „Око четири хиљаде људи из Митровице али и других места је помогло да се град одбрани. Без њихове подршке и солидарности читав систем одбране колико год да је добро радио и био организован не би успео да се избори са стихијом. Зато свим учесницима дугујемо неизмерну захвалност”.

Заједничка седница Градског и Покрајинског штаба за ванредне ситуације, мај 2014.

Командант Градског штаба Бранислав Недимовић на линији одбране, мај 2014.

Грађани Сремске Митровице и систем ЈВП Воде Војводине заједнички су одбранили град од поплава.

Почеци систематских одбрана од поплава везани су за 1924. када је основана Водна задруга за одбрану од поплава Саве и исушење босутског подручја са седиштем у Винковцима (скраћено Водна задруга Жупања – Митровица). Територија водне задруге обухватала је првобитно 43 а касније још 18 општина. Основни задатак је био изградња савског одбрамбеног насипа од Гуње до Сремске Митровице (1928), градског насипа у Митровици (дужине 6522 метара) насипа у селу Хртковци и насипа дуж обе обале Ободног канала. Ускоро је основана и Водна задруга *Бић поље*. Због хидрографске целовитости подручја ове две задруге су 1930. спојене у јединствену Водну задругу *Бић – Босут* која је покривала површину од 243800 ха. Задруга се 1947. дели по републичким границама на *Бић – Босутску* у Винковцима и *Босутску* у Сремској Митровици. *Босутска* водна заједница се 1964. интегрише са Земунском водном заједницом у Сремску водну заједницу са седиштем у Сремској Митровици. Две године касније извршена је дезинтеграција па је у Сремској Митровици образовано Водно предузеће *Босут* а у Земуну Водопривредно предузеће *Галовица*. После још једног обједињења на нивоу Србије (1967. Водопривредно предузеће *Сава* са седиштем у Београду) формирано је водопривредно предузеће *Босут* са четири ООУР-а из којих су 1989. настала данашња четири митровачка водна предузећа.

Митровачка водопривредна предузећа *Сава*, *Хидросрем*, *Хидрограђевинар* и *Регулације* дале су у активностима одбране 2014. огроман допринос.

Хидросрем се бави пословима редовног одржавања и обезбеђивања функционисања система за одводњавање и заштитних водопривредних објеката на подручју општина Рума и Ириг и града Сремска Митровица. Заштита од поплава усред унутрашњих вода је приоритетни задатак овог предузећа. Укупна дужина каналске мреже коју ово предузеће одржава је 1220 километара.

Хидрограђевинар је фирма која је специјализована за изградњу хидротехничких објеката. Претежно изводи радове на изградњи и реконструкцији насипа на територији Војводине али и централног дела Србије. Поред ових радова радили су и реконструкцију кеја у Сремској Митровици и другим местима.

Водопривредно предузеће *Сава* задужено је за целокупан систем водопривредне заштите. Током одбране од поплава имало је кључну улогу у организацији система одбране. Ово предузеће је са градом Сремска Митровица обезбедило и нови систем заштите града најсавременијим монтажним панелима који су постављени 2019. године. Поред тога урађено је и партерско уређење кеја у централном делу града.

Водопривредно предузеће *Регулације* има корен у 1875. години када је Аустроугарска монархија на овом подручју основала установе за изградњу обалоутврда. Основни послови фирме везани су за изградњу обалоутврда (насипа), подводно постављање телекомуникација, чишћење и изградњу марина и друге послове. Данас *Регулације д.о.о.* послују као једна од чланица бугарске Грома Холд групе. Поред Саве ово предузеће ради на одржавању пловности и других великих река, Дунава, Тамиша, Тисе, Бегеја.

REGULACIJE

Радови на савској обали у зони Гомолаве, 2019/20.

Црпна станица Босут

HIDROSREM

Устава на каналу Чикас, 2021.

Црпна станица Босут

ХИДРОГРАЂЕВИНАР

Реконструкција десне обале реке Саве и Дрине, сектор Банов Брод - Салаш Црнобарски, 2018-2020.

Руководство Хидрограђевинара са инвеститорима и делегацијом Европске уније, 2020.

ВОДОПРИВРЕДНО ДРУШТВО САВА
ДОО СРЕМСКА МИТРОВИЦА

Реконструкција одбрамбене линије на Сави код Хртковаца, 2015.

Радови на косини насипа код села Јамена, 2016.

Складиште за одлагање мобилне опреме - панела за одбрану од поплава и реконструкција шетне стазе на кеју, 2019.

САДРЖАЈ:

Слово првог читаоца 2
О избору наслова 8
Историјске кулминације 9
На путу самооткровења 10

I АРХИТЕКТОНИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРАТЕГИЈЕ 22
II ХИДРОДРАМАТУРШКИ АСПЕКТ 25
III ВЕЧИТА МАГИЧНОСТ МЕЂУРЕЧЈА 28
IV ОД СИРМИЈУМА ДО СИРМИЈУМА 31
V ПОГЛЕД С МОСТА 36
VI ТРАГОМ СТАРИХ ЗАПИСА 41
VII СТРУЧНА ГРАЂА 55
VIII ВЕКОВНА СЕЗОНА ВЕЛИКИХ ВОДА 62
IX ДВАДЕСЕТИ ВЕК 66
X ВЕЛИКА АПРИЛСКА ПОПЛАВА 1932. ГОДИНЕ 77
XI КУЛУК 85
XII НЕОЧЕКИВАНИ ЗАПЛЕТ ОКО ЦВИЈИЋЕВЕ ПРОЈЕКТНЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ 105
XIII НОВА ИДЕЈА О ФИНАНСИРАЊУ ЗАВРШНЕ ФАЗЕ ИЗГРАДЊЕ НАСИПА 117
XIV ИСКУШЕЊА НОВОГ ОДБРАМБЕНОГ СИСТЕМА 129
XV НОВИ ЕКСТРЕМНИ ВОДОСТАЈИ ИЗНАД 760 ЦЕНТИМЕТАРА НАД НУЛОМ 137

Тумач старих израза и појмова 150
Аналитичка фото ретроспектива 152
Топографија градске обале 169

Велика априлска поплава 1932. године 185
Изградња првог земљаног насипа 193
Изградња бетонског зида на обалоутврди 1938. године 196
Октобар 1974. године 201
Посета покрајинске делегације 212
Поплава у Мачванској Митровици 216
Како су снови постали стварност а речи сувишне 220
Литература 256
Заноси и љубави Миленка Бобића 259
POST FESTUM 263

Издавач:
Историјски архив „Срем”
Сремска Митровица

За издавача:
Дејан Уметић, директор

Монографије, књига 25

Уредник:
Нада Симић Лемајић

Штампа:
„САЈНОС” Нови Сад
Момчила Тапавице 2
Тел./факс: +381 21 499-461

Тираж:
300

ISBN 978-86-84955-33-5

Објављивање ове књиге финансијски је подржао Град Сремска Митровица

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

627.514.2(497.113 Sremska Mitrovica)”19/20”

БОБИЋ, Миленко, 1945-2017
Насип : снови и стварност Сремске Митровице / Миленко Бобић. - Сремска Митровица : Историјски архив „Срем”, 2022 (Нови Сад : Сајнос). - 276 стр. : илустр. ; 21 x 30 cm. - (Монографије ; књ. 25 / Историјски архив „Срем”, Сремска Митровица)

Тираж 300. - Библиографија.

ISBN 978-86-84955-33-5

а) Сремска Митровица - Насип - 20-21. в.

COBISS.SR-ID 66374409

Предња корица: Ниска улица (данас Улица Светозара Милетића) у време поплава 1932. године.
Задња корица: Панорамски снимак Сремске Митровице с почетка 21. века.